«توغراق» بالىلار رومانلىرى مەجمۇئەسى 1

《小胡杨》 原创儿童文学丛书—长篇小说篇 1

راجىە ئابدۇرېشىت ئىبراھىم

تۇرکىزاتنىڭ تۇغمەس سوئاللىرى

CHISO SINCE 1956 شىنجاڭ ياشلار-ئوسمۇلەر نەشرىياتى

راجىھ ئابدۇرېشىت ئىبراھىم

«توغراق» بالىلار رومانلىرى مەجمۇئەسى 1

《小胡杨》 原创儿童文学丛书—长篇小说篇 1

راجىە ئابدۇرېشىت ئىبراھىم

توركىناتنىڭ توگمەسى سوئاللىرى

(بالىلار رومانى)

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى CHISO

پىلانلىغۇچى: **ئابلىز قېيۇم**
مەسئۇل مۇھەررىرى: **ھاۋاخان خوجا**
مەسئۇل كوررېكتورى: **ئىبادەت ياسىن**
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: **غالىب شاھ**

«توغراق» بالىلار رومانلىرى مەجمۇئەسى①

تۈركىزاتنىڭ تۈگىمەس سوئاللىرى

(بالىلار رومانى)

ئاپتورى: **راجىھ ئابدۇرېشىت ئىبراھىم**

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 29 ـ نومۇر، پ: 830012)
ئېلخەت ساندۇقى: xjyashlar@126.com
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ بابەي مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1230 × 880 م م، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 13.875
2014 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2014 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN 978 - 7 - 5515 - 3831 - 2
سانى: 2000 - 1
باھاسى: 39.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

مۇھەررىردىن

راجىھ ئابدۇرېشىت ئىبراھىم 1962 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى پىچان ناھىيە چىقتىم يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1979 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1982 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە تۇرپان ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇغان. 1982 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1984 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە پىچان ناھىيە چىقتىم يېزا 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1984 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1986 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە قومۇل مائارىپ ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئاشۇرغان. ئۇ 1988 ـ يىلىدىن باشلاپ تۇرپان ۋىلايەتلىك مىللەتلەر دىن ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئازسانلىق مىللەتلەر قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدائىشلەپ كەلمەكتە.

راجىھ ئابدۇرېشىت ئىبراھىم قومۇل مائارىپ ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئاشۇرۇۋاتقان مەزگىلىدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىر قىسىم ھېكايە، شېئىرلىرى «قومۇل ئەدەبىياتى»، «تۇرپان» ژۇرنىلى قاتارلىق مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان. ئۇ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاپ ، رەتلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13 ـ ، 18 ـ ، 19 ـ ، 20 ـ كىتاب)نى، «قەھرىمان

ئاجايىپ ئوخشاش كېلىش 262
بوۋىسىدىن رەنجىيدىغان بالا 287
ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەكلىپى 303
بېشى يېرىلغان بالا 318
بالىلار چۆچەك ئاڭلىسۇن 334
موزدۇز دۇكىنىدا 351
ئائىلىدىكى يىغىلىش 370
ئۇرۇشقاق بالا 391
ئۇنتۇغاق بالا 406
ئۇخلىماي چۈش كۆرگەن بالا 420
گۈزەللىك تالاشقان قىزلار 427

بوۋام بىرگە كەتسۇن

تۇركىزاتجان بەش ياشقا كىرگەندە مومىسى تىللاخان تۇغۇپ كەتتى. تىللاخاننىڭ تۇغۇپ كېتىشى ئۇنىڭ بەش بالىسىغا قارىغاندا، 45 يىل بىرگە ياشاپ تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن ئىسسىق ـ سوغۇقىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، بەش بالىنى بىرگە بېقىپ قاتارغا قوشقان، ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلغان تۇرسۇنئاخۇنغا بەكلا ئېغىر كەلدى. بالىچاقىلار يىغلاپ ـ قاقشاپ يۇرۇپ ئانىسىنىڭ يەتتە نەزىرىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن، دوست ـ بۇرادەرلىرى قائىدە بويىچە ئۇلارنى ئۆز ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن ئېلىپ مېڭىشتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىنى ئۇزىتىپ قويۇپ، بىرنەچچە تۇغقانلىرى بىلەن ئۆز ئۆيىدە قالدى. بوۋىسىنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى كۆرگەن تۇركىزاتجان يىغلىغىنىچە بوۋىسىنىڭ پېشىغا يېپىشىپ:

ــ بوۋام كەتمىسە مەنمۇ كەتمەيمەن، بوۋام مەن بىلەن بىرگە كەتسۇن !ــ دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. تۇركىزاتجاننىڭ بۇ ئىشى تۇرسۇنئاخۇنىلا ئەمەس، تۇرسۇنئاخۇننىڭ بەش بالىسى ــ تۇرغان، تۇغلۇق، شەمشىنۇر، تۇرانجان، قەمەرىيە ھەم ئەتراپتىكىلەرنىمۇ قاتتىق تەسىرلەندۇردى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى

بۇزۇلۇپ قايتا كۆز يېشى قىلىشتى. تۇركىزاتجاننىڭ دادىسى تۇرانجان ئۇنى بەزلەپ:

ــ ئوغلۇم، بىز ھازىر ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگە كېتىمىز، كەچتە قايتىپ كېلىپ بوۋىڭىزنى ئۆيگە ئەكېتەيلى ــ ھە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان دادىسىغا ئىشەنمىگەندەك قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، راستتىنلا بىزنىڭ ئۆيگە كېتەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ مەيۈس ھالدا:

ــ راست بالام، سىز ئۆيگە بېرىپ كەلسىڭىز، سىز بىلەن بىرگە كېتىمەن، ــ دېدى. شۇنداقلا تۇركىزاتجان كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە ئاتا ــ ئانىسىغا ئەگىشىپ ماڭدى.

تىللاخان مومانىڭ قىرىق نەزىرىنى بېرىپ بولغان كۈنى تۇرسۇنئاخۇننىڭ كىچىك ئوغلى تۇرانجان دادىسىنى ئۆيىگە ئەكەتمەكچى بولدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى 45 يىل تۇرمۇش كەچۈرگەن بۇ ئۆيىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي:

ــ ئوغلۇم، ئارىمىز يىراق بولمىغاندىكىن مەن ئۆز ئۆيۈمدە تۇرۇۋېرەي، سىلەرنىڭ ئۆيلەرگىمۇ پات ــ پات بېرىپ تۇرمامدىمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىرگە قايتىشقا قوشۇلماي سەۋەب كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، سىز ماڭا ئۆتكەندە ۋەدە بەرگەن، ۋەدىڭىزدە تۇرمىسىڭىز يالغانچى بولۇپ قالىسىز، مەن بىلەن

كېتىگە، ــ دەپ بوۋىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ يىغلاشقا باشلىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلىغىنىچە:

ــ بولىدۇ بالام، مەن سىز بىلەن بىرگە كېتەي، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئامراقلىقىدىن تەسىرلىنىپ ئىختىيارسىز كۆزىگە ياش ئالدى، ئەمما ئۇنىڭ كۆز يېشىنى ھېچكىم كۆرمىدى.

تۇرانجان دادىسىنى ئۆيىگە ئەكىلگەندىن كېيىن، تۇرانجاننىڭ ئاكا ـ ئاچىلىرىمۇ خاتىرجەم بولۇشتى. خىزمەت ۋە تۇرمۇش رېتىمىنىڭ تېزلىكىدە بالىلارنىڭ كەيپىياتى ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشۈپ، ئۆز ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ، ئاپىسىنىڭ قايغۇسىنى ئۇنتۇشقا باشلىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ ۋاقىت ھەممىنى ئۇنتۇلدۇراتتى.

شۇنداق قىلىپ تۇرسۇنئاخۇن كىچىك ئوغلى تۇرانجان بىلەن بىللە تۇرۇشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن تۇرانجاننىڭ ئايالى گۈلسىرەمۇ خۇشال ئىدى. چۈنكى ئۇ: «دادامنىڭ خىزمىتىنى ئوبدان قىلىپ رازىلىقىنى ئالسام» دەپ ھەر دائىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ كىرىنى يۇيۇپ، ئۈچ ۋاق تامىقىنى ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئېتىپ بېرەتتى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن بولسا مومىينىڭ يىل نەزىرىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىنمۇ يەنىلا مومىينى ئەسلەپ ئولتۇرغان ئورنىدا خىيال سۈرۈپ روھى چىقىپ كەتكەندەك بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە خاموش ئولتۇراتتى. پەقەت نەۋرىسى تۇركىزاتجان بالىلار باغچىسىدىن قايتىپ

كېلىپ، بۇنىسىغا ئەركىلەپ بالىلارغا خاس قىزىقارلىق سوئاللىرىنى سوراشقا باشلىسا، ئاندىن ئۇ نەۋرىسىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشكە باش قاتۇرۇپ، مومىينىڭ قايغۇسىنى بىردەملىك ئۇنتۇپ روھلۇق بولۇپ قالاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە تۇرسۇنئاخۇنمۇ نەۋرىسىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ زور تەسەللى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ يەتكەنىدى. تۇركىزاتجانمۇ ئۆزى كىچىك بولغان بىلەن ئەقىللىك، زېرەك، سوئال سوراشقا ئامراق، قۇرۇق جېدەل قىلمايدىغان، خۇددى چوڭ ئادەمنى كىچىكلىتىپ قويغاندەك بالا ئىدى. شۇڭا، تۇرسۇنئاخۇن بۇ نەۋرىسى بىلەن بىرگە بولسا، ئايرىلغىلى ئۇزاق بولغان كونا قەدىناسلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ مۇڭداشقاندەك ھەممە قايغۇ ـ ھەسرىتىنى ئۇنتۇپ كېتەتتى. لېكىن، تۇركىزاتجان يېنىدا بولمىسىلا، ئۇ يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ قالاتتى ـ دە، قەلبىنى مومىينىڭ ھەسرىتى چۇلغۇۋېلىپ يەنە مۇڭلىنىپ قالاتتى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ بالىلىرى دادىسىنىڭ بۇنداق مۇڭلىنىپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىتلىرىنىڭ كۆپىيىپ قالغانلىقىنى بىلىپ، دادىسىدىن ئەنسىرەپ، ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ دادىسىغا لايىقىدا بىرىنى ھەمراھ قىلىپ قويۇشنى مەسلىھەتلەشتى. بالىلار ئۆزلىرىنىڭ خىيالىنى تۇرسۇنئاخۇنغا يەتكۈزگەنىدى، لېكىن تۇرسۇنئاخۇن پەقەت قوشۇلمىدى.

ماڭا تۇركىزاتجان ھەمراھ بولسۇن

تۇرانجان ھەر كۈنى ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ دەرۋازا ئالدىدىكى تاش ئورۇندۇقتا ھاسىغا تايانغانچە مۇكچىيىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرسە، كۆڭلى شۇنداق يېرىم بولاتتى. تۇرانجان بۇگۈنمۇ ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ يەنە شۇ جايدا خىيالغا پېتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، كۆڭلى بىئارام بولدى. ئۇ دادىسىدىن ئەھۋال سوراپ بولغاندىن كېيىن، كۆڭلىدىن كەچكەن ئويلىرىنى يوشۇرماي دادىسىغا ئۇدۇللا ئېيتىپ:

— دادا، مۇشۇ كۈنلەردە يالغۇزچىلىق تارتىپ قېلىۋاتىسىز، شۇڭا بىرەرىنى ھەمراھلىققا ئەكېلىپ بېرەيلى دېسەك يا ئۇنىڭغا ئۇنىمايسىز، باشقا يەرلەرگە ئاپىرىپ ئايلاندۇرۇپ كېلەيلى دېسەكمۇ ئۇنىمايسىز، لېكىن دائىم مۇشۇنداق غەمكىن ئولتۇرىسىز. سىزنىڭ بۇ تۇرقىڭىزنى كۆرسەم يۈرىكىم ئېچىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا، كۆڭلىڭىزدە ئويلىغانلىرىڭىزنى ماڭا دەپ باققان بولسىڭىز، ئەگەر مەن قىلالىغۇدەك ئىش بولسىلا قىلىپ بەرگەن بولسام! چۈنكى مېنىڭ، سىزنىڭ ئۇنداق خاموش ھالىتىڭىزنى پەقەت كۆرگۈم يوق، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنى ئىلگىرى كۆرۈپ باقمىغاندەك ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قويۇپ:

ــ ھېچنېمە بولمىدى بالام، مېنى ئەمدى مۇشۇنداق ئولتۇرۇپ، ئەركىن ــ ئازادە ئۆز خىيالىمنى سۈرگىلىمۇ قويمامسىز، مېنىڭ خىيالىم سىلەرنىڭ ئىشىڭلارغا دەخلى قىلمىغاندۇ؟ ئەگەر دەخلى قىلمىغان بولسا مېنى ئۆز خىيالىمنى سۈرگىلى قويۇڭ، بالام.

ــ بىراق، دادا، بۇ تۇرقىڭىزغا قارىسامىلا كۆڭلۈم بەك يېرىم بولىدىكەن، ئىچىم ئېچىشىپ، چىدىمايا قالىدىكەنمەن.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئويلىغانلىرىنى بىلمەكچى بولغاندەك ئوغلىغا سىنچى كۆزلىرى بىلەن قاراپ:

ــ مېنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇشۇم سىلەرنى بىئارام قىلۇېتىپتۇ ــ دە، ئۇنداق بولسا مەن سىلەرنى بىئارام قىلماي، دېگىنىمگە ماقۇل كەلسىڭىز كۆڭلۈمدىكىنى سىزگە دەي، ــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ ئويلىغانلىرىنى بىلىشكە ئالدىراپ:

ــ ماقۇل دادا، قېنى دەڭ، مەن قىلالىغۇدەك ئىش بولسىلا قىلىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

ــ دېگىنىمگە ماقۇل بولسىڭىز، ئەمىسە ماڭا ۋەدە بېرىڭ!

ــ بولىدۇ، مەن سىزگە ۋەدە بېرەي.

ــ ئۇنداق بولسا ئاكا ــ ئاچىلىرىڭىزنىمۇ گېپىڭىزگە كىرگۈزۈڭ، ئەگەر گېپىڭىزدىن يېنىۋالسىڭىز مەن خاپا بولۇپ قالىمەن.

— بولىدۇ دادا، كۆڭلىڭىز تارتقان ئىشنى قىلىشقا مەن رازى ھەم ئۇلارنىمۇ قايىل قىلىشقا تەييارمەن.

— ئۇنداق بولسا ئوغلۇم، مېنى ئاستا ئۆز ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويۇڭلار، مەن سىلەردىن خۇش بولۇپ قالاي، شۇ يەردە ھېچكىمگە دەخلى قىلماي ئۆزۈمنىڭ خىيالىنى سۈرەي.

تۇرانجان دادىسىنىڭ بۇنداق دەيدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغاچقا كۆڭلىدىن ھەر خىل خىياللار كېچىپ، جىددىيلىشىپ قالدى. شۇڭا، ئۇ دەرھال ئىپادە بىلدۈرمەي ھەيرانلىق بىلەن دادىسىغا قاراپ:

— دادا، بۇ ئۆيمۇ سىزنىڭ ئۆيىڭىزغۇ، بۇ يەردە سىز قورۇنۇپ قالغۇدەك بىرەر ئىش بولدىمۇ؟ نېمىشقا ئۆز ئۆيۈمگە كېتىمەن دەپ يۈرىسىز، بىزدىن خاپا بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ بىز تۇرۇپ ئۇ ئۆيدە يالغۇز تۇرسىڭىز، باشقىلار بىزنى نېمە دەيدۇ؟— دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئارتۇقچە ئويلاپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ:

— ئوغلۇم، ئارتۇقچە ئويلاپ كەتمەڭ، بۇ يەردە مېنى ھېچكىم خاپا قىلمىدى، ئۆزىڭىز كۆڭلىڭىزدىكىنى دەڭ دېدىڭىز، مەن كۆڭلۈمدىكىنى دېدىم، ئەمدى گېپىڭىزدىن يېنىۋالسىڭىز مەن رەنجىپ قالمەن جۇمۇ، قىلغان ئىشىڭىز توغرا بولسا باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزىدىن قورقۇپ نېمە قىلىسىز؟ مەن دەيدىغاننى دېدىم، قالغان گەپ سىزگە قالدى،— دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ مەجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، يەنە ئارتۇقچە گەپ قىلىپ دادىسىنى رەنجىتىشنى

خالىماي، دادىسىنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولۇپ:

ــ بولىدۇ دادا، تەلىپىڭىزگە قوشۇلىمەن، لېكىن ئاكام ـ ئاچامىلار نېمە دەيدىكىن؟ ئۇلار بىلەنمۇ سۆزلىشىپ باقاي، ــ دېگەنىدى، تۇرسۇنئاخۇن ھاسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئىشقىلىپ، مەن كۆڭلۈمدىكىنى سىزگە دېدىم، سىزمۇ ئۇلارنى قايىل قىلىشقا ماقۇل بولغان، ــ دەپ قورۇغا كىرىپ كەتتى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ تەلىپىنى گۈلسىرەگە ئېيتقانىدى. گۈلسىرە: «مەندىن بىرەر سەۋەنلىك ئۆتۈپ دادامنى رەنجىتىپ قويغان ئوخشايمەن» دەپ ئويلاپ شۇنداق بىئارام بولدى. لېكىن، ئۆزىنىڭ زادى نېمە سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكىنى زادىلا بىلەلمىدى. تۇرانجانمۇ گۈلسىرەنىڭ بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

ــ ئارتۇقچە ئويلاپ كەتمەڭ، بەلكىم دادامنىڭ ئۆزىنىڭ ئويلىغىنى باردۇ، ئەگەر بىز دادامنىڭ تەلىپىگە ماقۇل دېمىسەك، دادام بىزدىن رەنجىپ قالىدۇ، ــ دەپ گۈلسىرەنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى.

گۈلسىرەمۇ ئىلاجسىز ماقۇل بولدى. تۇرانجان باشقا قېرىنداشلىرىنى يىغىپ، ئۇلارغىمۇ دادىسىنىڭ تەلىپىنى ئېيتتى. ئۇلارمۇ ئوخشاشلا ھەيران بولۇشتى. ھەم ئۆزلىرىنىڭ دادىسىنىڭ ئالدىدا قانداق سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغانلىقى ھەققىدە تالاش ـ تارتىش قىلىشتى. لېكىن، ئۆزلىرىنىڭ بىرەر سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلەلمىدى. ئۇلار تۇرانجاننىڭ

چۈشەندۈرۈشى بىلەن بۇ ھەقتە مەسلىھەتلىشىپ، دادىسىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن بولسىمۇ تەلىپىگە ۋاقىتىنچە قوشۇلماقچى بولدى. لېكىن، دادىسىنىڭ يالغۇزلۇق مەسىلىسىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بىرلىككە كېلەلمەي، ئاخىر دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ باقماقچى بولۇشتى. تۇرانجان دادىسىنى ئاكا ـ ئاچىلىرىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىرىپ:

ـ دادا، مەن دېگىنىمىز بويىچە ھەممىنى ئاكام ـ ئاچاملارغا ئېيتتىم، ئۇلارمۇ تەلىپىمىزگە قوشۇلدى، بىراق سىز ئۇ ئۆيدە يالغۇز قانداق تۇرىسىز، بۇ توغرۇلۇق ئويلىغانلىرىمىز بولسا مۇشۇ يەردە ئوچۇق دەپ باققان بولساڭىز، ـ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆزىگە تەلمۇرۈپ ئولتۇرغان بالىلىرىغا سىنچى كۆزىدە قاراپ:

ـ بالىلىرىم، كۆڭلۈڭلار ماڭا ئايان، مەن ھازىرچە ئۆزۈمنىڭ ھالىدىن ئۆزۈم خەۋەر ئالالايمەن، كېيىنچە ئۆزۈمنىڭ ھالىدىن ئۆزۈم خەۋەر ئالالمايدىغان بولۇپ قالغاندا ئاندىن مېنى ئۆيۈڭلارغا ئەكېلىپ بېقىڭلار، ماڭا ھازىر تۇرۇكسىزاتجان بالام ھەمراھ بولسىلا بولدى، ـ دېدى.

بەش بالا دادىسىنىڭ بۇنداق گەپ قىلىشىنى زادىلا ئويلىمىغاچقا ھەممىسى داڭ قېتىپلا قېلىشتى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ گۈلسىرەنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. تۇرانجان ئايالىغا ئارتۇق گەپ قىلماسلىققا ئىشارەت قىلدى. باشقا بالىلارمۇ دادىسىغا ھەيرانلىق بىلەن قارىغىنىچە گەپ قىلماي جىممىدە ئولتۇردى. تۇرانجان باشقا بالىلارنىڭ

گەپ قىلماي ئولتۇرغانلىقىغا قاراپ:

ــ دادا، تۇركىزاتجان ھازىر بالىلار باغچىسىغا بېرىۋاتىدۇ. 9 ـ ئايدا مەكتەپكە كىرىدىغان تۇرسا، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بالىلىرىم، مەن سىلەرنى ئوقۇتۇپ لايىقەتلىك تەربىيەلىگەچكە مانا ھەرقايسىڭلار ياخشى جايلاردا ئىشلەۋاتقانسىلەر. ئوغلۇم، خاتىرجەم بولۇڭ، نەۋرەم تۇركىزاتجان كۇندۇزى يەنىلا بالىلار باغچىسىغا بارىدۇ، ئۇنى ئۆزۈم ئاپىرىپ ـ ئەكېلىمەن، ئۇ پەقەت ئاخشىمىلا ماڭا ھەمراھ بولسىلا بولدى، ــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىنى ياخشى چۈشىنىدىغان بولغاچقا، ئارتۇقچە گەپ تالىشىپ دادىسىنى رەنجىتىشنى خالىماي، جىمىدىلا دادىسىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدى.

مومام نەگە كەتتى

تۇرسۇنئاخۇن ئۆز ئۆيىگە ــ 45 يىل تۇرمۇش كەچۈرگەن مېھرى ئىسسىق ماكانىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆيىدىكى ھەممە نەرسىگە چوڭقۇر سېغىنىش بىلەن قاراپ چىقتى. ئۇنىڭغا تونۇش بولغان ئۆي جاھازلىرى ۋە ئۆي بىساتلىرى كۆزىگە شۇنداق ئىسسىق كۆرۈنمەكتە ئىدى. ئۇ قايسى جابدۇق ھەم قايسى بىساتقا قارىمىسۇن، قەدىرلىك مومىيى يېنىدا كۈلۈپ قاراپ تۇرغاندەكلا بىلىنەتتى. مومىينىڭ يېقىملىق، تونۇش كۈلكىسى ئۇنىڭ قەلبىدىكى سېغىنىش ھېسسىياتىنىڭ پىلتىسىگە ئوت تۇتاشتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن قەلبىدىكى سېغىنىش ھېسسىياتىنى كۆز ياشلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىدى. شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى مومىيى بىلەن خىيالىي موڭدىشۇاتقان بۇ بوۋاينىڭ كۆز ياشلىرى بۈگۈن خۇددى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك، كۆز چاناقلىرىدىن ئىختىيارسىز دومىلاپ چۈشمەكتە ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە بېرىپ، مومىيى بىلەن شۇنچە يىل بىرگە باش قويغان تەكىيىنى ئېلىپ ئاستا باغرىغا باستى. ئۇنى كۆزىگە سۈرتۈپ پۇرىدى. تەكىيىدىن مومىينىڭ ئۆزىگە تونۇش پۇرىقىنى پۇراپ، كۆڭلى ۋىللىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. شۇ چاغدا نەۋرىسى

تۇركىزاتجان سىرتتىن كىرىپ كەلدى ـ دە، مومىسىنىڭ رامكا ئىچىگە ئېلىنغان سۈرتىگە قاراپ چۈچۈك تىللىرى بىلەن:

ــ موما، بۇۋام سىزنى تەكتى يوق سېۋەتنى ئېلىپ، جۇجەم تەرگىلى كەتتى دېگەن، سېۋىتىڭىزنى توشقۇزالماي يۈرەمسىز، موما؟ مەن بېرىپ سىزگە جۇجەم تېرىشىپ بېرەي دېسەم، كەتكەن يېرىڭىزنى بۇۋام ماڭا ئېيتىپ بەرمەيۋاتىدۇ؟ بۇۋام نېمىشقا سىزگە تەكتى يوق سېۋەتنى بېرىپ جۇجەم تەرگىلى ئەۋەتكەندۇ؟ مەن سىزنى بەك سېغىندىم، تېزرەك قايتىپ كېلىڭە. بۇۋا، دەڭە، مومام نەگە جۇجەم تەرگىلى كەتتى، ئىككىمىز بېرىپ قايتۇرۇپ كېلەيلىچۇ، ــ دەپ بۇۋىسىنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۆز يېشىنى نەۋرىسىگە كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن ئالىقىنى بىلەن ئىتتىك سۈرتتى. لېكىن، نەۋرىسىنىڭ گەپلىرى تۇرسۇنئاخۇننىڭ مومىيىغا بولغان سېغىنىشىنى يەنە كۈچەيتىۋەتتى. ئۇنىڭ قەلبى ئۆرتىنىشكە باشلىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى نەۋرىسىگە كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن ئۆزىنى يىغىدىن تەستە تۇتۇپ:

ــ بالام، مومىڭىزنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى مەنمۇ بىلمەيمەن، شۇ جۇجەم تېرىپ كېلەي دەپ چىقىپ كەتكەنىدى، مومىڭىز كەتكەندىن كېيىن مەن ئاندىن مومىڭىزنىڭ تەكتى يوق سېۋەتنى ئېلىۋالغانلىقىنى بىلدىم، ــ دېدى.

ــ مومامنى ئىزدەپ بارساق بولمامدۇ، بۇۋا؟ مومام ئۇ يەرلەردە يالغۇز يۈرسە قورقمامدۇ؟

— مومىكىزنى ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن بىزدە ئاشۇ تەكتى يوق سېۋەت بولۇشى كېرەك، ئۇ سېۋەت بولمىسا مومىكىزنى تاپالمايمىز.

— ئەمىسە تەكتى يوق سېۋەت نەدە، بىز بېرىپ ئەكېلەيلى؟

— تەكتى يوق سېۋەتنى بىر يەردىن ئالغىلى بولمايدۇ، ئۇ كىمگە كېرەك بولسا، شۇنىڭ ئالدىدا ئۆزى پەيدا بولىدۇ.

— شۇ سېۋەت مېنىڭ ئالدىمدا ھازىر بولسا ـ ھە، بۇۋا، مومامنى تېپىپ كەلسەم، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى؟

— بالام، ئۇ تەكتى يوق سېۋەتنى سىز ئىزدىمەڭ، ئۇ سېۋەت بىر كۈنى ئۆزىلا مېنىڭ ئالدىمغا كېلىدۇ، شۇ چاغدا مەن مومىكىزنى ئىزدەپ بارىمەن.

— ئۇ سېۋەت مېنىڭمۇ ئالدىمغا كېلەمدۇ؟ مەنمۇ سىلەرنى ئىزدەپ بارىمەنمۇ؟

— كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ سېۋەت سىزنىڭمۇ ئالدىڭىزغا كېلىدۇ، شۇڭا سىز ئۇ سېۋەتنى ھازىر ئىزدىمەڭ.

— بولىدۇ بۇۋا، ئەمىسە مەن ھازىر ئىزدىمەي.

تۈرسۈنئاخۇن: «مومامڭ ئۆلۈپ كەتتى، ئەمدى قايتىپ كەلمەيدۇ» دەپ نەۋرىسىنىڭ ئانا سۈتىدەك پاك كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى خالىمىدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ تۈرسۈنئاخۇن نەۋرىسى بىلەن بىرگە تۈرۈشقا باشلىدى. تۈرسۈنئاخۇن نەۋرىسىنى بالىلار باغچىسىغا ئاپىرىپ ئەكەلگەن تۈنجى كۈنىلا ئۇنىڭ

تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولۇشقا باشلىدى، چۈنكى تۇركىزاتجان بالىلار باغچىسىدىن قايتىپ كېلىپلا بوۋىسىدىن:

— بوۋا، خوراز نېمىدەپ قوقولدايدۇ؟ — دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ تاسادىپىي سورىغان سوئالىغا سەل ئويلىنىپ:

— بالام، خورازنىڭ قوقولدىشى توخۇلارنىڭ ئۆز تىلى، بۇنى توخۇلار چۈشىنىدۇ. سىز خوراز قوقولدىغاندا توخۇلارنىڭ ھەمىسىنىڭ ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلاشقىنىنى كۆرگەنسىز، بۇ ئۇلارنىڭ ئۆز تىلىنى چۈشەنگەنلىكى، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ئۇنداقتا، مېكىيان تۇخۇم تۇغقاندا نېمىدەپ قاقاقلايدۇ؟

— بۇمۇ توخۇلارنىڭ ئادىتى بالام.

— ئۇنداقتا، ئاپام مېنى تۇغقاندىمۇ توخۇدەك قاقاقلىغانمۇ؟

تۇركىزاتجاننىڭ بۇ سوئالىنى ئاڭلاپ، تۇرسۇنئاخۇننى كۈلكە قىستىدى. ئۇ كۈلكىسىنى زورىغا بېسىپ:

— ئادەملەر ئۇنداق قاقاقلىمايدۇ بالام، توخۇلارلا قاقاقلايدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئۇ ئۇخلاپ قالغۇچە زېرىكمەي جاۋاب بەردى. تۇركىزاتجان ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسى سورىغان سوئاللارغا توغرا جاۋاب بەرگەن - بەرمىگەنلىكىنى قايتا ئويلاپ چىقتى. ئۇ نەۋرىسى

سوربغان بەزى سوئاللارغا بەرگەن جاۋابىنىڭ تازا توغرا، لايىقىدا بولمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ: «ھەي تۇرسۇنئاخۇن، ئەمدى قېرىپسەن جۇمۇ؟ نەۋرەڭنىڭ سوربغان سوئاللىرىغىمۇ جايىدا جاۋاب بېرەلمىگەندىكىن» دەپ خورسىندى.

تۇرسۇنئاخۇن شۇنىڭدىن كېيىن نەۋرىسى تۇركىزاتجانىنىڭ سوئاللىرىغا ئۇنى قايىل قىلغۇدەك توغرا، لايىقىدا جاۋاب بېرىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىلگىرىكىدەك خىيال سۈرۈپ، خامۇش يۈرسە بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ، ئىلگىرى بىرەر قۇر كۆرۈپ يىغىپ قويغان كىتاب ـ ماتېرىياللىرىنى قايتا كۆرۈشكە باشلىدى. تۇركىزاتجانىنىڭ سوئاللىرى قانچە كۆپەيسە، ئۇنىڭ سوئاللىرىغا توغرا، ئىلمىي جاۋاب بېرىش ئۈچۈن تۇرسۇنئاخۇنمۇ كىتاب ـ ماتېرىيال كۆرۈپ شۇنچە ئالدىراش بولۇپ، ئىلگىرىكىدەك خامۇش ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈشكە ۋاقتىمۇ چىقىرالمايدىغان بولۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ بالىلىرىمۇ ئاتىسىنىڭ كەيپىياتىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇشتى.

مەن بوۋام بىلەن بىرگە تۇرىمەن

يېڭى ئوقۇش مەۋسۇمى باشلىنىشقا ئىككى كۈن قالغاندا تۇرانجان دادىسىنى يوقلاپ كېلىپ:

ــ دادا، ئىككى كۈندىن كېيىن تۇركىزاتجان مەكتەپكە بارىدۇ. شۇڭا، مەن سىلەرنى ئۆيگە ئەكەتكىلى كەلدىم، بولمىسا ئۇنى مەكتەپكە ئاپىرىپ ـ ئەكېلىشتە جاپا تارتىپ قالارسىزمىكىن؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجانغا يات ئادەمگە قارىغاندەك، ئىلگىرى ئۇنى پەقەت كۆرۈپ باقمىغاندەك بىرھازا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى. تۇرانجان دادىسىنىڭ قاراشلىرىدىن ئەيمىنىپ يۈزى قىزىرىپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى. تۇرسۇنئاخۇن خېلىدىن كېيىن:

ــ ئوغلۇم، سىز مەندىن ئەنسىرىمىدىڭىز، بالىڭىزنىڭ كەلگۈسىدىن ئەنسىرەپ شۇنداق چىرايلىق گەپ بىلەن بالىڭىزنى يېنىمدىن ئەكېتىشكە سەۋەب ئىزدەۋاتىسىز، مەن سىزنىڭ ئويلىغانلىرىڭىزنى ئىچىڭىزگە كىرىپ چىققاندەك بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، سىز قاچاندىن باشلاپ ماڭا ئىشەنمەس بولۇپ قالدىڭىز، مەن قاچاندىن باشلاپ سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە يارىماس ئاتا بولۇپ قالدىم، مەن شۇنداق ھالغا قالغاندا سىز ئاۋارە بولمىسىڭىزمۇ ئالدىڭىزغا ئۆزۈم بارىمەن، ــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، پۈتۈن جىسمى قىزىپ تەرگە چۆمۈپ كەتتى. ئۇ دادىسىغا ئوغلى توغرۇلۇق نېمە دېيىشنى بىلمەي:

ــ دادا، گېپىمنى خاتا چۈشىنىپ قالماڭ، مەن سىزنى چىن كۆڭلۈمدىن بىز بىلەن بىرگە تۇرسىكەن دەپ ئالغىلى كەلگەن، ــ دېيەلىدى ئارانلا. تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىغا:

ــ ئوغلۇم، مەن ھازىرچە يەنىلا ئۆزۈمنىڭ ئۆيىدە تۇراي. تۇركىزاتجاندىن خاتىرجەم بولالمىسىڭىز، ئۇنىڭ نەدە تۇرغۇسى بارلىقىنى ئۆزىدىن سوراڭ، ئۇ نەدە تۇرۇشنى خالىسا شۇ يەردە تۇرسۇن، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

ــ بولىدۇ دادا، سىز ئۇنداق ئويلىسىڭىز تۇركىزاتجان يەنىلا سىزنىڭ يېنىڭىزدا تۇرسۇن، ئەگەر مەكتەپكە ئاپىرىپ ـ ئەكېلىشتە قىينىلىپ قالغۇدەك بولسىڭىز ئوچۇق دەڭ.

تۇرانجان مېڭىشقا تەمشىلىۋىدى، تۇرسۇنئاخۇن:

ــ كېلىشكىمۇ ئالدىرايسىز، كېتىشكىمۇ ئالدىرايسىز، ئالدىرىماڭ، تۇركىزاتجانىنىڭ نەدە تۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلىپ، كۆڭلىڭىزنى تىندۇرۇپ ئاندىن كېتىڭ، ــ دېدى.

تۇرانجان سىرتقا چىقىپ، بالىلار بىلەن ئويناۋاتقان تۇركىزاتجانىنى چاقىرىپ:

ــ ئوغلۇم، مەن سىزنى ئالغىلى كەلدىم، چۈنكى ئىككى كۈندىن كېيىن مەكتەپكە بارىسىز، مەن سىزنى مەكتەپكە ئاپىرىپ ـ ئەكېلىمەن. شۇڭا بۇۋىڭىزغا: «مەن دادام ـ ئاپام بىلەن بىرگە تۇرىمەن» دەڭ بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان دادىسىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، گەپ قىلماي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا بوۋىسىنىڭ قۇچقىغا چىقىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ ئوغلىغا:

ــ قېنى، مەقسىتىڭىزنى ئۇنىڭغا ئوچۇق دەڭ، ــ دېدى.

تۇرانجان بىر دادىسىغا، بىر ئوغلىغا قاراپ:

ــ ئوغلۇم، يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن مەكتەپكە بارىسىز، مەكتەپكە بارسىڭىز نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىسىز، ئۆگىنىشتە سىزگە ياردەم قىلمىساق بولمايدۇ، يەنە سىزنى مەكتەپكە ئاپىرىپ ـ ئەكەلمىسەك بولمايدۇ، شۇڭا سىز مەن بىلەن ئۆيگە قايتىپ، بىز بىلەن بىرگە تۇرۇڭ، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان دادىسىنىڭ گەپلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ بولۇپ، بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ مەن سىز بىلەن كەتمەيمەن، ئۆگىنىشنى ئۆزۈم قىلىمەن. مەن ئۆيگە بارسام، مېنىڭ سورىغان سوئاللىرىمغا يا سىز، يا ئاپام جاۋاب بەرمەيسىلەر. تېخى بەزىدە ئاپام خاپا بولۇپ: «شۇ سوئاللىرىڭىزدىن ئەجەب زېرىكتىم، كەينىمدىن توختىماي چۈكۈلداپ يۈرگۈچە ئۆزىڭىزنىڭ ئويۇنىنى تېپىپ ئويناسىڭىز بولمامدۇ؟» دەپ خاپا بولىدۇ. بەزىدە سىلەر ئۇ چاي، بۇ چاي دەپ مېنى ئۆيدە يالغۇز تاشلاپ قويۇپ كەتسەڭلار، مەن يالغۇز قورقىدىكەنمەن. بوۋام مېنىڭ ھەممە سوئاللىرىمغا جاۋاب بېرىدۇ، ئاخشىمى يەنە نۇرغۇن چۆچەكلەرنى ئېيتىپ

بېرىدۇ، مېنى يالغۇز تاشلاپ قويمايدۇ، مەن بوۋامنىڭ يېنىدا تۇرىمەن، سىز بىلەن كەتمەيمەن، ــ دېدى.

تۇرانجان ئوغلىنىڭ بۇنداق دېيىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغاچقا، دادىسىنىڭ ئالدىدا خىجىل بولۇپ نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپلا قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئوڭايسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىپ:

ــ ئوغلۇم، خاتىرجەم بولۇڭ، ئارىلىق يىراق بولمىغاندىكىن كۈندە كېلىپ تۇرىكىزاتجانىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، مېنىمۇ يوقلاپ كەتسىڭىز بولمىدىمۇ؟ــ دېدى.

تۇرانجان ئوڭايسىز ھالەتتىن قۇتۇلۇپ كۈلۈپ قويدى.

مەكتەپتىكى تۇنجى كۈن

بىرىنچى سىنىتەبىر. يېڭى ئوقۇش مەۋسۈمى باشلاندى. ئەتىگەندە تۇرانجان تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن دادىسىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا:

ــ ئوغلۇم، سىز خاتىرجەم ئۆز ئىشىڭىزغا كېتىۋېرىڭ، مەن تۇنۇگۈن مەكتەپكە بېرىپ، تۇركىزاتجانىنى تىزىمغا ئالدۇرۇپ قويۇپ كەلدىم، بۇرۇن سىزنى ئوقۇتقان سانىيە مۇئەللىم بۇ يىل يەنە يېڭى بالىلارنى ئوقۇتىدىكەن، تۇركىزاتجانىنى شۇ سانىيە مۇئەللىمگە بەردىم، خاتىرجەم بولۇڭ، ــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ ئىشلارنى شۇنداق ئەتراپلىق ئويلاپ، پۈختا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ قايتىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن يېڭى كىيىملىرىنى كىيىپ، سومكىسىنى ئېسىپ تەخ بولۇپ تۇرغان نەۋرىسىگە قارىدى. تۇركىزاتجانىنىڭ قاپقارا قۇندۇزدەك چاچلىرى پارقىراپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ پارقىراپ تۇرغان چاچلىرىغا قاراپ بىرنەرسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ھېس قىلىپ قالدى. ئۇ سەل ئويلانغاندىن كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە:

«ھەي ئانىسى، ئېسسىم قۇرۇسۇن! مېنى كەچۈرگىن، سەن نەۋرەم مەكتەپكە كىرگەن تۇنجى كۈنى كىيىپ بارسۇن دەپ، ئۆز قولۇڭ بىلەن تىكىپ قويغان دوپپىنى ئۇنىڭغا كىيگۈزۈشنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتىمەن ئەمەسمۇ» دەپ ساندۇقنى ئېچىپ، قىزىل تاۋارغا ئوراپ قويغان دوپپىنى ئېلىپ تۇركىزاتجانناڭ بېشىغا كىيگۈزدى. دوپپا تۇركىزاتجانغا شۇنداق ياراشتى. تۇركىزاتجان دوپپىنى كىيىپ ئەينەككە قاراپ تۇرۇپ:

— بوۋا، مەن تېلېۋىزوردا «كىچىك بالا ئەمەسمەن» دەپ ناخشا ئېيتىدىغان ھېلىقى بالىغا ئوخشاپ قالدىمۇ، نېمە؟ — دېدى.

— بالام، سىز ئۇنىڭدىنمۇ ئوماق بولۇپ كەتتىڭىز، — دېدى تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ. ئۇ نەۋرىسىنىڭ قاپقارا قويۇق قاشلار ئاستىدىكى ئۇزۇن تال ـ تال كىرپىكلىرىگە، زېرەكلىكى چىقىپ تۇرغان قارا كۆزلىرىگە قاراپ سۆيۈنگەنچە:

— بالام، سىزگە كۆز تەگمىسۇن، — دېيىشىگە تۇركىزاتجان:

— بوۋا، بۇ دوپپىنى كىم تىككەن؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ دوپپىنى مومىڭىز تىككەن.

— مومام ئۆيده بولمىسا، ئۇ تەكتى يوق سېۋەتنى ئېلىپ جۇجەم تەرگىلى كەتكەن تۇرسا، دوپپىنى قانداق تىكىدۇ؟

— مومىڭىز جۇجەم تېرىشكە كېتىشتىن بۇرۇن، سىزنى مەكتەپكە بارغان كۈنى كىيسۇن دەپ تىكىپ قويغان.

تۇركىزاتجان خۇشال بولۇپ تاتلىق كۈلۈمسىرىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىچە مەكتەپكە ئېلىپ ماڭدى. تۇركىزاتجان ئىشىكتىن چىقىپلا بوۋىسىدىن:

ــ بوۋا، مەن مەكتەپكە بېرىپ نېمە ئۆگىنىمەن؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ قانائەت ھاسىل قىلغۇدەك جاۋابقا ئېرىشمىسە، سوئال سوراشنى توختاتمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭ سورىغان سوئالىغا ئەستايىدىل جاۋاب بېرىپ:

ــ بالام، مەكتەپكە بېرىپ دەسلەپتە ئېلىپبەنى ھەم سانلارنى يېزىش، ئوقۇشنى ئۆگىنىسىز، ئۇلارنى ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن كىتاب ئوقۇش، ھېسابلاشنى ئۆگىنىسىز، ئەمدى سىز بۇگۈندىن باشلاپ مۇشۇنداق بىر ئۆمۈر ئۆگىنىسىز، ھازىر ئۆگەنگەنلىرىڭىزنى چوڭ بولغاندا ئەملىيەتتە ئىشلىتىسىز، ــ دېدى.

ــ بوۋا، ئېلىپبە دېگەن نېمە؟

ــ بالام، ئېلىپبە دېگەن بىز سۆزلەۋاتقان سۆزلەرنى يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلەشتە ئىشلىتىدىغان تۈرلۈك بەلگىلەر.

ــ بوۋا، مەن ئۇنى بىلەلەيمەنمۇ؟

ــ بالام، سىز بۇگۈندىن باشلاپ ئۆگىنىشنى باشلايسىز، ھەرگىز مەن بىلەلەيمەنمۇ دېگەن ئۇمىدسىز ئوي ـ خىيال كاللىڭىزدا بولمىسۇن. ئۆگەنسەم ھەممىنى بىلىپ كېتىمەن دېگەن ئۇمىد بىلەن ئۆگەنسىڭىز، ھەممىنى بىلىپ كېتەلەيسىز.

ئۇلار شۇنداق سوئال ـ جاۋاب بىلەن مەكتەپكە كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى.

سانىيە مۇئەللىم مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا يېڭى ئوقۇغۇچىلارنى قارشى ئېلىپ تۇرغانىدى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن سالام قىلغاندىن كېيىن، تۇرسۇنئاخۇنمۇ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، مانا بۇ مېنىڭ نەۋرەم تۇركىزاتجان، ــ دېدى. سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ تۇركىزاتجان راستلا دادىسىغا ئوخشايدىكەن جۇمۇ، ــ دەپ تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى. تۇركىزاتجانمۇ سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ تاتلىق كۇلۇمسىرىدى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ئەينى ۋاقىتتا تۇرانجانىنمۇ سىز ئوقۇتقان، ئەمدى نەۋرەمنىمۇ سىزگە تاپشۇردۇم، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، خاتىرجەم بولسىلا، تۇركىزاتجان قارىماققىلا ئەقىللىك كۆرۈنىدۇ. مەن تۇركىزاتجاننىڭ دادىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ ياخشى ئوقۇشىغا ئىشىنىمەن، ــ دېدى.

ــ سانىيە مۇئەللىم، ئەمىسە بالىنى سىزگە تاپشۇردۇم.

ــ خاتىرجەم بولسىلا.

تۇرسۇنئاخۇن بالىلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا دەرستىن

چۈشىدىغانلىقىنى سورىۋالغاندىن كېيىن، سانىيە مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ كەتتى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن يول بويى تۇركىزاتجانىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىدىن ئەنسىرەپ: «ئۇنىڭ ئۆگىنىشى كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالسا ئاتا ـ ئانىسىغا نېمە دەمەن» دېگەنلەرنى ئويلاپ سەل بىئارام بولدى. بىراق ئۇ يەنە: «نەۋرەم شۇنداق كۆپ سوئاللارنى سورىغىنىغا قارىغاندا ئۇ بىلىمگە ھېرىسمەن بالا بولىدۇ، ئۇ چوقۇم مېنىڭ دېگەن يېرىمدىن چىقىدۇ، مەن ئۇنىڭ ئۆگىنىشىدىن ئارتۇقچە غەم قىلماي، كەچتە سورايدىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلاي» دەپ ئويلاپ، كۆڭلىدىكى بىئاراملىقنى ئۇنتۇپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ئادىتى بويىچە كىتاب كۆرۈشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن كىتاب كۆرۈشكە بېرىلىپ كېتىپ، تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بارىدىغان ۋاقىتنىڭ توشۇپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. ئۇ سائىتىگە قاراپ ۋاقىتنىڭ توشۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، كىتابنى قويۇپلا ئالدىراپ مەكتەپكە قاراپ ماڭدى. مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە تۇرسۇنئاخۇننى ساقلاپ تۇرغانىدى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ۋاقىتقا دىققەت قىلماي سىزنى ساقلىتىپ قويۇپتىمەن، كەچۈرۈڭ، ــ دېدى.

ــ ھېچقىسى يوق، بىزمۇ ھازىرلا سىنىپتىن چىققانىدۇق، ــ دېدى سانىيە مۇئەللىم.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ تۇركىزاتجاننى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ:

ــ بالام، بۇگۈن مەكتەپتە نېمە ئۆگەندىڭىز؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە شوخلۇق قىلىپ سەكرەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ھەربىكەتلىرىدىن ناھايىتى خۇشاللىقى چىقىپ تۇراتتى. تۇركىزاتجان شوخلۇق قىلىپ كېتىۋاتقان بىلەن بوۋىسىنىڭ سوئالىغا:

ــ ئەڭ ئاۋۋال مۇئەللىم بىزدىن كىم بىلەن بىرگە ئولتۇرىدىغانلىقىمىزنى، ئۆيىمىزنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى، ئورۇندىن خالىغانچە يۆتكىلىپ كەتمەسلىكىمىزنى، ئورۇن يۆتكەشنى مۇئەللىمنىڭ ئۆزى ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاندىن كېيىن سىنىپتىكى ساۋاقداشلارنى ئۆزئارا تونۇشتۇردى،ــ دەپ ئەستايىدىل جاۋاب بەردى.

ــ سىز كىم بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇردىڭىز؟

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ:

ــ مەن ئايتۇرك دېگەن قىز بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇردۇم. ئۇ قىز بەك چىرايلىقكەن، ئۇ قىز ماڭا: «تۇركىزاتجان سىز بەك ئوماقكەنسىز، دوپپىڭىز شۇنداق يارىشىپتۇ، دوپپىڭىزنى كىم تىكىپ بەرگەن» دەپ سورىدى، مەن: «مومام تىكىپ بەرگەن» دېسەم، ئۇ: «ئەمىسە مەنمۇ مومامغا دەپ سىزنىڭ دوپپىڭىزغا ئوخشاش دوپپا تىكتۇرۇپ كىيىمەن. مەن بىلەن دوست بولامسىز؟» دېدى. مەن ماقۇل بولدۇم، شۇنىڭ بىلەن

ئىككىمىز چىمچىلاق قولىمىز بىلەن باغلىشىپ دوست بولۇشتۇق، ــ دەپ جاۋاب بەردى. تۇركىزاتجاننىڭ گەپلىرىدىن تۇرسۇنئاخۇن خۇشال بولۇپ:

ــ ياخشى بالام، ساۋاقداشلىرىڭىز بىلەن دوست بولۇپ، ئۆزئارا ئىناق ـ ئىجىل ئۆتسىڭىز، ساۋاقداشلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى سىزنى ھۆرمەتلەيدۇ، ئەگەر ئۇلار بىلەن ياخشى ئۆتمىسىڭىز ھېچكىم سىزنى ئارىغا ئالمايدۇ، ــ دېدى.

ــ ماقۇل بوۋا، مەن ھەممە بالىلار بىلەن دوست بولۇپ ئۆتىمەن.

ــ بالام، سىنىپىڭلاردا قانچە ئوقۇغۇچى بار ئىكەن؟

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ قىرىق بەش ئوقۇغۇچى بار ئىكەن، مۇئەللىم شۇنداق دېگەن، ــ دېدى.

ئۇلار شۇنداق قىزغىن سۆزلەشكىنىچە ئۆيگە كەلدى.

تۇرانجان بىلەن گۈلسىرە ئۆيدە تاماقنى تەييار قىلىپ، دادىسى بىلەن تۇركىزاتجاننىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانىدى. ئۇلار تۇرسۇنئاخۇن بىلەن تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىشىگە، خۇددى يىراقتىن كەلگەن ئەزىز مېھمانىنى قارشى ئالغاندەك ئۇلاردىن قىزغىن ئەھۋال سوراپ، تاماقنى ئاچىقتى. تۇرانجان ئۇلار تاماقنى يەپ بولغۇچە تەخىر قىلالماي، تۇركىزاتجاندىن مەكتەپتە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى ھەققىدە سوراشقا باشلىدى. تۇركىزاتجانمۇ تامىقىنى يېگەچ بىرمۇبىر جاۋاب بەردى. گۈلسىرە تۇركىزاتجاننىڭ ئايتۇرك ھەقىقىدە سۆزلىگەنلىرىنى ئاڭلاپ، شەيتىنى تۇتۇپ كۈلۈپ كەتتى.

تۇركىزاتجان ئاپىسىنىڭ كۈلگىنىگە قاراپ رەنجىگەن تەلەپپۇزدا:

ــ نېمىگە كۈلىسىز، ئاپا؟ مەن خاتا گەپ قىلمىدىم، راست، ــ دېدى.

ھەممىسى گۈلىشىرەگە قاراشتى. گۈلىشىرە ئوڭايسىزلىنىپ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى ــ دە، دەرھال كۈلكىسىنى توختىتىپ:

ــ ياق بالام، سىز خاتا گەپ قىلمىدىڭىز، سىزنىڭ بىر كۈندە شۇنچە كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالغىنىڭىزغا خۇشال بولۇپ كۈلۈۋاتىمەن، ــ دەپ قويدى.

تۇركىزاتجاننىڭ كەيپىياتىدىن خۇشاللىقى چىقىپ تۇراتتى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۆيگە كېلىپ تۇركىزاتجان خىيال سۈرۈپ جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇنداق ۋاقىتلىرىنى ئاز ئۇچرىتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ:

ــ ئوغلۇم، بىرەر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ياق، ھېچ يېرىم ئاغرىمىدى.

ــ ئۇنداق بولسا نېمىگە جىمىپ كەتتىڭىز؟

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىمنىڭ دېگەن گېپى ئېسىمدىن چىقمايۋاتىدۇ، ــ دېدى تۇمشۇقىنى ئۇشلاپ.

تۇرسۇنئاخۇن بۇ گەپكە ھەيران بولۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم نېمە دېگەنىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ سانىيە مۇئەللىم: «بىزدە ‹ئەقىل ياشتا ئەمەس ياشتا› دېگەن گەپ بار، سىلەر ئۆزۈڭلارنى كىچىك چاغلىماي، ئوقۇشقا كۆڭۈل بۆلۈپ، تىرىشىپ ئۆگەنسەڭلار ھەممىنى بىلەلەيسىلەر» دېدى، مەن: «مۇئەللىمنىڭ بۇ نېمە دېگىنىدۇ» دەپ ئويلاۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجاننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، تۇرسۇنئاخۇنمۇ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ ھە، ئۇ بىر ماقال بالام، سانىيە مۇئەللىم توغرا دەپتۇ، سىلەر تىرىشىپ ئۆگەنسەڭلارلا ھەممىنى بىلەلەيسىلەر، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ گېپىگە قىزىقىپ:

ــ بوۋا، ماقال ـ تەمسىل دېگەن نېمە؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجاننىڭ بۇ سوئالى تۇرسۇنئاخۇننى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ تۇركىزاتجانغا دەرھال جاۋاب بېرەلمىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ، ئېڭىكىنى تىرىگىنىچە ئۇنىڭغا تەشنالىق بىلەن تىكىلىپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى ئوبدان چۈشەنگەچكە، ئۇنىڭغا توغرا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ماقال ـ تەمسىل ھەققىدە ئەتراپلىق ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بالام، ماقال ـ تەمسىل دېگەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئۇزاقتىن بۇيانقى تۇرمۇش تەجرىبىلىرى جەريانىدا بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىدىن كېلىپچىققان يەكۈن، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، ئەمىسە «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقال ـ تەمسىلمۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىدىن كېلىپچىققانمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ شۇنداق بالام، ھەممە ماقال ـ تەمسىللەر ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەرگۈزەشتىلىرىگە ئاساسەن خۇلاسىلەپ چىقىلغان.

ــ ماقال ـ تەمسىللەر شۇنداق كۆپمۇ؟

ــ كۆپ.

ــ سىز ھەممىسىنى بىلەمسىز؟

ــ ياق بالام، لېكىن خېلى بىلىمەن.

ــ ئەمىسە بىلىدىغانلىرىڭىزنى ماڭا دەپ بېرىڭە.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىۋېلىپ:

ــ «ئەر كۆركى ساقال، سۆز كۆركى ماقال»، «تۆگە ئۈسسۈلغا چۈشسە، يەتتە مو يەردىكى سەۋزىگە زىيان»، «نىيىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك»، «ئالدىرىغان يولدا قالار»، «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا»... ــ دەپ ئۆزى ئوبدان بىلىدىغان ماقال ـ تەمسىللەرنى ئېيتىپ بەردى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قارىغىنىچە:

ــ بوۋا، مەنمۇ قاچان سىزگە ئوخشاش ئاشۇنداق جىق ماقال ـ تەمسىللەرنى بىلىدىغان بولارمەن؟ ــ دەپ قىزىقىپ سورىدى.

ــ سىز ئوقۇشقا ئوبدان كۆڭۈل بۆلۈپ، تىرىشىپ ئۆگەنسىڭىزلا بۇنىڭدىنمۇ كۆپ ماقال ـ تەمسىلنى بىلەلەيسىز.

ــ بوۋا، ئەمسە «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقال قانداق سەرگۈزەشتىتىن كېلىپچىققان؟

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىپ:

ــ بالام، بۇنى سىزگە چۈشەندۈرۈش ئۇچۇن چۆچەك ئېيتسام بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ: «چۆچەك ئېيتسام بولىدۇ» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقتىن سەكرەپ كەتتى. ئۇ بوۋىسىنىڭ يېنىغا يېقىن سۇرۇلۇپ ئولتۇرۇپ:

ــ ۋاھ، نېمىدېگەن ياخشى، مەن چۆچەك ئاڭلايدىغان بولدۇم. بوۋا، شۇ چۆچەكنى ماڭا چاققان ئېيتىپ بېرىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ چۆچەك ئاڭلاشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ئوغلۇم، مەن سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن، ئەمدى سىز ئوقۇغۇچى بولدىڭىز، شۇڭا مەن ئېيتقان چۆچەكلەرنى چوقۇم كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ، ئېسىڭىزدە تۇتۇۋېلىڭ ـ ھە، ــ دېدى.

ــ چۆچەكلەرنى ئېسىمدە تۇتۇۋېلىپ نېمە قىلىمەن؟

ــ مەكتەپكە بارغاندا ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بەرمەمسىز.

ــ ھە، بىلدىم بوۋا.

ــ يەنە بىر شەرتىم بار بالام، مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىرىڭىز ئىشلەتكەن ماقال ـ تەمسىللەرنى يادلىۋېلىپ ماڭا دەپ بېرىسىز.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

— بولىدۇ بوۋا، سىز ئىلگىرى ماڭا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەرنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدىم. ھەممىنى بىلىمەن، مەن سىزگە «چىن تۆمۈر باتۇر»نىڭ چۆچىكىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى.

تۇركىزاتجاننىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرسۇنئاخۇن ناھايىتى خۇشال بولدى، ئۇ نەۋرىسىنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپ:

— ئەقلىڭىزگە باركاللا بالام، — دەپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ ئەركىلەتتىپ قويدى.

— بوۋا، ئۇنداق بولسا: «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقال قانداق كېلىپ چىقتى؟ شۇنى ئېيتىپ بېرىڭە.

— ئەمىسە كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاڭ، چۆچەكنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىڭىزنىڭ بۇ چۆچەك ھەققىدە نېمىلەرنى ئويلىغانلىقىڭىزنى ماڭا سۆزلەپ بېرىسىز.

تۇركىزاتجان:

— بوۋا، مەن نېمىنى بىلسەم شۇنى سۆزلەپ بەرسەم بولامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بولىدۇ بالام.

تۇرسۇنئاخۇن چوڭقۇر نەپەس ئالغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرىگىنىچە بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ، چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى باش ۋەزىر تاللىماقچى بولۇپ، يۇرت چوڭلىرىنى يىغىپ:

ــ ئەي يۇرت چوڭلىرى، سىلەرگە سوئالىم بار، كىم جاۋاب بېرەلىسە شۇنى باش ۋەزىرلىككە تەيىنلەيمەن، ــ دەپتۇ.

يۇرت چوڭلىرى ماقۇللۇق بىلدۇرگەندىن كېيىن، پادىشاھ:

ــ ‹يۇگۇرۇكتىنمۇ يۇگۇرۈك، نېمە ئەڭ يۇگۇرۈك؟›، ‹نەغمىدىن نەغمە ئوبدان، قايسى نەغمە ھەممىدىن ئوبدان؟›، ‹گۈلمۇ گۈل، قايسى گۈل ئەڭ خوپ؟›، ‹قاتتىقتىنمۇ قاتتىق، ھەممىدىن نېمە قاتتىق؟› شۇنى تېپىڭلار، ــ دەپتۇ.

يۇرت چوڭلىرى ھەرقانچە ئويلاپمۇ بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابىنى تاپالماپتۇ. ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھ ئاچچىقلىنىپ:

ــ بۇ سوئاللارغا ئەتىگىچە جاۋاب تاپالمىساڭلار سىلەرگە ئىنئام بېرىمەن، تاپالمىساڭلار دارغا ئاسىمەن، ــ دەپتۇ.

يۇرت چوڭلىرى غەم بىلەن ئۆيلىرىگە قايتىپتۇ. ئاشۇ يۇرت چوڭلىرى ئىچىدە ياشانغان بىر ئۆلمانىڭ ئەمدى توققۇز ياشقا كىرگەن نۇرزات ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن. نۇرزات دادىسىنىڭ غەمكىن ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ دادا، نېمە بولدۇڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ياشانغان ئۆلما ئوغلىغا بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. نۇرزات بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ غەم قىلمىغىن دادا، پادىشاھنىڭ ئالدىغا مېنى ئاپارغىن، ئۇنىڭ سوئالىغا ئۆزۈم جاۋاب بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

— ئۇ ئۆلىما ئوغلىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ئەزەلدىن ئىشىنىدىكەن، شۇڭا ئوغلى نۇرزاتنى باشلاپ پادىشاھنىڭ ھوزۇرىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ نۇرزاتنىڭ ئۇستىبېشىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ:

— سوئالىمغا راستىنلا جاۋاب بېرەلەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

نۇرزات تەمكىن ھالدا:

— ھەئە، — دەپتۇ.

پادىشاھ:

— سوئالىمغا جاۋاب بېرەلىسەڭ باش ۋەزىرىم بولىسەن، جاۋاب بېرەلمىسەڭ بېشىڭنىڭ كېتىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ — دەپتۇ.

نۇرزات ئاۋۋالقىدەكلا تەمكىن تەلەپپۇزدا:

— ھەئە، بىلىمەن شاھىم، قېنى سوئاللىرىنى سورىسىلا، — دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ بالىنىڭ باتۇر، مەردانىلىكىگە قايىل بولۇپ سوئالىنى باشلاپتۇ:

— يۇگۇرۇكتىن يۇگۇرۇك، نېمە ئەڭ يۇگۇرۇك؟

— كۆڭۈل ئەڭ يۇگۇرۇك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ نۇرزات، — كۆڭۈلنى يۇگۇرتۇپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىنى كېزىپ چىققىلى بولىدۇ.

پادىشاھ بۇ جاۋابتىن مەمنۇن بولۇپ، سوئالىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

— نەغمىدىن نەغمە ئوبدان، قايسى نەغمە ھەممىدىن ئوبدان؟

— قازان نەغمىسى ھەممىدىن ئوبدان، مېھمانلارغا

دۇتار ـ تەمبۇر بىلەن نەغمە قىلىپ بېرىپ، قازان تاراقلىتىپ ئوبدان تاماق ئېتىپ بېرىلمىسە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تولۇق ئالغىلى بولمايدۇ.

ــ گۈلمۇ گۈل، قايسى گۈل ئەڭ خوپ؟

ــ ھەممە گۈللەر ئېچىلىپ توزۇپ كېتىدۇ، پەقەت كېۋەزنىڭ گۈلى ئېچىلىدۇ، ئەمما توزۇمايدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭدىن رەخت توقۇپ كىيىم كىيىدۇ، ئەڭ ياخشى گۈل ئەنە شۇ كېۋەزنىڭ گۈلىدۇر.

ــ قاتتىقتىن قاتتىق، ھەممىدىن نېمە قاتتىق؟

ــ ھەممىدىن يوقسۇزلۇق قاتتىق.

ــ سەن كىچىك تۇرۇپ يوقسۇزلۇقنىڭ قاتتىقلىقىنى قانداق بىلدىڭ؟

ــ مەن كىچىك چېغىمدا، بىر كۈنى بىزنىڭ قازىنىمىز تېشىلىپ كەتتى. شۇ كۈنى ئۆيگە مېھمان كېلىپ قالدى. ئانام مېھمانلارغا تاماق قىلىش ئۈچۈن قوشنىمىزنىڭ قازىنىنى سوراپ چىقتى. ئانام ئەمدى قازانغا تاماقنى سالاي دەپ تۇرۇشىغا، قوشنىمىزنىڭ بالىسى كىرىپ ئۆيگە مېھمان كېلىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ قازىنىنى ئاچقىپ كەتتى. شۇ چاغدىكى ئانامنىڭ تۇرقىدىن يوقسۇزلۇقنىڭ قاتتىقلىقىنى بىلگەنىدىم.

پادىشاھ نۇرزاتنىڭ جاۋابلىرىدىن ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە قايىل بولۇپ، ئۆز ۋەدىسى بويىچە ئۇنى باش ۋەزىر قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە تارقىلىپ، يۇرت دانالىرى: ‹ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا ئىكەن› دېيىشىپتۇ.»

— مانا ئاشۇ كەچمىشتىن كېيىن، «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقال كېلىپ چىقىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن. بالام، بىلدىڭىزمۇ؟

— بىلدىم.

— سىز بۇ چۆچەكتىن نېمىنى ھېس قىلدىڭىز؟

تۇركىزاتجان ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كېتىپ:

— بوۋا، مەن بۇ چۆچەكنىڭ ئېسىمدە تۇتۇۋالدىم، بىراق سىزگە نېمىدەپ بېرىشنى بىلەلمىدىم، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ راست گەپ قىلغانلىقىدىن خۇش بولدى، بىراق ئۆزىنىڭمۇ ئۇنىڭغا ھەددىدىن ئارتۇق يۇقىرى تەلەپ قويۇۋەتكەنلىكىنى ئويلاپ:

— بالام، سىز راست گەپ قىلدىڭىز، مەنمۇ سىزگە بەك يۇقىرى تەلەپ قويۇۋېتىپتىمەن، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم مەن ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەردىن ئالغان تەسىراتىڭىزنى ماڭا سۆزلەپ بېرىشىڭىز كېرەك، شۇندىلا ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشەلەيسىز. ئەمدى بايىقى بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىغا كەلسەك، ئەقىل شۇ ئادەمنىڭ يېشىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىدە ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئادەمنىڭ تەپەككۇرىنىڭ چوڭقۇر ـ تېيىزلىقىدا ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، — دېدى.

— بىلدىم بوۋا، تېرىشقاندىلا ئەقىلنى ئادەم ئۆزى تاپىدىكەن ـ دە؟

— شۇنداق بالام، ئادەم ياخشى ئوقۇسا، كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنسە، كۆپ ئەقىلگە ئېرىشىدۇ. شۇڭا، سىزمۇ دەرسكە ئوبدان كۆڭۈل قويۇڭ.

— بولىدۇ بوۋا، مەن شۇنداق قىلىمەن. بوۋا، مەن

ئوقۇتقۇچىلىرىم دېگەن ماقال ـ تەمسىللەرنى سىزگە دەپ بەرسەم، سىز ھەممىسىنىڭ كېلىپچىقىشىنى ھازىرقىدەك ماڭا چۆچەك قىلىپ ئېيتىپ بېرەمسىز؟

ــ ما شەيتاننى قارا، مەن شەرت قويسام، ماڭا تەڭلا شەرت قويغىنىنى، سىز ئوقۇتقۇچىلىرىڭىز ئېيتقان ماقال ـ تەمسىللەرنى بىلىش بىلەن بىرگە، يەنە كۇندە ئۆتۈلگەن دەرسلەرنىمۇ ياخشى بىلىشىڭىز، ئۆگىنىشىڭىز كېرەك. سىز شۇنداق قىلالىسىڭىز ئاندىن مەن بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن، بولمىسا ئېيتىپ بەرمەيمەن.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن چوقۇم ياخشى ئۆگىنىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ:

ــ تىلىكىڭىز ئەمەلگە ئاشسۇن، بەخت ـ تەلىيىڭىز كەلسۇن، ــ دېدى كۇلۇپ.

تۇركىزاتجان مەكتەپكە بارغان تۇنجى كۇنى سانىيە مۇئەللىمدىن ئاڭلىغان تەمسىلىنىڭ مەنىسىنى بوۋىسى ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكتىن چۈشىنىۋېلىپ، كۆڭلى تىنىپ ئۇخلاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ مەكتەپكە بارغان تۇنجى كۇنىلا سورايدىغان سوئاللىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى بىلدى، ئۇنىڭ بۇنداق سوئاللاردىن يەنە قانچىنى سورايدىغانلىقى نامەلۇم، شۇڭا تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسى سورايدىغان شۇنداق سوئاللارغا قانداق جاۋاب بېرىشنى ئويلاپ ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدى.

ئوقۇتقۇچىنى تەمتىرەتكەن سوئال

تۇرسۇنئاخۇن بۇگۈن خېلى بالدۇرلا مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرى دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ تۇرغان بوۋاي ـ مومايغا سالام بەردى. ئۇلار تۇرسۇنئاخۇنغا سالام قىلدى. بوۋاي تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ قويۇپ:

ـ سىلىمۇ نەۋرىلىرىنى ئالغىلى كەلدىلىمۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ ھەئە، نەۋرەمنى ئالغىلى كەلگەن، ـ دېدى تۇرسۇنئاخۇن. تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارنىڭ گېپىدىن ئۇلارنىڭمۇ نەۋرىسىنى ئالغىلى كەلگەنلىكىنى بىلدى.

بوۋاي تۇرسۇنئاخۇن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ:

ـ ئىسمىم ساۋۇرئاخۇن، چارۋىچىلىق ئىدارىسىدىن دەم ئېلىشقا چىققانىدىم، ھازىر كىچىك ئوغلۇم بىلەن بىرگە تۇرۇۋاتىمەن، ـ دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ـ مۇشۇ كۈنىنىڭ بالىلىرى نېمە بولۇپ كەتكەندۇ؟ زادى چۈشىنەلمەي قالدىم، نەۋرەم: «مەكتەپكە ماڭغۇچە بوۋا مېنى مەكتەپكە ئالغىلى بېرىڭ، ئالغىلى بارمىسىڭىز قورقىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. دادىسى گەپ قىلسا ئاڭلىمايۋ: «بوۋام ئالغىلى بارمىسا مەكتەپكە

بارمايمەن» دەيدۇ تېخى، باشقىلار: «ھازىرقى بالىلار كالا سۈتىدىن ياسالغان پاراشوكنى ئېمىپ چوڭ بولغاچقا كالىدەك جاھىل» دېسە، نېمە دېگىنىدۇر بۇ دەپتىمەن، مانا ئەمدى چۈشەنگەندەك بولدۇم، قارىغاندا شۇ گەپنى قىلغانلارنىڭ بالىلىرىمۇ مېنىڭ نەۋرەمگە ئوخشاش تەتۈرلۈك قىلىپ چوڭلارنى زېرىكتۈرۈۋەتكەن ئوخشايدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇنغا ساۋۇرئاخۇننىڭ گەپلىرى قىزىق تۇيۇلۇپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. لېكىن، «باشقا بىرىنىڭ بالىسىنى ئالغىلى كەلگەندەك نېمانچە قاقشايدىغاندۇ» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا، موماي:

ــ ھەي، نېمىسىنى دەيلا، مېنىڭ نەۋرەمنىڭ تەتۈرلۈكىچۇ تېخى، ئۇ مېنى كۈندە تۆت قېتىم مەكتەپ بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىلىقىدا قاتنىتىدۇ. «ئۆزۈڭ بېرىپ كەلگىن» دېسەم، كېلىنىم نېمە دەيدۇ دېمەملا، «ھەي ئاپا، ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئىچىلىرىمۇ پۈشۈپ كېتىدۇ، بالىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ ئەكەلسىلە، تالا ــ تۈزگە چىقسىلا كۆڭۈللىرى ئېچىلىپ قالىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇ بىر تال نەۋرىلىرى تۇرسا، يولدا ماشىنا دېگەن بابكارنىڭ موكىسىدەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان تۇرسا، نەۋرىلىرىنىڭ بىرەر ھادىسىگە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرىمەي ئۆيدە خاتىرجەم ئولتۇرغىلىرى كېلەمدۇ» دېمەمدۇ، شۇڭا ئامالسىز كۈندە شۇ نەۋرەمنى دەپ بۇ يەرگە تۆت قېتىم كېلىپ كېتىمەن، ــ دېدى.

مومانىڭ گېپى تۈگىگىچە مەكتەپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەنلەر كۆپىيىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن

ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئۈزۈلۈپ قالدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ گەپلىرى تۇرسۇنئاخۇننى ئويلاندۇرۇپ قويدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ - ئەكېتىشكە شۇنچە خۇشتار، بىراق ئۇلار نېمىشقا ئۆز نەۋرىلىرىدىن ئۆزىنى شۇنچە قاچۇرىدىغاندۇ؟ نېمىگە ئاغرىنىدىغاندۇ؟ تۇرسۇنئاخۇن ئۆزىنىڭ سوئاللىرىغا ئۆزى جاۋاب تاپالماي كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قالدى. دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنىشى بىلەن تەڭ جىمجىت مەكتەپ قورۇسى بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. سىنىپلاردىن يۈگۈرۈپ چىققان بالىلارنىڭ چۇرقىراشقان ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئالدى. تۇرسۇنئاخۇن سىنىپتىن چىقىۋاتقان بالىلار ئارىسىدىن نەۋرىسى تۇركىزاتجاننى ئىزدەپ بايىقى كۆڭۈلسىز خىيالنى ئۇنتۇدى. دەرۋازىدىن چىقىدىغان بالىلار تۈگەپ قالدى. لېكىن، تۇركىزاتجان چىقمىدى. تۇرسۇنئاخۇن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي ئەنسىرەپ تۇرغاندا، سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجاننى يېتىلىگەنچە چىقىپ كەلدى. بۇنى كۆرۈپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بەرگەندىن كېيىن:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بۇ نەۋرىڭىز بۇگۈن مېنى تەمتىرىتىپلا قويدى، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئەنسىرەپ:

— نەۋرەم سىزنى خاپا قىلغان ئوخشىمامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

سانىيە مۇئەللىم كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ياق، مېنى خاپا قىلمىدى، مەن ئويلىمىغان يەردىن

سوئال سوراپ مېنى تەمتىرىتىپ قويدى، ــ دېدى.

ــ بۇ بالا شۇنداق كۆپ سوئال سورايدۇ، ئۇ سىزدىن نېمە سوئال سوردى؟

سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجانغا ئامراقلىق بىلەن قاراپ:

ــ تۇركىزاتجان مەندىن سوربغان سوئالنى كەچتە سىلىدىن سوراپ كېلىپ، ئەتە ماڭا ئېيتىپ بەرمەكچى بولدى. ئۇ بۇگۈن مۇزاكىرە ۋاقتىدا سىنىپتا «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقال قانداق كېلىپچىققانلىقىنى شەرھلەيدىغان چۆچەكنى ئېيتىپ ھەممىزنى تاڭ قالدۇردى. بالىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا قايىل بولدى. بالىلار تۇركىزاتجاننىڭ ئېيتقان چۆچىكىدىن يېڭى بىر بىلىمگە ئىگە بولدى، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ قەلبى سۆيۈنۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، بالا كىچىك، ئالدىڭىزدا بىلىپ - بىلمەي سۆزلەپ قويغان بولسا، بىرنەرسىلەرنى قالايمىقان سوراپ قويغان بولسا رەنجىمەڭ، بالىنىڭ ئورنىدا مەن سىزدىن ئەپۇ سورايمەن، ــ دېدى.

ــ ياق، مەن تۇركىزاتجاندىن رەنجىمىدىم، ئۇنىڭدىن خۇش بولۇۋاتىمەن، مەن ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇشۇنداق جانلىق، دادىل بولۇشىنى ياخشى كۆرىمەن. سىلى تۇركىزاتجاننى تەربىيەلەشكە كۆپ ئەجىر قىلىپلا.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ،

تۇركىزاتجاننى قولىدىن يېتىلەپ كېتىۋېتىپ:

ــ ئوغلۇم، سىز راستىنلا ئاخشام مەن سىزگە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى بۇگۈن سىنىپتا سۆزلەپ بەردىڭىزمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىدا سەكرەپ ـ تاقلاپ شوخلۇق قىلىپ كېتىۋېتىپ:

ــ ھەئە، سۆزلەپ بەرگەنىدىم، بالىلارنىڭ ھەممىسى ھەيران قېلىشتى،ــ دېدى مەغرۇر قىياپەتتە.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ جاۋابىدىن بالىلارغا خاس تەكەببۇرلۇق، مەنمەنچىلىك چىقىپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ: «مەن ئۇنىڭ يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشىغا يول ئېچىپ بېرىۋاتىمەنمۇ، نېمە؟ بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلسام بولغۇدەك» دېگەنلەرنى ئويلاپ:

ــ بالام، بۇگۈن سانىيە مۇئەللىمدىن نېمە سوئال سورىغانىدىڭىز؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم: «بىلىمى كۈچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر» دېگەنىدى، مەن: «مۇئەللىم، بۇ ماقال ـ تەمسىل قانداق كېلىپچىققان» دەپ سورىدىم،ــ دېدى.

ــ مۇئەللىم نېمە دېدى؟

ــ مۇئەللىم تۇرۇپ كېتىپ: «مەن بۇنى ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، سىز بىلەمسىز؟» دەپ مەندىن سورىدى. مەن: «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا» دېگەن ماقالنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقىنىلا بىلمەن دېگەنىدىم. مۇئەللىم: «ئەمىسە شۇنى بىزگە ئېيتىپ بېرىڭ» دېدى، ئېيتىپ بەردىم شۇ.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ گەپلىرىدىن ئۇنىڭ سىنىپتا ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۇچۇن چۆچەك ئېيتمىغانلىقىنى بىلىپ كۆڭلى تىندى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇرۇپ:

ــ بوۋا، ماڭا: «بىلىمى كۆچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى» دېگەن ماقالنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، بۇگۈن مەكتەپتە نېمە ئۆگەندىڭىز، ئاۋۋال ئۆگەنگەنلىرىڭىزنى ماڭا دەپ بېرىڭ، ئوقۇتقۇچىلىرىڭىز تاپشۇرۇق بەرگەندۇ بەلكىم، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قۇچىقىدىن چۈشۈپ، سومكىسىدىن كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى ئېلىپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ئايدىكى «ئا» نى ئۆگەتتى، مەن «ئا» نى بالىلار باغچىسىدىلا ئۆگىنىپ بولغان بولساممۇ بالىلار بىلەن ئوخشاش يېزىپ ئۆگەندىم. مۇئەللىم يەنە «ئا» نى بىر بەت يېزىپ كېلىڭلار دېدى، ــ دەپ «ئا» ھەرپىنى يېزىشقا باشلىدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇدرۇق قوللىرىدا خەت يازغان ئوماق ھالىتىگە قاراپ ئولتۇردى. تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن:

ــ ئوغلۇم، «ئا» ھەرپىنى خېلى چىرايلىق يازدىڭىز، بۇنىڭدىن كېيىن يەنىمۇ چىرايلىق يېزىپ ئۆگىنىڭ، ــ دەپ نەۋرىسىگە مەدەت بەردى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ، كىتاب ـ

دەپتەرلىرىنى رەتلىك يىغىپ سومكىسىغا سېلىپ بولۇپ:

ــ بوۋا، تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، ئەمدى ماڭا چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ كېتىپ:

ــ بالام، بىردەم ئويىنىڭە، ئاندىن ئېيتىپ بېرەي،ــ دېگەنىدى. تۇرکىزاتجان ئەركىلەپ:

ــ ئويىنىغۇم يوق، ئېيتىپ بېرىڭە بوۋا،ــ دېدى.

ــ بولىدۇ بالام، سىز مېنى يەنە چۆچەك ئېيتقۇزىدىغان بولدىڭىز ــ دە.

ــ ۋاھ، مەن يەنە چۆچەك ئاڭلايدىغان بولدۇم.

تۇرکىزاتجان خۇشال بولۇپ چاۋاك چېلىپ كەتتى.

ــ بالام، مەن سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن، لېكىن چۆچەكنى ئاڭلىغاندىن كېيىن شۇ چۆچەكنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى ماڭا دەپ بېرىسىز جۇمۇ، بۇنى ئونتۇپ قالماڭ.

ــ بولىدۇ، بوۋا، مەن چۆچەكنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايمەن، چۆچەكنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئويلىغانلىرىمنى سىزگە دەپ بېرىمەن، لېكىن خاتا دەپ قويسام سىز ماڭا دەپ بېرىسىز جۇمۇ.

ــ بولىدۇ بالام، قورقماي سۆزلەڭ خاتا بولۇپ قالسا مەن دەپ بېرىمەن،ــ دەپ نەۋرىسىگە مەدەت بەردى.

ــ ماقۇل بوۋا،ــ دېدى تۇرکىزاتجانمۇ تاتلىق كۈلۈمسىرەپ.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، سەل ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق

زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققەت بىلەن ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر ئەقىللىك بالا، يەنە بىر كۇچتۇڭگۇر بالا بار ئىكەن. ئۇلار دائىم كىمنىڭ يېڭىپ، كىمنىڭ يېڭىلىشى ھەققىدە تالاش ـ تارتىش قىلىپ بىرلىككە كېلەلمەيدىكەن. كۇنلەرنىڭ بىرىدە شۇ يۇرتنىڭ ئاقساقىلى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ـ تارتىشنى يۇرت ئەھلى ئالدىدا بىر تەرەپ قىلىشنى جاكارلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۇتۇن يۇرت خەلقى بىر مەيدانغا يىغىلىپتۇ. ئاقساقال جامائەتكە:

ــ ئەي خالايىق، يۇرتىمىزدا بىر ئەقىللىك بالا، يەنە بىر كۇچلۇك بالا بار. ئۇلار: ‹بىلىملىك ئادەم كۇچلۇكمۇ ياكى كۇچتۇڭگۇر ئادەم كۇچلۇكمۇ› دەپ تالىشىپ قاپتۇ، بۇ تالاش ـ تارتىشنىڭ بۇگۇنگىچە ئاخىرى چىقمىدى. بۇگۇن مۇشۇ مەيدانda، خالايىقنىڭ ئالدىدا شۇ تالاش ـ تارتىشنى ئاخىرلاشتۇرايلى،ــ دەپتۇ. خالايىق «ھە ـ ھۇ» بىلەن ماقۇل بوپتۇ.

ئاقساقال بىلىملىك بالا بىلەن كۇچلۇك بالىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ:

ــ بۇگۇن مۇشۇ مەيدانda ئۆز كارامىتىڭلارنى كۆرسىتىسىلەر، لېكىن بىر شەرت بىلەن ئىشىڭلارنى تاماملاڭلار، بولمىسا ھەر ئىككىڭلارنى جازالايمەن،ــ دەپتۇ.

بالىلار ماقۇل بوپتۇ. لېكىن، ئۇلار شەرت قويۇشنى

بىر - بىرىگە ئۆتۈنۈپ خېلى تالاش - تارتىش قىلىپ بىرلىككە كېلەلمەپتۇ. ئاخىر ئاقساقال ئۇلارنىڭ تالاش - تارتىشىنى توختىتىپ كۇچلۇك بالىغا:

— قېنى، شەرتنى سەن ئوتتۇرىغا قوي، — دەپتۇ.

كۇچلۇك بالا ئۆزىنىڭ كۇچىگە ئىشىنىپ:

— مەن مۇشۇ بوي - بەستىم بىلەن ئۇنىڭغا شەرت قويسام بولمايدۇ، ئۇ ئاران مېنىڭ يېرىمىمغا كېلىدىكەن، شۇڭا ئۇ ھەرقانداق شەرت قويسا مەن قوبۇل قىلاي، — دەپتۇ.

بۇ چاغدا ئەتراپتىكى كىشىلەر كۇچلۇك بالىنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ چۇقان كۆتۈرۈپ ۋارقىرىشىپتۇ. كۇچلۇك بالا خالايىقنىڭ ئۆز تەرىپىنى ئالغانلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ كۆرەڭلەپ كېتىپتۇ. ئاقساقال بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ بىلىملىك بالىغا:

— قېنى ئوغلۇم، شەرت قويۇش پۈرسىتى ساڭا نېسىپ بوپتۇ، سەن ھەر ئىككىڭلارغا ماس كېلىدىغان بىر شەرتنى ئوتتۇرىغا قويغىن، — دەپتۇ.

بىلىملىك بالا ئاقساقالغا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

— ئەي ھۆرمەتلىك ئاتا، شەرتنى مەن قويسام ئادىللىق بولمايدۇ، سىلى يۈرت كاتتىسى، شەرتكە سىلى ئېغىز ئاچسىلا، — دەپتۇ.

ئاقساقال بىلىملىك بالىنىڭ سۆزىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ:

— قېنى، خالايىق، بۇلار بىر - بىرىگە شەرت قويالمايۋاتىدۇ، كۆپنىڭ ئەقلى كۆپ بولىدۇ. قېنى، كىم بۇلارغا ماس كەلگۈدەك بىرەر شەرتنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ؟ — دەپتۇ.

كىشىلەر ئارىسىدىن ھۆرمەتكە سازاۋەر، دانا، يۇرت ئاقساقاللىرىدىن بىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ، خالايىققا شۇ يەردىكى ئۇچ غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى سوقما تامنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ــ بۇلار بىر سىقىم توپىنى ئۇچ قەدەم نېرىدىن ئېتىپ مۇشۇ سوقما تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزۈۋېتىشتە بەسلەشسۇن. ئەگەر كىمدەكىم بىر سىقىم توپىنى سوقما تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزۈۋەتسە شۇ ئەڭ كۈچلۈك ھېسابلانسۇن، ــ دەپتۇ.

خالايىق ماقۇل بولۇشۇپ، كۈچلۈك بالىغا مەدەت بېرىشىپ شەرتنى ئادا قىلىشقا دەۋەت قىلىشىپتۇ. بىر قىسمى تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قاراپ تۇرۇشۇپتۇ. كۈچلۈك بالا كۆرەڭلىگىنىچە بېرىپ ئۇچ قەدەم يەردىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ، تامنىڭ كەينىگە شۇنداق كۈچەپ ئېتىپتۇ. كىشىلەر: «مانا ئاتتى» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. لېكىن، توپا شامالدا توزۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايىق: «ھە ــ ھۇ» دەپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ مەدەت بېرىشكە باشلاپتۇ. كۈچلۈك بالا نەچچە قېتىم ئېتىپمۇ توپىنى تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ جىم بولۇپ قاپتۇ.

ئاقساقال بىلىملىك بالىنى توپىنى تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇپتۇ. بىلىملىك بالا بەلگىلەنگەن ئورۇنغا بېرىپ، يېنىدىن قوليا‌غلىقىنى چىقىرىپ، بىر سىقىم توپىنى ياغلىققا چىگىپ بىر ئاتقانىكەن، توپا ئاسانلا تامدىن ئۆتۈپ، بىرنەچچە قەدەم نېرىغا چۈشۈپتۇ.

خالايىق بىلىملىك بالىنىڭ ئەقىل ــ پاراسىتىگە

قايىل بولۇشۇپتۇ. ئاقساقال بىلىملىك بالىنى تەبرىكلەپ تون كىيگۈزۈپتۇ. كېيىن بۇ ئىش يۇرت ئارىلاپ ھېكايە بولۇپ تارقىلىپتۇ. بۇ كەچمىشنى ئاڭلىغان دانالار: «بىلىمى كۆچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر دېگەن شۇ ـ دە» دەپ يەكۈنلىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «بىلىمى كۆچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر» دېگەن ماقال كېلىپچىققانكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى تۈگىتىپ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن چۆچەك ئاڭلاۋاتقان نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ئوغلۇم، «بىلىمى كۆچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر» دېگەن ماقالنىڭ مەنىسىنى بىلدىڭىزمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان قاپقارا كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ:

ــ بىلدىم بوۋا، ــ دېدى.

ــ ئەمىسە ماڭا دەپ بېرىڭە، ئاڭلاپ باقاي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ ئادەم ئەقلىنى ئىشلەتسە ئۆز مەقسىتىگە يېتىدىغانلىقىنى بىلدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇ جاۋابىدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇ خۇشاللىقىدا تۇركىزاتجانىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ تۇرۇپ:

ــ ئەقلىڭىزگە باركاللا بالام، مېنىڭ ئەجرىمگە لايىق جاۋاب قايتۇردىڭىز، ــ دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ ماختىشىدىن خۇشال

بولۇپ كۆلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، سىز مەن ئېيتقان چۆچەكلەرنىڭ مەنىسىنى مۇشۇنداق ئېسىڭىزدە تۇتۇۋالىدىغان بولسىڭىز، مەن ھەر ئاخشىمى سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن تىرىشىمەن.

تۇركىزاتجان ئۇخلاپ قالغۇچە بوۋىسىدىن يەنە نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ ئېرىنمەي جاۋاب بەردى. ئۇ نەۋرىسى ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، نەۋرىسىنىڭ ئەتە يەنە قانداق سوئاللارنى سورايدىغانلىقىنى، ئۇ سورىغان سوئاللارغا قانداق جاۋاب بېرىش كېرەكلىكىنى ئويلاپ خېلىغىچە ئۇخلىيالمىدى.

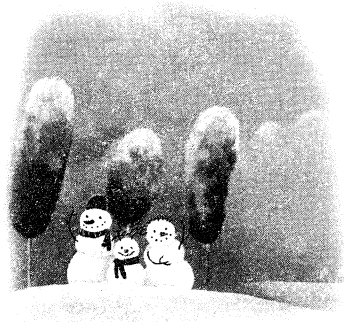

بالىلارنىڭ تۇنجى جېدىلى

تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇۋاتقان كىتابىنى قويۇپ سائەتكە قارىدى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى مەكتەپكە تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بالدۇر بېرىپ، نەۋرىلىرىنى ئالغىلى بارغانلارنىڭ كۆڭۈلسىز سۆھبەتلىرىگە ئارىلىشىپ قېلىپ كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا، بۈگۈندىن باشلاپ ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئارىلىشىپ قالماسلىق ئويىغا كەلدى. ئۇ سائەتكە قاراپ تۇرۇپ، ئاخىرقى سائەتلىك دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنىشى بىلەن تەڭ، مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ باردى. ئوقۇغۇچىلار سىنىپلاردىن چۈرقىراشقىنىچە يۈگۈرۈپ چىقىپ مەكتەپ قورۇسىنى جانلاندۇرۇۋەتتى. تۇرسۇنئاخۇن دەرۋازىدىن چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار قالمىغۇچە دەرۋازا تۈۋىدە تۇردى. تۇركىزاتجان بالىلار قاتارىدا چىقمىدى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ كۆڭلىدىن ھەر خىل خىياللار كەچتى. ئۇ: «بۇ بالا يەنە بىلەرمەنلىك قىلىپ، مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويغانمىدۇ ياكى تۇرانجان كېلىپ ئەكەتكەنمىدۇ» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا، سانىيە مۇئەللىم سىنىپ بىناسىدىن تۇركىزاتجانىنى يېتىلەپ چىقىپ كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنى كۆرۈپ كۆڭلى تىنغان بولسىمۇ، «ئۇ يەنە مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويغانمىدۇ»

دېگەن تەشۋىشتىن قۇتۇلالمىدى. سانىيە مۇئەللىم يېقىن كېلىپ، تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بېرىپ ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن:

ــ تۇركىزاتجانىنى ئېلىپ قالمىسام سىلى بىلەن كۆرۈشەلمىگۈدەكمەن، شۇڭا ئۇنى ئېلىپ قېلىپ سىلىنى ساقلىتىپ قويدۇم، مەن سىلىگە مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرۈش ھەم بىر ئىشنى سوراش ئۈچۈن ئۇنى ئېلىپ قالغانىدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، تۇركىزاتجاندىن خاتىرجەم بولۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، سىز تۇركىزاتجانغا شۇنداق كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان تۇرسۇنجىز، سىزدىن قانداقمۇ رەنجىيمەن، مەن يەنە بۇ بالا تولا سوئال سوراپ سىزنى خاپا قىلىپ كەتتىمىكىن دەپ ئەنسىرەپ تۇراتتىم، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

ــ تۇركىزاتجان سوئال سورىسىمۇ ئورۇنلۇق سوئال سورايدىغان تۇرسا، يەنە كېلىپ ئوقۇغۇچىلار سورىغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىش بىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىمىز، ئۇنىڭدىن نېمىدەپ رەنجىگۈدەكمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، لېكىن بۇ بالىنىڭ مەيلىگە قويۇپ بەرسىڭىز توختىمايلا سوئال سورايدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ تىلىنى چىقىرىپ كۈلۈپ

قويدى. سانيه مۇئەللىم تۇركىزاتجاننىڭ ھەييارلىقىغا كۆلۈپ:

ــ تۇركىزاتجاننىڭ شۇنداق سوئال سورىشى ماڭا بەزى ئىشلارنى ئويلاشقا تۇرتكە بولۇۋاتىدۇ ھەم بەزى نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشىمىزغا ياردىمى بولۇۋاتىدۇ. بۇگۈن مەن بىلەلمىگەن نەرسىلەرنى تۇركىزاتجان ئارقىلىق ماڭا بىلدۇرۇپ قويغانلىرىغا مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۈنى ئېلىپ قالغانىدىم. سىلى تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بېرىۋاتقان ئۇ چۆچەكلەرنى ئۈنىڭغا بىرەر كىتابتىن ئوقۇپ بېرىۋاتاملا ياكى بىلگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتىپ بېرىۋاتاملا؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن سانيە مۇئەللىمگە قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ سىزگە نېمە دېسەم بولار؟ ــ دېدى.

سانيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا توغرا چۈشەندۈرەلمىگەنلىكىنى ھېس قىلىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مەن پەقەت سىلى تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بېرىۋاتقان چۆچەكلەرنىڭ كېلىش مەنبەسىنى بىلەي دېگەنىدىم، چۈنكى مەن بۇنىڭغا قىزىقىپ قېلىۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ سانيە مۇئەللىم، راست گەپنى قىلسام، نەۋرەمگە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلىرىمدە ئوقۇغانلىرىمدىن ئاڭلىغانلىرىم كۆپرەك، بىراق ئۆزۈمنىڭ شۇنداق يەكۈن چىقارغىنىمنىڭ توغرا بولغان ـ بولمىغانلىقىنى بىلمەيمەن، بەزىدە خاتا نەرسىلەرنى سۆزلەپ بالىنى

قايمۇقتۇرۇپ قويماي دەپ ئويلاپمۇ قالمەن، ــ دېدى.

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلى مېنىڭ گەپلىرىمنى خاتا چۈشىنىپ قالغان ئوخشايلا، مەن سىلى ئېيتقاتقان چۆچەكلەرنىڭ مەنبەسى بولسا، مەنمۇ شۇنىڭدىن پايدىلانسام دېمەكچىدىم.

ــ رەھمەت سانىيە مۇئەللىم.

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلى ئوقۇغانلىرىمدىن ئاڭلىغانلىرىم كۆپ دېدىلە، ھازىر دەۋر ئۆزگەردى، خەلقىمىزنىڭ ئەسىرلەردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىمۇ ھەر خىل خىرىسلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. شۇڭا، سىلى ئاشۇ چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ قويغان بولسىلا ياخشى بولاتتى.

ــ سانىيە مۇئەللىم، مەن ئاڭلىغانلىرىمنى باشقىلارمۇ ئاڭلىغان بولۇشى، مەن بىلگەننى باشقىلارمۇ بىلىشى مۇمكىن دەپ ئويلاپ، خاتىرىلەپ قويۇشنى ئويلىماپتىمەن.

ــ بۇ دېگەنلىرىڭمۇ توغرا، لېكىن ھازىرغىچە ماڭا بۇنداق بىرەرى ئۇچراپ باقمىدى. ئەگەر تۇركىزاتجانىنى مەن ئوقۇتمىغان بولسام، سىلىنىڭ بۇنچە كۆپ چۆچەك بىلىدىغانلىقلىرىنى بىلمەي قالاركەنمەن. تۇرانجانىنى ئوقۇتقاندىمۇ شۇ چۆچەكلەرنى بىلىدىغان بولغىيدىلا؟

ــ بىلەتتىم، لېكىن بىلىدىغانلىرىم ھازىرقىدەك كۆپ ئەمەس ئىدى.

ــ ئەمىسە نېمە ئۈچۈن شۇ چاغلاردا تۇرانجانغا ئېيتىپ بەرمەي، ئەمدى نەۋرىلىرىگە ئېيتىپ بېرىلا، قارىغاندا «بالىدىن نەۋرە تاتلىق» دېگەن گەپ راست

ئوخشمامدۇ؟ ــ سانىيە مۇئەللىم شۇنداق دەپ كۈلۈپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇنمۇ كۈلۈپ:

ــ بەلكىم، بۇ دېگىنىڭىزمۇ راستتۇر، لېكىن مەن ئۇنداق قارىمايمەن. تۇرانجان كىچىك ۋاقتىدا تۇركىزاتجاندەك مۇنداق كۆپ سوئال سورىمايتتى. ئەگەر ئۇمۇ مۇشۇنداق سوئاللارنى سورىغان بولسا ئۇنىڭغىمۇ ئېيتىپ بەرگەن بولاتتىم. ھازىر بۇلارنى ئېيتىشقا شۇ نەۋرەمنىڭ تۇغىمەس سوئاللىرى سەۋەب بولدى، ــ دېدى.

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مېنىڭ تەكلىپىم، ئاشۇ چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ قويغان بولسىلا ياخشى بولاتتى.

ــ بولىدۇ، مەن سىزنىڭ تەكلىپىڭىزنى قوبۇل قىلىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ تۇركىزاتجانىنى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ:

ــ بالام، مەن ئاخشام ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى بۇگۈن يەنە سىنىپتا بالىلارغا ئېيتىپ بەردىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، ئېيتىپ بەردىم.

ــ سانىيە مۇئەللىم «ئېيتىپ بېرىڭ» دېدىمۇ ياكى ئۆزىڭىز ئېيتىپ بەردىڭىزمۇ؟

ــ ھەئە بوۋا، سانىيە مۇئەللىم سىنىپقا كىرىپلا: «تۇركىزاتجان، تۇنۇگۈن سىزگە بەرگەن تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاپ كەلدىڭىزمۇ» دەپ سورىدى. مەن: «ئورۇنلاپ كەلدىم» دەپ تاپشۇرۇق دەپتىرىمنى چىقارغانىدىم،

سانىيە مۇئەللىم تەكشۈرۈپ كۆرۈپ: «بۇ تاپشۇرۇقنى ياخشى ئىشلەپسىز، مەن سىزگە دېگەن «بىلىمى كۈچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر» دېگەن ماقال ھەققىدىكى چۆچەكنى بىلىپ كەلدىڭىزمۇ» دەپ سورىدى، مەن ياق دېيەلمىدىم، ــ دېدى.

ــ بالام، مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا يالغان سۆزلىمەي ياخشى قىپسىز، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەرگىز يالغان سۆزلىمەڭ. يالغان سۆزلەش ئەڭ ناچار ئىللەت. ياڭىماس ئادەملەرلا يالغان سۆزلەيدۇ بالام.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ گېپىدىن سانىيە مۇئەللىمنىڭ بۇ ئىشقا شۇنچە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ كەينىگە قارىغانىدى. سانىيە مۇئەللىمنىڭ مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا تېخىچە ئۆزلىرىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇرکىزاتجان كىتاب ـ دەپتىرىنى چىقىرىپ:

ــ بوۋا، مەن ئاۋۋال تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولاي، ئاندىن سىز ماڭا يەنە چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭ ـ ھە، ــ دېدى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ بالام، بۇگۈنمۇ سىز بىرەر ماقال ـ تەمسىلنى ئاڭلاپ كەلدىڭىزمۇ، قېنى دەپ بېقىڭە، مەن شۇ ھەقتە ئويلانغاچ تۇراي، ــ دېدى.

ــ بۇگۈن مۇئەللىم: «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» دېگەن تەمسىلنى دېدى.

ــ ھە، مۇئەللىم بۇ گەپنى قانداق يەردە ئىشلەتتى؟

تۇرکىزاتجان ئويلىنىپ:

— ئىككىنچى سائەت دەرس ۋاقتىدا مۇئەللىم بالىلارغا: «سىلەر چوڭ بولغاندا نېمە بولۇشنى ئارزۇ قىلىسىلەر، ھەربىرىڭلارنىڭ ئارزۇسى بولۇشى كېرەك. شۇ ئارزۇيۇڭلار بولسا سىلەر شۇ ئارزۇيۇڭلارغا يېتىش ئۈچۈن تىرىشىپ ئۆگىنىسىلەر. شۇڭا، ھەممىڭلار ئۆز ئارزۇيۇڭلارنى دەپ بېقىڭلار» دېگەندى، بالىلار ئۆز ئارزۇلىرىنى دېدى. سىنىپىمىزدا بىر موزدۇزنىڭ ئوغلى بىلەن بىر ئاشپەزنىڭ ئوغلى بار ئىدى. موزدۇزنىڭ ئوغلى: «مەن چوڭ بولغاندا ساقچى بولىمەن» دېگەنىدى. تەنەپپۇس ۋاقتىدا ئاشپەزنىڭ ئوغلى موزدۇزنىڭ ئوغلىغا: «سېنىڭ داداڭ موزدۇز تۇرسا، سەن قانداق ساقچى بولالايسەن، سەن يەنىلا موزدۇز بولىسەن» دېگەنىدى، موزدۇزنىڭ بالىسى: «سەنمۇ ئاشپەزنىڭ بالىسىغۇ، ئەمىسە سەنمۇ قانداق دوختۇر بولالايسەن، گېپىڭچە بولغاندا سەنمۇ ئاشپەزلا بولالايسەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى گەپ تالىشىپ ئۇرۇشۇپ كەتتى. ئاخىر موزدۇزنىڭ بالىسى ئاشپەزنىڭ بالىسىنى ئۇرۇۋالدى. ئاشپەزنىڭ بالىسى يىغلاپ سانىيە مۇئەللىمگە ئېيتقانىدى. سانىيە مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئۇرۇشۇش سەۋەبىنى سوراپ: «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ، دېگەندەك ئىش قىپسىلەر» دەپ ھەر ئىككىسىنى تەنقىدلەپ كەتتى، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ كۈلگىنىچە:

— «كادىرنىڭ بالىسى كادىر، دېھقاننىڭ بالىسى دېھقان بولىدۇ» دېگەن خاتا قاراش بالىلارغىمۇ تەسىر

قىلغىنىنى كۆرمەمدىغان. بالام، دېمىسىمۇ ئۇلار ئىككىسى مۇئەللىمنىڭ دېگىنىدەك ئىش قىپتۇ. بولىدۇ بالام، سىز ئاۋۋال تاپشۇرۇقىڭىزنى ئىشلەڭ، مەنمۇ بۇ توغرۇلۇق ئويلانغاچ تۇراي، — دېدى.

تۇرکىزاتجان ماقۇل بولۇپ تاپشۇرۇقىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ: «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» دېگەن تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە چوڭقۇر ئويغا پاتتى. تۇرکىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ، بوۋىسىنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

— بوۋا، مەن تاپشۇرۇقۇمنى ئىشلەپ بولدۇم، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى ئويلاۋاتقان چۆچەكلەر دۇنياسىدىن رېئاللىققا قايتىپ:

— ھە ئوغلۇم، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدىڭمۇ؟ قېنى، مەن بىر كۆرەي، — دەپ تۇرکىزاتجانىڭ دەپتىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ چىقىپ، — ئوغلۇم، سانلارنى چىرايلىق يېزىپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق يېزىپ ئۆگىنىڭ، — دېدى.

تۇرکىزاتجان كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

— بوۋا، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

— مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولغاندا سىزمۇ بۇ چۆچەكتىن ئالغان تەسىراتىڭىزنى ماڭا ئېيتىپ

بېرىشنى ئۇنتۇپ قالماق. بولمىسا مېنىڭ چۆچەك ئېيتقىنىمنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، بوۋا، ــ دېدى تۈركىزاتجان مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

تۈرسۇنئاخۇن سەل ئويلانغاندىن كېيىن تۈركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ: «بۇرۇن بۇرۇندىكەن، ئۆچكە جاڭگالدىكەن، شۇ زامانداا بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەك ئېيتىشنى باشلىدى. تۈركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققەت بىلەن چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر كىشى ئۆتكەنكەن. ئۇ كىشى كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوتۇن ئەكېلىش ئۈچۈن جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ كىشى كېتىۋېتىپ بىر تۈپ يۇلغۇننىڭ تۈۋىدە بىر توشقاننىڭ ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئۇ كىشىنىڭ كاللىسىدىن بىر ئوي كېچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى خىيال دەريياسىغا غەرق بوپتۇ: ‹ئاشۇ ئۇخلاپ ياتقان توشقاننى تۇيدۇرماستىن تۇتۇۋالسام، ئۇنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، پۇلىغا بىر مېكىيان ئالسام، توخۇ تۇخۇم تۇغۇپ تۇرسا، تۇخۇملارنى يىغىپ بىر تالاي چۈجىلەرنى چىقارسام، چۈجىلەرنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا بىر پاقلان ئالسام، پاقلانلىرىم چوڭىيىپ ھەر يىلى بىرقانچىنى قوزىلىسا، قوي ـ قوزىلارنى سېتىپ، موزايلىق كالا ئالسام، مانا شۇ چاغدا سۈت ـ قايماق ئىچىپ ھۇزۇرلىنىپ، قېتىق سېتىپ پۇل يىغىپ خىلىلا باي

بولۇپمۇ قالغۇدەكمەن، يەنە تايچاقتىن بىرنى سېتىۋالسام...› ئۇنىڭ بۇ خىياللىرى ئۆزىگە بەكمۇ ياراپ كېتىپتۇ ـ دە، ئايالىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزمەكچى بولۇپ، ئوتۇنغا بارماي ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۇ ئادەم ئىشكتىن كىرمەيلا ئالدى بىلەن تاي ئالماقچى بولغانلىقىنى خوتۇنىغا دەپتۇ. ئېرىدىن بۇ خەيرلىك خەۋەرنى ئاڭلىغان ئايالى خۇشاللىقتىن چاۋاك چېلىپ:

ــ شۇ تايىنى ئانامنىڭ ئۆيگە ئازنىلىققا مىنىپ بارىمەن، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇ ئادەمنىڭ ئاچچىقى كېلىپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ ـ دە:

ــ ھە؟! تېخى چىشى چىقمىغان تايىنى ئاناڭنىڭكىگە مىنىپ بارساڭ بېلى سۇنۇپ كەتمەمدۇ ئۇنىڭ؟! مىنمەيسەن !ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

ــ مەن مىنمىگەن تايىنى ئېلىپ نېمە قىلىسەن؟ مىنمەنغۇ تازا، ــ دەپتۇ ئايالى.

ــ مىنمەيسەن دېدىم، مىنمەيسەن، ــ دەپتۇ ئېرى.

ــ مىنمەن دېدىم، مىنمەن، ــ دەپتۇ ئايالى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەم ئايالىنىڭ بۇنداق ھازا ۋۇللۇقىغا چىدىماي ئايالىنى قاتتىق ئۇرۇپ قوللىرىنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ. ئايالىنىڭ ناله ـ زارىنى ئاڭلىغان قوشنىلىرى كىرىپ ئۇلارنىڭ جېدەل ـ ماجراسىنى ئايرىپ:

ــ سىلەرگە زادى نېمە بولدى؟ــ دەپ سوراپتۇ. ئايالى:

ــ مەن تايىنى مىنىپ ئانامنىڭ ئۆيىگە بارىمەن دېسەم، ئۇ تايىنى مىنمەيسەن دەپ ئۇردى، ــ دەپتۇ. ئېرى:

— ئۇ تېخى چىشى چىقمىغان تاي تۇرسا، ئۇنى مىنسە بېلى سۇنۇپ كەتمەمدۇ؟ — دەپتۇ.

قوشنىلىرى:

— سىلەر تالاشقان تاي قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

شۇ چاغدا ئۇ كىشى ئېسىگە كېلىپ توشقاننى كۆرۈپ قىلغان خىياللىرىنى قوشنىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپ:

— شۇ تاينى مىنمەن دەيدۇ، — دەپتۇ. قوشنىلىرى:

— ھەي ئەخمەق، ئۇ تېخى تۇغۇلمىغان تاي ئىكەنغۇ، ئاشۇ تۇغۇلمىغان تايىنىڭ غېمىنى قىلىپ شۇنچە قىلىشقان بارمۇ؟ تاي تۇغۇلماي تۇرۇپ يېغىر قىپسىلەرغۇ؟ — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇ كىشى قوشنىلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ ئەخمەقلىق قىلغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ‹تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ، دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇركىزاتجانغا قارىدى. ئۇ تېخىچە چوڭقۇر خىيال ئىچىدە ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ مەن ئېيتقان چۆچەكنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ، نېمە؟ — دېدى.

— ياق بوۋا، مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم. مەن: «‹ئازنا قىلغىلى بارىمەن›، دېگىنى نېمە گەپتۇ» دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— ھە، ئۇ ئاياللارنىڭ جۈمە كۈنى ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ بارىمەن دېگىنى.

ــ هه، ئەمدى چۈشەندىم بوۋا.

ــ ئۇنداقتا، بۇ چۆچەكتىن نېمىنى هېس قىلدىڭىز؟ تۇركىزاتجان بېشىنى قاشلاپ:

ــ بوۋا، مەن چۆچەكنى ئىچىمدە يادلىۋالدىم، لېكىن سىزگە نېمىنى دەپ بېرىشىمنى بىلمىدىم، سىز دەپ بېرىڭە، ــ دېدى.

ــ بۇ چۆچەكتە قورۇق خىيالغا بېرىلىپ، ئەمەلىي ئىش قىلمايدىغان، ئۆزىنىڭ قۇرۇق خىيالىغا ئىشىنىدىغان، قۇرۇق خىيالى بويىچە ئىش قىلىدىغان ئادەملەرنى مەسخىرە قىلغان.

ــ ئۇنداقتا، ئادەم ئۆزى قىلالايدىغان ئىشلارنى خىيال قىلىشى كېرەككەن ــ دە.

ــ ئادەم هەرقانداق خىيالنى قىلسا بولىدۇ، لېكىن قۇرۇق خىيالغا بېرىلسە بولمايدۇ. بولدى بالام، ئەمدى ئۇخلاڭ، ۋاقتىمۇ بىر يەرگە بېرىپتۇ.

تۇركىزاتجان يېتىپ بوۋىسىدىن يەنە بىرمۇنچە سوئاللارنى سوراپ ئۇخلاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ ئۇخلاش ئۈچۈن ياتقان بولسىمۇ، لېكىن سانىيە مۇئەللىمنىڭ: «بىلىدىغان چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ قويسىلا» دېگەن تەكلىپىنى ئويلاپ، بۇ تەكلىپىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى، لېكىن ئۇنى قانداق ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي خېلىغىچە ئويقۇسى كەلمىدى. ئاخىر: «نېمىلا بولمىسۇن ئەتىدىن باشلاپ چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ قويماي» دېگەن ئويغا كېلىپ ئۇخلاپ قالدى.

يولنى خاتا ماڭغان بالا

تۇرسۇنئاخۇن ئەتىگەندە تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ ئۇدۇل ئۆيگە قايتمىدى. ئۇ سانىيە مۇئەللىمنىڭ: «چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ قويسىلا» دېگەن تەكلىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ماگنىتلىق خاتىرە - قەلەم سېتىۋېلىپ قايتىپ كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى بىلمىگەن چۆچەكلەرنى خاتىرلەش ئۈچۈن ئولتۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئىشنى نەدىن باشلاش لازىملىقىنى بىلەلمەي خېلى ئويلىنىپ ئاخىر ئۆزى نەۋرىسىگە قايسى چۆچەكنى قانداق ئېيتىپ بەرگەن بولسا، نېمىلەرنى دەپ بەرگەن بولسا شۇنى ئەينەن خاتىرلەپ مېڭىشنى توغرا تېپىپ، ئىشقا كىرىشتى. بۇ ئىش دەسلەپتە تۇرسۇنئاخۇنغا ئاسان چۈشمىدى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن بوشىشىپ قالماي ئاخىرىدا يەنىلا يولىنى تاپتى. مانا، تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى ئېيتقان چۆچەكتىن بىرنى خاتىرلەپ بولۇپ ئۇنى ئوقۇپ كۆرۈپ، ئۆزىدىن رازى بولغاندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە سائىتىگە قاراپ، تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بارىدىغان ۋاقتىنىڭ توشۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، خاتىرىنى قويۇپلا مەكتەپكە قاراپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا يەنە سانىيە مۇئەللىم بىلەن تۇركىزاتجانىڭ تۇرغانلىقىنى

كۆرۈپ، سانىيە مۇئەللىمدىن خىجىل بولۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، كۇندە ۋاقتىدا كەلمەي سىزنى ئاۋارە قىلىۋاتىمەن، كەچۈرۈڭ، ــ دېدى.

ــ ھېچقىسى يوق، تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مەنمۇ شۇ سىلى بىلەن كۆرۈشۈشنى ئويلاپ تۇرىكىزاتجانىنى ئېلىپ قالغانىدىم، ــ دېدى.

ــ سانىيە مۇئەللىم، مەن بىلەن نېمە ئىش توغرۇلۇق كۆرۈشمەكچىدىڭىز؟

سانىيە مۇئەللىم كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ مەن ئوقۇغۇچىلىرىمغا تاپشۇرۇق بەرسەم ئىشلىگەن ـ ئىشلىمىگەنلىكىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئادەتلىنىپ قاپتىمەن، بۇ مەندىكى كەسپىي كېسەل، شۇڭا مەن سىلىگە ھېلىقى چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ قويۇشنى دېگەنىدىم. شۇ ئىشنى بىلىپ باقاي دەپ، ــ دېدى سانىيە مۇئەللىم سەل تەمتىرەپ.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئوڭايسىزلىنىپ:

ــ ھەئە، خاتىرلەۋاتىمەن، لېكىن ئېيتماق ئاسان بولغان بىلەن خاتىرلەش تەسكەن، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ شۇنداق، سۆزلىمەك ئاسان بولغان بىلەن يازماق تەس، سىلىنى جاپاغا قويۇپتىمەن ـ ھە، شۇنداقتىمۇ جاپادىن قاچماي، خاتىرلەشنى توختىتىپ قويمىغان بولسىلا، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا:

ــ بولىدۇ، خاتىرلەشنىڭ يولىنمۇ سەل بىلىپ قالدىم. بۈگۈن شۇ بىر چۆچەكنى خاتىرلەپ باقاي دەپ

ئولتۇرۇپ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قاپتىمەن، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلىگە چىن دىلىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن، بۇ مېنىڭلا رەھمىتىم ئەمەس، خەلقىمىزنىڭ «ئىبرەتلىك چۆچەكلىرى»نى قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقلىرى ئۈچۈن سىلىگە پۈتۈن خەلقىمىز رەھمەت ئېيتىدۇ، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىمنىڭ گېپىدىن تۇرسۇنئاخۇن ناھايىتى خۇشال بولدى. ئۇ سانىيە مۇئەللىمگە رەھمەت ئېيتىپ:

ــ ماڭا بەك يۇقىرى باھا بېرىۋەتتىڭىز، رەھمەت سىزگە، ــ دەپ سانىيە مۇئەللىم بىلەن خوشلىشىپ تۇرکىزاتجانىنى ئېلىپ ماڭدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، بوۋىسىغا يانداشىپ كېتىۋېتىپ:

ــ بوۋا، مۇئەللىم سىزگىمۇ تاپشۇرۇق بەرگەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، سانىيە مۇئەللىم ماڭىمۇ تاپشۇرۇق بەرگەنىدى.

ــ سانىيە مۇئەللىم، سىزگە نېمە تاپشۇرۇق بەرگەن؟ سىز تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدىڭىزمۇ؟

ــ ئىشلەۋاتىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجانغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەنىدى، ئۇنىڭغا يېڭى سوئال سوراشقا پۇرسەت بولدى.

ــ بوۋا، سىز ئۇ چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ نېمە قىلىسىز؟

ــ سىزگە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەرنىڭ ئۇنتۇلۇپ، يوقىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خاتىرىلەپ قويۇۋاتىمەن.

ــ ئۇ چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ قويسا يوقاپ كەتمەمدۇ؟

ــ شۇنداق.

ــ مەن، ئۇ خاتىرىنى كېيىن ئوقۇيالايمەنمۇ؟

ــ ھەئە، ئوقۇيالايسىز.

ــ مەن ئۇ خاتىرىنى نەدىن تاپىمەن.

ــ سىزگە ئېيتىپ بېرىۋاتقان چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ بولغاندا خاتىرىنى سىزگە بېرىمەن.

ــ ئۇ چۆچەكلەرنى قاچان خاتىرىلەپ بولىسىز، بوۋا؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ سىزنىڭ ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە سورايدىغان سوئاللىرىڭىز تۈگىگەندە مەنمۇ خاتىرىلەپ بولىمەن.

تۇرکىزاتجان ھەيران بولۇپ:

ــ بوۋا، مېنىڭ ماقال ـ تەمسىل ھەققىدە سورايدىغان سوئاللىرىم تۈگىمىسە، سىزنىڭمۇ ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكلىرىڭىز تۈگىمەمدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئەلۋەتتە، سىزنىڭ سورايدىغان سوئاللىرىڭىز تۈگىمىسە، مېنىڭمۇ ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكلىرىم تۈگىمەيدۇ ــ دە.

ــ سىز بىلىدىغان چۆچەك شۇنداق كۆپمۇ، بوۋا؟

ــ شۇنداق كۆپ.

— ئۇلارنىڭ سانى قانچە؟

— سانىنى سىزگە دەپ بېرەلمەيمەن.

تۇركىزاتجان ھەيران بولۇپ سوئال سوراشتىن توختاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ جىمىپ قالغانلىقىغا قاراپ:

— بالام، سانىيە مۇئەللىم بۇگۈنمۇ سىزدىن يەنە «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» دېگەن تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى سۆزىدىمۇ؟

— ھەئە، سۆزىدى.

— سىز قانداق قىلدىڭىز؟

— سانىيە مۇئەللىم: «تۇركىزاتجان ‹تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ› دېگەن تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلاپ كەلگەن بولسىڭىز ساۋاقداشلىرىڭىزغىمۇ ئېيتىپ بېرىڭ، ئۇلارنىڭ ماقال ـ تەمسىللەرنى چۈشىنىشى، ئەستە ساقلىشىغا پايدىسى بولىدۇ» دېگەنىدى، مەن سۆزلەپ بەردىم.

— سانىيە مۇئەللىم ھەقىقەتەن ئەستايىدىل، ئوقۇغۇچىلارغا ھەقىقىي بىلىم بېرىشنى نىيەت قىلغان، ياخشى مۇئەللىم ئىكەن، — دېدى تۇرسۇنئاخۇن مەمنۇنىيەت بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ.

ئۇلار شۇنداق سۆزلەشكىنىچە ئۆيگە يېتىپ كېلىشتى. گۈلسىرە ئۇلارنى ساقلاپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار ئۆيگە كىرىشىگە، ئۇمۇ شىرەگە داستىخان سېلىپ، بىر لېگەن پولۇنى ئېلىپ چىقتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجانىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ:

— قىزىم، تۇرانجان قېنى؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇ سەل كېچىكىپ بارىمەن، — دەپ تېلېفون قىپتىكەن.

— چۈشتە تاماققا كەلمەمدىكەن - يا؟

— كېلىدىكەن.

— ئەمىسە ئۇنى ساقلايلى.

— دادا، قورساقلىرى ئېچىپ كەتتىمكىن.

— قورسىقىمۇ ئانچە ئاچمىدى. بىرگە ئولتۇرۇپ يېگەن تاماقنىڭ بەركىتى ھەم ھىممىتى بولىدۇ.

گۈلسىرە تۈرسۈنئاخۇنغا ئۇسسۇزلۇق قويدى. تۈرسۈنئاخۇن ئۇسسۇزلۇق ئىچكەچ تېلېۋىزور كۆردى. تۈركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆردى. تۈرسۈنئاخۇن ئۇسسۇزلۇقىنى ئىچىپ بولغۇچە تۈرانجانمۇ قايتىپ كەلدى. تۈرانجان دادىسىغا سالام بېرىپ بولۇپ:

— گۈلسىرە، تاماقنى نېمىشقا؟... — دېيىشىگە، گۈلسىرە:

— دادام تاماقنى بىرگە ئولتۇرۇپ يەيمىز دەپ سىزنى ساقلاۋاتىدۇ.

گۈلسىرە پولۇنى شىرەگە ئېلىپ چىقتى. تۈركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغانىدى، تۈرانجان:

— ئوغلۇم، تاماق يېگەندە بولسىمۇ بوۋىڭىزنى ئاۋارە قىلماي، كەڭتاشا ئولتۇرۇپ تاماق يېگىلى قويۇڭ، — دېدى.

تۈركىزاتجان دادىسىغا قاراپ قويۇپ:

— مەن بوۋامنىڭ قاچىسىغا گۆش سېلىپ بېرىمەن دەپ يېنىدا ئولتۇردۇم، — دەپ پولۇنىڭ ئۈستىدىكى بىر

پارچە گۆشنى ئېلىپ، بوۋىسىنىڭ قاچىسىغا سالدى. ئاندىن ئۆزىنىڭ قاچىسىغا بىر پارچە گۆشنى سېلىپ، پولۇنى ئىشتىها بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

تۈرانجان، گۈلسىرەلەر ئوغلىنىڭ قىلىقلىرىغا مەستلىكى كېلىپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلار تاماقنى ناھايىتى كۆڭۈللۈك يېيىشتى.

تۈرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۈركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. تۈركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى چىقىرىپ، ئالدىراش ـ تېنەش تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى. تۈرسۇنئاخۇن تۈركىزاتجانىڭ ئالدىراش تاپشۇرۇق ئىشلىگىنىگە قاراپ:

ــ ئوغلۇم، مۇئەللىم بۇگۈن بەك كۆپ تاپشۇرۇق بەرگەن ئوخشىمامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ تاپشۇرۇققۇ كۆپ ئەمەس. مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولسام، سىز ماڭا چۆچەك ئېيتىپ بېرىسىز ئەمەسمۇ؟

ــ بالام، سىز چۆچەك ئاڭلاش ئۈچۈنلا تاپشۇرۇق ئىشلەمسىز؟

ــ ياق بوۋا، ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى بىلىش ئۈچۈن تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن.

ــ بۇ گېپىڭىز توغرا بولدى. ئۆگىنىشنى شەكىلگە ئەمەس، بىلىم ئېلىش ئۈچۈن قىلىش لازىم. بالام، بۇگۈنمۇ مۇئەللىم يەنە بىرەر ماقال ـ تەمسىل دېگەن ئوخشىمامدۇ؟

ــ ھەئە.

ــ بۇگۈن قايسى ماقال ـ تەمسىلنى دېدى؟

ــ بۇگۈن «ئەگرى بولسىمۇ يول ياخشى» دېگەننى، بۇنىڭمۇ كېلىپچىقىشىدا بىرەر سەۋەب بارمۇ، بوۋا؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بار بالام، بۇنى مۇئەللىم قانداق ئەھۋالدا دېدى؟

تۇركىزاتجان قولىدىكى قەلەمنى قويۇپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ سىنىپىمىزدىكى سۇلتان بەك شوخ بالا. ئۇ دەرستىن چۈشكەن ھامان پەقەت بىر يەردە جىم تۇرمايدۇ. ئۇ بۇگۈنمۇ دەرس ئارىلىقىدىكى گىمناستىكىنى ئويناپ بولۇپ، يول بىلەن ماڭماي، چىملىقنى دەسسەپ ماڭغانىدى، ئۇنى مەكتەپ مۇدىرى كۆرۈپ قېلىپ ۋارقىرىغانىدى، سۇلتان مەكتەپ مۇدىرىدىن قورقۇپ يۈگۈرگەنچە چىملىقنىڭ رېشاتكىسىدىن سەكرىگەنىدى، رېشاتكىغا پۇتى ئىلىنىپ قېلىپ، يىقىلىپ تىزى سۈرۈلۈپ كەتتى ـ دە، ئاغرىقىدا چىدىماي يىغلاپ كەتتى. ئۇ سىنىپتا يىغلاپ ئولتۇرغاندا سانىيە مۇئەللىم كىرىپ، ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «سۇلتان، سىزگە نېمە بولدى؟» دەپ سورىدى. سۇلتان يىغلىغانچە ئۆزىنىڭ يىقىلىپ چۈشكەنلىكىنى دېدى. سانىيە مۇئەللىم سۇلتانغا تەرىبىيە بېرىپ: «سۇلتان، سىز ‹ئەگرى بولسىمۇ يول ياخشى› دېگەن ماقالنى ئاڭلىماپتىكەنسىز ـ دە، مەكتەپ سىلەرگە شۇنچە ياخشى، كەڭتاشا مەيدان، يوللارنى ياساپ بەرسە شۇ يەردىن ماڭماي، چىملىقنى دەسسەپ ماڭغىنىڭىز توغرا بولماپتۇ. بىز دائىم گۈل ـ گىياھلارنى قوغداشنى،

ئاسراشنى تەكىتلەپ تۇرساقمۇ، سىز بۇنىڭغا رېئايە قىلماپسىز» دەپ ئۇنىڭغا خېلى تەربىيە بەردى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ بالام، سىز تاپشۇرۇقىڭىزنى ئىشلەڭ، مەن سىزگە ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەك توغرىسىدا ئويلانغاچ تۇراي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان ماقۇل بولۇپ تاپشۇرۇقىنى ئىشلەشكە كىرىشتى.

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، ھېلى نەۋرىسىگە ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ، بوۋىسىنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقۇمنى ئىشلەپ بولدۇم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى ئويلاۋاتقان چۆچەكلەر دۇنياسىدىن رېئاللىققا قايتىپ:

ــ ھە ئوغلۇم، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدىڭىزمۇ؟ قېنى، مەن كۆرۈپ باقاي، ــ دەپ تۇركىزاتجانىڭ دەپتىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ چىقىپ:

ــ ئوغلۇم، «دادا، ئاتقا ئوت سال» دېگەن جۈملىدىكى «سال» دېگەن سۆزنىڭ «ل» ھەرپى خاتا يېزىلىپ قاپتۇ.

تۇركىزاتجان ئۆزىنىڭ يازغانلىرىغا قاراپ چىقىپ:

ــ بوۋا، قانداق خاتا يېزىلىپ قاپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن خاتا جايىنى تۇركىزاتجانغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئەستايىدىللىق بىلەن:

— «ل» ھەرپى، «سا» ھەرپى بىلەن تەڭ يېزىلىپ قاپتۇ. ئەسلىدە «ل» ھەرپى سەل تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ يېزىلسا توغرا بولىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ دېگەنلىرىنى دەمالىلىققا چۈشىنەلمەي، ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۆزىنىڭ چۈشەندۈرۈشىنىڭ تازا ئېنىق بولمىغانلىقىنى بىلىپ، تۇركىزاتجانىنىڭ قولىدىن قەلەمنى ئېلىپ، «ل» ھەرپىنىڭ يېزىلىش ئۇسۇلىنى ئۆزى يېزىپ كۆرسەتتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ «ل» ھەرپىنى يازغىنىغا دىققەت بىلەن قاراپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن «ل» ھەرپىنى يېزىپ كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن، تۇركىزاتجان ئۆزى ئىشلىگەن تاپشۇرۇقتىكى خاتالىقنى چۈشىنىپ، ئۇنى ئەستايىدىللىق بىلەن تۈزەتتى. تۇركىزاتجان خاتالىقلارنى ئوڭشاپ بولۇپ، تاپشۇرۇق دەپتىرىنى يەنە بوۋىسىغا بەردى. بوۋىسى ئۇنىڭ تاپشۇرۇقىنى قايتا كۆرۈپ چىقىپ:

— ئوغلۇم، ئەمدى توغرا بوپتۇ. بۇنىڭدىن كېيىن يالغۇز «ل» نى مۇشۇنداق يېزىڭ، ئەگەر بۇنداق يازمىسىڭىز خېتىڭىز سەت بولۇپ كېتىدۇ، — دېدى.

تۇركىزاتجان دەپتەرنى قولىغا ئېلىپ، ئۆزىنىڭ يازغانلىرىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ چىقىپ:

— بولىدۇ بوۋا، مەن بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىمەن، ھە، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ — دېدى.

— مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن، بىراق سىزمۇ بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىشنى ئۇنتۇپ قالماڭ. ئۇنداق بولمىسا مېنىڭ چۆچەك ئېيتقىنىمنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ.

ــ بولىدۇ، بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلانغاندىن كېيىن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ ئولتۇرۇپ ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا سەقى ۋە تەقى دەپ ئىككى كىشى ئۆتكەنىكەن. ئۇلار ئىككىسى يېقىن دوستلاردىن ئىكەن. ئۇلار ھەممە ئىشتا ئۆزئارا مەسلىھەت بىلەن ئىش قىلىدىكەن. سەقى سەممىي، تۇز كۆڭۈل ئادەم ئىكەن. تەقى كاج، مەنمەنچى ئىكەن. ئۇلار كۈنلەرنىڭ بىرىدە باشقا يۇرتلارغا بېرىپ تاماشا قىلىپ كېلىش ئۈچۈن قۇتلۇق بىر كۈننى تاللاپ سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇلار يول يۇرۇپتۇ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپتۇ، ئۇلار ئۆزئارا ئاڭلىغان ــ بىلگەنلىرىنى سۆزلىشىپ كېتىۋېتىپ قويۇق بىر ئورمانلىققا دۇچ كەپتۇ. ئۇلار يولنى بويلاپ ئايلىنىپ مېڭىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇلار ئورمانلىقنى ئايلىنىپ ئۆتكۈچە خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقىدىن ئاغرىنغان تەقى:

ــ بىكاردىن ــ بىكارغا ئايلىنىپ كېتىپتىمىز، ــ دەپ ۋايساپلا كېتىپتۇ.

سەقى بىلەن تەقى ئاخىر ئۆزلىرى كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ بېرىپ، شۇ يەردە بىر مەزگىل تاماشا قىپتۇ. ئۇلار ۋاقىت ئۇزارغانچە ئۆز يۇرتى، خوتۇن ــ بالىلىرىنى سېغىنىپ، يۇرتىغا قايتماقچى بولۇشۇپتۇ.

ئۇلار يول يۈرۈپ ئاخىر يەنە ھېلىقى ئورمانلىققا كەپتۇ. سەقى يەنە يولنى بويلاپ مېڭىپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن كېلىۋاتقان تەقى:

ــ ھوي ئاغىنە، توختىغىنا، يەنە نەگە بارىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ نەگە بارااتتىم، ئۆيۈمگە كېتىپ بارىمەنغۇ، ــ دەپتۇ سەقى.

ــ ئۆيۈڭگە كېتىپ بارغىنىڭنى بىلىمەن، لېكىن سەن يەنە مۇشۇ يولنى بويلاپ، ئورمانلىقنى ئايلىنىپ ئۆتمەكچىمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ يول مۇشۇ تۇرسا، ئايلىنىپ ئۆتمەي قانداق قىلىسەن؟ ــ دەپتۇ سەقى.

ــ بېرىشىمىزدا ئايلىنىپ يۈرۈپ بىرمۇنچە ئاۋارە بولغانىدۇق، ھازىر بولسىمۇ ئورمانلىقنىڭ ئىچى بىلەن كېسىپ ئۆتۈپ يولىمىزنى قىسقارتىپ، ئاۋارىچىلىكنى ئازايتايلى، ــ دەپتۇ تەقى.

سەقى سەل ئويلىنىپ:

ــ ئورمانلىقنى كېسىپ ئۆتسە بولىدىغان ئىش بولسا، بىزدىن ئىلگىرى بۇ يولدىن ماڭغانلار شۇنداق قىلمامتى. ئىلگىرى بۇ يولدا ماڭغانلارنىڭ ئورمانلىقنى كېسىپ ئۆتمەي ئايلىنىپ ماڭغىنىغا قارىغاندا، چوقۇم بىر گەپ بار، ــ دەپتۇ.

تەقى ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا قايىل بولماي:

ــ ئىلگىرىكىلەرمۇ ساڭا ئوخشاش ئۆزىنىڭ سايىسىدىن ئۆزى ئۈركۈپ، ئورمانلىقنى ئايلىنىپ ئاۋارە بولۇپ يۈرگەن گەپ، ــ دەپتۇ.

سەقى ھەرقانچە سۆزلىگەن بولسىمۇ، تەقى قايىل بولماپتۇ. ئۇ ئاخىر تەقىگە:

ــ كونىلار: ‹بىلگەن يولۇڭنى ئاتاڭغا بەرمە› دەپتىكەن، مەن مۇشۇ بىلگەن يولۇمدا ماڭاي، سەن ئورمانلىقنى كېسىپ ئۆتمەكچى بولساڭ ئۆتۈۋەرگىن، ئەگەر سەن مېنىڭ ئالدىمدا ئورمانلىقتىن ئۆتۈپ كەتسەڭ، ئورمانلىقنىڭ ئۇ چېتىدە مېنى ساقلاپ تۇر. مەن بالدۇر ئۆتۈپ كەتسەم شۇ يەردە سېنى ساقلاپ تۇراي، ــ دەپ ئورمانلىقنى ئايلىنىپ ئۆز يولىنى داۋام ئېتىپتۇ.

تەقى ئورمانلىققا قاراپ مېڭىپتۇ. تەقى ئىچكىرلەپ ماڭغانچە ئورمانلىقتىكى ئوت ـ چۆپ، چاتقاللار قويۇقلىشىپتۇ. ئۇنىڭ ئىلگىرلەپ ماڭمىقى تەسكە چۈشۈپ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈپ كېتىپتۇ. ئۇ ئورمانلىققا ئىچكىرلەپ كىرگەنسېرى ئەتراپىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ كۆڭلىنى ۋەھىمە بېسىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ يولغا كىرىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ كەينىگە يېنىپ كېتىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، مېڭىپ بولغان يولىنىڭ قانچىلىكلىكىنى بىلەلمەي دېلىغۇل بولۇپ كېتىۋېتىپ، تۇيۇقسىز قاپقانغا دەسسىۋاپتۇ، ئۇ پۇتىنى قاپقاندىن چىقىرىش ئۈچۈن ھەرقانچە قىلىپمۇ ئامال قىلالماپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ سەقىنىڭ سۆزىگە كىرمىگەنلىكىگە تولىمۇ پۇشايمان قىپتۇ ـ دە، ئاخىر ئامال قىلالماي:

ــ ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار ! سەقى، سەن نەدە؟ ــ دەپ توۋلاپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى ئورمانلىقنى بىر ئاپتۇ. ئۇنىڭ

ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئېچىرقاپ كەتكەن بىر ئېيىق ئۇنىڭغا قاراپ ئېتىلىپ كېلىشكە باشلاپتۇ. تەقى ئېيىقنى كۆرۈپ قورققىنىدىن پۈتىدىكى قاپقانىنى سۆرەشتۇرۇپ يوغان بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ. لېكىن، ئېيىق ئۇ يەردىن كەتمەي ھۆركىرەپ، دەرەخنى لىڭشىتىپ تۇرۇپتۇ. تەقى ئېيىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن: ‹ئادەم بارمۇ؟› دەپ داۋاملىق توۋلاپتۇ.

سەقى ھېلىقى يولنى بويلاپ ئايلىنىپ مېڭىپ تىنچ ـ ئامان ئورمانلىقنىڭ يەنە بىر چېتىگە يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا تەقى كۆرۈنمەپتۇ. سەقى: ‹تەقى ئورمانلىقتىن چىقىپ مېنى ساقلىماي كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ› دەپ ئۇنىڭدىن رەنجىپ ئالدىغا قاراپ بىرئاز مېڭىپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ كەينىگە قارىسا، يولدا ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئاياغ ئىزىنى ئۇچراتماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تەقىنىڭ ئورمانلىقتىن تېخى چىقمىغانلىقىنى پەملەپ كەينىگە يېنىپ بېرىپ ساقلاپ ئولتۇرسا، بىر يەردىن ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. سەقى دىققەت بىلەن تىڭشىسا، تەقىنىڭ ئاۋازى ئىكەن. ئۇ تەقىنىڭ بىر كېلىشمەسلىككە ئۇچرىغانلىقىنى پەملەپ دەرھال ئورمانلىققا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. سەقى ئورمانلىققا ئىچكىرىلەپ كىرگەنچە تەقىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئېنىق ئاڭلاپ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە بېرىپ قارىسا، بىر ئېيىق ھۆركىرەپ دەرەخنى لىڭشىتىپ تۇرغۇدەك، سەقى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرغاندا، تەقى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ:

ــ ۋاي، سەقى، تېز كەل، مېنى قۇتقۇزۇۋال، ــ دەپتۇ.

سەقى ئۇنى قانداق قۇتقۇزۇشنى بىلمەي:

ــ مەن قۇرۇق قول سېنى قانداق قۇتقۇزىمەن،

توختاپ تۇر، مەن بىر ئامال قىلاي، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

ئېيىق سەقىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، دەرەخ ئۈستىدىكى تەقىنى تاشلاپ سەقىگە قاراپ ئېتىلىپتۇ. سەقىمۇ ئېيىقنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىدىن قورقۇپ: ئاللا ــ توۋا ئېيتىپ قېچىپتۇ. شۇ چاغدا نەدىندۇر بىر يەردىن پەيدا بولغان ئۆۋچى مىلتىقىنى بەتلەپ ئېيىقنى قارىغا ئېلىپ ئېتىپتۇ، ئوق دەل جايىغا تېگىپتۇ. ئېيىق ئېچىنىشلىق ھۆركىرىگىنىچە يىقىلىپ چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ. ئۆۋچى بىلەن سەقى بىرىپ تەقىنى دەرەختىن چۈشۈرۈپ پۈتىدىن قاپقانىنى ئاجرىتىپتۇ. ئۆۋچى ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سورىغانكەن، ئۇلار بولغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

تەقى ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ:

ــ ئاغىنە، سېنىڭ دېگىنىڭ راست ئىكەن. ئەگىرى بولسىمۇ شۇ يولىمىز ياخشىكەندۇق. مەن بۇنى بىلمەي قاپتىمەن، ــ دەپتۇ.

سەقى بىلەن تەقى ئۆۋچىنىڭ ياردىمىدە ئورمانلىقتىن ساق ـ سالامەت چىقىپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ. يۇرتداشلىرى ئۇلاردىن سەپەردە نېمىلەرنى كۆرگەنلىكىنى، نېمىلەرنى بىلگەنلىكىنى سوراپتۇ. سەقى بىلەن تەقى سەپەردە بولغان ئىشنى ئەل ـ جامائەتكە سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلىغان يۇرت ئەھلى:

ــ راست، ھەقىقەتەن ‹ئەگىرى بولسىمۇ يول ياخشى› دېگەن شۇ ئىكەن ـ دە، ــ دېيىشىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ‹ئەگىرى بولسىمۇ يول ياخشى› دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانىكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇركىزاتجانغا قارىدى. تۇركىزاتجان تېخىچە چوڭقۇر خىيالدا ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ئوغلۇم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ مەن ئېيتقان چۆچەكنى ئاڭلىماپسىز ـ دە؟ــ دېدى.

ــ ياق، بوۋا، مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم. مۇشۇ چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىۋاتىمەن.

ــ ئەمىسە دەپ بېقىڭە، بۇ چۆچەكتە قانداق مەزمۇن سۆزلىنىپتۇ؟

تۇركىزاتجان كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە سەل ئويلىنىۋېلىپ:

ــ بۇ چۆچەكتە، ھەممە ئادەم ئۆزى بىلمىگەن يولدا ماڭماسلىق، بىلمىگەن يولدا ماڭسا ئاشۇنداق كۈتۈلمىگەن قىيىنچىلىقلار ۋە خەتەرلەرگە ئۇچرايدىغانلىقىنى، شۇڭا ئەگرى بولسىمۇ ئۆزى بىلگەن يولدا مېڭىش كېرەكلىكى سۆزلىنىپتۇ،ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇ چۆچەكتىن چىقارغان يەكۈنىدىن رازى بولۇپ:

ــ ياخشى، بالام، سىز ھەربىر چۆچەكتىن مۇشۇنچىلىك بىلىمگە ئىگە بولسىڭىزلا مەن رازى.

ــ بولىدۇ، بوۋا، مەن چوقۇم تىرىشىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇ چۆچەكتىن ئاز بولسىمۇ مۇشۇنچىلىك يەكۈن چىقىرالىغانلىقىدىن خۇشال بولدى.

مۇئەللىمنىڭمۇ بىلمەيدىغىنى بار ئىكەن

بۇگۈن تۇرسۇنئاخۇن ئازراق لازىمەتلىك نەرسىلەرنى ئېلىش ئۈچۈن بازارغا بېرىپ، سودىلىقىنى تۈگىتىپلا تۇرکىزاتجانىنى ئالغىلى مەكتەپكە بارىدى. ئۇ مەكتەپ دەرۋازىسىغا ئاز قالغاندا بىرىنىڭ چاقىرغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى ـ دە، كەينىگە قاراپ مەكتەپ تېمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ساۋۇرئاخۇننى كۆرۈپ قەدىمىنى توختاتتى. ساۋۇرئاخۇن يەرگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە بىر قولى بىلەن ئىشتىنىنىڭ كەينىنى قاقىچ، يەنە بىر قولىنى پۇلاڭلىتىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن بۇياقتا كەلسىلە، بالىلار چىقىدىغانغا تېخى خېلى ۋاقىت بار، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى. سالام ـ سەھەتتىن كېيىن تۇرسۇنئاخۇن:

ــ ساۋۇرئاخۇن، بالىنى ئالغىلى بالدۇر كېلىۋاپلىدە؟ ــ دېدى.

ــ ھەئە، بالدۇرلا كەلگەن.

ــ نېمانچە بالدۇر كېلىۋالىلا؟

ــ ھەي تۇرسۇنئاخۇن، ئۆيدە ئولتۇرسامۇ قىلىدىغان باشقا ئىش يوق، شۇ قۇرۇق خىيال سۈرۈپ مېڭەمنى

ئۇپرىتىپ ئولتۇرىدىكەنمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇرسام، ئۆتكەن ـ كەچكەننى كۆرسەم قۇرۇق خىيال سۈرۈشتىن قۇتۇلۇپ قالىدىكەنمەن، كۆڭلۈممۇ يورۇپ قالىدىكەن، ـــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ گەپلىرىدىن بىر ئىشنى پەملەپ:

ـــ گەپلىرىنىڭ ئۇرانىدىن قارىغاندا يالغۇز ئوخشىماملا؟ ـــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ، موخوركا چېكىش ئۈچۈن يانچۇقىدىن گېزىت قەغىزىنى چىقىرىپ:

ـــ شۇنداق، ھازىر ماڭا مۇشۇ تاماكام ھەمراھ بولىدۇ، قانداق، بىرەر تال تارتىپ قوياملا، ـــ دەپ گېزىت قەغىزىگە موخوركىدىن قۇيۇپ، تۇرسۇنئاخۇنغا سۇندى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ موخوركا تەڭلىشىدىن چۆچۈپ:

ـــ ياق، ياق، مەن ئەزەلدىن تاماكا چېكىپ باقمىغان، ـــ دەپ كەينىگە بىر قەدەم داجىدى.

ساۋۇرئاخۇن تۇرسۇنئاخۇننىڭ چۆچۈپ كەتكىنىگە كۈلۈپ:

ـــ ھە، مۇنداق دېسىلە، مەن بۇ نەرسىنىڭ پايدىسىنى ئەسلا كۆرۈپ باقمىدىم. شۇنداقتىمۇ بۇ ماڭا ھەمراھ بولۇپ كېلىۋاتقىلى ئۇزاق يىللار بولدى دېسىلە، ـــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن موخوركىنى كۈچەپ شوراشقا باشلىدى. موخوركىنىڭ ئاچچىق پۇرىقى تۇرسۇنئاخۇننى بىئارام

قىلدى. ئۇ خوشلىشىپ ماڭماقچى بولغانىدى، ساۋۇرئاخۇن قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى. ئۇ يۆتەلگەندە پۈتۈن جىسمى تىترەپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ ساۋۇرئاخۇنغا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇشنى لايىق كۆرۈپ توختاپ قالدى. ساۋۇرئاخۇن يۆتەلدىن ئاران توختاپ، ئۇھ دەپ ئېغىر بىر تىنىۋېلىپ:

ــ ھەي تۇرسۇنئاخۇن، تۇرسۇنئاخۇن، ياشلىق ــ نادانلىق دەپ، نادانلىقتا باشقىلارنى دوراپ بۇ نەرسىگە ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن، نەچچە نۆۋەت تاشلىۋېتەي دەپ ئۇرۇنۇپ باقتىم، لېكىن پەقەت تاشلىيالمىدىم. بىراق شۇ قۇرۇق خىيال سۈرگەندە ھەمراھ بولىدىغان يېرى بولىدىكەن دېسىلە بۇ نەرسىنىڭ، ۋاي مەيدەم، ۋاي مەيدەم، ــ دەپ مەيدىسىگە ئاستا مۇشتلاپ قويدى.

ــ قۇرۇق خىيالغا ھەمراھ بولغان بىلەن شۇنداق ئاۋارە قىلىدىكەن ئەمەسمۇ؟ شۇنچە كۆپ خىيال سۈرىدىغان نېمە ئىشلىرى بار ئىدى؟

ساۋۇرئاخۇن موخوركىسىنى يەنە بىر نۆۋەت ئاچچىق شورىۋېلىپ، ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ:

ــ نېمە بولاتتى تۇرسۇنئاخۇن، مومای تۇگەپ كەتكىلى ئۇچ يىل بولدى. خېلى ئوبدان يەرلەردىن لايىقمۇ چىققانىدى. بىرگە تۇرۇۋاتقان ئوغلۇم مېنىڭ بۇ ئىشىمغا قوشۇلغان بولسىمۇ، لېكىنزە قىزلىرىم پەقەت قوشۇلماي قويدى. مانا ئەمدى نەۋرەمنى مەكتەپكە توشۇپ يۈرۈپتىمەن، ــ دەپ يەنە يۆتىلىپ كەتتى. ساۋۇرئاخۇن قولىدىكى موخوركىنىڭ قالدۇقىنى تاشلاپ يەنە بىر تال موخوركا ئورىماقچى بولدى.

تۇرسۇنئاخۇن يەردىكى يەتتە ـ سەككىز تال موخوركا قالدۇقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ساۋۇرئاخۇنغا:

ـــ ساۋۇرئاخۇن، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى سىلى چەككەن ئوخشىماملا، بولدى، ئەمدى چەكمىسىلە، بايا سىلى نادانلىقىمدا باشقىلارنى دوراپ چېكىپ ئۆگىنىپ قاپتىمەن دېدىلە. بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى گۆدەك، نادان بالىلار، ئۇلار چوڭلارنىڭ بەزى ئىشلىرىنى كۆرسە دوراپ قىلىپ باققۇسى كېلىدۇ. ۋاقتىمۇ توشۇپ قالدى، بالىلار كۆرۈپ قالمىسۇن، ـــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن بىر قولىدىكى موخوركىغا، بىر تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ تۇرۇپ قالدى، ئاندىن موخوركىنى مىجىپ يەرگە تاشلاپ، يەردىكى موخوركا قالدۇقلىرىنى پۇتى بىلەن كۆمۈۋەتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن خۇش بولدى. ئۇلار ئىككىسى مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ بىرئاز ساقلىغاندىن كېيىن دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەنلا، جىمجىت مەكتەپ قورۇسى بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى. دەرۋازا ئالدىدا بالىلىرىنى ساقلاپ تۇرغانلار ئالدىغا سۇرۇلۇپ قىستىلىشقا باشلىدى. ساۋۇرئاخۇنمۇ توپنىڭ ئىچىگە كىرىپ، دەرۋازىغا يېقىنلاشماقچى بولغاندى. ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان بىر ئايال:

ـــ ئوھۇش ئاكا، كەينىگىرەك تۇرسىلىچۇ، خۇددى تاماكا زاۋۇتى بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ قالغاندەك، پۇتۇن بەدەنلىرىدىن تاماكا پۇراپ كېتىپتۇ، تاماكا پۇرىقىنىڭ دەستىدىن نەپەس ئالالماي قېلىۋاتىمەن، ـــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن گەپ قىلماي كەينىگە بىر قەدەم چېكىنىپ ئەتراپقا قارىدى. ئۇ تۇرسۇنئاخۇنىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، خىجىل بولۇپ قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ئاستا تۇرسۇنئاخۇنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن: «ھەي، بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئازار يەپ قالدى» دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا يەر تېگىدىن قاراپ قويغانىدى، ئۇ بۇنى سېزىپ دۇدۇقلىغىنىچە:

— ئەمدى شۇ... ئەمدى شۇ... بۇ تاماكا دېگەن نىجىسنى چەككەندىكىن پۇرايدىكەن دېسىلە، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەمدى گەپ قىلاي دەپ ئاغزىنى ئۆمىللىشىگە، خام سېمىز بىر بالا كېلىپ ساۋۇرئاخۇنغا يېپىشىپ:

— بوۋا، بوۋا، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، ماڭا تۇخۇم ئالغاچ كەلدىڭمۇ؟ — دېدى.

— ئاپاڭ تۇخۇمنى پىشۇرۇپ قويماپتىكەن، ئالغاچ كەلمىدىم.

— ئۆزۈڭ پىشۇرۇپ ئالغاچ كەلسەڭ بولمامدۇ.

— تۇخۇمنىڭ نەدىلىكىنى بىلمىسەم.

ئۇ بالا تەتۇرلۇك قىلىپ:

— قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، — دەپ ھە دەپ جېدەل قىلىشقا باشلىدى.

ساۋۇرئاخۇن تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

— مانا، بۇ مېنىڭ نەۋرەم مۇراددىل بولىدۇ، بۇ بالا مۇشۇنداق قورساقنىڭلا جېدىلىنى قىلىدۇ، مەن ماڭاي، خوش، — دەپ يۈرۈپ كەتتى. مۇراددىل قورسىقىنىڭ جېدىلىنى قىلىپ تۇرسۇنئاخۇنغا دىققەتمۇ قىلمىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارنىڭ كەينىدىن قاراپ خىيال بىلەن تۇرۇپ قالدى. شۇ چاغدا تۇركىزاتجان دەرۋازىدىن چىقىپ:

ــ بوۋا؟ــ دەپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ قولىنى تۇتتى.

ــ ۋۇي، بالام، چىقتىڭمۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئالدىدا كېتىۋاتقان ساۋۇرئاخۇن بىلەن نەۋرىسىنى كۆرسىتىپ:

ــ بالام، ئاشۇ بالىمۇ سىز بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇمدۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان مۇراددىلغا قاراپ:

ــ ھەئە بوۋا، ئۇ مەن بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ. ئۇنى بالىلار مۇراددىل ئورۇق دەپ خاپا قىلىدۇ،ــ دېدى.

ــ ئۇ بالا ئورۇق ئەمەس، سېمىز ئىكەنغۇ بالام.

ــ شۇ، سېمىز بولغاچقا، بالىلار ئۇنى قەستەن شۇنداق دەپ خاپا قىلىدۇ.

ــ سىزمۇ خاپا قىلامسىز؟

ــ ياق بوۋا، مەن ئۇنداق خاپا قىلمايمەن، مۇراددىل سېمىز بولغاچقا بەك كۆچلۈك ئىكەن. ئۆتكەندە بىزنىڭ سىنىپتىكى بىر بالا ئۇنى مۇراددىل ئورۇق دەپ خاپا قىلغانىدى، مۇراددىل يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى بىر ئىتتەرگەنىدى، ئۇ بالا يىقىلىپ چۈشۈپ تىزى سۇرۇلۇپ كەتتى.

ــ سىز مۇراددىلنىڭ كۆچىدىن قورقۇپ ئۇنى خاپا قىلمامسىز ياكى ئەسلى ئۇنى خاپا قىلغۇڭىز يوقمۇ؟

ــ مېنىڭ ئەسلىدىنلا ئۇنى خاپا قىلغۇم يوق.

چۈنكى، باشقىلارنى خاپا قىلساق ھامان ئۆزىمىزمۇ خاپىلىققا قالىمىز ئەمەسمۇ، شۇنداقمۇ بوۋا؟

ــ شۇنداق ئوغلۇم، باشقىلارنى قەستەن خاپا قىلىش ياخشى ئىش ئەمەس. ھەر ۋاقىت باشقىلارنى ھۆرمەتلەپ، ياخشى ئۆتكەن ياخشى.

تۈركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىدا سەكرەپ ـ تاقلاپ كېتىۋېتىپ، بىر ئىش يادىغا كەلگەندەك شۇكلەپ:

ــ بوۋا، مۇئەللىمنىڭمۇ بىلمەيدىغان نەرسىلىرى بار ئىكەن ـ ھە؟ ــ دەپ سورىدى.

تۈركىزاتجاننىڭ بۇ سوئالى تۈرسۈنئاخۇنغا سەل غەلىتە تۇيۇلدى. ئۇ تۈركىزاتجانغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز، بالام؟ مۇئەللىم نېمىنى بىلمىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۈركىزاتجان بوۋىسىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ، سەل جىم بولۇپ قېلىپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ئېلىپبە ھەققىدىكى ماقال ـ تەمسىلنى بىلمەيدىكەن، ــ دېدى.

ــ سىز بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟

ــ مەن بۇگۈن مۇئەللىمنىڭ دېگىنى بويىچە «بىلىمى كۆچلۈك مىڭنى يېڭەر، بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر» دېگەن ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ساۋاقداشلىرىمغا ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن ئايتۇرك سانىيە مۇئەللىمدىن: «مۇئەللىم، بىز ئۆگىنىۋاتقان ئېلىپبە ھەققىدىمۇ بىرەر ماقال ـ تەمسىل بارمۇ؟» دەپ سورىدى. سانىيە مۇئەللىم، سەل ئويلىنىۋېلىپ، مەن

كۈنده سىلەرگە ياخشى ئۆگەنمىسەڭلار «ئېلىشنى بىلىپ، بېرىشنى بىلمەپتۇ دېگەندەك ئىش بولۇپ قالمىسۇن، مەن ھازىر سىلەرگە بىلىم بېرىۋاتىمەن، كېيىن مەن بەرگەن بىلىملىرىمنى ئىمتىھان ئارقىلىق سىلەردىن ئالىمەن، شۇڭا تىرىشىپ ئۆگىنىڭلار دەۋاتىمەنغۇ» دېدى. ئايتۇرك يەنە: «مۇئەللىم، ئۇنىڭدىن باشقىسىمۇ بارمۇ؟» دەپ سورىدى. سانىيە مۇئەللىم سەل ئويلىنىۋېلىپ: «بۇ ھەقتە بىرەر ماقال ـ تەمسىل ھازىرچە ئېسىمگە كەلمەيۋاتىدۇ، مەن كىتاب كۆرۈپ ئاندىن سىزگە دەپ بېرەي» دېدى. شۇنىڭغا قارىغاندا مۇئەللىمنىڭمۇ بىلمەيدىغان نەرسىلىرى بار ئىكەن دەپ ئويلاپ قالدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجانىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە: «بۇ بالا مۇئەللىمدىن قالايمىقان سوئال سوراپ، مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويغان ئوخشىمامدۇ» دەپ ئويلاپ:

ــ بالام، مۇئەللىمىڭنىڭ كۆرىدىغان ماتېرىياللىرى كۆپ بولغاچقا ئېلىپبە ھەققىدىكى ماقال ـ تەمسىل دەرھال ئېسىگە كەلمىگەن ئوخشايدۇ، بۇ ھەقتىكى ماقال ـ تەمسىللەرمۇ كۆپ ئەمەس، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ بوۋا، ئەمىسە ئېلىپبە ھەققىدىكى ماقال ـ تەمسىلنى سىز بىلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىۋېلىپ:

ــ ئېلىپبە ھەققىدە ئەمەس، لېكىن شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر چۆچەك يادىمدا، ــ دېدى. بوۋىسىنىڭ

بۇ گەپىنى ئاڭلاپ تۇركىزاتجان خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇ بوۋىسىغا ئەركىلەپ:

ــ بوۋا، ماڭا قاچان دەپ بېرىسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن مۇشۇ پۇرسەتتە تۇركىزاتجانغا بىرئاز نەسىھەت قىلىشنى ئويلاپ:

ــ بالام، مەن ئۆزۈم بىلمىدىغان، سىزگە كېرەكلىك بولغان بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى سىزگە دەپ بېرىمەن، بىراق، بىر شەرتىم بار، شۇنىڭغا ماقۇل دەڭ ھەم بۇ شەرتنى ئۇنتۇپ قالماڭ، ــ دېدى.

ــ گېپىڭىزنى ئاڭلايمەن بوۋا.

ــ بالام، سىز مۇئەللىمدىن ھەرگىز قالايمىقان سوئال سورىماڭ ھەم بىلەرمەنلىك قىلىپ، مۇئەللىمنىڭ ئاغزىنى غېرىچلىماڭ، مۇئەللىم سىزدىن سورىسا قانچىلىك بىلسىڭىز شۇنچىلىك جاۋاب بېرىڭ، شۇ چاغدىلا سىز ياخشى ئوقۇغۇچى بولىسىز.

ــ بوۋا، سىز ئۆتكەندىلا شۇنداق دېگەنىدىڭىز، شۇنىڭدىن كېيىن مۇئەللىمدىن خىيالىمغا كەلگەنلا سوئالنى سورىمايدىغان بولدۇم، ئۆزۈمىزنىڭ دەرسلىرىگە مۇناسىۋەتلىك بىلەلمىگەن سوئاللار بولسا ئاندىن سورايمەن.

ــ ياخشى قىپسىز، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق قىلىڭ.

ــ بولىدۇ بوۋا.

ــ بالام، گېپىڭىزدىن قارىغاندا ئايتۇركىمۇ سىزگە ئوخشاش كۆپ سوئال سورايدىغان ئوخشىمامدۇ؟

ــ شۇنداق، ئايتۇركىمۇ كۆپ سوئال سورايدۇ ھەم

سورىغان سوئالىنى ئېلىۋالمىغۇچە توختاپ قالمايدۇ.

ــ بالام، سوئال سورىغانىكەنمىز، سوئالنىڭ جاۋابىنى بىلىۋېلىشىمىز كېرەك. ئۇنداق بولمىسا ئۇ سوئالنى سورىماسلىق كېرەك.

ــ بوۋا، ئېلىپبە ھەققىدىكى ماقال ـ تەمسىلنى ماڭا دەپ بېرىڭە.

ــ بالام، بۇ دەل ئېلىپبە ھەققىدىلا ئەمەس، بىراق شۇنىڭغا يېقىن. مەن بۇنى دەپ بەرسەم، سىنىپتا مۇئەللىمىڭىز سورىسا دەڭ، سورىمىسا دېمەڭ، بولامدۇ؟

ــ بولىدۇ بوۋا.

ــ «ئېلىپنى تاياق دېيىلمەيدۇ، مەنى چوماق دېيىلمەيدۇ» مانا ئېسىمدە مۇشۇلا بار ئىكەن.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ «ئېلىپ»، «مەم» دېگەنلىرىنى چۈشىنەلمەي:

ــ بوۋا، ئېلىپ دېگەن نېمە؟ مەم دېگەن نېمە؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئېلىپ دېگەن سىز ئۆگەنگەن «ئا» ھەرپى، مەم دېگەنمۇ ئېلىپبەدىكى «م» ھەرپى. ئېلىپ، مەم دېگىنىمىز «ئا»، «م» ھەرپلىرىنىڭ ئەرەبچە ئاتىلىشى بالام.

ــ بوۋا، «ئا»، «م» لار نېمىشقا ئەرەبچە ئۇنداق ئاتىلىدۇ.

ــ بالام، بىزنىڭ تىلىمىزنىڭ ئېلىپبەسى ئەرەب تىلى ئېلىپبەسى ئاساسىدا تۈزۈلگەن، شۇڭا شۇنداق ئوقۇلىدۇ.

ــ بوۋا، نېمىشقا بىزنىڭ تىلىمىزنىڭ ئېلىپبەسى

ئەرەب تىلى ئېلىپبەسى ئاساسىدا تۈزۈلگەن.

ــ بالام، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىش زۆرۈر بولدى.

ــ ھە، چۈشەندىم. بوۋا، ئەمىسە بۇ ھەقتىمۇ چۆچەك بارمۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بار بالام، ــ دېدى.

ــ ئۇنىمۇ بىلەمسىز، بوۋا؟

ــ بىلىمەن.

ــ ئەمىسە ماڭا ئېيتىپ بېرىڭە؟

ــ ھە، ماقۇل.

ــ ۋاھ، ئەجەب ياخشى، يەنە يېڭى چۆچەك ئاڭلايدىغان بولدۇم.

تۇركىزاتجان خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، سۆيۈنۈپ كەتتى.

تۇركىزاتجان كەچلىك تاماقتىن كېيىنلا تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە كىرىشىپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ تاپشۇرۇقلارنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن مەمنۇن بولدى. ئۇ نەۋرىسىنىڭ يەنە چۆچەك ئېيتىپ بەر دەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، بۇ ھەقتىكى چۆچەكنىڭ باش ـ ئاخىرىنى بىر قۇر كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ بۇ چۆچەكنى نەۋرىسىگە چۈشىنىشلىك، راۋان قىلىپ سۆزلەپ بېرىش ئۈچۈن چۆچەك ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ،

بوۋىسىنىڭ خىيال سۇرۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن چۆچۈپ تۇركىزاتجانغا قارىدى. تۇركىزاتجان تاپشۇرۇق دەپتىرىنى تۇتۇپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ قولىدىن تاپشۇرۇق دەپتىرىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى بىر قۇر تەكشۈرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى ياخشى ئىشلەپسىز، ھەرپلەرنى يازغاندا ئالدىرىماي يېزىڭ. قارىڭ، بۇ خەتلىرىڭىزدىن يازغۇچە بىر ئىشقا ئالدىرىغانلىقىڭىز چىقىپلا تۇرىدۇ. دەڭە، نېمىگە شۇنچە ئالدىرىدىڭىز؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆز كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قالغانلىقىدىن خىجىل بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ چۆچەك ئاڭلاشقا ئالدىرىغانلىقىنى ئېيتسا، بوۋىسىنىڭ رەنجىپ چۆچەكنى ئېيتىپ بەرمەسلىكىدىن ئەنسىرەپ كۆڭلىدىكى گەپنى ئېيتالمىدى ھەم بوۋىسىغا باشقا گەپ قىلىپ يالغان ئېيتىشنى تېخىمۇ خالىمىدى. شۇڭا، ئۇ جىممىدە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ خىجىل بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، دەڭە، تاپشۇرۇقنى يېزىۋاتقاندا چۆچەك ئاڭلاشقا ئالدىرىدىڭىز، شۇنداقمۇ؟ خىيالىڭىزدا ئۇ چۆچەك قانداقتۇ دەپ ئويلاپ ئولتۇرۇپ تاپشۇرۇق ئىشلىدىڭىز، شۇنداقمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بېشىنى كۆتۈرمەي:

ــ شۇنداق بوۋا، ــ دېدى پەس ئاۋازدا.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانلىقنى راست گەپ قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، بۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇق ئىشلىگەندە ھەرگىز ئالدىرىماڭ. كۆڭلىڭىزنى باشقا ئىشقا چاچماڭ. مەن بىلىدىغان چۆچەكلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ھامان سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان خۇشال بولۇپ بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ــ بوۋا، بۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇق ئىشلىگەندە ھەرگىز كۆڭلۈمنى بۆلمەيمەن، ئالدىرىمايمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان ئالدىراپ يازغان خەتلەرنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ بېرىپ، تاپشۇرۇق دەپتىرىنى قولىغا بەردى. تۇركىزاتجان بوۋىسى كۆرسەتكەن يەرلەرنى قايتا تۈزىتىپ يېزىپ چىقىپ، دەپتەرنى يەنە بوۋىسىغا بەردى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان تۈزەتكەن جايلارغا قايتا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ:

ــ بالام، مانا ئەمدى ياخشى بولدى، مەن سىزگە ئەمدى «ئېلىپنى تاياق دېيەلمەيدۇ، مەمنى چوماق دېيەلمەيدۇ» دېگەن ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ، بوۋىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى مېھرى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، ئەمىسە مەن چۆچەك ئېيتىشنى باشلايمەن، دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭ ــ ھە، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ بوۋا، دىققەت قىلىپ ئاڭلايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەك ئېيتىشنى باشلىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇردى.

«بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىزدىن يىراق ئاشۇ ماكاندا بىر موماي كىچىك ئوغلى بىلەن بىللە ياشايدىكەن. بىر يىلى موماينىڭ ئوغلى باشقا يۇرتقا ئىشلەمچىلىككە كېتىپتۇ. موماي ئوغلىنى سېغىنىپ يۇرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئوغلىدىن بىر پارچە خەت كەپتۇ. ئوغلىنى سېغىنىپ ئاران قالغان موماي ئوغلىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئوغلىنى كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ـ دە، خەتنى كۆزلىرىگە سۈرتۈپتۇ. لېكىن، موماي خەت تونۇمىغاچقا، ئوغلىنىڭ خەتتە نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موماي بۇ خەتنى باشقا بىرىگە ئوقۇتۇش ئۈچۈن كوچىغا چىقىشىغا موماينىڭ ئالدىغا رەتلىك كىيىنگەن، سالاپەتلىك بىر ئادەم ئۇچراپتۇ. موماي ئۇ ئادەمنىڭ تۇرقىغا قاراپلا:

ــ ئەي بالام، مېنىڭ سىلىگە ھاجىتىم چۈشۈپ قالدى، ماڭا بىر يارەم قىلغان بولسىلا، قىلغان ياخشىلىقلىرىغا مەندىن يانمىسا، تەڭرىدىن يانار، ــ دەپتۇ.

موماينىڭ ئۆتۈنۈشلىرىنى ئاڭلاپ ئۇ ئادەمنىڭ مومايغا ئىچى ئاغرىپ، يارەم قىلىشقا ماقۇل بولۇپ:

ــ موما، سىلىگە يارەم قىلىشقا رازىمەن، قېنى، مەن سىلىگە نېمە قىلىپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

موماي:

ــ ۋاي جېنىم بالام، مېنىڭ يالغۇز ئوغلۇم ئىشلەمچىلىككە كەتكىلى ئالتە ئاي بولغاندى، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋەر ئالالماي شۇنداق غەم ـ ئەندىشە قىلغانىدىم. تەڭرىگە زارىم يەتكەن ئوخشايدۇ. بۈگۈن ئوغلۇمدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇپ ئالدىم، ئېغىر كۆرمەي بۇ خەتنى ماڭا ئوقۇپ بەرگەن بولسىڭىز، ــ دەپ ئوغلىدىن كەلگەن خەتنى ئۇ ئادەمگە بېرىپتۇ.

ئۇ ئادەم خەتنى قولىغا ئېلىپ، ئوڭ ـ تەتۈرىگە قاراپ چىقىپلا يىغلاپ كېتىپتۇ.

مومای بۇ ئىشتىن ئەجەبلىنىپ، ئوغلىنى بىرەر خەتەرگە يولۇققان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى قايتا ـ قايتا سوراپتۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم گەپ قىلماي ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئاخىر مومای ئوغلىنىڭ بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچرىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈپ، ئۇ ئادەمگە قوشۇلۇپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. يىغا ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئاپتۇ. يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا توپلىشىپتۇ. كىشىلەر ئۇلارنىڭ نېمىگە شۇنچە يىغلاۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي تۇرغاندا، شۇ يۇرتنىڭ ئىمامى بىر توپ جامائەتنى باشلاپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ.

ئىمام ئۇ ئادەمگە تەسەللى بېرىپ:

ــ سەۋر قىلسىلا قېرىندىشىم، ھەر نېمە بولسا كوچا ـ كويدا يىغلاشمايلى، سىلىگە زادى نېمە كۆڭۈل ئاغرىقى كەلدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئۇ ئادەم تېخىمۇ قاتتىق يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئىمام

بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، نېمە بولغانلىقىنى قايتا - قايتا سوراپتۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم گەپ قىلماپتۇ. ئىمام ئۇ ئادەمدىن گەپ ئالالماي، مومايغا تەسەللى بېرىپ:

— ۋاي قۇشناچىم، سىلىگە نېمە بولدى؟ ئوغۇللىرىغا نېمە بولدى؟ زادى نېمە كۆڭۈل ئاغرىقى كەلدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

مومای كۆز ياشلىرىنى لېچىكىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— ئەي ئىمام ئاخۇنۇم، مېنىڭ يالغۇز ئوغلۇم باشقا يۇرتقا ئىشلەمچىلىك قىلغىلى كەتكەن، بۇگۈن ئۇنىڭدىن خەت كەلگەنىدى. مەن خەتنى ئوقۇيالمىغاچقا، بۇ ئادەمگە ئوقۇپ بېرىشكە بەرگەنىدىم، بۇ ئادەم خەتنى قولىغا ئېلىپ قاراپ بېقىپلا يىغلاپ كەتتى. ئۇ ئادەمنىڭ يىغلىشىغا قاراپ، مەن ئوغلۇم ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ يىغلاۋاتىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئىمام مومانىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ:

— ھەي قېرىندىشىم، سىلى نېمىگە يىغلاۋاتىدىلا، خەتتە قانداق قايغۇلۇق خەۋەر بار ئىكەن؟ — دەپ ئۇ ئادەمدىن سوراپتۇ.

ئۇ ئادەم يىغىسىنى تەستە توختىتىپ:

— ئەي ئىمام ئاخۇنۇم، مەن ئۆزۈمنىڭ ئاجىزلىقىمغا، بۇ ئاجىز مومانىڭ ھاجىتىدىن چىقالمىغانلىقىمغا، ياش ۋاقتىمدا ئاتامنىڭ ئىلىم ئۆگىنىش ھەققىدە قىلغان نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلمىغان نادانلىقىمغا ئېچىنىپ يىغلاۋاتىمەن، — دەپ راست گەپ قىلىپ خەتنى ئىمامغا بېرىپتۇ.

ئىمام خەتنى جامائەت ئالدىدا مومايغا ئوقۇپ بېرىپ، ئۇ ئادەمگە:

ــ سىلى ياشلىقلىرىدا نادانلىق قىلىپ ئىلىم ئۆگەنمەي، ئېلىپنى تاياق دېيەلمەي، مەنى چوماق دېيەلمەي يىغلاپلا ــ دە، نېمىدېگەن ئاجىزلىق، بىچارىلىك بۇ؟ ــ دەپتۇ.

ئەتراپتىكى كىشىلەر ئىمامنىڭ گېپىگە كۈلۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئېغىزدىن ــ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرت ئىچىگە تارقاپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «ئېلىپنى تاياق دېيەلمەيدۇ، مەنى چوماق، دېگەن ماقال ئەنە شۇنىڭدىن قېلىپ، بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا:

ــ ئوغلۇم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىزگە كەلدى، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ساۋاتسىزلىقنىڭ، بىلىمسىزلىكنىڭ، نادانلىقنىڭ ئادەمنى ئەڭ بىچارە قىلىپ قويىدىغانلىقى، شۇڭا بىلىم ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكى سۆزلىنىپتۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇ جاۋابىدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇ خۇشاللىقىدا تۇرکىزاتجانىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ تۇرۇپ:

ــ ئەقلىڭگە باركاللا بالام، راست دېدىڭ، ئادەم ساۋاتسىز، بىلىمسىز بولسا تولمۇ بىچارە، ئاجىز

بولىدۇ. شۇڭا، ئادەم كىچىكىدىن باشلاپ بىلىم ئېلىشى، تىرىشىپ ئۆگىنىشى كېرەك. شۇڭا، سىزمۇ ھازىردىن باشلاپ تىرىشىپ ئۆگەنسىڭىز نادانلىقتىن قۇتۇلۇپ چوڭ بولغاندا بەختكە ئېرىشىسىز، ــ دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ ماختىشىدىن خۇشال بولۇپ كۈلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا:

ــ مەن بىلىدىغان چۆچەكلەر خېلى بار. ئەگەر بىلىدىغانلىرىم تۈگەپ قالسا باشقا كىتاب ـ ماتېرىياللاردىن ئىزدەپ تېپىپ بولسىمۇ سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن. ھازىر كەچ بولۇپ قالدى، ئۇخلايلى، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان ئۇخلاپ قالغۇچە بوۋىسىدىن يەنە تۇرمۇش، ئوقۇشقا مۇناسىۋەتلىك بىرمۇنچە سوئاللارنى سوراپ ئاندىن ئۇخلاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ سورايدىغان سوئاللىرىنىڭ كۆندىن ـ كۈنگە چوڭقۇرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، نەۋرىسى سورىغان سوئاللارغا قانداق قىلغاندا ئۇ قايىل بولغۇدەك جاۋاب بەرگىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلاپ خېلىغىچە ئۇخلىيالمىدى.

ئانىنىڭ قولىنى كېسىۋېلىشى

يەكشەنبە كۈنى. تۇرسۇنئاخۇن سەھەر ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ياڭاق، بادام مېغىزى، كىشمىش، سۈت، قايماقلار بىلەن ناشتىلىق تەييار قىلىپ تۇركىزاتجانىنى ئويغاتتى. تۇركىزاتجان ئورنىدىن تۇرۇپ، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ داستىخانغا كەلدى. ئۇلار ناشتا قىلىۋاتقاندا تۇرانجان ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— كېلىڭ بالام، كېلىڭ، بىرگە ناشتا قىلايلى، — دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ دادىسىغا قاراپ:

— ياخشىمۇسىز، دادا؟ — دەپ سالام بەردى.

تۇرانجان دادىسى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ بولۇپ، تۇركىزاتجانىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ناشتا قىلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجانىڭ ناشتا قىلىشىغا قاراپ، ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى تاماق يېگىلى ئۇنمايدىغان تەتۈرلۈكلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۈلۈپ قويدى. تۇرانجان دادىسىنىڭ كۈلگىنىنى كۆرۈپ:

— دادا، ئەتكەنچىيىڭىزنى ئىچىپ بالىلىق چاغلىرىم ئېسىمگە كېلىپ قالدى، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تېخىمۇ كۈلدى. تۇرانجان سەل ئوڭايسىزلىنىپ:

ــ دادا، نېمىگە كۈلىسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلكىسىنى توختىتىپ:

ــ توۋا، بالام، ئىككىمىزنىڭ خىيالىنىڭ ئوخشاش چىقىپ قالغىنىغا كۈلۈۋاتىمەن. سىز كىچىك ۋاقتىڭىزدا تاماق يېمەيمەن دەپ تولىمۇ تەتۈرلۈك قىلىپ كېتەتتىڭىز، مەن شۇ ئىشلارنى ئويلاۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇرانجان كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ دادا، ئۇ چاغلاردا مۇشۇنداق ئېسىل يېمەكلىكلەر بولغان بولسا ھازىرقىدەك ئىشتىھا بىلەن يەيتتىم، ــ دېدى.

بۇ گەپ بىلەن تەڭ ئۈلارنىڭ ھەممىسى تەڭلا قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ كۈلگەن ھالىتىگە قاراپ، بىر ئىشنى پەملىدى ـ دە:

ــ بوۋا، دادام كىچىك ۋاقتىدا تاماق يېمەيمەن دەپ تەتۈرلۈك قىلسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ ئۇنىڭغا ۋارقىراماتتىڭىز ياكى ئۇرامتىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرانجان تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ بۇ سوئال قېپىنىڭ يەنە ئاغزى ئېچىلدى مانا، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن قاپىقىنى سەل تۇرۇپ:

ــ ھاي ـ ھاي بالام، ئۇنداق گەپنى قىلماڭ، بۇ گەپنى باشقىلار ئاڭلىسا، بالىغا لەقەم قىلىپ قويىدۇ. بالىغا لەقەم سىڭىپ قالسا ياخشى ئەمەس. يەنە بىر تەرەپتىن بالىنىڭ سورىغان سوئاللىرى ئورۇنلۇق بولسا، ئۇ سورىغان سوئاللارغا مۇۋاپىق جاۋاب بېرىڭىز، بالىنىڭ

زېهنى ئېچىلىدۇ. پىكرى تۇتۇلۇپ قالمايدۇ، ئەقلى ئاشىدۇ، ــ دېدى.

تۇرانجان خاتا گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن يۈزى ۋىللىدە قىزاردى. ئۇ تۇركىزاتجانناڭ كۆڭلىگە ئازار بەرگىنىگە پۇشايمان قىلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ئوغلۇم، مېنى كەچۈرۈڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان دادىسىغا قاراپ ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۇپ قويۇپ:

ــ بوۋا، دادام تاماق يېمەيمەن دەپ تەتۇرلۇك قىلسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ ــ دەپ يەنە سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانناڭ بىر ئىشنى پەملەپ بۇ سوئالنى قايتا سورىغانلىقىنى بىلىپ:

ــ بالام، دادىڭىز تاماق يېگىلى ئۇنىمىسا، مەن تۇرلۇك قىزىق ھەرىكەتلەرنى قىلاتتىم، مېنىڭ قىزىق ھەرىكەتلىرىمگە قاراپ دادىڭىزنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قالاتتى. شۇنداق چاغدا مومىڭىز قوشۇق بىلەن تاماقنى دادىڭىزنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويىاتتى. شۇنىڭ بىلەن دادىڭىز تاماقنى يېيىشكە مەجبۇر بولاتتى، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان دادىسىغا قاراپ كۈلۈپ كەتتى. تۇركىزاتجاننىڭ كۈلكىسى ئىچ ـ ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىقتى. تۇرانجان خىجىللىق ئىچىدە يۈزى قىزىرىپ، تۇركىزاتجانغا قوشۇلۇپ كۈلدى. تۇركىزاتجان كۈلكىسىنى توختىتىپ:

ــ بوۋا، قانداق قىزىق ھەرىكەتلەرنى قىلىپ بېرەتتىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ قۇشلارنى دوراپ سايراپ بېرەتتىم، غۇلىچىمنى

كېرىپ «ئۇچۇپ» بېرەتتىم، ئىشقىلىپ قىلغۇدەك ھەرىكەت بولسىلا ھەممىنى قىلاتتىم.

تۇركىزاتجان تولا كۈلۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ:

— بوۋا، ماڭمۇ قۇشلارنى دوراپ سايراپ ئۇسسۇل ئويناپ بېرىڭە، — دېدى.

— سىز دادىڭىزدەك تاماق يېمەيمەن دەپ تەتۈرلۈك قىلمايدىغان تۇرسىڭىز، ئۇنداق قىلمىشىڭىك نېمە زۆرۈرىيىتى.

— سىزنىڭ ئۇسسۇل ئويىنىغىنىڭىزنى شۇنداق كۆرۈپ باققۇم كېلىۋاتىدۇ.

— بالام، بىر كۈنى سىزگە كۆرسىتىپ قويىمەن.

ئۇلار شۇنداق كۈلكە ـ چاقچاقلار بىلەن ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۇرانجان داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، قاچىلارنى يۇيۇۋېتىپ دادىسى بىلەن ئوغلىنى ئۆيگە ئېلىپ ماڭدى.

گۈلسىرە ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. تۇركىزاتجان يۈگۈرۈپ بارغىنىچە ئاپىسىنى قۇچاقلاپ مەڭزىگە سۆيۈپ كۆرۈشتى. گۈلسىرەمۇ تۇركىزاتجانىنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ:

— دادا، ئوبدان تۇرۇپلا، قېنى ئۆيگە كىرسىلە، — دەپ ئۆيگە باشلىدى.

تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا:

— دادا، سىزمۇ ماقال ـ تەمسىل بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدى.

تۇرانجان ئوغلىنىڭ بۇنداق سوئال سورايدىغانلىقىنى

ئويلىمىغاچقا، ئوغلىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

ــ ئوغلۇم، بۇ نېمە گەپ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان مەغرۇر قىياپەتتە:

ــ ماقال ـ تەمسىلنى بىلەمسىز دەۋاتىمەن شۇ، ــ دېدى.

تۇرانجان ئوغلىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ ھەئە، ــ دېدى.

ــ قېنى، بىلىدىغان ماقال ـ تەمسىللىرىڭىزنى دەپ بېقىڭە ئەمىسە.

تۇرانجاننىڭ خىيالىغا دەمالىلىقا بىرەر ماقال ـ تەمسىل كەلمىدى. ئۇ سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ «ھۇرۇن ئېشەكنىڭ يۈكى ئېغىر»، «قول يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق»، «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق»، ــ دەپ تۇركىزاتجانغا قاراپ، ــ قانداق، مەن جىق ماقال ـ تەمسىل بىلەمدىكەنمەن؟ ــ دېدى.

ــ ھەئە، بىلمىدىكەنسىز، بۇ ماقال ـ تەمسىللەرنى كىمدىن ئۆگەنگەن؟

تۇرانجان ئوغلىنىڭ بۇ سوئالىغا ھەيران بولۇپ:

ــ كىتابلاردىن كۆرگەن، باشقىلاردىن ئاڭلىغان؟ ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ دادا، بىزنىڭ ئۆيدە ماقال ـ تەمسىل كىتابى بارمۇ؟

ــ بارغۇ دەيمەن.

ــ ئەمىسە ئۇنى ماڭا تېپىپ بېرىڭە.

تۇرانجان كىتاب جازىسىدىن «ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى» دېگەن كىتابنى تېپىپ ئېلىپ:

ــ مانا بالام، بۇ كىتابنى نېمە قىلىسىز؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان كىتابنى قولىغا ئېلىپلا ۋاراقلاشقا باشلىدى ۋە:

ــ دادا، بۇ كىتابتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ماقال ـ تەمسىلمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، ھەممىسى ماقال ـ تەمسىل.

تۇركىزاتجان كىتابنى دادىسىغا بېرىپ:

ــ دادا، مەن جىق ماقال ـ تەمسىل ئۆگىنەي دېگەنىدىم. ماڭا ئوقۇپ بېرىڭە، ــ دېدى.

تۇرانجان كىتابنى قولىغا ئېلىپ دادىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ ئوغلۇم، سىزنىڭ زۆرۈر ئىشىڭىز يوقتۇ؟ زۆرۈر ئىشىڭىز بولمىسا، تۇركىزاتجان كىتابنى ئوقۇپ بېرىڭ دېگەندىكىن ئوقۇپ بېرىڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. گۈلسىرە دادىسىغا ئۇسسۇزلۇق قۇيۇپ بېرىپ:

ــ دادا، نېمە تاماق يېگىلىرى بار؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ قىزىم، نېمە تاماق قىلىشنى خالىسىڭىز شۇنى قىلىڭ. مېنىڭ تاماق تاللىمايدىغانلىقىمنى بىلىسىزغۇ؟

ــ بۇگۈن ئۆيدە بولغاندىكىن چۆچۈرە ئېتەي ئەمىسە؟

ــ بولىدۇ.

تۇرانجان كىتابنى ئوقۇشقا باشلىدى. گۈلسىرە تاماق ئېتىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىغا يۆلەنگىنىچە پۈتۈن دىققىتى بىلەن دادىسى ئوقۇۋاتقان ماقال ـ تەمسىللەرنى ئاڭلاپ ئولتۇردى. تۇرانجان ئوغلىنىڭ ئۆزى ئوقۇپ بەرگەن ماقال ـ

تەمسىللەرنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دىلى سۆيۈنۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ ھەربىر ماقال ـ تەمسىلنى ئاڭلىغاندا، شۇ ماقال ـ تەمسىل ھەققىدە ئويلىنىپ، دادا ـ بالا ئىككىسىدىن خۇش بولۇپ ئولتۇراتتى. تۇرانجان:

ـ «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» ـ دېيىشىگە، تۇرکىزاتجان:

ـ دادا، دادا، توختىڭە، ـ دېدى.

تۇرانجان كىتاب ئوقۇشتىن توختىشىغا تۇرکىزاتجان:

ـ دادا، سىز «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» دېگەن تەمسىلنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقىنى بىلەمسىز؟ ـ دەپ سورىدى.

تۇرانجان ئوغلىنىڭ سوئالىغا دەمالىلققا نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ تۇرکىزاتجاننىڭ سەبىلىك چىقىپ تۇرغان قاپقارا كۆزلىرىدىن، ئۆز سوئالىنىڭ جاۋابىغا تەشنا بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئوغلىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىگەنلىكىگە يۈزى قىزاردى. تۇرانجان ھەرقانچە ئويلاپمۇ ئوغلىنىڭ بۇ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، دادىسىدىن مەدەت تىلىگەندەك تۇرسۇنئاخۇنغا قارىدى. تۇرانجان دادىسىغا قارىغاندا، تۇرکىزاتجانمۇ بۇۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجاننىڭ قاراشلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ:

ـ ئوغلۇم، سىز بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى ئوغلىڭىزنىڭ ئۆزىدىن سوراپ باقمامسىز، ـ دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ يېنىك تىنىدى. ئۇ دادىسىنىڭ مەدىتى بىلەن:

— هه ئوغلۇم، سىز بىلەمسىز؟ — دەپ قايتۇرۇپ سورىدى.

تۇركىزاتجان مەغرۇر قىياپەتتە:

— بىلمەن، مەن سىزگە بۇ ھەقتىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى.

تۇرانجان ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۇستىدىن ئېغىر يۈك ئېلىپ تاشلانغاندەك يېنىكلەپ قالدى. تۇرانجان ئوغلىنىڭ ئۆزىدىن تۇنجى قېتىم ئالغان ئىمتىھانىدىن دادىسىنىڭ قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىغا چىن دىلىدىن سۆيۈندى. دادىسىنىڭ ھەرقاچان، ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىگە مەدەت بېرىدىغانلىقىغا، ئۆزىدىن كۆپنى بىلىدىغانلىقىغا يەنە بىر قېتىم قايىل بولدى. ئۇ دادىسىغا مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ قويۇپ:

— بولىدۇ ئوغلۇم، ئېيتىپ بېرىڭ، — دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى. تۇركىزاتجان تىك ئولتۇرۇپ، بوۋىسى ئېيتىپ بەرگەن «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ» دېگەن تەمسىلىنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى دادىسىغا ئېيتىپ بېرىشكە باشلىدى. تۇرانجان ئۇنىڭ چۆچەك ئېيتىش ماھارىتىگە ھەيران بولۇپ، ئۇ ئېيتقان چۆچەكنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى. ئاشخانىدا تاماق ئېتىشكە تەييارلىق قىلىۋاتقان گۈلسىرەمۇ ئوغلىنىڭ ئېيتىۋاتقان چۆچىكىگە قۇلاق سالدى. ئۇ تۇركىزاتجان ئېيتىۋاتقان چۆچەككە قىزىقىپ كېتىپ، چۆچەكنى ئاڭلىغاچ قېيما قىلمەن دەپ قولىنى كېسىۋالدى. گۈلسىرە ئاغرىقتا چىدىماي:

— ۋايجان !— دەپ ۋارقىرىغانچە قولىنى تۇتۇپ ئاشخانىدىن چىقتى.

ئۇلار گۈلسىرەگە قاراشتى. تۇرانجان ئورنىدىن تۇرۇپ:

— نېمە بولدى؟— دېدى.

— قولۇمنى كېسىۋالدىم.

— ئۆيدە گۆش يوقتەك نېمە قولىڭىزنى كېسىپ يۈرىسىز؟

— چاقچاق قىلمىڭە، تۇركىزاتجانىنىڭ چۆچەك ئېيتىشىغا قىزىقىپ كېتىپ، دىققەت قىلماپتىمەن.

تۇركىزاتجان ئاپىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ:

— ئاپا، ئاغرىۋاتامدۇ؟ مېنى كەچۈرۈڭ، ئەسلىدە مەن چۆچەك ئېيتمىسام بوپتىكەن،— دېدى.

گۈلسىرە تۇركىزاتجانىنىڭ ئۆتۈنۈش بىلەن تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ، ئوغلىنىڭ ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، قولىنىڭ ئاغرىشىنى ئۇنتۇپ:

— بالام، سىز ئەيىبلىك ئەمەس، سىز شۇنداق چۆچەك ئېيتالايدىغان بولسىڭىز، مەن ئون قولۇم كېسىلىپ كەتسىمۇ ئاڭلاشقا رازى،— دېدى.

تۇرانجان گۈلسىرەنىڭ قولىنى دورىلىق پىلاستىر بىلەن تېڭىپ قويدى. گۈلسىرە تېڭىلغان قولى بىلەن تۇركىزاتجانىنىڭ بېشىنى سىلاپ:

— بالام، سىز چۆچەكنى ئېيتىۋېرىڭ،— دەپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى.

تۇركىزاتجان دادىسىغا قارىدى. تۇرانجان:

— قېنى، بالام، چۆچەكنى داۋاملاشتۇرۇڭ،— دېدى.

تۇركىزاتجان چۆچەكنى ئاخىرلاشتۇردى. تۇرانجان چۆچەكنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئوغلىغا مەستلىكى كېلىپ، ئۆزىنىڭ ھەيرانلىقىنى يوشۇرۇپ قالالماي:

ــ بالام، بۇ چۆچەكنى بەك ياخشى ئېيتتىڭىز، بۇ چۆچەكنى سىز نەدىن ئۆگەنگەن؟ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇ چۆچەكنى بوۋام ئېيتىپ بەردى، بوۋامدىن ئۆگەنىدىم.

تۇرانجان دادىسىغا قاراپ نارازى بولغان تەلەپپۇزدا:

ــ دادا، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دەڭ. ئەجەب كىچىك ۋاقتىمدا ماڭا ئېيتىپ بەرمەپتىكەنسىز بۇ چۆچەكنى،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئۆزىدىن نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

ــ بالام، ئەينى ۋاقىتتا سىزنىڭ قىزىقىشىڭىز باشقا ئىدى. سىز تۇركىزاتجاندەك بۇ ھەقتە بىرەر سوئالمۇ سوراپ باقمىغان. تۇركىزاتجان مەكتەپكە بارغان كۈنىدىن باشلاپ، ئۆزى بىلگەن ماقال ـ تەمسىلنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقى ھەققىدە سوئال سورىدى. مەن ئۇنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن شۇ ھەقتىكى چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بەردىم. ئەگەر سىزمۇ تۇركىزاتجانغا ئوخشاش سوئال سورىغان بولسىڭىز، بەلكىم بۇ چۆچەكلەرنى ئەينى ۋاقىتتا سىزگىمۇ ئېيتىپ بېرەر بولغىيدىم،ــ دەپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردى.

تۇرانجان دادىسىدىن ئورۇنسىز ئاغرىنغانلىقىنى بىلىپ يۈزى قىزاردى. ئۇ ئوغلىنىڭ بوۋىسى بىلەن بىرگە تۇرۇشىدىن ئەنسىرەشنىڭ ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ خاتىرجەم بولدى.

گۈلسىرە چۆچۈرىنى پىشۇرۇپ ئاچىقتى. تۇركىزاتجان چۆچۈرىنى كۆرۈپ دومسايغىنىچە داستىخانغا يېقىن كەلمەي ئولتۇرۇۋالدى. تۇرانجان ئۇنىڭغا تاماق يېيىشنى ئېيتقانىدى، ئۇ:

ــ تاماق يېگۈم يوق، ــ دېدى.

گۈلسىرە تۇركىزاتجاننىڭ تاماق يېمەيمەن دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ، ئەنسىرەپ:

ــ نېمىشقا تاماق يېگۈڭىز يوق، ئوغلۇم؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ دادام كىچىك ۋاقتىدا تاماق يېمىسە، بوۋام قۇشلارنى دوراپ سايراپ، ئۇسسۇل ئويناپ بېرىدىكەندۇقتۇ؟ ماڭمۇ دوراپ بەرمىسە يېمەيمەن، ــ دېدى.

ئۇلار كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، دادىڭىزغا قۇشلارنى دوراپ سايراپ بەرگەن، ئۇسسۇل ئويناپ بەرگەندە، ئۇ كىچىك بوۋاق ئىدى. سىز ھازىر چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، ئەمدى قۇشلارنى دوراپ سايراپ بېرىدىغان، ئۇسسۇل ئوينايدىغان ئىشلارنى سىز ماڭا قىلىپ بەرسىڭىز بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان ئۆزىنىڭ ئورۇنسىز تەلەپنى قويغانلىقىنى بىلىپ، ئارتۇق گەپ قىلماي چۆچۈرىنى يېيىشكە باشلىدى. تۇركىزاتجان چۆچۈرىنى يەۋېتىپ:

ــ بوۋا، مۇشۇ چۆچۈرە ھەققىدىمۇ ماقال ـ تەمسىل بارمۇ؟ ــ دېيىشىگە، دادىسى:

ــ ۋاي ـ ۋۇي بالام، ماقال ـ تەمسىلنىڭ جىنى چاپلاشتىمۇ سىزگە، نېمانداق !ــ دەپ سەل خاپا بولغاندى، تۇرسۇنئاخۇن:

ــ هاي ئوغلۇم، ئۇنداق دېمەڭ، بىلىم دېگەننى ئاشۇنداق سوراپ يۈرۈپ ئۆگىنىدىغان گەپ،ــ دېدى، ئاندىن سەل ئويلىنىۋېلىپ تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ «مۇز چۆچۈرە» دېگەن چۆچەكتە شۇنداق بىر ماقال بار،ــ دېدى.

ــ ئۇ قايسى ماقال ـ تەمسىل بوۋا؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ «قاشقا سانسىڭ كۆزگە، باشقىغا سانسىڭ ئۆزگە» دېگەن،ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ بوۋا، بۇ ماقال قانداق كېلىپچىققان؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭە بوۋا.

ــ بالام، كۇندۇزى چۆچەك ئېيتسا بولمايدۇ، ئاخشاملىققا ئېيتىپ بېرەي.

ــ بوۋا، كۇندۇزى چۆچەك ئېيتسا نېمىشقا بولمايدۇ؟

ــ چوڭلارنىڭ كۇندۇزى قىلىدىغان باشقا ئىشلىرى بار. كۇندۇزى چۆچەك ئېيتىمەن دەپ ئولتۇرۇۋالسا، قىلىدىغان ئىشى قالمدۇ. قارىڭە، سىز بايا چۆچەك ئېيتقانىدىڭىز، ئاپىڭىز چۆچەك ئاڭلايمەن دەپ قىلىۋاتقان ئىشنىڭ دىققەت قىلماي قولىنى كېسىۋالدى. شۇڭا، كۇندۇزى چۆچەك ئېيتسا بولمايدۇ بالام، ئەمدى ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرۈڭ، چۆچەكنى كەچتە ئېيتىپ بېرەي.

تۇركىزاتجان ماقۇل بولۇپ تېلېۋىزور كۆرۈشكە

باشلىدى. لېكىن، ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى بوۋىسى ئېيتىپ بەرمەكچى بولغان چۆچەكتە بولغاچقا، نەچچە قېتىم:

ــ بوۋا، قاچان كەچ بولىدۇ؟ قاچان ئۆيگە قايتىمىز؟ ــ دەپ سوراپ بولدى. كەچلىك تاماق ۋاقتىدا تۇركىزاتجان تاماقنى ئالدىراپ يەپ بولۇپ:

ــ بوۋا، تېز بولۇڭ، ئۆيگە قايتايلى، ــ دەپ ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇۋالدى.

تۇرسۇنئاخۇنمۇ تاماقتىن كېيىنلا تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا:

ــ بوۋا، ئەمدى ھېلىقى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىڭە؟ ــ دەپ بوۋىسىنى ئالدىرىتىشقا باشلىدى.

ــ بالام، سىز شۇ چۆچەكنى ئاڭلاش ئۈچۈن شۇنچە ئالدىراپ قايتىپ كەلدىڭىزمۇ؟

ــ ھەئە.

ــ بالام، ئۇنداق بولسا، مەن سىزگە ئېيتىپ بېرەي. لېكىن، ئېيتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى سىزدىن سورايمەن، سانىيە مۇئەللىم ئېلىپبە ھەققىدە قايسى ماقالىنى ئېيتىپ بەردى؟

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم ئېلىپبە ھەققىدە پەقەت «ئېلىپ ــ بە» دېگەن گەپلا بار، ــ ئەمما ھەرپلەر ھەققىدە «ئېلىپنى تاياق دېيەلمەپتۇ، مەنى چوماق دېيەلمەپتۇ» دېگەنگە مۇناسىۋەتلىك چۆچەك بار، ــ دېدى.

ــ ئايتۇرك مۇئەللىمنىڭ دېگىنىگە قايىل بولدىمۇ؟

ئۇ باشقا گەپ قىلماي: «مۇئەللىم، ئەمىسە بىزگە ئاشۇ

چۆچەكنى سۆزلەپ بېرىڭە» دېدى. سانىيە مۇئەللىم: «تۇركىزاتجان، سىزمۇ بوۋىڭىزدىن سوراپ باقتىڭىزمۇ؟» دېگەنىدى، مەن: «بوۋامۇ شۇ سىز دېگەننىلا بىلىدىكەن» دېگەنىدىم، مۇئەللىم: «ئۇنداق بولسا بوۋىڭىز سىزگە سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكنى ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بېرىڭ» دېگەنىدى، مەن سىز ماڭا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى سىنىپتا سۆزلەپ بەردىم.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، سانىيە مۇئەللىمنىڭ بۇ خىل چۆچەكلەرنى خاتىرىلەپ قويۇڭ دېيىشىدە، ئوقۇغۇچىلارغا ماقال ـ تەمسىللەرنى چۈشەندۈرۈشتە زۆرۈر ماتېرىيال بولۇپ قېلىشىنى ئويلىغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئۆزى ئېيتىۋاتقان چۆچەكلەرنى ئىزچىل خاتىرىلەپ مېڭىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، سىزگە نېمە بولدى؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكنى ئويلاۋاتامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، شۇ چۆچەكلەر ھەققىدە ئويلىنىۋاتىمەن بالام، بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن، ــ دەپ چۆچەكنى باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ چۆچەك ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر ئۇستا ئاشپەز ئۆتكەنكەن. ئۇ ئاشپەز تاماققا شۇنداق ئۇستا ئىكەنكى، جاھاندا بار

ئاش ـ تاماقنىڭ ھەممىسىنى ئېتەلەيدىكەن. شۇ سەۋەبتىن بۇ ئاشپەزنىڭ داڭقى يىراق ـ يېقىنغا تارىلىپتۇ.

بۇ ئاشپەزنىڭ يۇرتىغا قوشنا يۇرتتا قاسىم، سەلەي دېگەن ئىككى قىزىقچى كىشى بولۇپ، ئۇلار ئۆز يۇرتىدا قىزىقچىلارنىڭ ئالدى ئىكەن. بۇ ئىككى قىزىقچى بىرلەشسە، باشقىلارنى گەپتە ئۇتۇپ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدىكەن. ئۇلار ئۆتكەن ـ كەچكەنلەردىن ھېلىقى ئۇستا ئاشپەزنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ، ئۆزلىرىدىن باشقا بىر كىشىنىڭ نام ـ ئاتاق تېپىپ كەتكەنلىكىگە ھەسەت قىپتۇ ـ دە، ئۇنى راسا كېلىشتۇرۇپ مات قىلىپ، شۇ ئارقىلىق يۇرت ئەھلىگە ئۆزلىرىنى تازا بىر كۆرسىتىپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ياخشى كۈنلەرنىڭ بىرىنى تاللاپ، ھېلىقى ئاشپەزنىڭ يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار يولغا چىققان چاغ زىمىستان قىش بولغاچقا، يول مېڭىشىمۇ ئاسانغا چۈشمەپتۇ. ئالاھازەل ئىككى ھەپتە يول يۈرۈپ ھېلىقى ئۇستا ئاشپەز بار يۇرتقا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار يۈك ـ تاقلىرىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ قويۇپ، چايمۇ ئىچمەستىن، سارايۇەندىن ھېلىقى ئاشپەز ئۇستىنىڭ جايىنى سوراپ بىلىۋاپتۇ.

ئىككى قىزىقچى ئەتىسى ئۇ ئاشپەزنىڭ ئاشخانىسىنى تېپىپ كىرىپتۇ. ئاشخانىدا ئادەم ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئۇلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆزئارا پىچىرلىشىپ: ‹ئاشخانىدا ئادەمنىڭ كۆپ ئىكەن، بۇ بىزنىڭ ئۇنى گەپتە چۈشۈرۈپ، ئۆزىمىزنى كۆرسىتىشىنىڭ تازا ياخشى پەيتى ئىكەن› دېيىشىپتۇ.

ئاشپەزنىڭ شاگىرتى ئۇلارغا چاي قۇيۇپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ قانداق تاماق يەيدىغانلىقىنى سوراپتۇ. قاسىم كىشىلەرنى ئاڭلىسۇن دەپ ئەتەي يۇقىرى ئاۋازدا:

ــ بۇ ئاشخانىدا نېمە تاماقلار بار؟ــ دەپ سوراپتۇ. شاگىرت بالا:

ــ مېھمانلار، نېمە تاماق يېيىشنى خالىسا، شۇ تاماق بار، ــ دەپتۇ. سەلەي:

ــ ئۇنداق بولسا، مۇز چۆچۈرىسى يەيمىز، ــ دەپتۇ.

ئۆمرىدە «مۇز چۆچۈرىسى» دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغان شاگىرت ھەيران بولۇپ، نېمە دېيىشنى بىلمەي قاپتۇ. مېھمانلارمۇ بۇ غەلىتە گەپكە ھەيران بولۇشۇپتۇ.

ئاشپەز ئۇستام ھۇنەرگە ئۇستا بولۇپلا قالماي، يىلانىڭ كۆشىگىنىنى سېزىدىغان سەزگۈر، چېچەن ئادەم ئىكەن. ئۇ بۇ ئىككىسىنىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ ـ دە، شاگىرتىغا دەرھال مۇز ئەكىرىپ مارجاندەك قىلىپ پارچىلاشنى بۇيرۇپ قويۇپ، ئۆزى خېمىرنى قەغەزدەك نېپىز يېيىپ چۆچۈرىگە تەييارلىق قىپتۇ. ئەتراپتىكى كىشىلەر: «بۇ ئىككىيلەن نېمە ئادەملەردۇر، ئاشپەز ئۇستام قانداق قىلار؟» دېيىشىپ، ئاشخانىدىن چىقىپ كەتمەي ئولتۇرۇشۇپتۇ.

ئاشپەز ئۇستام ھېچ ئىككىلەنمەي، ئادەتتىكى گۆش چۆچۈرىسىنى تۇغدىغان ماھارىتى بىلەن ئۇششاق پارچىلانغان مۇز قېيمىلىرىنى قەغەزدەك يېيىلغان جىلتىغا سېلىپ چۆچۈرە تۇغۇپتۇ. ئاندىن چۆچۈرىنى قازانغا سېلىپ بىرەمۇ قاينىتىپ ئۇسۇڭاپتۇ ـ دە، سۇس ھور ئۆرلەپ تۇرغان مۇز قېيمىلىق چۆچۈرىنى ھېلىقى

ئىككى مېھمانىنىڭ ئالدىغا ئۆز قولى بىلەن قويۇپتۇ. ئىككى قىزىقچى: «چۆچۈرىنىڭ ئېچىگە مۇز سالغان ھالەتتىمۇ قازانغا كىرگەندىن كېيىن مۇز ئېرىپ كېتىدۇ، بىز بۇ داڭلىق ئۇستامنى مات قىلىدىغان بولدۇق» دەپ ئويلاپ ئولتۇرغانكەن. چۆچۈرنى ئاغزىغا سېلىپ شۇنداق بىر چاينايتىكەن، چۆچۈرنىڭ مۇز قىيمىلىرى كاراسلاپ كېتىپتۇ. چىشلىرى مۇزلاپ كەتكەن ئىككى قىزىقچى ئاغزىنى ئاچقىنىچە تۇرۇپلا قاپتۇ. ئاشپەز ئۇستام ئۇلارنىڭ ھالىغا قاراپ ئىچىدە كۈلۈپ:

— قېنى مېھمانلار، تېتىپ بېقىشسىلا، ھەرقايسىلىرىنىڭ بۇيرۇتمىسىغا بىنائەن مۇز چۆچۈرىسى ئەتتىم، — دەپ يېنىدا قاراپ تۇرۇپتۇ. ئاشخانىدىكى باشقا كىشىلەرمۇ بولۇۋاتقان بۇ ئىشلارغا قاراپ ھەيران بولۇپ تۇرۇشۇپتۇ. ئىككى قىزىقچى نېمە قىلىشنى بىلەلمەي بىر ئالدىدىكى مۇز چۆچۈرىسىگە، بىر ئاشپەز ئۇستامغا قاراپ تۇرۇپلا قاپتۇ، ئۇلارغا شۇ تاپتا يەرگە كىرىپ كېتەي دېسە يەر قاتتىق، ئاسمانغا چىقىپ كېتەي دېسە ئاسمان ئېگىز بىلىنىپتۇ. چۆچۈرنى يېمەي دېسە ئۆزلىرى بۇيرۇتقان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەترايتا قاراپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ مازاق قىلىشى تۇرغانلا گەپ ئىكەن. ئۆزلىرىنىڭ نام ـ ئاتاق تالىشىپ جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇققا قارىماي ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ كېلىپ، مۇز چۆچۈرىسى يەيمىز دېگىنىگە مىڭ پۇشايمان قىپتۇ. ئۇلار بۇ ئاشپەزنىڭ ھەقىقەتەن كىشىلەر تەرىپلىگەندەك داڭدار ئۇستا ئىكەنلىكىگە قايىل بوپتۇ. قاتتىق ئىزا تارتىپ

كەتكەن قىزىقچىلار چۆچۈرىنىڭ نەرخىنى سورىمايلا ھەربىرى ئون تەڭگىدىن يىگىرمە تەڭگە بېرىپتۇ. باشقىلارنى مات قىلىمىز دەپ ئۆزلىرى رەسۋا بولۇپ، قاتتىق كۆتۈرۈلگەن كۈلكە ئىچىدە كەينىگىمۇ قارىماي ئاشخانىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئاشخانىدىكى كىشىلەر بۇ ئىشنى ئەترايقا تارقىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى قىزىقچى ئۆز يۇرتىدا تۇرالماي باشقا يۇرتقا كۆچۈپ كېتىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «قاشقا سانسىڭ كۆزگە، باشقىغا سانسىڭ ئۆزگە» دېگەن ماقال ئاشۇ ئىككى ھەسەتخور قىزىقچىنىڭ كەچمىشىدىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنىكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇركىزاتجانغا قارىدى. تۇركىزاتجان تېخىچە چوڭقۇر خىيال ئىچىدە ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ — دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

— بوۋا، مەن بۇ چۆچەكنىڭ ئىسمىدە تۇتۇۋالدىم، — دېدى.

— ئەمىسە، بۇ چۆچەكتىن نېمىنى ھېس قىلدىڭىز؟

— بۇ چۆچەكتە ھەسەتخور كىشىلەر باشقىلارنىڭ قىلغان ئىشىغا ھەسەت قىلىپ، باشقىلارنى مەسخىرە قىلىشىنىلا ئويلاپ، ئۆزلىرى كۈلكىگە قېلىپ، ئاقىۋەتتە كىشىلەر ئالدىدا رەسۋا بولغانلىقى سۆزلىنىپتۇ.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ بۇ چۆچەكتىن ئالغان تەسىراتىنىڭ خېلى چوڭقۇر بولغانلىقىنى ھېس قىلىپ خۇشال بولدى ـ دە، تۇركىزاتجانىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ تۇرۇپ:

ـــ ياخشى، بالام، مېنىڭ ئەجرىمنى يەردە قويمىدىڭىز، ـــ دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىغا قاراپ تاتلىق كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بوۋا، مېنىڭ دېگەنلىرىم توغرا بولدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ توغرا، بالام، توغرا!

تۇركىزاتجان ئەركىلەپ بوۋىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىككىسى خۇشال ھالدا تاغدىن ـ باغدىن سۆزلىشىپ، ئاندىن يېتىپ قېلىشتى.

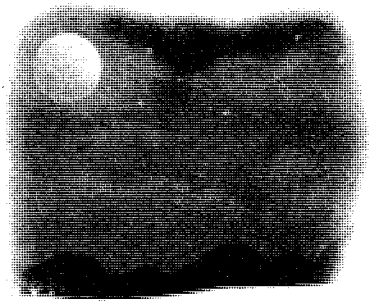

قەلەمنى «يەتتۈرۈپ» قويغان بالا

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئازراق ئارام ئېلىۋېلىپ، ئاندىن «ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى» دېگەن كىتابنى تۇنۇگۈن ئوقۇپ قاتلاپ قويغان يېرىدىن باشلاپ ئوقۇشقا باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن كەمتەرلىك، تەكەببۇرلۇق، ماختانچاقلىق هەققىدىكى ماقال ـ تەمسىللەرنى ئوقۇپ، بۇ ماقال ـ تەمسىللەرنى ئىنچىكە ئانالىز قىلدى، ئاندىن ئۆزى ئېيتقان چۆچەكلەرنى خاتىرلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكلەرنى خاتىرلەشنىڭ ئۇسۇلىنى ئەمدى ئوبدان بىلىۋالغاچقا، ئەمدى چۆچەكلەرنى خاتىرلەشتە هېچقانچە قىينالمايدىغان بولدى. ئۇ بۈگۈنمۇ تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن: «قاشقا سانىساڭ كۆزگە، باشقىغا سانىساڭ ئۆزگە» دېگەن ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىدىكى چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇپ، سائىتىگە قارىدى. ئۇ ئالدىرىماي ماڭسا تۇركىزاتجان دەرستىن چۈشۈشىگە ئۇلگۈرۈپ مەكتەپكە يېتىپ بارىدىغانلىقىنى پەملەپ، كىتاب ـ خاتىرلەرنى يىغىشتۇرۇپ مەكتەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ

سائىتىگە قارىدى. دەرستىن چۈشىدىغانغا يەنە بىر ئاز ۋاقىت بار ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن سەل نېرىدا ساقلاپ تۇرۇشنى ئويلاپ مېڭىشىغا، دائىم مۇشۇ دەرۋازا ئالدىدا ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان ساۋۇرئاخۇن كېلىپ سالام بەردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ سالىمىغا قىزغىن جاۋاب قايتۇرۇپ كۆرۈشتى. ساۋۇرئاخۇن سالام ـ سەھەتتىن كېيىن:

ـــ بۇرادەر، سىلىنىڭ نەۋرىلىرى بىلەن مېنىڭ نەۋرەم بىر سىنىپتا ئوقۇيدىكەن، ـــ دېدى.

ـــ شۇنداقمۇ؟

ـــ ھەئە. سىلى نەۋرىلىرىگە شۇنداق ياخشى چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىدىكەنلا. نەۋرەمۇ ماڭا شۇنداق چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بەر دەپ جېدەل قىلىدۇ. مەن چۆچەك ئېيتىشنى بىلمەيمەن. شۇڭا، نەۋرەمنىڭ جېدىلىنى باسماي دەپ كىتاب سېتىۋېلىپ ئوقۇپ بەرسەم، ئۇ كىتابتىكىنى ئوقۇپ بەرسەك بولمايدۇ، ئۆزۈك ئېيتىپ بەر دەپ تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ. سىلى ئۇ چۆچەكلەرنى نەدىن ئۆگەنگەن؟

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇنغا قاراپ قويۇپ:

ـــ ئۇ چۆچەكلەرنى كىچىكىمدە ئاتا ـ ئانامدىن، مەھەللىمىزدىكى ئوقۇمۇشلۇق بوۋاي ـ مومايلاردىن ئاڭلىغان. بىر قىسمىنى كىتاب ـ ژۇرنالىلاردىن ئوقۇغان، ـــ دېدى.

ـــ سىلى ھازىرمۇ كىتاب ـ ژۇرنال ئوقۇملا؟

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ ھەيران بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ـــ شۇنداق، ھازىرمۇ ئوقۇيمەن، بولۇپمۇ كىچىك

نەۋرەم مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئۇنى رازى قىلغۇدەك لايىقىدا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن كىتاب - ژۇرنالنى تېخىمۇ كۆپ كۆرىدىغان بولۇپ كەتتىم. بۇنىڭ بىر تەرەپتىن نەۋرەمنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا توغرا جاۋاب بېرىشىمگە پايدىسى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن سىلىگە ئوخشاش ئاخىرى چىقمايدىغان قۇرۇق خىيالغا پېتىپ قالمايمەن، — دېدى.

ساۋۇرئاخۇن تۇرسۇنئاخۇنۇمنىڭ گېپىنىڭ ئۇرانغا دىققەت قىلمايلا:

— نېمە؟! بالىلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن كىتاب - ژۇرنال كۆرۈش كېرەكمۇ؟ — دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ:

— ئەلۋەتتە، بالىلارنىڭ سورىغان سوئالىغا رازى بولغۇدەك توغرا جاۋاب بەرسەك، بالىلارنىڭ بىلىمىنى ئېلىشىغا پايدىسى بار. ئۇلارنىڭ ئەقلى تەرەققىي قىلىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرى چۈشىنەلمىگەن نەرسىلەرنى مۇشۇنداق سوراپ بىلۋالمىسا، ئەقلى بىر ئىزدا توختاپ قالمامدۇ؟! — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ساۋۇرئاخۇن بىرنەرسىدىن چۆچۈپ كەتكەن ئادەمدەك تۇرۇپلا قالدى. شۇ چاغدا دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. تۇرسۇنئاخۇن دەرۋازا ئالدىغا ماڭدى. ئۇلارنىڭ سۆھبىتىمۇ ئۇزۇلۇپ قالدى.

تۇرسۇنئاخۇن دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ، سىنىپتىن چىقىۋاتقان بالىلارغا قاراپ تۇردى. تۇركىزاتجان دەرۋازىدىن چىقىپلا:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا، ــ دەپ سالام بەرگەچ بوۋىسىنىڭ يېنىغا كەلدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى ئەركىلىتىپ ئۇنىڭ غولىغا يېنىك ئۇرۇپ قويدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېتىۋېتىپ:

ــ بوۋا، شۇنداق قىزىق، ئەجەب بىر ئىش بولدى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ:

ــ بالام، نېمە ئىش بولدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، قىزىق ھېكايە دەڭە، ھېكايە شۇنداق ئىشلاردىن توقۇلىدىكەن ــ ھە؟ ــ دېدى.

ــ دەڭە بالام، قانداق قىزىق ھېكايە؟ شۇ ھېكايىنى ماڭا ئېيتىپ بېرەمسىز؟

ــ مەن ئۇ ھېكايىنى سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن. بىراق، سىزمۇ شۇ ھېكايە توغرىسىدىكى ماقالىنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ماڭا ئېيتىپ بېرىسىز جۇمۇ.

ــ بولىدۇ بالام، مۇئەللىم بۇ ھېكايە ھەققىدە قانداق ماقالىنى ئىشلەتتى؟

ــ مۇئەللىم: «تۆگە مىنىپ تۆگە ئىزدەپتۇ» ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بولىدۇ بالام، سىز كەچتە تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ، بۈگۈنكى ھېكايىنى ماڭا سۆزلەپ بەرسىڭىز، شۇنىڭغا ئاساسەن مەن سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرەي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدا سەكرەپ كەتتى. ئۇلار خۇشال هالدا ئۆيگە كەلدى.

تۇركىزاتجان كەچلىك تامىقىنى يەپ بولۇپلا تاپشۇرۇق ئىشلىمەكچى بولغانىدى، تۇرسۇنئاخۇن:

ــ بالام، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ، چۆچەك ئېيتىپ بەر دەرسىز بەلكىم؟ ــ دېدى.

ــ شۇنداق، بوۋا.

ــ ئۇنداق بولسا، مۇئەللىم قانداق يەردە «تۆگە مىنىپ تۆگە ئىزدەپتۇ» دېگەن تەمسىلنى ئىشلەتتى، ماڭا سۆزلەپ بېرىڭ. سىز تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولغۇچە، مەنمۇ بۇ هەقتە ئويلانغاچ تۇراي.

تۇركىزاتجان قەلەمنى قويۇپ، سەل ئويلىنىۋېلىپ:

ــ بۇگۈن ئەتىگەن بىرىنچى سائەتلىك دەرسكە سىنىپتىكى سۇلتاندىن باشقا هەممە ساۋاقداشلار كېلىپ بولدى. پەقەت سۇلتانلا كەلمىدى. سانىيە مۇئەللىم سۇلتاننى كېلىپ قالار دەپ ئىشىك ئالدىغا نەچچە قېتىم چىقىپ، تاشقىرىغا قارىدى. ئاندىن بىزدىن: «سۇلتانغا نېمە بوپتۇ، بىلدىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدى. سىنىپتىكى بالىلارنىڭ هەممىسى: «بىلمەيمىز» دەپ جاۋاب بەردى. مۇئەللىم: «سۇلتانغا بىرەر ئىش بولغان بولسا ئاتا ـ ئانىسى بىز بىلەن ئالاقىلەشكەن بولاتتى، مەن ئۇنى يولدا بىرەر ئىشقا يولۇققان بولمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن» دەپ ئىككى بالىنى سۇلتانغا قاراپ بېقىش ئۈچۈن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا چىقاردى. ئۇلار مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا چىقىپ قاراپ بېقىپ

كىرگەندىن كېيىن، مۇئەللىمگە سۇلتاننىڭ ئەتراپتا يوقلۇقىنى ئېيتتى. سانىيە مۇئەللىم ئۇلارغا يەنە چىقىپ قاراپ بېقىشنى ئېيتىپ تۇرۇشىغا، سۇلتان ھاسىرىغىنىچە سىنىپقا كىرىپ كەلدى. سانىيە مۇئەللىم سۇلتاندىن: «سۇلتان، نېمە ئىش بولدى؟ نېمىشقا كېچىكىپ قالدىڭىز؟» دەپ سورىدى. سۇلتان سانىيە مۇئەللىمگە جاۋاب بەرمەيلا يىغلاپ كەتتى. سانىيە مۇئەللىم سۇلتاننىڭ يىغلىغانلىقىنى كۆرۈپ ئەنسىرەپ: «سۇلتان، نېمىگە يىغلايسىز؟ زادى نېمە ئىش بولدى؟» دەپ سورىدى. سۇلتان يىغلاپ تۇرۇپ: «مەن مەكتەپكە ماڭغۇچە دادام بىر تال قەلەم بېرىپ: ‹بالام، بىزنىڭ دەۋرىمىزدە ئوقۇيمىز دېسەكمۇ بۇنداق ياخشى شارائىت يوق ئىدى، ھەتتا بۇنداق قەلەملەرنىمۇ مۇشكۇلدە تاپاتتۇق. سىز بۇ دەۋرنى قەدىرلەپ ياخشى ئوقۇڭ، چوڭ بولغاندا قۇرۇلۇش ئىنژېنېرى بولۇڭ. ئىنژېنېر بولسىڭىز كاتتا قۇرۇلۇشلارنى، چوڭ ـ چوڭ كۆۋرۈكلەرنى لايىھەلەيسىز، ئۆزىڭىزگە، خەلقىمىزگە بەخت يارىتىسىز› دېدى. مەن يولدا ئىنژېنېر بولۇشنى ئويلاپ كېلىۋېتىپ، دادام بەرگەن ھېلىقى قەلەمنى چۈشۈرۈپ قويۇپتىمەن. مەن شۇ قەلەمنى ئىزدەپ تاپىمەن دەپ، كەينىمگە يېنىپ دەرسكە كېچىكىپ قالدىم» دېدى يىغلاپ تۇرۇپ. سۇلتاننىڭ گېپىنى تۇگىشىگە سانىيە مۇئەللىم كۈلۈپ: «ھەي سۇلتان، ھەي سۇلتان، چوڭ بولغاندا ئىنژېنېر بولىمەن دەپ، تاتلىق خىيالنى سۈرۈپ، دادىڭىز بەرگەن قەلەمنى چۈشۈرۈپ قويدىڭىز» دېدى ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ. سۇلتان گەپ قىلماي

بېشىنى لىگىشتتى. سانىيە مۇئەللىم يەنە كۇلۇپ: «سۇلتان، قەلەمنى مەن تېپىپ بەرسەم، ئىنژېنېر بولۇش ئۈچۈن سىز يەنە تىرىشىپ ئۆگىنەمسىز؟» دېدى. سۇلتان سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ بېشىنى لىگىشتتى. سانىيە مۇئەللىم سۇلتاننىڭ مۇرىسىگە ئاستا ئۇرۇپ: «مەن سىزنىڭ ئۆز ئارزۇيىڭىزغا يېتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. لېكىن، سىز بۈگۈنكىدەك قۇرۇق خىيالغا بېرىلمەي تىرىشىپ ئۆگىنىڭ، بولامدۇ؟ سىز بۈگۈن خۇددى ‹تۆگە مىنىپ تۆگە ئىزدەپتۇ› دېگەندەك ئىش قىپسىز. قارىغە، قەلەمنى قۇلىقىڭىزغا قىستۇرۇۋېلىپ، قەلەم ئىزدەپ يۈرۈپسىز» دەپ سۇلتاننىڭ قۇلىقىدىن قەلەمنى ئېلىپ قولىغا بەردى. سىنىپتىكى بالىلار پاراققىدە كۇلۈشۈپ كەتتى. سۇلتان ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا خىجىل بولۇپ، بالىلارغا قوشۇلۇپ كۇلدى. بوۋا، قىزىق ئىش بوپتۇمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ:

ــ سۇلتان دېگەن بالا راستتىنلا كۇلكىلىك ئىش قىپتۇ. بالام، سىز ئەمدى تاپشۇرۇقنى ئىشلەڭ. سىز تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولغۇچە، مەن بۇ ھەقتە بىرەر چۆچەك ئويلىغاچ تۇراي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ:

ــ بوۋا، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىنى ئېلىپ

ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقنى ياخشى ئىشلەپسىز، تاپشۇرۇق مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگىدىمۇ؟ــ دېدى.

ــ ھەئە، تۈگىدى، بوۋا، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ ئولتۇردى.

«ئاشۇ يۇرتتا سادىن دەپ بىر سودىگەر ئۆتكەنىكەن. ئۇ سودىگەرنىڭ گەپ ــ سۆز، ھەرىكەتلىرى تولىمۇ كۆلكىلىك ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە سودىگەر ئۆز يۇرتىدىن باشقا بىر يۇرتقا سودىلىققا بېرىپ ئون تۆگىگە مال ئارتىپ كەپتۇ. سادىن ئۆز يۇرتىغا يېتىپ كېلىشكە ئاز قالغاندا بۇ نۆۋەت ئەكەلگەن مالىلىرىدىن ئالىدىغان پايدىنىڭ خىيالىنى سۈرۈشكە باشلاپتۇ: «مۇشۇ نۆۋەت ئەكەلگەن مالىلىرىمنى بىر دوملىتىۋالسام تەڭگىلىرىم كۈمۈشكە ئايلانسا، كۈمۈشلەرنى يامبۇغا ئايلاندۇرسام، ساندۇقلىرىم تولسا، يامبۇلىرىمنى يەنە بىر دوملىتىپ تىللاغا ئايلاندۇرسام، تىللالار تۆكۈلۈپ جىرىڭلاپ تۇرسا، ھازىرقى ئۆينى يېڭىلاپ پىشايۋانلىق ئۆي سېلىۋالسام، چۆرە ــ مالايلاردىن نەچچىنى سېتىۋالسام، ئەتراپىمدا خوش غوجام دەپ خىزمەتىمگە تەييار بولۇپ تۇرسا، نام ــ ئابرۇيۇم يىراق ــ يېقىنغا تارقىلىپ كەتسە، باشقا يۇرتتىكى داڭلىق سودىگەرلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي

كېلىپ ـ كېتىپ تۇرسا، سودام كۇندىن ـ كۈنگە راۋاج تېپىپ كەتسە، تىللا دېگەن كۇندە بوسۇغامغا تۆكۈلۈپ تۇرسا، پېشايۋانلىق ئۆي ئورنىغا ھەشەمەتلىك ئايۋان ـ ساراي سالدۇرسام، سارايدا يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇسسۇلچى قىزلار لەرزان ئۇسسۇل ئويناپ سودىگەرلەرنى مەھلىيا قىلسا، مېنىڭ سودام تېخىمۇ راۋاجلىنىپ يۇرۇشۇپ كەتسە، بۇ سودىگەرنىڭ مىللىرىنى توپى بىلەن ئۆتكۈزۈۋېلىپ ئۇ سودىگەرگە ئۆتكۈزسەم، سودامنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىسە، تاپقان تىللالىرىمنىڭ ھېسابىنى ئۆزۈم بىلمىسەم، تىللا ـ كۈموش دېگەننى، چارەك ـ كۇرەلەردە ئۆلچەپ ھېسابلىسام، شۇ تىللا ـ كۈموشلەرنى خەجلەپ ھەربىر يۇرتتىن ئايۋان ـ ساراي سېتىۋالسام، شۇ ئايۋان ـ سارايلارغا تىرناقتا توختىغۇدەك قىزلارنى ھازىرقى خوتۇنىنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويسام، ھەر نۆۋەت بىر يۇرتقا سودىغا بارسام بىرى ئالدىمغا چىقىپ جىنەستىدەك لەۋلىرى بىلەن شەربەت تۇتسا، ئۆز ئۆيۈمدىكى خوتۇنغا ھەمراھ قىلىپ يەنە ئۇچ ـ تۆت خوتۇن ئالسام، چوڭ خوتۇنۇم ئۇلارغا غوجا بولسا، مەن بىر ئاخشام بىرىنىڭ ئۆيىدە قونسام، خوتۇنلىرىم: «مېنىڭ ئۆيۈمدە قون» مېنىڭ ئۆيۈمدە قون» دەپ تالىشىپ كەتسە، مەن: «ھە» دەپ قويۇپ ئۆزۈم ئامراق خوتۇنۇمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتسەم، ئەتىسى خوتۇنلىرىم: «مېنىڭ ئۆيۈمدە كۆپ قوندى» دېسە، «مېنىڭ ئۆيۈمدە ئاز قوندى» دەپ بىر ـ بىرى بىلەن جېدەللىشىپ، جېدىلىنى ئايرىپ قويۇشۇمنى ئۆتۇنۇپ

ئالدىمغا كەلسە، مەن چوڭىنىڭ ئوڭ مەڭزىگە بىر كاچات، كىچىكىنىڭ سول مەڭزىگە بىر كاچات ئۇرۇپ ئاجرىتىپ قويسام، ئۇلار مېنىڭ ئوڭ مەڭزىمگە ئۇرۇپ: ‹ئۇنىڭ سول يۈزىگە ئۇردىلا، ئەسلا بىزگە ئوخشاش كۆز بىلەن قارىمايلا، زادى سىلى كىمگە ئامراق؟› دەپ ياقامغا ئېسىلسا، مەن: ‹ھەممىڭلارنى ياخشى كۆرۈپ ئالغان تۇرسام، ساڭا ئامراق، ساڭا ئامراق ئەمەس› دېيەلمەي: ‹ۋايجان، بېشىمنىڭ ئىچى ـ تېشى قېتىپ كەتتى، مېنىڭ بېشىمنى ئاغرىتماڭلار› دەپ ۋارقىرىسام، دېگىنىچە ئۆزىمۇ بىلمەي ۋارقىراپ ساپتۇ. مىنىپ كېتىۋاتقان تۆگە سادىننىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ كېتىپ ئۇركۈپ كېتىپتۇ. سادىن تۆگىنىڭ ئۇركۈشى بىلەن خىيالدىن چۆچۈپ ئەسلىگە كەپتۇ. ئۇ تۆگىلەرنى ساناپ بېقىش ئۈچۈن كەينىگە قاراپتۇ. سانىغانىكەن، كەينىدىكى تۆگىلەر توقۇز چىقىپتۇ. سادىن بۇنىڭدىن چۆچۈپ كېتىپ مىنگەن تۆگىسى بىلەن تۆگىلىرىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ئالدىغا قاراپ سانىغانىكەن، يەنە توققۇز چىقىپتۇ. لېكىن، شېرىن خىيالىنىڭ دەستىدىن سادىننىڭ ئۆزى مىنىپ كېتىۋاتقان تۆگىسى پەقەت خىيالىغا كەلمەپتۇ. سادىن بىر تۆگىسىنىڭ كەم چىققانلىقىنى بىلىپ تەمتىرەپ سارايسىمگە چۈشۈپتۇ. ئۇ تۆگىلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر يەرگە يىغىپ ساناپتۇ. يەنە توقۇز چىقىپتۇ. سادىن تۆگىلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ ساناۋاتقاندا كەينى تەرەپتىن ئۇنى تونۇيدىغان بىر توپ سودىگەرلەر كېلىپ قاپتۇ. سادىن ئۇ سودىگەرلەرنى چاقىرىپ:

ـــ ئەي بۇرادەرلەر، بۇ يەرگە كەلگۈچە يولدا بىرەر تۆگە كۆردۈڭلارمۇ؟ـــ دەپ سوراپتۇ.

ئۇ سودىگەرلەر سەۋەبىنى بىلمەي:

ـــ ئەي سادىن باي، نېمە ئىش بولدى؟ـــ دەپ سوراپتۇ.

سادىن بولغان ئىشلارنى سۆزلەۋاتقاندا ئالدى تەرەپتىن يەنە بىر توپ سودىگەرلەر كېلىپ ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار ئەھۋالنى سۇرۇشتۇرۇپ تۇرۇشىغا، سادىن ئۆز خىيالىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بولۇپ:

ـــ شۇ خىيالىنىڭ ئاخىرى چىقماي تۇرۇپ تۆگە ئۈركۈپ كېتىپ مېنى قورقۇتۇۋەتتى. مەن چۆچۈپ ئېسىمگە كېلىپ تۆگىلەرنى سانىسام، بىرى كەم تۇرىدۇ،ـــ دەپتۇ. بىرى:

ـــ ھەي سادىن باي، تۆگە قورقۇتۇۋەتمىگەن بولسا ھەممە تۆگىلىرىڭدىن ئايرىلىپ قالاركەنسەن، تۆگەڭگە رەھمەت ئېيتساڭ بولغۇدەك. ئۇ تۆگەڭ سېنى قۇتقۇزۇپ قاپتۇ،ـــ دەپتۇ.

ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشۈپتۇ. سادىن يەنە:

ـــ بولۇپ ئۆتكەن ئىش مۇشۇ، مەن قاراپ تۇرۇپ مېلى بىلەن بىر تۆگەمدىن ئايرىلىپ قالسام زىيان بەك چوڭ بولۇپ كەتمەمدۇ! كۆرگەنلەر بولسا ماڭا يارەدەم قىلساڭلار، مەن شۇ تۆگەمنى تېپىۋالسام،ـــ دەپتۇ. سودىگەرلەردىن يەنە بىرى:

ـــ ھەي سادىن باي، سەن ئەسلىدە قانچە تۆگىگە مال ئارتىپ ماڭغان؟ قانچە تۆگەڭ بار ئىدى؟ـــ دەپ سوراپتۇ. سادىن:

ــ مەن شۇ خىيالنى سۈرۈشتىن ئىلگىرى ئون تۆگىگە مال ئارتىپ ماڭغان، ئون تۆگەم بار ئىدى، ــ دەپتۇ.

ئەتراپتىكى سودىگەرلەر كۈلۈشۈپتۇ. يەنە بىرى:

ــ سادىن باي تۆگە مىنىپ تۆگە ئىزدىگىنىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. قارىمامسەن سادىن باي، ئۆزۈڭ مىنگەن تۆگەڭ بىلەن تۆگىلىرىڭ ئون تۇرمامدۇ!ــ دەپتۇ.

ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشۈپتۇ. سادىن باي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۆگىلىرىنى قايتا ساناپ چىقىپ:

ــ راست، ئۆزۈم مىنگەن تۆگە بىلەن تۆگىلىرىم ئون ئىكەن، ــ دەپتۇ.

ئەتراپتىكىلەر تېخىمۇ كۈلۈشۈپتۇ.

بۇ ئىش سودىگەرلەر بىلەن يۇرت ـ يۇرتلارغا تارقىلىپ كېتىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ‹تۆگە مىنىپ تۆگە ئىزدەپتۇ› دېگەن تەمسىل سادىننىڭ شۇ كەچمىشىدىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچىكىنى تۈگەتتى. تۇركىزاتجان تېخىچە ئېڭىكىنى تۇتۇپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى سۆزلەپ بولدۇم، سىزمۇ سادىن بايدەك خام خىيالغا پېتىپ قالمىغانسىز؟ــ دېدى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ.

تۇركىزاتجان قاپقارا ئويناق كۆزلىرىنى سەل قىسىپ تۇرۇپ:

ــ بوۋا، مەن بۇ چۆچەكتىن ئادەم قۇرۇق خىيالغا

بېرىلىپ، ئەمەلىي ئىش قىلمىسا، ئەمەلىيەتكە باقمىسا ئاقىۋەتتە كۆلكىگە قالىدىغانلىقىنى بىلدىم. شۇڭا، ئادەم قۇرۇق خىيالغا بېرىلمەي ئەمەلىي ئىش قىلىشى ۋە ئۆز ئارزۇ ـ خىياللىرى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولسا ياخشىكەن، ــ دېدى.

ــ رەھمەت بالام، ئەقلىڭىز زىيادە بولسۇن.

تۇرسۇنئاخۇن چوڭقۇر مېھرى بىلەن نەۋرىسىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

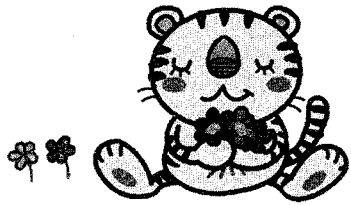

ئايتۇركنىڭ تەلىپى

تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشىگە دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. تۇرسۇنئاخۇن سىنىپتىن چىقىۋاتقان بالىلارغا قاراپ تۇردى. تۇركىزاتجان چىرايلىق بىر قىز بىلەن سىنىپ بىناسىدىن تەڭ چىقىپ كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنى كۆرۈپ قولىنى كۆتۈرۈپ:

ــ بالام، مەن بۇ يەردە، ــ دەپ توۋلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنى كۆرۈپ يۈگۈرۈپ ئالدىغا كەلدى. تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە چىقىقان قىزمۇ ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ بوۋا، ياخشىمۇ سىز؟ ــ دەپ تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بەردى.

قىزنىڭ چۈچۈك تىل بىلەن بەرگەن سالىمى تۇرسۇنئاخۇننىڭ دىلىنى سۆيۈندۈردى. تۇرسۇنئاخۇن خۇشاللىق بىلەن:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام قىزىم، سىزمۇ ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بولسا بىر قىزغا، بىر بوۋىسىغا قاراپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ قاراشلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

ــ بالام، بۇ قىز كىم؟ بۇ قىزنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويمامسىز؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان ئۇ قىزغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بۇ قىز مەن بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرىدىغان ئايتۇرك شۇ. ئايتۇرك، بۇ مېنىڭ بوۋام، ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇنغا ئېگىلىپ سالام بېرىپ:

ــ بوۋا، سىز بىلەن تونۇشقىنىمغا ناھايىتى خۇشالمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ تاتلىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ سۆيۈنۈپ كەتتى ـ دە، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ مەنمۇ سىزنى كۆرگىنىمگە ناھايىتى خۇشال قىزىم، سىز بەك چىرايلىق ئىكەنسىز، ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، لېكىن تۇركىزاتجان مېنى خاپا قىلغىلى نەچچە كۈن بولدى دەڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ سەل دومسىيىپ دېگەن بۇ گېپىنى ئاڭلاپ:

ــ قىزىم، ئۇ سىزنى نېمىدەپ خاپا قىلدى؟ ــ دەپ سورىدى سەل ھەيران بولۇپ.

ــ بوۋا، سىز تۇركىزاتجانغا شۇنداق جىق چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىپسىز. لېكىن، مېنىڭ بوۋام چۆچەك بىلمەيدىكەن. مېنىڭمۇ سىزنىڭ چۆچەكلىرىڭىزنى ئاڭلىغۇم بار ئىدى. شۇڭا، تۇركىزاتجانغا: «مېنىمۇ بوۋىڭىزغا تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ، مەنمۇ بوۋىڭىزنىڭ چۆچەكلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاي» دېسەم، ئۇ ئۇنىمىدى.

— ئۇ ئۇنىمىغان بولسا، سىزنى باشلاپ كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشتۇرەرمىدى؟

— ئۇ ئۇنىمىغانىدى، مەن خاپا بولۇپ: «تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە ئولتۇرمايمەن» دەپ سانىيە مۇئەللىمگە دېدىم. سانىيە مۇئەللىم مەندىن: «نېمىشقا تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە ئولتۇرمايسىز؟» دەپ سورىدى. مەن: «تۇركىزاتجانغا بوۋىكىزنى ماڭمۇ تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ دېسەم ئۇ قوشۇلمايۋاتىدۇ» دېدىم. مۇئەللىم تۇركىزاتجانغا: «تۇركىزاتجان، سىز كۆپ ماقال — تەمسىللەرنى بىلىسىزغۇ، شۇ ماقال — تەمسىللەر ئىچىدە ‹ئەلدىن — ئەلگە نەپ، نەپ تەگمىسە كۆتىگە تەپ› دېگەن بىر ماقال بار، ئايتۇرك سىزنىڭ ساۋاقدىشىكىز بولغاندىكىن، ئۇنى بوۋىكىزغا تونۇشتۇرۇپ قويسىكىز، ئۇمۇ پۇرسەت بولسا، سىز بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ چۆچەك ئاڭلىسا ياخشى ئەمەسمۇ؟» دېدى. تۇركىزاتجان مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، سىلىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويۇشقا ماقۇل بولدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ: «بۇ كۇننىڭ بالىلىرى نېمىدېگەن تۇرگۇن، ئەقىللىك، جۇرئەتلىك — ھە!» دەپ ئويلاپ:

— ھە، شۇ ئىشقا تۇركىزاتجاندىن خاپا بولدىكىزمۇ، قىزىم؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق، بوۋا.

— مانا، مەن بىلەن تونۇشتىكىز، ئەمدى ئۇنىڭدىن خاپا ئەمەسسىز؟

— ياق، خاپا ئەمەس.

ـــ قىزىم، سىزمۇ تۇركىزاتجان ئاڭلىغان چۆچەكلەرنى ئاڭلاشنى خالامسىز؟

ـــ ھەئە، خالايمەن.

ـــ ئۇنداق بولسا، سىز تۇركىزاتجان ئېيتىپ بەرسە ئاڭلىسىڭىز بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ـــ تۇركىزاتجان چۆچەكلەرنى سانىيە مۇئەللىم ئېيتىپ دېمەكچە ئېيتمايدۇ. شۇڭا، مېنىڭمۇ تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن ئاڭلىغۇم بار، بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركىنىڭ گەپلىرىدىن تۇركىزاتجاننىڭ ئۆزى ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەرنى بالىلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەس، ھەقىقىي مەنىسىنى بىلىش ئۈچۈن ئاڭلاۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، دىلى سۆيۈندى. ئەمدى تۇركىزاتجانىنى: «بىلەرمەنلىك قىلىپ مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويارمۇ» دەپ ئەندىشە قىلمايدىغان بولدى. تۇرسۇنئاخۇن:

ـــ بولىدۇ قىزىم، مەن سىزگە قانداق چۆچەك ئېيتىپ بېرەي؟ ـــ دەپ سورىدى ئايتۇركتىن.

ئايتۇرك تۇركىزاتجانغا ئەيمىنىپ قاراپ:

ـــ تۇركىزاتجان نېمىنى ئاڭلىسا، مەنمۇ شۇنى ئاڭلاي، ـــ دېدى.

تۇركىزاتجان بىر بوۋىسىغا، بىر ئايتۇرككە قاراپ قويۇپ:

ـــ بوۋا، مۇئەللىم بۇگۈن «ئەلدىن ـ ئەلگە نەپ، نەپ تەگمىسە كۆتىگە تەپ» دېگەن ماقال ـ تەمسىلنى دېدى. مۇشۇ ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىڭە، ـــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بولىدۇ، بۇ ھەقتىمۇ بىر چۆچەك بار بالام، سۆزلەپ بېرەي، ــ دېدى.

ــ ھوي، ئەجەب ياخشى بولدى، شۇنى بىزگە ئېيتىپ بېرىڭە بوۋا، ــ دەپ ئىككى بالا چاۋاك چېلىپ سەكرىشىپ كەتتى.

ــ بولىدۇ، سۆزلەپ بېرەي. بىراق، ئايتۇرك قىزىم، سىز چۆچەكنى قاچان، نەدە ئاڭلايسىز؟

ــ بوۋا، سىز تۇركىزاتجانغا قاچان ئېيتىپ بېرىسىز؟ مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئاڭلىسام بولىدۇ.

ــ مەن تۇركىزاتجانغا چۆچەكنى كەچتە، ئۇ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولغاندا ئاندىن ئېيتىپ بېرىمەن.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەنمۇ شۇ چاغدا ئاڭلاي، دادام مېنى ئېلىپ بارىدۇ، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ قىزىم، سىز كەلگۈچە مەن ياخشى تەييارلىق قىلىپ تۇراي.

ــ خوش بوۋا، كەچتە كۆرۈشەيلى.

ئۇلار خوشلاشتى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇلارغا ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىۋېتىپ: «ئايتۇرك راستلا كېلەرمۇ» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ئىشەك يەڭگىل چېكىلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئىشىكنى ئېچىپ ئايتۇركنى كۆرۈپ ھەيران بولغىنىدىن تۇرۇپ قالدى. ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ بوۋا، بۇ مېنىڭ دادام نۇرزات، دادا، بۇ تۇرسۇنئاخۇن بوۋام، بۇگۈن بىزگە چۆچەك ئېيتىپ بەرمەكچى بولغان بوۋام شۇ، ــ دېدى.

نۇرزات تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بەردى. تۇرسۇنئاخۇن نۇرزات بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى. نۇرزات ئۆيگە كىرىپ، دۇئادىن كېيىن:

ــ قىزىم: «مەن بوۋامغا ۋەدە بېرىپ قويغان، مېنى بوۋامنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىڭ» دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. بۇ كەچتە سىلىنى ئارام ئالغىلى قويماي سەت ئىش قىلدۇق، ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇركىزاتجانىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بىرگە تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى.

ــ سىزنىڭ ئايتۇرك ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلگەنلىكىڭىزگە مەن خۇشال. مەن ئۇنى كېلەرمۇ، كەلمەسمۇ دەپ ئويلاپ ئولتۇرغانىدىم.

ــ ئايتۇرك، سىلىنىڭ تۇركىزاتجانغا نۇرغۇن چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى ماڭا كۆپ قېتىم دېدى، ئۇمۇ بوۋىسىغا «چۆچەك ئېيتىپ بەر» دەپ كۆپ جېدەل قىلدى. دادام چۆچەك بىلمەيدىكەن، شۇڭا قىزىمنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدۇم.

ــ پۇرسەت بولسا مۇشۇنداق ئەكىلىڭ، بالىلارنىڭ كۆپرەك بىرنەرسە ئاڭلىغىنى، بىلگىنى ياخشى ئىش.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ ئايتۇرككە قارىدى. ئۇنىڭمۇ تاپشۇرۇقى ئاز قالغانىدى. ئۇ بوۋىسى بىلەن نۇرزات ئاكىنىڭ قىزغىن پاراڭلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئايتۇرك تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولغۇچە، كىتاب

كۆرۈپ ئولتۇردى. ئايتۇرك تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قاراپ:

ــ سىز تاپشۇرۇقىڭىزنى ئىشلەپ بولدىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئىشلەپ بولدۇم، سىزنى ساقلاپ ئولتۇرغانىدىم.

ئايتۇرك دادىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بىز تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇق، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارغا قاراپ، نۇرزاتقا:

ــ بالىلار مېنى ساقلاپ قاپتۇ، ئەمىسە مەن ئۇلارغا چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەي، بىراق دېگەنلىرىم قاملاشماي قالسا مېنى مەسخىرە قىلماڭ جۇمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ئاكا، ئۇنداق دېمىسىلە، بولمىسا مەن خىجىل بولۇپ قالىمەن. مەن بۇ جەھەتتە قارىتۇرۇڭ دېسىلە، سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا بۇ ھەقتە گەپ قىلالمايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە قاراپ:

ــ قىزىم، مەن ئادەتتە تۇرکىزاتجانغا چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىپ بولۇپ كەينىدىنلا ئۇنىڭدىن بۇ چۆچەكتىن ئالغان تەسىراتىنى سورايمەن. سىزمۇ چۆچەكنى ئاڭلاپ بولۇپ بىزگە ئۆز تەسىراتىڭىزنى دەپ بېرىسىز جۇمۇ، ــ دېدى.

ئايتۇرك كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ ئولتۇرۇپ چۆچەك ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا ئىككى ئادەم ئۆتكەنىكەن. بىرىنىڭ ئىسمى باھاپ مەخسۇت، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ساقى مەخسۇت ئىكەن. باھاپ مەخسۇت ئاشۇ يۇرتنىڭ كۇنىپىتىش تەرىپىدە، ساقى مەخسۇت كۇنچىقىش تەرىپىدە ئولتۇرىدىكەن. ئۇلارنى شۇ يۇرتتىكى كىشىلەر ‹نەپ بەرمەسلەر› دەپ ئاتىشىدىكەن. كۇنلەر ئۆتكەنسېرى كىشىلەر ئۇلارغىمۇ نەپ بەرمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. كۇنلەرنىڭ بىرىدە باھاپ مەخسۇت يۇرتنىڭ كۇنچىقىش تەرىپىدە ساقى مەخسۇت دېگەن بىر ئادەمنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ: ‹‹مەن ئۆزۇمنى جاھاندا بىر مەخسۇت دەپ يۇرسەم، يۇرتنىڭ ئۇ چېتىدە مەخسۇتتىن يەنە بىرى بار ئىكەن. يېنىمدىكى كىشىلەر ماڭا نەپ بەرمەيدىغان بولدى. شۇڭا: ‹مەن ئۇ مەخسۇتتىن نەپ ئالاي›› دەپ ئويلاپتۇ. باھاپ مەخسۇت قانداق نەپ ئېلىش ھەققىدە باش قاتۇرۇپتۇ. يەتتە كۇن باش قاتۇرغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ساقى مەخسۇتقا سوۋغا ئەۋەتىش ئارقىلىق ئۇنى دامىغا چۇشۇرۇشنى كۆڭلىگە پۇكۇپتۇ.

باھاپ مەخسۇت ساقى مەخسۇتقا نېمە ئەۋەتىش ھەققىدىمۇ يەتتە كۇن باش قاتۇرۇپ، ئاخىر بىر تال ئۆزۇم بىلەن بىر پارچە سالام خەت ئەۋەتمەك بوپتۇ. باھاپ مەخسۇت بىر تال يېشىل ئۆزۇمنى سوۋغا قىلىش ئۈچۇن قولىغا ئېلىپ، شۇ بىر تال ئۆزۇمنىمۇ ئەۋەتىشكە چىدىمايا: ‹‹يول يىراق، بۇ ئۆزۇم ئۇ يەرگە يېتىپ

بارغۇچە بەربىر سېسىپ قاربداپ كېتىدۇ، ئەڭ ياخشىسى يەنىلا سېسىق ئۇزۇم ئەۋەتەي ئۇ، ئۇزۇم بۇ يەرگە يېتىپ كەلگۈچە سېسىپ كېتىپتۇ دەپ ئويلاپ، مېنىڭ سېسىق ئۇزۇمنى ئەۋەتكىنىمنى بىلمەي قالار، دەپ ئويلاپ قولىدىكى ئۇزۇمنى كوپپىدە ئاغزىغا سېلىپ، بىر تال سېسىق ئۇزۇمنى يەتمىش قات قەغەزگە ئوراپ تەييارلىقىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئىشكى ئالدىغا چىقىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. باھاپ مەخسۇت بىر كۈن ساقلىغاندىن كېيىن كەچقۇرۇن بىر كىشى ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىدىن ئۆتۈپ شەرق تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئۇ ئادەمنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ ھوي ئاكا، سىلى كۈنچىقىشقا قارپ مېڭىپلا، سەپەرلىرى نەگىچە؟ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئادەم ئالدى تەرەپنى كۆرسىتىپ:

ــ ئەنە ئاشۇ كۆرۈنگەن تاغ باغرىدىكى مەھەللىدە بىر تۇغقىنىم بار، ئۇنى ئاتامنىڭ يىل نەزىرىگە ئېيتىشقا كېتىۋاتىمەن،ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ئۇنداق بولسا بەك ياخشى بولغۇدەك، مەندە شۇ تەرەپكە ئالغاچ كېتىدىغان بىر ئامانەت بار ئىدى،ــ دەپتۇ. ئۇ كىشى:

ــ بولىدۇ، ئالغاچ كېتەي،ــ دەپتۇ.

باھاپ مەخسۇت تەييارلاپ قويغان بولاقنى ئۇ كىشىگە بېرىپتۇ. ئۇ كىشى:

ــ بۇ ئامانەتنى كىمگە تاپشۇرۇپ بېرىمەن؟ــ دەپ سوراپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ بۇ يۇرتنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە ساقى مەخسۇت

دەپ بىر ئادەم بار، شۇ ساقى مەخسۇتقا بېرىلا، ــ دەپتۇ. ئۇ كىشى:

ــ مەن كۇنچىقىشقا ئەمەس، ئەنە ئاشۇ كۆرۈنگەن تاغ باغرىدىكى مەھەللىگە بارىمەن، ــ دەپ ئامانەتنى ياندۇرۇپ بەرمەكچى بوپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ئاكا، سىلى شۇ يەرگە يېتىپ بارغاندا شەرق تەرەپكە بارىدىغان بىرىگە مەن دېگەندەك دەپ تۇتقۇزۇپ قويسىلا بولىدۇ، ــ دەپتۇ. ئۇ كىشى ئىلاجسىز باھاپ مەخسۇتنىڭ ئامانىتىنى قوينىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. مەنزىلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن كۇنچىقىشقا ماڭىدىغان بىر ئادەمنى تېپىپ، ئامانەتنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپتۇ. ئامانەت شۇ خىل ئۇسۇل بىلەن نەچچە ئادەمنىڭ قولىدىن ئۆتۈپ بىر يىلدىن كېيىن كۇنچىقىشتىكى ساقى مەخسۇتنىڭ قولىغا تېگىپتۇ.

ساقى مەخسۇت ئامانەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ: «كىشىلەر مېنى ئۇنتۇپ كەتتى، ماڭا نەپ بەرمەس بولۇپ كەتتى دەپ قايغۇرۇپ يۇرسەم، مېنىمۇ ياد ئېتىدىغان ئادەم بار ئىكەن» دەپ ئويلاپ ئامانەتنىڭ ئاغزىنى ئاچماي، كۆكسىگە تېڭىپ بىر ھەپتە يۇرۇپتۇ. ئاندىن كېيىن يەتمىش قات قەغەز بولاقنى ئېچىپتۇ ــ دە، ئىچىدىكى بىر تال سىبسىق ئۇزۇمنى كۆرۈپ، ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ ۋە: «خەپ باھاپ مەخسۇت، مەنمۇ سېنى شۇنداق كېلىشتۇرۇپ بىر باپلىمسام ساقى مەخسۇت بولماي كېتەي» دەپ ئويلاپتۇ.

ساقى مەخسۇت كۆپ باش قاتۇرغاندىن كېيىن بىر تال ئۆچكە قۇملىقىنى يەتمىش بىر قات قەغەزگە ئوراپ،

باھاپ مەخسۇتقا ئەۋەتىپتۇ. ساقى مەخسۇتنىڭ ئامانىتىمۇ بىر يىلدىن كېيىن باھاپ مەخسۇتنىڭ قولىغا تېگىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئامانەتنى ئالدىراپ ئېچىپ بىر تال قۇمىلاقنى كۆرۈپ، ئاچچىقىغا چىدىماي ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن: «‹مەن بىر تال سېسىق ئۇزۇم بولسىمۇ ئەۋەتكەن، ئۇزۇم سېسىق بولسىمۇ ئېغىزغا سالسا تەمى چىقىدۇ، ئۇنىڭ ئەۋەتكىنى بىر تال قۇمىلاق، قۇمىلاقنى يا يېگىلى بولمىسا، مېنى شۇنداق ئەخمەق قىلامدۇ؟! مەن ئاشۇ ئۇزۇمچىلىكىمۇ نەپكە ئېرىشەلمىسەم، ئىسمىمنى باھاپ مەخسۇتتىن ساقى مەخسۇتقا يۆتكۈۋېتىمەن› دەپ قەسەم قىپتۇ ھەم قەسىمنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېشىكنى مىنىپ كۈنچىقىشقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ: ‹ئېشىكىم يولغا تېزەكلەپ قويسا باشقىلار پايدىلىنىپ كېتىدۇ› دەپ ئېشىكىنىڭ قۇيرۇقىغا تاغار ئېسىپ قويۇپتۇ ۋە ئېشىكىنىڭ تېزىكىنى ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ، شۇ تېزەكلەردە چاي قاينىتىپ ئىچىپ مېڭىپتۇ. ئۇ بىر يىلدىن كېيىن ئاندىن ساقى مەخسۇتنىڭ مەھەللىسىنى تېپىپ بېرىپتۇ. باھاپ مەخسۇت يېتىپ بېرىشىغا مەھەللە سىرتىدىكى بىر ئۆيدىن بىر ئايال قاپىقىنى كۆتۈرۈپ بۇلاق بېشىغا سۇغا چىقىپتۇ. ئايال بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ كەينىگە يانغاندا، باھاپ مەخسۇت ئۇ ئايالغا سالام بېرىپ:

— ۋاي قۇشناچىم، بۇ مەھەللىدە ساقى مەخسۇت دەپ بىرى بار دەيدۇ، ئۇنىڭ ئۆيى نەدە؟— دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئايال ئەسلىدە ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالى ئىكەن، ئۇ باھاپ

مەخسۇتنىڭ كېلىش مەقسىتىنى بىلمىگەچكە، ئۇنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن:

ــ ساقى مەخسۇت ھېچكىمگە نەپ بەرمەيدىغان ئادەم، ئۇنى نېمىگە ئىزدەپ كەلدىلىكىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

باھاپ مەخسۇت ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ:

ــ مەن كۇنپېتىشتىن كەلگەن باھاپ مەخسۇت بولىمەن، ئىككى يىل ئىلگىرى مەن ساقى مەخسۇتقا بىر تال ئۇزۇم يوللۇق قىلغان. ئۇ ماڭا بىر تال قۇملاق ئەۋەتىپتۇ، بۇ ئۆتنە ئالەم، مەن ئاشۇ ئۇزۇمنىڭ ھېسابىنى قىلغىلى كەلدىم، ــ دەپتۇ.

ئۇ ئايال گەپ قىلماي كېتىپ قاپتۇ. باھاپ مەخسۇت خېلى ساقلاپ باققان بولسىمۇ ئۆيدىن باشقا بىرەر ئادەم چىقماپتۇ. باھاپ مەخسۇت ساقلاپ بولالماي مەھەللىگە كىرىپ يەتمىش ياشلىق بىر بوۋايدىن ساقى مەخسۇتنىڭ ئۆيىنى سوراپتۇ. بوۋاي ساقى مەخسۇتنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويۇپ كېتىپتۇ.

باھاپ مەخسۇت ساقى مەخسۇتنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىرچاغدا ھېلىقى ئايال يەنە قاپىقىنى كۆتۈرۈپ سۇ ئالغىلى چىقىپتۇ. باھاپ مەخسۇت سالام بېرىپ:

ــ ۋاي خېنىم، ساقى مەخسۇت ئۆيدە بارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئايال باھاپ مەخسۇتقا گەپ قىلماي ئالىيىپ قاراپ قويۇپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئايال ئۆيگە كىرىپ ساقى مەخسۇتقا:

ــ ۋاي دادىسى، بايا سۇغا چىقسام تەخەي مىنگەن بىر

ئادەم كېلىپ: «مەن كۇنىپېتىشتىن كەلگەن باھاپ مەخسۇت بولىمەن، ساقى مەخسۇتنى ئىزدەيمەن، ئۆيى قايسى؟» دەپ سوربغانىدى، گەپ قىلماي يېنىپ كىرگەنىدىم، ئەمدى ئۇ ئادەم ئىشىك ئالدىدا ئولتۇرىدۇ، ئۇ سىلىنى سوراۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ.

ساقى مەخسۇت خوتۇنىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ:

ــ ھەي خوتۇن، ئۇ ئادەم كۇنىپېتىشتىكى باھاپ مەخسۇت بولسا، ئۇ چوقۇم ھېلىقى ئۇزۇمنىڭ ھېسابىنى قىلغىلى كەلگەن گەپ، ئۇ يەنە مېنى سوراپ قالسا ئوڭغا كەتتى دېگىن، ــ دەپتۇ.

ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالى يەتتە كۇندىن كېيىن تاشقىرىغا چىقىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئۇ ئايالنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ ئەي خېنىم، مەن كۇنىپېتىشتىن كەلگەن باھاپ مەخسۇت بولىمەن، مەن ساقى مەخسۇتنى ساقلىغىلى يەتتە كۇن بولدى، ئۇ ئۆيدە بارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئايال:

ــ ھەي باھاپ مەخسۇت، ئەجەب غەرەز ئۇقمايدىكەنلا. ساقى مەخسۇت سىلى كېلىشتىن قىرىق بىر كۇن بۇرۇن «چاشقان مۇڭگۇزى ئوڭلاپ كېلىمەن» دەپ ئوڭغا چىقىپ كەتكەنىدى، تېخى قايتىپ كەلمىدى، يەنە قىرىق كۇندىن كېيىن قايتىپ كېلەرمىكىن. ئۇ قايتىپ كەلسىلا ئالدىلىرىغا چىقسۇن، ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇتمۇ بوش كەلمەي:

ــ مەن شۇنچە ئۇزاق يول يۇرۇپ كەلگەن بولغاندىكىن بۇ بۇرادىرىم بىلەن كۆرۇشۇپ، دىدارلىشىپ كېتەي،

بولمسا ئۇ ئالەمدە دىدارلىشىدىغان ئىش بولمىسۇن. بوپتۇ، يەنە قىرىق كۈن ساقلاي، ــ دەپتۇ.

ئايال ئۆيگە كىرىپ باھاپ مەخسۇتنىڭ سۆزىنى ساقى مەخسۇتقا يەتكۈزۈپتۇ. ساقى مەخسۇت ئايالىغا:

ــ ھەي خوتۇن، سەن ئەمدى تاشقىرىغا چىقساڭ باھاپ مەخسۇت مېنى سورىسا: ‹ساقى مەخسۇت ئۇۋۇدىن قايتىپ كەلدى، لېكىن قاتتىق ئاغرىپ قالدى، ئۇنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپ بېقىۋاتىمەن› دېگىن، شۇنداق دېسەڭ ئۇ مېنى يوقلاپ ئۆيگە قۇرۇق قول كىرمەيدۇ، ــ دەپتۇ.

ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالى ئۆيگە كىرىپ ــ چىقىپ ئەھۋال ئىگىلەپ يۇرۇپتۇ. باھاپ مەخسۇت بولسا ئاغزىمنىڭ يېلىنى ئىسراپ قىلىپ يۇرگۈچە دەپ، قىرىق كۈنگىچە گەپ قىلماي ئىشىك تۈۋىدە ئولتۇرۇپتۇ. كۈن ھېسابىنى قىلىش ئۈچۈن ئېشىكىنىڭ تېزىكىنى بىردىن ــ بىردىن قاتار تىزىپتۇ. ئۇنىڭ ھېسابىدا قىرىق بىر كۈن بولغان كۈنى ئۇ ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالىدىن:

ــ ۋاي خېنىم، ساقى مەخسۇت ئۇۋۇدىن قايتىپ كەلدىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئايال:

ــ ۋاي باھاپ مەخسۇت، ساقى مەخسۇت ئۇۋۇدىن قايتىپ كەلگىلى خېلى كۈنلەر بولدى، لېكىن ئۇ ئۇۋلىماقچى بولغان چاشقان ئۇنى ئوسۇۋېتىپتىكەن، يەرگە قاتتىق چۈشۈپ كېتىپتۇ، ھازىر ئېغىر ئاغرىق، مەن ئۇنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپ بېقىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ.

باھاپ مەخسۇت بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ ئۇنداق بولسا ساقى مەخسۇت ساقايغۇچە ساقلاي، ــ دەپ ئېشىكنى بىر تۇپ تېرەككە باغلاپ

قويۇپ، ئون كۈن ئورنىدىن تۇرماي يېتىپتۇ. شۇ كۈنى ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالى يەنە سۇغا چىقىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئۇنىڭدىن:

ــ خېنىم قۇشناچىم، ساقى مەخسۇت بۇ كەمگىچە خېلى ياخشى بولۇپمۇ قالغاندۇ؟ تاشقىرىغا چىقسا كۆرۈشسەك بوپتىكەن، ــ دەپتۇ. ئايال يالغاندىن يىغلاپ:

ــ تېخىچە كۆزىنى ئاچماي ياتىدۇ، كېسىلى بارغانچە ئېغىرلاپ كېتىۋاتىدۇ، قارىغاندا ھەمراھىمدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ئوخشايمەن، ــ دەپ يىغلىغىنىچە قاپىقىغا سۇ ئېلىپ كىرىپ كېتىپتۇ.

باھاپ مەخسۇت ئۇ يەرگە ئېشىكىنى بېقىش ئۈچۈن بىر ئوقۇر سالغانىكەن.

ــ ۋاي باھاپ مەخسۇت، بۇ يەرگە ئۇ ئوقۇر سالغىلى تۇرۇپلىغۇ؟ بۇ ئوقۇرنى نېمە قىلىلا؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئايال. باھاپ مەخسۇت:

ــ مەن ساقى مەخسۇتنىڭ كېسىلى ساقايغۇچە بۇ يەردە ساقلاپ ياتىدىغان بولغاچقا، ئېشىكىم يەنە تۇغۇپ قالسا، تەخمىي بوغۇز يەيدىغانغا بۇ ئوقۇرنى سېلىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇتنىڭ ئايالى:

ــ بۇ ئېشەك ئەمەس تەخەيكەنغۇ، سىلىچە مۇشۇ تەخەي تۇغارمۇ؟ ــ دەپتۇ ھەيران بولۇپ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ساقى مەخسۇت بۇ تەخمىنىم ئېشەك بولغۇچە ياتىدىغان ئوخشايدۇ، بۇ تەخەي ئېشەك بولسىلا چوقۇم تۇغىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئايال ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ، ئۆيگە كىرىپلا ئۇنىڭ سۆزىنى ساقى مەخسۇتقا يەتكۈزۈپتۇ. ساقى مەخسۇت:

ــ ھەي خوتۇن، ئۇ مەن ئۆلمىگۈچە ئاشۇ بىر تال سېسىق ئۈزۈمنىڭ دەۋاسىدىن كەچمەيدىغان ئوخشايدۇ. مەن ئۆلسەمغۇ ئۇ كېتەر، سەن دەرھال بېشىڭغا ئاق ياغلىق چىگىپ: ‹ساقى مەخسۇت ئۆلۈپ قالدى› دەپ يىغلاپ ئالدىغا چىققىن،ــ دەپتۇ.

ئايال ئېرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بېشىغا ئاق ياغلىق چىگىپ تاشقىرىغا چىقىپ: ‹ۋاي كۆيۈملۈك ھەمراھىم، مېنى تاشلاپ كەتتىڭغۇ، ئەمدى مەن يالغۇزلۇقتا قانداق قىلىمەن؟› دەپ يىغلىغانچە ئىشىكتىن چىقىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئۇ ئايالنىڭ ھالىنى كۆرۈپ:

ــ ۋاي خېنىم، سىلىگە نېمە بولدى؟ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئايال يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ھازىر سىلىنىڭ يانلىرىدىن كىرسەم ھەمراھىم ساقى مەخسۇت سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن نېمە ۋەسىيەتلىرى بار دەپ سورىسام، ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا: ‹مەن ئۆلگۈچە باھاپ مەخسۇت بۇ يەردىن كەتمىسە، مەن ئۇنىڭدىن بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا رازى بولمايمەن› دەپ جان ئۈزدى،ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ۋوي خېنىم، ساقىئاخۇنۇنىڭ مەندە ئېلىشى بولمىسا نېمىدەپ مەندىن رازى بولمىغۇدەك؟! مېنىڭ ھېچبولمىسا ئۇنىڭدا بىر تال سېسىق ئۈزۈم بولسىمۇ ئېلىشىم بار. رەھمەتلىككە مەن رازىلىق بېرەي، تىنچ ياتسۇن، ئۇ ئادەمنى ھايات ۋاقتىدا كۆرەلمىدىم، ئەمدى ئۆلۈكىنى بولسىمۇ كۆرۈپ، ئۆز قولۇم بىلەن يەرلىكىگە قويماي، مەن بۇ ئوقۇرنىڭ چالىسىنى پۈتكۈزۈۋېتىپ كەينىلىرىدىن كىرىمەن،ــ دەپتۇ.

ئۇ ئايال ئۆيگە كىرىپ ساقى مەخسۇتقا:

ــ ھەي دادىسى، ئۇ ئادەم كەتمەكتە يوق، سىلىنى ئۆز قولۇم بىلەن يەرلىكتە قويۇپ ئۆزىتىمەن دەيدۇ، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ئۇ ھازىرلا كىرىمەن دەپ تاشقىرىدا قالدى، ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت:

ــ ھەي خوتۇن، چاپسان بول، ئۇ ئادەم كىرگۈچە مېنىڭ ئېچىكىمنى بىر پارچە ئاق لاتا بىلەن تېڭىپ قوي، ــ دەپتۇ.

ئۇ ئايال بېشىدىكى لېچىكىنىڭ يېرىمىنى يىرتىپلا ساقى مەخسۇتنىڭ ئېچىكىنى چېتىپ قويۇپتۇ.

باھاپ مەخسۇت كىرىپ ساقى مەخسۇتنىڭ يالغان ئۆلۈپ قالغانلىقىنى سېزىپ قاپتۇ ـ دە، ھۆكۈرەپ يىغلاپ:

ــ ئاھ خۇدا ! مەن شۇنچە يەردىن دىدار ئىزدەپ كەلسەم كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلماي بۇرادىرىمنى ئېلىپ كېتەمسەن؟! مەن بۇ داغقا قانداق چىدايمەن؟... ئەمدى مەن بۇ بۇرادىرىمنى ئۆز قولۇم بىلەن يۇيۇپ ـ تاراپ يەرلىكىدە قويماي، بولمىسا بۇ بۇرادىرىمگە ئوخشاش مېنىڭمۇ گەدىنىمگە قەرز ئارتىلىپ قالمىسۇن، ــ دەپ چىقىپ ئەتراپتىكى كىشىلەرگە خەۋەر قىپتۇ. كىشىلەر ھازا خەۋىرىنى ئاڭلاپ ساقى مەخسۇتنىڭ ئىشىكى ئالدىغا يىغىلىپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئۆزى باش بولۇپ ساقى مەخسۇتنى يۇيۇپ ـ تاراپ تاۋۇتقا سالىتۇ. كىشىلەر تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ ماڭغانىكەن، باھاپ مەخسۇت ئېشىكىگە مىنىپ تاۋۇتنىڭ ئالدىدا مېڭىپتۇ. ساقى مەخسۇتنى قەبرىگە قويۇپ، قەبرىنىڭ ئاغزىنى لاي بىلەن سۇۋايدىغان ۋاقىتتا باھاپ مەخسۇت:

ــ هەي جامائەت، تۇغقانلار، تۇختاڭلار، قەبرىنىڭ ئاغزىنى ئەتمەڭلار، مېنىڭ بىر تەلىپىم بار ئىدى، ــ دەپتۇ. ئاخۇنۇم:

ــ قېنى، نېمە تەلىپىڭ بار ئېيتقىن، لايىقىدا تەلەپ بولسا ئورۇنلايلى، ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ مەن باھاپ مەخسۇت بۇ يۇرتنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدە، ساقى مەخسۇت كۇنچىقىش تەرىپىدە ياشىساقمۇ، ئۇ ھايات ۋاقتىدا ئىككىمىز يېقىن ئاغىنىلەردىن بولۇشۇپ ئۆتكەن. بىز ھايات ۋاقتىمىزدا قايسىمىز ئالدىدا ئۆلسەك، ئۆلمەي قالغىنىمىز قەبرە بېشىدا قىرىق كېچە ـ كۇندۇز قۇرئان قىرائەت قىلىمىز دەپ ئەھدىلەشكەن. شۇڭا، ماڭا رۇخسەت قىلساڭلار، مەن تاشقىرى ئۆيدە ئولتۇرۇپ قۇرئان ئوقۇسام، ــ دەپتۇ. ئاخۇنۇم ۋە جامائەت:

ــ بۇ كاتتا ئىش ئىكەن، ئوبدان بولغۇدەك، ــ دەپ دۇئا قىلىشىپ تارقىلىپتۇ.

باھاپ مەخسۇت جامائەت كەتكەندىن كېيىن گۆرلۈكنىڭ تاشقىرىقى ئۆيىگە چۈشۈپ، قۇرئان ئوقۇماي قورسىقىنى توقلاپ يېتىپتۇ. ئۇ پات ـ پاتلا:

ــ ساقى مەخسۇت، تىرىكمۇ سىلى؟ مېنىڭ بىر تال ئۇزۇمۇمنىڭ ھەققىنى بەرمەيلا ئۇ ئالەمگە كېتىۋالسىلا قانداق بولىدۇ؟! ــ دەپ توۋلاپ قويىدىكەن.

ساقى مەخسۇت يالغان ئۆلۈك بولۇپ ئاچ قورساق يېتىپتۇ. شۇ ھالەتتە بىر ھەپتە ئۆتۈپتۇ. بىر كېچىسى باھاپ مەخسۇتنىڭ قۇلىقىغا بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. باھاپ مەخسۇت شۇنداق قۇلاق سالسا ئادەملەرنىڭ ئاۋازى

ئىكەن، باھاپ مەخسۇت ئۇلارنىڭ بىرنەرسە تالىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ. بىرى: «بۇ ئالتۇنلارنىڭ خەۋىرىنى مەن سىلەرگە بەردىم ھەم نەدىلكىنىمۇ مەن دەپ بەردىم، شۇڭا ئالتۇننى مەن كۆپ ئېلىشىم كېرەك» دېسە، يەنە بىرى: «سەن ئالتۇننى كۆرسەتكەن بىلەن مەن ئوغرىلاپ چىقتىم، شۇڭا مەن كۆپ ئېلىشىم كېرەك» دېگۈدەك، ئۈچىنچى بىرى: «ئالتۇنلارنى مەن كۆتۈرۈپ ئەكەلدىم، شۇڭا مەن كۆپ ئېلىشىم كېرەك» دېگۈدەك.

باھاپ مەخسۇت ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزىدىن ئوغرى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئالتۇن تالىشىۋاتقانلار يەنە ۋاراقىراشقىلى تۇرۇپتۇ.

ــ ئالتۇننى سەن كۆپ ئېلىۋالدىڭ، قايتا بۆلۈشىمىز.

ــ ئالتۇننى مەن كۆپ ئېلىۋالغان بولسام مېنى خۇدا ئۇرسۇن!

ــ مەنمۇ ئالتۇننى ئارتۇق ئالمىدىم، ئەگەر مەن ئالتۇننى ئارتۇق ئېلىۋالغان بولسام، مۇشۇ قەبرىستانلىقتىكى ئۆلۈكلەر كېپىنىنى سۆرەپ چىقىپ مەندىن ئالتۇنلارنى تارتىۋالسۇن!

باھاپ مەخسۇت بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاخىر بىر ئەقىل تېپىپتۇ. ئۇ:

ــ ھەي ساقى مەخسۇت ئاغىنە، چاپسان تۇرۇڭ، چاپسان بۇياقىقا چىقىڭ، بولدى شۇنچىلىك ئۆلگەندىكىن، ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت:

ــ مەن ئۆلسەممۇ سەندىن قۇتۇلالمايمەنمۇ؟ مېنى تىنچ ئۆلگىلى قوي، بولمىسا راستىنلا ئۆلۈۋالىمەن، ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ۋاي ساقى مەخسۇت ئاداش، بولدى، بۇياقتا چىقماڭ، سىز بىلەن ھېساب ـ كىتاب قىلمىشايمەن، چاپسان تاشقىرىغا چىقماڭ، بىز كۆپ نەپكە ئېرىشمىز،ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. باھاپ مەخسۇت ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ:

ــ بىر ئوغرى: ‹مەن ئالتۇنلارنى كۆپ ئېلىۋالغان بولسام مۇشۇ قەبرىستانلىقتىكى ئۆلۈكلەر كېپىنىنى سۆرەپ چىقىپ ئالتۇننى تارتىۋالسۇن، دەۋاتىدۇ، سىز چىقىسىگىزلا ئۇلار قورقۇپ قېچىپ كەتسە، ئاشۇ ئالتۇنلار بىزگە قالىدۇ،ــ دەپتۇ.

ساقى مەخسۇت گۆرنىڭ ئىچ ئۆيىدىن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ قۇلاق سالسا، راستتىنلا بىرى:

ــ مەن كۆپ ئېلىۋالغان بولسام مۇشۇ قەبرىستانلىقتىكى ئۆلۈكلەر كېپىنىنى سۆرەپ چىقىپ ئالتۇننى تارتىۋالسۇن،ــ دەپ ۋارقىراۋاتقۇدەك. شۇنىڭ بىلەن ساقى مەخسۇت ئوغرىلارنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ بېرىپ:

ــ ‹ئۆلۈك كېپىنىنى سۆرەپ چىقىپ تارتىۋالسۇن! ئۆلۈك كېپىنىنى سۆرەپ چىقىپ تارتىۋالسۇن!› دەپ مېنى چاقىرىپ گۆرۈمدە تىنچ ياتقىلى قويمىدىڭلار، قېنى مەن تارتىۋالمىغان نەرسە؟ ئۇ نەرسىنى ماڭا بېرىڭلار!ــ دەپ ۋارقىراپ قولىنى شۇنداق سۇنغانكەن، ئوغرىلار قورققىنىدىن ئالتۇنلارنى تاشلاپ بەدەر قېچىپتۇ. ساقى مەخسۇت دەرھال ئۇ ئالتۇنلارنى كۆپكە قاچىلاپ ئاستىغا باستۇرۇپ ئولتۇرۇپتۇ. باھاپ مەخسۇت كېلىپ:

ــ ھوي ساقى مەخسۇت ئاداش، ئولتۇرۇپ

كېتىپلىغۇ، ئالتۇنلارنى بۆلۈشمەيمىزمۇ؟ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت:

ــ نېمىنى بۆلۈشىمىز؟! مەن كېپەننى سۆرەپ چىقمىغان بولسام ئوغرىلار بۇ ئالتۇنلارنى تاشلاپ كېتەرمىدى؟ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ ھوي ئاداش، نېمە دەيسىز، مەن سىزنى چاقىرىپ خەۋەر بەرمىسەم بۇ ئىشنى نەدىن بىلەتتىڭىز، مەن چاقىرمىغان بولسام ھېلىغىچە راستىنلا ئۆلۈپ كېتەرىدىڭىز،ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇپتۇ. ئاخىر ئىككىسى ياقا سىقىشىپ سوقۇشۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باھاپ مەخسۇت:

ــ ھەي ئاداش، ئۇرۇشماي ھېساب ـ كىتاب قىلىشايلى، كىمنىڭ ھەققى كىمگە ئۆتۈپ كەتكەن بولسا، بۇ ئالتۇنلارنى شۇ ئالسۇن،ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت بۇ تەكلىپكە قوشۇلۇپ:

ــ ئەي ساقى مەخسۇت ئاداش، مەن سىزنى ئىزدەپ كۇنىپىتىشتىن كۇنچىقىشقا كەلگۈچە كۆپ جاپا تارتتىم،ــ دەپ يول بويى يىگەن ـ ئىچكەنلىرىنى ھېسابلاپ ئالتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى ئالدىغان قىپتۇ. ساقى مەخسۇت:

ــ مەن سىزنى چىللاپ كەلمىدىم، ئۆزىڭىز كەپسىز، بۇ ئىشلار بىلەن مېنىڭ نېمە كارىم؟ــ دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

ــ مېنىڭ سىزدە ئېلىشىم بولغاچقا بۇ يەرگە كەلدىم، شۇ ئېلىشىم بولمىغان بولسا كەلمەيتتىم، مېنىڭ كېلىشىمگە سىز سەۋەبچى،ــ دەپتۇ. ساقى مەخسۇت:

— مەندە نېمە ئېلىشىڭىز بار؟ — دەپتۇ. باھاپ مەخسۇت:

— ھەي ساقى مەخسۇت، مەن سىزنى بۇنچە يۇزسىزلىك قىلار دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، بىزنىڭ دەۋايىمىزنى قازى بىر تەرەپ قىلسۇن، يۈرۈڭ، قازىنىڭ ئالدىغا بارايلى، — دەپتۇ.

ئۇلار بىر - بىرىنى سۆرەشكىنىچە قازىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. قازى ئۇلارنىڭ دەۋاسىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن نەپرەتلىنىپتۇ ۋە ئالتۇننى تارتىۋېلىپ قازىخانىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

باھاپ مەخسۇت بىلەن ساقى مەخسۇت قازىخانىدىن چىقىپ يەنە بىر - بىرىنى سۆرەشكىنىچە قەبرىستانلىققا كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار بۇ يەردىمۇ يەنە: «سەن ئۇنداق قىلمىغان بولساڭ مەن بۇنداق قىلمايتتىم» دەپ تالاش - تارتىش قىلىشىپتۇ.

ھېلىقى قورقۇپ قېچىپ كەتكەن قاراقچىلار بىر يەردە ئارام ئالماقچى بولۇپ توختاپتۇ. ئۇلاردىن بىرى ھەمراھلىرىغا:

— ئاغىنىلەر، سىلەر ئۆلۈك تىرىلدى دېگەننى ئاڭلىغانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئۆمرۈمدە ئۇنداق گەپنى ئاڭلاپ باقمىغان.

— مەنمۇ ئاڭلاپ باقمىغان.

ئۇلار ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ قەبرىستانلىققا قايتىپ كېلىپ قارىسا، باھاپ مەخسۇت بىلەن ساقى مەخسۇت تېخى بىر - بىرىنى قايىل قىلالماي تالىشىپ تۇرغانىكەن. قاراقچىلار ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن مۇشۇ

ئىككىسىنىڭ ئۆزلىرىنى ئەخمەق قىلغانلىقىنى بىلىپ ئۇلارنى تۇتۇپ:

ــ ئالتۇنلار قېنى؟ ئالتۇننى تاپ!ــ دەپ ھەيۋە قىپتۇ.

ئۇلار بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەرگەنىكەن، قاراقچىلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئىككىسىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئۆلۈكىنى ساقى مەخسۇتنىڭ ھېلىقى گۆرىگە كۆمۈۋېتىپ كېتىپ قاپتۇ. بۇ ئىش ئاستا ـ ئاستا ئەل ئىچىگە تاراپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن: ‹ئەلدىن ئەلگە نەپ، نەپ تەگمىسە كۆتىگە تەپ› دېگەن ماقال تارقىلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ، تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرككە قارىدى. ئۇلار تېخىچە دىققەت بىلەن ئولتۇرغاندى. تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ قىزىم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ مەن ئېيتقان چۆچەكنى ئاڭلىماپسىزمۇ، نېمە؟ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇرگۇنلۇك بىلەن:

ــ ياق بوۋا، مەن ھەممىنى ئاڭلىدىم، تېخى بۇ چۆچەكنى كۆڭلۈمدە يادلىۋالدىم،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ گەپلىرىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ ئۇنداق بولسا قىزىم، بۇ چۆچەكنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ چۆچەكتە قانداق مەزمۇن سۆزلەنگەنلىكىنى ماڭا دەپ بېرەمسىز؟ــ دېدى.

ئايتۇرك قويۇق كىرپىكلىرى ئارىسىدا چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— بوۋا، بۇ چۆچەكتە كىشىلەرنىڭ ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلاپ ئىش قىلسا ئاشۇنداق ياماڭ ئاقىۋەتكە قالىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قىزىم، سىز بەك ئەقىللىك ئىكەنسىز، داۋاملىق تىرىشىپ ئۆگىنىڭ جۇمۇ، — دېدى.

ئايتۇرك ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە:

— بوۋا، تۇركىزاتجان سىز ئېيتقان چۆچەكتە نېمە مەزمۇن سۆزلەنگەنلىكىنى دەپ بەرسە، ئۇنىڭغا يەنە يېڭى چۆچەك ئېيتىپ بېرىدىكەنسىزغۇ، ئەمدى ماڭمۇ يېڭى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ — دېدى قاپقارا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپ. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى بىلىمگە بولغان تەشنالىقنى كۆرۈپ:

— بولىدۇ قىزىم، ۋاقتىڭىز يەتكەندە كەلسىڭىز سىزگە يەنە يېڭى چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى.

ئايتۇرك تاتلىق كۈلدى. ئايتۇركنىڭ خۇشال بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ خۇشال خوشلاشتى.

يولدا ئۇچرىغان ساھىل

تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشىگە دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. ئۇ تۇركىزاتجانىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشىغا، ساۋۇرئاخۇن كېلىپ سالام بېرىپ:

— بۇرادەر، قايسى كۈنى سىلى بىلەن سۆزلەشكەندىن كېيىن، سىلىنىڭ دېگەنلىرى نەچچە كۈنگىچە كاللامدىن چىقمىدى. بەك توغرا ئېيتىپتىلا، بالىلار ئۆزلىرى چۈشىنەلمىگەن نەرسىلىرى ھەققىدە چوڭلاردىن سوراپ بىلىشكە قىزىقىدىكەن. مەن نەۋرەمنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئويلىمايلا، يا ئۇ، يا بۇ دەپلا جاۋاب بېرىدىكەنمەن. ئويلاپ باقسام، بالىلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا كۆڭۈل قويۇپ جاۋاب بەرمىسەك، بالىلارنىڭ پىكىر قىلىش يوللىرى توسۇپ قويىدىكەنمىز، بۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا قول سۇنۇپ كەلگەن تىلەمچىنى قۇرۇق قول يولغا سالغاندەك ئىش بولىدىكەن، — دېدى.

— توغرا دېدىلە، ساۋۇرئاخۇن، شۇڭا مەن نەۋرەم سورىغان ھەربىر سوئالىغا ئەتراپلىق، توغرا جاۋاب بېرىشكە تىرىشىمەن. چۈنكى، بالىلارنىڭ ھازىر بىلۈۋالغانلىرى تاشقا مۆھۈر باسقاندەك كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا بالىلارنىڭ

ئۆگىنىشتە ئالغا بېسىشىغا توسالغۇ بولىدۇ. پىكىر قىلىشى چەكلىنىپ قالىدۇ.

ــ سىلى نەۋرىلىرىنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا قانداق جاۋاب بېرىلا؟

ــ شۇ بالىنىڭ سورىغان سوئالىغا قارايمەن.

ــ سىلى قانداق ماتېرىياللارنى كۆپرەك كۆرىدىلا؟

ــ مەن ھازىر نەۋرەمنىڭ قىزىقىشىغا قارىتا ماتېرىيال كۆرۈۋاتىمەن.

ــ بالىلارنىڭ قىزىقىشى كۆپ تۈرسا، ئۇنىڭغا ماتېرىيال تېپىپ بولغىلى بولامدۇ؟

ــ بالىنىڭ ھەممە قىزىقىشىغا ئەمەس، ئاساسلىق قىزىقىشىغا قارىتا ماتېرىيال كۆرىمەن.

ــ سىلى ئۇ ماتېرىياللارنى نەدىن ئېلىۋاتىدىلا؟

ــ كۆپىنچىسى ياش ۋاقتىمدا يىغىپ قويغان ماتېرىياللار، ھازىر زۆرۈر بولغانلىرىنى كىتابخانىدىن ئېلىۋاتىمەن.

ــ ئەمىسە سىلى بۇرۇندىن تارتىپلا تەييارلىق قىلغان ئىكەنلا ــ دە، شۇڭا ئاساسلىرى ياخشىكەن.

ــ بۇرۇندىن تەييارلىق قىلغان دېسىلە ئاشۇرۇۋەتكەن بولىدىلا، شۇ بۇرۇن كۆرگەن ماتېرىياللارنى تاشلىۋەتمەي ساقلاپ قويغان دېسىلە، چۈنكى بىر كىتابتا نۇرغۇن بىلىم بولىدۇ ئەمەسمۇ.

ــ ھە، مۇنداق دېسىلە، ئەسلىدە ئاساسلىرى پۈختا ئىكەن.

ئۇلار شۇنداق پاراڭلىشىۋاتقاندا تۇرکىزاتجان كېلىپ بوۋىسىغا سالام بېرىپ، بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتتى.

ئىككى بوۋاينىڭ سۆھبىتى يەنە ئۇزۇلۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ سالىمغا جاۋاب قايتۇرۇپ، ساۋۇرئاخۇنغا:

ــ بۇ مېنىڭ نەۋرەم تۇركىزاتجان شۇ، ــ دېدى ۋە تۇركىزاتجانغا، ــ بالام، بۇ بوۋىڭىزغا سالام بېرىپ كۆرۈشۈڭ.

تۇركىزاتجان ساۋۇرئاخۇنغا سالام بېرىپ قولىنى سۇندى. ساۋۇرئاخۇن ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ساۋۇرئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ تۇرسۇنئاخۇنغا:

ــ نەۋرىلىرى بەك ئوماقكەن، كۆز تەگمىسۇن، ــ دېدى.

ــ رەھمەت، بىز ماڭايلى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇن بىلەن خوشلىشىپ ماڭدى. تۇركىزاتجان بوۋىسى بىلەن كېتىۋېتىپ:

ــ بوۋا، نېمىشقا مېنى ئۇ ئادەمگە تونۇشتۇرىسىز؟ ــ دېدى.

ــ ئۇ ئادەمنىڭ نەۋرىسىمۇ سىز بىلەن بىرگە ئوقۇيدىكەنغۇ، نەۋرىسى سىزنىڭ ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەرنى مېنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىكىمنى بىلىپ، بوۋىسىغا: « ماڭىمۇ چۆچەك ئېيتىپ بەر» دەپ جېدەل قىپتۇ. ئۇ ئادەم چۆچەك بىلمەيدىكەن. ئۇ ئادەم مەن سىزگە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەرنى نەدىن تېپىپ ئېيتىپ بېرىۋاتقانلىقىمنى سوردى. شۇنى دېيىشىپ تۇرغاندا سىز كېلىپ قالدىڭىز، شۇڭا سىزنى تونۇشتۇرۇپ قويدۇم.

— ئۇ ئادەم نېمىشقا سىزگە ئوخشاش چۆچەك ئېيتىشنى بىلمەيدۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قارىدى. ئۇنىڭ سورىغان سوئالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىش دەرھال ئېسىگە كەلمىدى، شۇڭا سەل ئويلىنىۋېلىپ:

— بالام، ئادەم دېگەننىڭ قىزىقىشى ئوخشاش بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇ ئادەم كىچىكىدە چۆچەك ئاڭلاشقا قىزىقمىغان ئوخشايدۇ؟ — دېدى.

— سىز ياش ۋاقتىڭىزدا چۆچەك ئاڭلاشقا قىزىقامتىڭىز؟

— ھەئە.

— ئادەم قىزىقىشىغا قارىتا بىرنەرسە ئۆگىنەمدۇ؟

— شۇنداق بالام.

شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىر تىلەمچى كېلىپ ئۇلاردىن سەدىقە تىلىدى. تۇرسۇنئاخۇن تىلەمچىنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ چىقتى. تىلەمچى ئۆزىنى نىقابلاش ئۈچۈن ساقال ـ بۇرۇتىنى بولۇشچە قويۇۋەتكەن بولسىمۇ ياشلىقىنى يوشۇرۇپ كېتەلمىگەنىدى. بىر قاراشتىلا ئۇ تىلەمچىنىڭ قىرىق ياشلاردىكى ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپلا تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن: «ساۋۇرئاخۇن تىلەمچىنىڭ گېپىنى قىلسا ئالدىمىزغا تىلەمچىنىڭ ئۇچرىغىنى قىزىق ـ دە» دەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. تىلەمچى تۇرسۇنئاخۇنغا قولىنى سوزۇپ:

— «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» ياخشى ـ ياماننى كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن سەدىقە بەرسىلە، «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» — دەپ تۇردى.

تۇرسۇنئاخۇن تىلەمچىنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرماسلىق ئۈچۈن يېنىدىن پارچە پۇل چىقىرىپ بېرىپ:

ــ ساۋۇرئاخۇن تىلەمچىنىڭ گېپىنى قىلسا، ئالدىمىزغا تىلەمچىنىڭ ئۈچرىغىنى قىزىقتە، ــ دېدى تۇركىزاتجانغا.

تۇركىزاتجان تىلەمچىگە قاراپ قويۇپ:

ــ ئۇ بوۋام نېمە دېگەنىدى بوۋا؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ساۋۇرئاخۇن: «مەن نەۋرەم سورىغان سوئاللارغا تولۇق جاۋاب بېرىپ كەتمەيتتىم. ھازىر ئويلىسام، بالىلارنىڭ سورىغان سوئالىغا جاۋاب بەرمىگىنىم ئالدىمغا قول سۇنۇپ كەلگەن تىلەمچىنى قۇرۇق قول قايتۇرغان بىچارىگە ئوخشاپ قاپتىمەن، مەن تىلەمچىدىنمۇ بىچارە ئىكەنمەن» دېگەن.

ــ ھە راست بوۋا، بۇگۈن سانىيە مۇئەللىمۇ تىلەمچى ھەققىدە سۆزلەپ بالىلارغا تەربىيە بەرگەنىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بۇ ئوخشاشلىققا ھەيران بولۇپ:

ــ قانداق تەربىيە؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ:

ــ سىنىپىمىزدىكى دولقۇن دېگەن بالا بۇگۈن قەلەمنى ئۇنتۇپ قېلىپ، مەردان دېگەن بالىدىن قەلەم سوراپتۇ. مەردان دولقۇنغا قەلەمنى بېرىپ تۇرماپتۇ. دولقۇننىڭ ئاچچىقى كېلىپ: «سەن تولىمۇ پىخسىق ئىكەنسەن» دەپتۇ. مەردان دولقۇننىڭ گېپىگە خاپا بولۇپ: «مەن پىخسىق بولسام سەن تىلەمچىمۇ؟ تىلەمچى بولمىساڭ، مەندىن قەلەم سوراپ نېمە قىلىسەن» دەپتۇ. دولقۇن مېنى تىلەمچى دېدىڭ دەپ خاپا بولۇپ، مەردان

بىلەن ئۇرۇشۇپتۇ. مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئۇرۇشۇش سەۋەبىنى بىلىپ: «ھەي دولقۇن، سىزنىڭ مەردانىي پىخسىق دېگىنىڭىز بولماپتۇ. مەردان سىزنىڭ دولقۇننى تىلەمچى دېگىنىڭىز تېخىمۇ بولماپتۇ. مەردان سىز قانداق ئادەملەرنىڭ تىلەمچىلىك قىلىدىغانلىقىنى بىلەمسىز؟ بىرى، ئاجىز، ھېچقانداق ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان، ئىگە ـ چاقىسى يوق ئادەملەر تىلەمچىلىك قىلسا؛ يەنە بىرى، ھورۇن، ئىش خۇشياقمايدىغان، تەييارغا ھەييار بولىدىغان كىشىلەر تىلەمچىلىك قىلىدۇ. شۇڭا، بىر ـ بىرىڭلارغا گەپ قىلغاندا گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ قىلىڭلار، ئەڭ ياخشىسى بىر ـ بىرىڭلار بىلەن ئىناق ئۆتۈڭلار، تىللاشماڭلار، ئۇرۇشماڭلار. سىلەر بىلىسىلەر، بىزگە تىلەمچىلەر كۈندە ئۈچراپ تۇرىدۇ. ئاتا ـ ئاناڭلار تىلەمچىلەرگە ئازدۇر ـ كۆپتۇر بىرنەرسە بېرىپ يولغا سالىدۇ. بۇ بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ ئاق كۆڭۈل، مېھرىبانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا، بىرىڭلاردىن قەلەم سوراپ قويساڭلار تىلەمچى، بەرمىسەڭلار پىخسىق بولمايسىلەر، لېكىن بىر ـ بىرىڭلارغا يارەم قىلىدىغان ياخشى پەزىلەتنى ئۆزۈڭلاردا يېتىلدۇرۇشۇڭلار كېرەك، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ بالام، سانىيە مۇئەللىم توغرا ئېيتىپتۇ. بىر ـ بىرىڭلارغا يارەم قىلىپ، ئېجىل ـ ئىناق ئۆتسەڭلار ياخشى، ــ دېدى.

ــ ھە راست، بوۋا، مۇشۇ تىلەمچىلەر ھەقىدىمۇ

ماقال ـ تەمسىل بارمۇ، بوۋا؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەئە، بار بالام. تىلەمچى دەۋاتقان «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» دېگەننىڭ ئۆزىلا ماقال بالام.

ـــ ئۇنداقتا، ئۇ ماقال ـ تەمسىلنىڭمۇ كېلىپچىقىشى ھەققىدە بىرەر سەۋەب بارمۇ ـ يە؟

تۇرسۇنئاخۇن «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» دېگەن ماقال ھەققىدە بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ـــ بالام، بۇ ھەقتىمۇ بىر چۆچەك بار ئىكەن، ئېسىمگە كەلدى، ـــ دېدى.

ـــ ئەجەب ياخشى بولدى بوۋا، بۈگۈن ئاخشام ماڭا شۇنى ئېيتىپ بېرىڭە ئەمسە.

ـــ ھە، قارىغاندا بۈگۈن مۇئەللىمىڭ بىرەر ماقال ـ تەمسىلنى دېمىگەن ئوخشىمامدۇ؟

ـــ مۇئەللىم شۇ تىلەمچى ھەققىدە سۆزلىدى، لېكىن ماقال ـ تەمسىلنى دېمىدى.

ـــ بولىدۇ، كەچتە ئېيتىپ بېرەي.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولغۇچە تۇرسۇنئاخۇن «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» دېگەن ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە ئويلاندى. تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ:

ـــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقۇمنى ئىشلەپ بولدۇم، تەكشۈرۈپ بېقىڭ، ـــ دەپ دەپتەرنى بوۋىسىغا بەردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ ئىشلىگەن تاپشۇرۇقىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ:

ـــ مەڭ بالام، تاپشۇرۇقنى توغرا ئىشلەپسىز، ـــ دەپ تاپشۇرۇق دەپتەرنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى ھېلىقى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىڭە، ــ دېدى ئەركىلەپ.

ــ بولىدۇ ئوماق نەۋرەم، ئېيتىپ بېرەي، ــ دېدى تۇرسۇنئاخۇنمۇ نەۋرىسىنى ئەركىلىتىپ.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «قەدىم زاماندا، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەك ئېيتىشنى باشلىدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ پۇتىغا يانپاشلاپ چۆچەك ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا نامان دەپ ئۇچىغا چىققان قىزىل كۆز، ئۆشرە ـ زاكات بەرمەيدىغان، خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىنى بىلمەيدىغان بىر پىخسىق باي ئۆتكەنكەن. ئۇ مال ـ دۇنياسىنىڭ ئازلىيىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئىزدەپ ـ سوراپ يۇرۇپ تۇغماس خوتۇنغا ئۆيلىنىپتۇ. ئۇ خوتۇنى تاماق ئەتكەندە ئوتۇننى ئىسراپ قىلىۋېتىدۇ دەپ، خوتۇنى تاماقنى پىشۇرۇپ بولسىلا قازانىنى ئېلىۋېتىپ ئوچاققا ئىككى زاغرا نان ياقىدىكەن. كەچتە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بىردىن زاغرىنى يەيدىكەن. ئېرىنىڭ نېنىنى خوتۇنى، خوتۇننىڭ نېنىنى ئېرى يېمەيدىكەن. قورسىقى تويسا خۇشال بولۇپ، تويمىسا قورسىقىنى سىلاپ يۇرۇۋېرىدىكەن.

بىر كۈنى چۈشتە نامان باي تامىقىنى يەپ بولۇپ ئايالىغا:

ــ مەن بازارغا بېرىپ كېلەي، دەرۋازىنى چىڭ تاقا،

ئۆيگە ھېچكىمنى كىرگۈزمە، ــ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئايالى ماقۇل بولۇپ قاپتۇ. نامان باي كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەي ئىشىك ئالدىغا بىر سائىل كېلىپ:

ــ ھەق دوست ئىللەللاھ، «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى» سائىلنىڭ قەدىمى يەتكەن يەرگە بالا ــ قازانىڭ قەدىمى يەتمىگەي، مۇشۇ ئۆيدىكى ئىمانى كامىل، سېخىي بەندىدىن سەدىقە تىلەيمەن، ــ دەپ توۋلاپتۇ. سائىلنىڭ بۇ ياخشى تىلەكلىرىدىن نامان بايىنىڭ خوتۇنىنىڭ دىلى ئېرىپ كېتىپ، ئېرىنىڭ كەچلىك تامىقى بولغان بىر زاغرىنىڭ يېرىمىنى ئوشتۇپ سائىلغا بېرىپتۇ. سائىل دۇئا قىلىپ كېتىپتۇ.

كەچتە نامان باي قايتىپ كېلىپ:

ــ ھەي خوتۇن، قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى، تېز مېنىڭ نېنىمنى ئاچقىپ بەر، ــ دەپتۇ.

خوتۇنى ئېرىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ يېرىم ناننى ئەكېلىپ قويۇپتۇ.

باي داستىخاندىكى يېرىم ناننى كۆرۈپ:

ــ نېنىمنىڭ يېرىمىنى نېمىشقا يەۋالدىڭ؟ پۇتۇنلەپ بەر، ــ دەپ گۆلىيىپتۇ.

خوتۇنى دىۋانىگە نان بەردىم دېسە ئېرىنىڭ خاپا بولىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ نېنىنى بېرىپتۇ. بىراق نامان باي ئۇنماپتۇ. خوتۇنى ئامالسىز ناننىڭ يېرىمىنى سائىلغا بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپ:

ــ سىلىگە ھازىرلا بىر قاتلىما يېقىپ بېرەي، ــ دەپتۇ يالۋۇرۇپ. نامان باي تېخىمۇ خاپا بولۇپ:

ــ ئۆيدىكى تەييار نانىنى خەقكە بېرىپ، ئەمدى ئۆن بىلەن ياغنى زايە قىلامتىڭ، ــ دەپ ئاچچىقلاپتۇ.

ئۇ ئايال ئامال قىلالماي:

ــ ئۇنداق بولسا ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆيىدىن نان ئەكېلىپ بېرەي، ــ دەپتۇ.

نامان باي يەنە خاپا بولۇپ:

ــ ئۆزۈمنىڭ ئىشلەپ تاپقان نېنىمنى سائىلغا بېرىپ، ماڭا خەقنىڭ ئۆيىدىن ئەكېلىپ بېرەمتىڭ؟ ئاتا ـ ئاناڭ ئۆتنىنى قايتۇرۇپ بېرىڭلار دېسە، قانداق قىلىمەن؟ ــ دەپ تىللاپتۇ ھەم خوتۇنىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ نامان بايغا تاماق ئېتىش ئېغىر كېلىپ خوتۇنىنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن، قېينىئاتىسىنىڭ ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. يولدا نامان بايغا بىر ساندۇق ئۇچراپتۇ. نامان باي: ‹تەڭرى ماڭا بىر ساندۇق ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىلتىپات قىلغان ئوخشايدۇ، ئەمدى تېخىمۇ كاتتا باي بولۇپ كېتىدىغان بولدۇم› دەپ ئويلاپ شۇنداق خۇشال بوپتۇ. نامان باي ئالدىراپ بېرىپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئاچقانكەن، ساندۇقتىن يوغان بىر يىلان چىقىپتۇ ـ دە، بىرلا دوملاپ ئەجدىھاغا ئايلىنىپتۇ. ئەجدىھا بايغا خىرىس قىلىپ:

ــ مەن سېنى يەيمەن، ــ دەپتۇ.

نامان باي قورقۇپ تۇرۇپ:

ــ نېمە ئۈچۈن مېنى يېمەكچى بولىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئەجدىھا:

ــ ئاللا ماڭا سېنى يېيىشنى بۇيرۇدى، ــ دەپتۇ ـ دە،

يولدا تۇرۇۋېلىپ باينى ماڭغىلى قويماپتۇ. نامان باي ئەجدىھاغا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن مىڭ تاغار گەپ قىلىپ يالۋۇرۇپتۇ. بىراق، ئەجدىھا گېپىدىن زادىلا يانماپتۇ. شۇ پەيتتە يىراقتىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ نەچچە كىشىنىڭ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپتۇ. نامان باي: ‹ئۇلار مېنى چوقۇم قۇتقۇزۇۋالىدۇ› دەپ ئويلاپ خۇشال بوپتۇ. ئەمما، ئاتلىقلار يېقىنلاپ كېلىپمۇ نامان بايغا نەزەر كۆزىنى سالماي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. نامان باي: ‹ئۇلار مېنى كۆرمىگەن ئوخشايدۇ› دەپ ئويلاپ:

— ئەي باتۇر چەۋەندازلار، بۇ ئەجدىھا مېنى يەيمەن دەپ يولۇمنى توسۇپ تۇرۇۋالدى، مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

چەۋەندازلار نامان بايىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كەينىگە يېنىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ئەجدىھاغا:

— تىرىك ئادەمنى يېسەڭ گۇناھ بولمامدۇ، سەن گۇناھسىز قورقمامسەن، بۇ ئادەمنى يېيىش نىيىتىڭدىن يان، — دەپتۇ.

ئەجدىھا گېپىدىن يانمايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ. چەۋەندازلارمۇ ئىلاجسىز كېتىپ قاپتۇ.

بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن يەنە ئوتتۇز ئاتلىق چەۋەندىز كەپتۇ. نامان باي ئەجدىھادىن قۇتۇلۇش ئۈمىدىنى ئۇلارغا باغلاپتۇ. ئۇ چەۋەندازلارمۇ نامان بايغا پەرۋا قىلماي ئۆز يولىغا مېڭىپتۇ. نامان باي بۇنى كۆرۈپ:

— ھەي چەۋەندازلار، بۇ ياقىقا كېلىپ مېنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىڭلار، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ئۇ چەۋەندازلار ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ئەجدىھاغا:

ــ بۇ ئادەمنى يېمە، ئۇنى ئۆز يولىغا ماڭغىلى قوي، ــ دەپتۇ. ئەجدىها:

ــ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى كىم ئاچسا شۇ ئادەمنى يەۋەتمەكلىكىم ماڭا تەگرىنىڭ بۇيرۇقى، مەن تەگرىنىڭ بۇيرۇقىغا خىلاپلىق قىلالمايمەن، ــ دەپتۇ.

ئۇ ئوتتۇز چەۋەندازمۇ ئەجدىهاغا ئۇنىڭدىن ئارتۇق گەپ قىلماي كېتىپتۇ. شۇ چاغدا ئەجدىها ئاغزىنى چوڭ ئېچىپ:

ــ ئەمدى سېنى يەيدىغان ۋاقتىم توشتى، ــ دەپ ئالدىغا مېڭىپتۇ.

نامان باي قورقۇپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا بېشىنىڭ يېرىمى ۋە بىر قولى، بىر پۇتى يوق، يېرىم تەنلىك ئادەم دوملىغىنىچە يېتىپ كەپتۇ. نامان باي بۇنى كۆرۈپ: «ئەجدىهاغا مۇشۇ مەخلۇقنى يەم قىلىپ بېرىپ، ئۆزۈم قۇتۇلاي» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا، ئۇ ئادەم:

ــ ئەي نامان باي، بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

نامان باي ئۇ ئادەمنىڭ ئۆز ئىسمىنى بىلگىنىگە ھەيران بولۇپ، بولغان ئەھۋالنى تولۇق سۆزلەپ بېرىپتۇ. يېرىم تەنلىك ئادەم:

ــ ھەي ئەجدىها، بۇ ئادەمنى يېمىگىن! ــ دەپتۇ. ئەجدىها:

ــ تەگرى مېنى ساندۇققا سولىغاندا، مەن تەگرىدىن: «قورسىقىم ئاچسا نېمە يەيمەن» دەپ سورىدىم. تەگرى: «سەن ئاچلىققا چىدىغىن، ئۆلۈشۈڭگە ئاز قالغاندا ئېغىر گۇناھ قىلغان بىر بەندەم بۇ ساندۇقنى ئاچىدۇ، شۇنى

يېگىن، دېگەنىدى. بۇ ئادەم مېنىڭ رىزقىم، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

يېرىم تەنلىك ئادەم ئەجدىھاغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ:

ــ ھەي ئەجدىھا، سەن شۇنداق يوغان تۇرۇپ ئۇ ساندۇققا قانداق پاتتىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن ئەسلىدە بىر يىلان ئىدىم، بىر يۇمىلاپ مۇشۇككە، يەنە بىر يۇمىلاپ ئەجدىھاغا ئايلىنالايمەن، ــ دەپتۇ ئەجدىھا. يېرىم تەنلىك ئادەم:

ــ قېنى ئەمىسە، شۇلارغا ئۆزگىرىپ كۆرسىتىپ باققىنا، ــ دەپتۇ.

ئەجدىھا ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىپ بولۇپ، ئەسلىگە كېلىپ:

ــ مەن مۇشۇ تۇرقۇم بىلەن ساندۇققا بىمالال پاتىمەن، ــ دەپتۇ. يېرىم تەنلىك ئادەم:

ــ پاتمايسەن، سېنىڭ شۇنداق يوغان بۇ بەستىڭ، ئاشۇ كىچىككىنە ساندۇققا قانداق پاتىدۇ؟ ئىشەنمەيمەن، ــ دەپتۇ. ئەجدىھا:

ــ قاراپتۇر ــ ھە، مەن مۇشۇنداق پاتىمەن، ــ دەپلا ساندۇققا كىرىپ، يىلانغا ئايلىنىپ بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپتۇ. يېرىم تەنلىك ئادەم ساندۇققا يېقىن كېلىپ:

ــ مانا، مەن دېمىدىممۇ؟ بېشىڭ پاتمىدى، ــ دەپتۇ. يىلان:

ــ بېشىممۇ پاتىدۇ، ــ دەپ ساندۇق ئىچىگە بېشىنى شۇنداق تىقىشىغا، يېرىم تەنلىك ئادەم ساندۇقنىڭ ئاغزىنى چاققانلىق بىلەن يېپىپ، ئەسلىدىكىدەك بېكىتىۋېتىپتۇ.

بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغان نامان باي ھەم ھەيران، ھەم خۇشال بولۇپتۇ. شۇ چاغدا يېرىم تەنلىك ئادەم:

— مېنى تونۇدىڭمۇ، — دەپ سوراپتۇ. نامان باي:

— ياق، — دەپ بېشىنى چايقاپتۇ. يېرىم تەنلىك ئادەم:

— مەن بولسام، سەن ئۆيۈڭدە يوق چاغدا سەدىقە تىلەپ بارغان سائىلمەن. ماڭا خوتۇنۇڭ پۇتۇن نان سەدىقە قىلغان بولسا، مېنىڭ پۇت ـ قوللىرىم پۈتۈن بولۇپ سېنى قۇتقۇزۇشقا تېزرەك ئۇلگۇرۈپ كەلگەن بولاتتىم. خوتۇنۇڭ يېرىم نان سەدىقە قىلغاچقا، مەن يېرىم بەدەن بولۇپ قېلىپ بېشىڭغا بالا ـ قازا كەلگەندە سېنى قۇتقۇزۇشقا ئۇلگۈرەلمىگىلى تاسلا قالدىم. مانا قارا، مەن يېتىپ كەلگۈچە نۇرغۇن جەبىر ـ مۇشەققەت تارتتىڭ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېخىل، پىخسىق نامان باي بارلىق مال ـ دۇنياسىنىڭ بىر قىسمىنى ئاجىز، يوقسۇللارغا سەدىقە قىلىپ بېرىپتۇ. كىشىلەر نامان بايدىكى بۇ ئۆزگىرىشكە ھەيران بولۇپ سەۋەبىنى سورىغانكەن، نامان باي بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن نامان بايىنىڭ بۇ كەچۈرمىشى ئەل ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تاراپتۇ. «سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى»» دېگەن ماقال ئەنە شۇنىڭدىن قالغانكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى تۈگەتكەندە، تۇركىزاتجان تېخىچە ئېڭىكىنى تىرەپ، دىققەتتە بوۋىسىغا قاراپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىسىز؟ — دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەن بۇ جاھاندا راستىنلا شۇنداق ئىش بولغانمىدۇ، ھازىرمۇ شۇنداق ئىش بولامدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بۇنداق خىيال قىلىپ قالغانلىقىدىن سەل ئەجەبلىنىپ:

ــ بالام، بۇ دېگەن بىر چۆچەك، بىز بۇ ئىشنىڭ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى ئويلىماي، بۇ چۆچەكنىڭ ئۆزىمىزگە پايدىلىق تەرىپىدىن، يەنى ئۇنىڭ كىشىلەرنى يامان ئىش، يامان ئادەتلەردىن توسۇيدىغان تەرىپىدىن پايدىلانساق بولىدۇ. چۈنكى، چۆچەكلەردىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى رېئاللىقتا بولغان دېگىلى بولمايدۇ، ئۇ دېگەن بىر چۆچەك، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپ:

ــ بوۋا، ئەمىسە ئۆتكەنده سىز، ھەممە ماقال ـ تەمسىللەرنى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىگە ئاساسەن خۇلاسىلەپ چىقىقان دېگەنىدىكىزغۇ، لېكىن ھازىر دېگەنلىرىڭىز بۇ گېپىڭىزگە ئوخشىمايدىغۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئۆزىگە چوڭ ئادەمدەك سوئال قويغانلىقىغا ھەيران بولۇپ: «ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرگەنده يەنىمۇ دىققەت قىلمىسام بولمىغۇدەك» دېگەنلەرنى ئويلاپ:

ــ بالام، ھەممە ماقال ـ تەمسىللەر ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرگە،

كەچۈرمىشلەرگە ئاساسەن خۇلاسىلەپ چىقىلغان، بىراق سىز ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چۆچەكلەردە سۆزلەنگەندەك ئەينەن بولغان ئىش دەپ چۈشەنسىڭىز بولمايدۇ. شۇ ئىشلارغا ئاساسەن چۆچەكلەرنى خەلقىمىز تولۇقلاپ توقۇپ چىققان، خەلق چۆچەكلىرى ئەنە شۇنداق بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن، ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ چۆچەكتە ئېيتىلغان نامان بايدەك بېخىل ئادەملەر بارغۇ. بېخىللىق يامان ئادەت بولغاچقا، كىشىلەرگە ئىبرەت بولسۇن دەپ خەلقىمىز مۇشۇنداق چۆچەكلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن گەپ، — دېدى.

تۈركىزاتجان كۆزلىرىنى قىسقىنچە تۈرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

— ھە، ئەمدى چۈشەندىم بوۋا، — دېدى.

تۈرسۇنئاخۇن يېنىك تىنىپ، تۈركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلىدى. ئۇنىڭ قوللىرى يېنىك تىترەپ تۇراتتى.

— بالام، بۇ چۆچەكنى ئاڭلاپ نېمىلەرنى ھېس قىلدىڭىز؟ ھېس قىلغانلىرىڭىزنى ماڭا سۆزلەپ بېرىڭە، — دېدى تۈرسۇنئاخۇن تۈركىزاتجانغا.

تۈركىزاتجان قاپقارا كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ:

— بۇ چۆچەكتە، ئادەم ھەرقاچان ئۆز نەپسىگە بېرىلمەسلىكى، باشقىلارنىمۇ ئويلىشى، بېخىللىق قىلماسلىقى، بېخىللىقنىڭ يامان ئىللەت ئىكەنلىكى، باشقىلارغا قىلغان ئازراق ياخشىلىقىنىڭ ھامان بىر كۈنى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياخشىلىق بىلەن ئۆزىگە قايتىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ چۆچەكتىن چىقارغان يەكۈنىدىن سۆيۈنۈپ:

ــ رەھمەت بالام، ئەقلىڭىز زىيادە بولسۇن، ــ دېدى.

بوۋىسىنىڭ مېھرىبانلىقىدىن تۇركىزاتجانىنىڭ دىلى يايراپ كەتتى. ئۇ كۆڭلىدىكى خۇشاللىقنى ئىپادىلەپ بوۋىسىغا قاراپ تاتلىق كۈلدى.

مېھمان

بۇگۈن تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكتىن بىرنى خاتىرلەپ بولۇپ سائەتكە قارىدى. ئۇ مەكتەپكە تۇركىزاتجاننى ئالغىلى بارىدىغان ۋاقىتنىڭ توشۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، كىتاب ـ خاتىرلەرنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتى. ئۇ ئىشىكنى تاقاي دەپ تۇرۇشىغا كەينىدىن:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سالامەت تۇردىلىمۇ؟ــ دەپ بىرى سالام بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان جىيەن ئوغۇللىرى سادىقجان بىلەن سادىرجاننى كۆرۈپ:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام باللىرىم، سالامەت تۇردۇڭلارمۇ؟ بۇگۈن سىلەرنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ــ دەپ ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى.

سالام ـ سەھەتتىن كېيىن سادىقجان:

ــ بىز سىلىنى تۇرانجانىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىغان، بۇگۈن شەھەرگە كىرىپلا ئۇدۇل تۇرانجانىڭ ئۆيىگە بېرىپتىمىز، بىراق ئۇ ئۆيدە ئادەم يوقكەن، شۇڭا بۇ ئۆيگە كەلدۇق،ــ دېدى.

ــ باللىرىم، جاپا تارتىپسىلەر، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار.

تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارنى ئۆيگە باشلىدى. مېھمانلار ئۆيگە كىرىپ دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ تۇرسۇنئاخۇندىن قايتا تىنچ ـ ئامانلىق سورىدى. ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن سادىقجان:

ـ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلى بىر ياقتا ماڭغان بولسىلا يولدىن قويمايلى، جىددىي ئىشلىرى بولسا بېرىۋەرسىلە، ـ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەسلىدە تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بېرىشقا ئىشىكتىن چىققان بولسىمۇ مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن:

ـ ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئىچىم پۇشۇپ، ئايلىنىپ كەرەي دەپ چىققانىدىم، ـ دەپ يالغان ئېيتىپ قويدى.

مېھمانلار كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، تاتلىق ـ تۇرۇملار بىلەن چاي بەردى. مېھمانلار چاي ئىچىش بىلەن بولۇۋاتقاندا، تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارغا چاندۇرماي تام سائەتكە يوشۇرۇن قاراپ قويدى. ئۇ ئىچىدە: «ئەقىللىك نەۋرەم، بۈگۈن بۇۋام كەلمىدى دەپ مېنى ساقلاپ تۇرماي، ئۆزۈڭ قايتىپ كەلسەڭچۇ؟» دەپ ئويلاپ ئولتۇردى.

سادىقجان چاي ئىچكەچ:

ـ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلىنى تۇرانجان بىلەن بىرگە تۇرۇۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىغانىدۇق، قاچاندىن بۇيان بۇ ئۆيگە كېلىۋالدىلا، ئۆيدە يالغۇز قانداق قىلىۋاتىدىلا؟ ـ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن سادىرجاننىڭ چىنىسىگە چاي قۇيۇۋېتىپ:

ــ هازىرمۇ تۇرانجان بىلەن بىرگە تۇرۇۋاتىمەن، تامىقىم شۇ يەردە. پەقەت ئاخشىمى ئۆيگە قايتىپ كېلىمەن، ــ دېدى.

ــ ياشقا چوڭىيىپ قالغاندا يالغۇز تۇرسىلا قانداق بولىدۇ، بىرەرى ھەمراھ بولمامدۇ سىلىگە؟

ــ ھە، نەۋرەم تۇرىكىزاتجان ھەمراھ بولۇۋاتىدۇ.

ــ قېنى ئۇ نەۋرىلىرى، ئۆيدە كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ــ ئۇ مەكتەپكە كەتتى، ئاخشىمى ماڭا ھەمراھ بولىدۇ.

ــ ئۇنداقتا، سىلىنى بىز ئەكەتسەك بولغۇدەك، شەھەرلىكلەر ۋاقىتقا قاراپ خىزمەت قىلمىسا بولمايدۇ، بىز ۋاقىت بويىچە خىزمەت قىلمىغاندىكىن سىلىگە دائىم ھەمراھ بولىمىز.

ــ رەھمەت ياخشى كۆڭلۈڭلەرگە، ئۇ تەرەپلەرگىمۇ بارىمەن بالىلىرىم، مەنمۇ سىلەرنى يوقلاپ كېلەي دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. بۈگۈن مېنىڭ يولۇمنى قىسقارتىپ ئوبدان كەپسىلەر، كېلىپلا مېنى ئەكېتىدىغانلىقىڭ گېپىنى قىلماي، شەھەرگە كەلگەندىكىن بىرنەچچە كۈن شەھەردە تۇرۇشنىڭ گېپىنى قىلىڭلار، شەھەرنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئارتۇقچىلىقلىرى بار.

تۇرسۇنئاخۇنۇمنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چىققۇچە تۇرىكىزاتجان ئىشىكتىن:

ــ بوۋا، مەن قايتىپ كەلدىم، ــ دەپ يۈگۈرۈپ كىرگىنىچە ئۆيدىكى مېھمانلارنى كۆرۈپ ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرىكىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، قاراپ تۇرىسىزغۇ؟ بۇ تاغىلىرىڭىزغا سالام بېرىپ كۆرۈشۈڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ــ دەپ سالام بېرىپ، سادىقجان ۋە سادىرجانلار بىلەن ئايرىم ــ ئايرىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، تۇرسۇنئاخۇننىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىي مېھمانلارغا تونۇشتۇرۇپ:

ــ بالام، بۇ ئىككىسى مەن ئۆتكەندە سىزگە گەپىنى قىلىپ بەرگەن تاغلىرىڭىز بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تاغلىرى بىلەن قايتا كۆرۈشۈپ بولۇپ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ:

ــ ماڭا مانا مۇشۇ نەۋرەم ھەمراھ بولىدۇ، ــ دېدى.

سادىقجان تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ مەن تۇركىزاتجانىي كۆرمىگىلىمۇ ئىككى يىلدىن ئېشىپتۇ. مانا، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ؟ ئۇ سىلىگە ھەمراھ بولۇۋاتقان بولسا بىزمۇ خاتىرجەم بولساق بولغۇدەك، ــ دېدى.

ــ شۇنداق، شۇنداق، شۇڭا مەنمۇ خاتىرجەم ئولتۇرىمەن مانا. بالام مەكتەپتىن ئۆزىڭىز قايتىپ كەلدىڭىزمۇ؟

ــ ياق بوۋا، سىز مېنى ئالغىلى بارمىغانىدىڭىز، ئۆزۈم ماڭاي دەپ تۇرسام دادام كېلىپ قالدى. دادام بىلەن بىللە كەلدىم.

ــ بالام، دادىڭىز قېنى ئەمسە؟

ــ مانا مەن دادا.

تۇرانجان ئۆيگە كىرىپ، سادىقجان بىلەن سادىرجاننى كۆرۈپ ئۇلار بىلەن تەنچ - ئامانلىق سورىشىپ قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى ۋە:

— دادا، شۇ تاپتا ئۆيدە تاماق تەييار بولۇپ قالدى، بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، — دېدى.

تۇرانجان مېھمانلارنى ئۆيگە باشلىغاچ:

— گۈلسىرە، ئۆيگە مېھمان كەلدى، — دېدى.

گۈلسىرە ئاشخانا ئۆيىدىن چىقىپ مېھمانلارغا سالام بەردى، ئاندىن مېھمانلارنى داستىخانغا تەكلىپ قىلغاچ:

— دادا، تاماقمۇ تەييار بولۇپ قالغان، تاماقنىلا ئاچىقايمۇ؟ — دەپ تۇرسۇنئاخۇنغا قارىدى.

تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارغا قاراپ قويۇپ:

— بولىدۇ قىزىم، شۇنداق قىلىڭ، — دېدى.

سادىقجان كۈلۈپ تۇرۇپ:

— گۈلسىرە ئايلا، ئالدىرىمىسىلىمۇ بولىدۇ، بايىلا تۇرسۇنئاخۇن ئاكام بىزگە بادام، ياڭاقلار بىلەن ئوبدانلا چاي بەردى، — دېدى.

گۈلسىرە ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى. تۇرانجان مېھمانلارنىڭ چىنىسىغا چاي قۇيغاچ ئولتۇردى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىدا بىر بوۋىسىغا، بىر مېھمانلارغا قاراپ ئولتۇراتتى. سادىقجان ئۇنىڭ بىر نەرسە دېيىشكە تەمشىلىپ دېيەلمەيۋاتقانلىقىنى سېزىپ:

— تۇركىزاتجان، بىزگە قاراپ بۇ نەدىن كەلگەن سەھرالىقلاردۇ دەپ ھەيران قېلىۋاتامسىز ياكى بىر نەرسە ئويلاۋاتامسىز؟ — دېدى چاقچاق قىلىپ.

تۇركىزاتجان دادىسىغا قارىدى. تۇرانجان ھېچبىر

ئىپادىسىز ھالەتتە تۇرکىزاتجانغا قاراپ قويدى. تۇرکىزاتجان يەنە بوۋىسىغا قاردى. بوۋىسى ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

ــ بالام، سادىقجان، سادىرجانلار سىزنىڭ تاغلىرىڭىز، ئۇلاردىن بىرنەرسە سورىماقچى بولسىڭىز تارتىنماي سوراڭ، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، سادىقجان تاغام بىلەن سادىرجان تاغامىلار مېھمانمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. تۇرکىزاتجاننىڭ بۇ گېپىدىن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى سەل ھەيرانلىق ھېس قىلىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنەلمەي:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز بالام، بۇ ئىككى تاغىڭىز بىزنىڭ ئەڭ قەدىرلىك مېھمىنىمىز، ئەجەب بۇنداق سوراپ قالدىڭىزغۇ؟ ــ دېدى سەل كايىپ.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشنى سېزىپ، مېھمانلارغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بۇگۈن سىنىپتا سانىيە مۇئەللىم مېھمانىنىڭ گېپىنى قىلسا، تاغاملارنىڭ ئۆيىمىزگە مېھمان بولۇپ كەلگەنلىكىگە ھەيران بولۇۋاتىمەن شۇ، ــ دېدى خىجىل بولۇپ.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇرکىزاتجاننىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ بالام، سانىيە مۇئەللىم نېمە دېگەنىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان مېھمانلارغا قاراپ قويۇپ:

ــ سىنىپىمىزدا نازۇكئاي دەپ بىر قىز بار. ئۇ قىز ئىسمىغا ئوخشاش نازۇك ھەم شۇنداق ئورۇق. ئۇ دائىم مۇئەللىم بەرگەن تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلەپ كەلمەيدۇ. مۇئەللىم ئۇنىڭدىن تاپشۇرۇقنى نېمىشقا ئىشلەپ كەلمىگەنلىكىنى سورىسا، ئۇ گەپ قىلمايلا يىغلايدۇ. نازۇكئاي بۇگۈنمۇ تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ كەلمەپتىكەن، مۇئەللىم ئۇنىڭدىن تاپشۇرۇقنى نېمە سەۋەبتىن ئىشلىمىگەنلىكىنى سورىدى. نازۇكئاي مۇئەللىمگە جاۋاب بەرمەي يەنە يىغلىدى. مۇئەللىم ئۇنىڭ يىغلىغانلىقىغا قاراپ:

ــ نازۇكئاي، سىز مەكتەپكە مېھماندارچىلىق ئۇيىنىغىلى كەلمەيسىز، ئوقۇغىلى كېلىسىز، ئوقۇغىلى كەلگەن بولغاندىكىن تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلىشىڭىز كېرەك ــ دە، سىز تاپشۇرۇقنى ئىشلىمىگەننى ئاز دەپ گەپ قىلسىلا يىغلايسىز، كۆڭلىڭىز مېھماننىڭ كۆڭلىدەك ئىنچىكە، ئۇنداق بولغاندىكىن ئۆزىڭىزگە گەپ كەلتۈرمەيدىغان ئىشنى قىلسىڭىز بولمامدۇ، ــ دېگەنىدى، نازۇكئاي: «بولىدۇ مۇئەللىم، مەن ئەمدى تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلەپ كېلىمەن» دېدى. قارىغە بوۋا، تۇنۇگۈن مۇئەللىم تىلەمچىنىڭ گېپىنى قىلسا ئالدىمىزغا تىلەمچى ئۇچرىدى. بۇگۈن مېھماننىڭ گېپىنى قىلسا ئىككى تاغام مېھمان بولۇپ ئۆيىمىزگە كەپتۇ، شۇنىڭغا ھەيران بولۇۋاتىمەن، ــ دېدى.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇركىزاتجانىنىڭ گېپىگە كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بالام، بۇ شۇنداق ئۇدۇل كېلىپ قالغىنى، — دېدى.

— بوۋا، ئەمىسە مېھمان توغرۇلۇقمۇ بىرەر ماقال - تەمسىل بارمۇ؟ — دېيىشىگە، تۇرانجان:

— ۋاي - ۋۇي بالام، سارالڭ بولۇپ قالدىڭىزمۇ، ئولتۇرسىڭىز - قوپسىڭىز ماقال - تەمسىلنىڭلا گېپىنى قىلىپ، — دەپ ئۇنى سىلكىۋەتتى. تۇرسۇنئاخۇن:

— هاي بالام، ئۇنداق دېمەڭ، بالا دېگەن بىلمىگەننى ئاشۇنداق سوراپ ئۆگىنىدۇ. تۇركىزاتجان بالام، مېھمان هەققىدە ماقال - تەمسىل دېگەن كۆپ، ئۇنىمۇ ۋاقتى كەلگەندە سىزگە دەپ بېرىمەن، لېكىن هازىر ئەمەس، — دەپ تۇرۇشىغا، گۈلسىرە ئاشخانىدىن چىقىپ:

— سادىقجان، سادىرجان، سىزلەرگە لەڭمەننى ئىسسىق ئاچىقمەنمۇ، سوغۇقمۇ؟ — دەپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ گېپىنى بۆلۈپ قويدى.

سادىقجان ئۆيدىكىلەرگە قاراپ قويۇپ:

— بۇ بىرنى ئىسسىق، بىرنى سوغۇق يەيمەن دەيدىغان ئۆي بولمىغاندىكىن ئاچىقۇېرىڭە، — دېگەنىدى، ئۆيدىكىلەرنىڭ هەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇركىزاتجان چوڭلارنىڭ كۈلگىنىگە قاراپ تەمتىرەپ:

— بوۋا، نېمە بولدى، مەن نېمە دېدىم؟ — دېدى خۇدۇكسىرەپ.

تۇركىزاتجاننىڭ گېپىگە ئۆيدىكىلەر تېخىمۇ كۈلۈپ كەتتى. تۇركىزاتجان تېخىمۇ هودۇقۇپ بويىنىغىچە قىزىرىپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ كۈلكىسىنى توختىتىپ:

ــ بالام، بىز سىزنىڭ گېپىڭىزگە كۈلمىدۇق، سادىقجان تاغىڭىزنىڭ گېپىگە كۈلۈۋاتىمىز، ــ دېدى.

ــ تاغام كۈلكىلىك گەپ قىلدىمۇ؟

ــ ھەئە، ئۇ يۇمۇر ئېيتىۋاتىدۇ.

ــ قانداق يۇمۇر ئېيتتى؟

ــ تاغىڭىز ئۆزى ئېيتىپ بەرسۇن.

تۇركىزاتجان سادىقجانغا قاراپ:

ــ تاغا، شۇ يۇمۇرنى ماڭمۇ ئېيتىپ بېرىڭە، ــ دېدى.

سادىقجان كۈلۈپ قويۇپ:

ــ مەن يۇمۇرنى تازا قاملاشتۇرۇپ ئېيتالمايمەن، ھېلى ئاغزىم ئىتتىكلىك قىلىپ شۇ گەپنى دېگەن بولغاچقا سىزگە تولۇقى بىلەن دەپ بېرەي ـ ھە؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىدىن تۇرۇپ، سادىقجاننىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

سادىقجان ئۆيدىكىلەرگە قاراپ قويۇپ:

«تۇرمۇش نامرات، يېمەك ـ ئىچمەك ھازىرقىدەك مول بولمىغان شۇ چاغلاردا بىر يېزىلىق شەھەردىكى تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كېلىپ، نەچچە كۈن تۇرۇپ قاپتۇ. لېكىن، مېھمان بىرەر قېتىممۇ قورسىقى تويغۇدەك تاماق يېمەپتۇ. بىر كۈنى ئۆي ئىگىسى لەڭمەن ئېتىپ:

ــ قېرىندىشىم، لەڭمەننى سوغۇق يەمسىز، ئىسسىقمۇ؟ ــ دەپ سوراپتىكەن، مېھمان نەچچە كۈندىن بېرى قورسىقى تويغۇدەك تاماق يېمىگەچكە، ئۇ قورساق تويىدىغانلا ئىش بولسا دەپ ئويلاپ:

— بىرنى سوغۇق، بىرنى ئىسسىق يەي، — دەپتۇ.»

ئۆيدىكىلەر سادىقجاننىڭ گېپىگە يەنە بىر قېتىم كۈلدى. تۇركىزاتجانمۇ چوڭلارغا قوشۇلۇپ قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كۈلكىسىنىڭ ئاخىرى چىقماي تۇرۇپلا، گۈلسىرە لەڭمەننى ئاچقىپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن كۈلكە بېسىلىپ ھەممەيلەن تاماق يېيىشكە كىرىشتى.

تاماقتىن كېيىن مېھمانلار ئورنىدىن تۇرۇپ:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بىز قايتايلى، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارغا:

— بالىلىرىم، بۇ قانداق گەپ ئۆزى، ھېچبىر گەپ بولمايلا كېتىمىز دېگىنىڭلار نېمىسى؟ — دېدى.

سادىقجان سادىرجانغا قاراپ قويۇپ:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ئۇكام سادىرجان ئوغلىنىڭ خەتنە تويىنى قىلاي دەۋاتىدۇ، شۇڭا شۇ خەتنە تويىغا ھەرقايسىلىرىنى چىللاپ كەلگەندۇق. ھەرقايسىلىرىنىڭ ۋاقتىنى كۆزدە تۇتۇپ خەتنە تويىنى ئالدىمىزدىكى شەنبە كۈنىگە توختاتتۇق، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ:

— ياخشى، قۇتلۇق ئىشقا تۇتۇش قىپسىلەر، بالىلىرىم، ھەممىمىز بارىمىز. شۇنداق چوڭ ئىش تۇرسا بارمىساق بولامدۇ، — دېدى.

— بىزنىڭ ئازراق سودىلىقىمىز بار ئىدى، شۇڭا بىز چىقايلى.

تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ كىرىپ، كەسكىن قىلىپ:

— تۇرانجان، سىز بۇگۈنلا ئاكىڭىز، ئاچىڭىزلارغا خەۋەر قىلىۋېتىڭ، شەنبە كۈنىگە بىرەر ئىش ئورۇنلاشتۇرۇپ قويمىسۇن، بولسا بالىلارنىڭ ھەممىسى بارسۇن. ھېچبولمىسا ماڭا قوشۇلۇپ بەش بالا بىرگە بېرىڭلار، شۇنداق قىلمىساق تۇغقاندارچىلىق ئۈزۈلۈپ قالىدۇ، — دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ:

— بولىدۇ دادا، مەن ھازىرلا بېرىپ خەۋەر قىلىۋېتەي، — دەپ سىرتقا قاراپ ماڭدى.

تۇركىزاتجان تۇرسۇنئاخۇنۇمنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— بوۋا، نەگە بارىسىز؟ مەنمۇ بارىمەن، — دېدى.

— ھەئە، سىزمۇ بارىسىز، بايىقى سادىرجان تاغىڭىز ئوغلىنىڭ خەتنە تويىنى قىلىدىكەن، شەنبە كۈنى شۇ خەتنە تويىغا قاتنىشىش ئۈچۈن يېزىغا بارىمىز.

تۇركىزاتجان خەتنە تويىغا بېرىشنى ئاڭلاپ خۇشاللىقتىن سەكرەپ كەتتى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا:

— بوۋا، تاغىملار بار چاغدا مېھمان ھەقىدىكى ماقال ـ تەمسىلىرنى دەپ بېرىڭ دېسەم، ھازىر دەپ بەرسەم بولمايدۇ دېگەندىڭىز، نېمىشقا بولمايدۇ؟ — دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىۋېلىپ:

— بالام، مېھمان كەلگەندە، مېھماندارچىلىقىغا بارغاندا، مېھمانىنىڭ ئەھۋالىغا باقماي، ئۆزىمىزنىڭ

گېپىنى قىلساق ئەدەپسىزلىك بولىدۇ. سانىيە مۇئەللىمۇ مېھماننىڭ كۆڭلى ئىنچىكە دەپتىغۇ، دىققەت قىلمىساق مېھماننى رەنجىتىپ قويىمىز، ــ دېدى.

ــ ھە، بىلدىم بوۋا، مەن بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىمەن. بوۋا، ئەمدى مېھمان ھەققىدىكى ماقال ـ تەمسىللەرنى ئېيتىپ بېرەمسىز؟

ــ بولىدۇ بالام، ئېيتىپ بېرەي، ــ تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىۋېلىپ، ــ «مېھماننىڭ كۆڭلى قىلدىن ئىنچىكە»، «مېھمان، ئاتاڭدىن ئۇلۇغ»، «مېھمان باردا مۇشۇكنى پەش دېمە»، «ئۆزى كەلگەن مېھمان، خۇدا بەرگەن مېھمان»، «مېھمان ئاز ئولتۇرۇپ، كۆپ سىنايدۇ»، «مېھمان سوراپ يېمەس»، «مېھمان بولساڭ بىر كۈن بول»، «مېھمان ئاش دەپ كەلمەس» مانا بۇلار مېھمان ھەققىدە ئېيتىلغان ماقال ـ تەمسىللەردۇر، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ھەيرانلىقى چىقىپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىگە قاراپلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى ـ دە:

ــ بالام، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە بوۋا، سىز بەك جىق ماقال ـ تەمسىل بىلىدىكەنسىز، بۇ ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشىدىمۇ چوقۇم بىرەر سەۋەب بارغۇ دەيمەن؟

ــ ھەئە، كۆپىنچە ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشىدا مەلۇم سەۋەب بار بالام.

ــ ئۇنداق بولسا، بىلگەنلىرىڭىزنى ماڭا دەپ بېرەمسىز، بوۋا؟

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ بالام، هەممىسىنى بىلمەن دېيەلمەيمەن، بىر قىسمىنى بىلىمەن، بىلگەنلىرىمنى دەپ بېرەي ـ ھە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان:

ــ ماقۇل بوۋا، ــ دېدى خۇشال بولۇپ.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ:

ــ بالام، مەكتەپتە سانىيە مۇئەللىمۇ: «مېھماننىڭ كۆڭلى ئىنچىكە» دەپتىغۇ. بۈگۈن مەن سىزگە مېھماندارچىلىقتا دىققەت قىلىدىغان ئىشلارغا قوشۇپ «مېھماننىڭ كۆڭلى قىلدىن ئىنچىكە» دېگەن ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە سۆزلەپ بېرەي. سىز تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى ئىشلەپ بولغۇچە مەن بۇ ھەقتە ئويلىنىۋالاي جۇمۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، خۇشال ھالدا تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئۆزى ئېيتماقچى بولغان چۆچەك ھەققىدە ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە خىيال بىلەن ئولتۇراتتى. تۇركىزاتجان:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېگەنىدى، ئۇ خىيالدىن ئويغىنىپ تۇركىزاتجاننىڭ ئۆزىگە سۇنۇپ تۇرغان دەپتەرلىرىنى ئالدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان ئىشلىگەن

تاپشۇرۇقلارنى كۆڭۈل قويۇپ تەكشۈرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى ناھايىتى ياخشى ئىشلەپسىز، ــ دەپ دەپتەرلەرنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ــ كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بولۇڭە چاققان، چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ ــ دېدى بوۋىسىنى ئالدىرىتىپ.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ. مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن، سىزمۇ شۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا سۆزلەپ بېرىسىز ــ ھە.

ــ بولىدۇ، بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ دىققەت بىلەن چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر مۆتىۋەر كىشى ئۆتكەن بولۇپ، يۇرت ئەھلى ئۇنى تولىمۇ ھۆرمەتلەيدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ مۆتىۋەر كىشىنىڭ يېقىن بۇرادىرى ئۇنى ئۆيىگە مېھمانغا تەكلىپ قىپتۇ.

مۆتىۋەر كىشى:

ــ بۇرادەر، تەكلىپىڭىزنى جان دەپ قوبۇل قىلاي، لېكىن سىزگە قويىدىغان ئۇچ شەرتىم بار، شەرتىمگە كۆنسىڭىز باراي، ــ دەپتۇ.

ئۇ كىشى ئويلانمايلا:

ــ ھېلىغۇ ئۇچ شەرتكەن، سىلى باردىغانلا ئىش بولسا، ئوتتۇز شەرت بولسىمۇ قوبۇل قىلىمەن، ــ دەپتۇ.

مۆتىۋەر بۇرادىرىنىڭ ھېچبىر ئويلانمايلا ۋەدە بەرگىنىگە قاراپ:

ــ ئۇنداق بولسا سۆزۈمگە ئوبدان قۇلاق سېلىڭ بۇرادەر، ــ دەپتۇ مۆتىۋەر، ــ بىرىنچى شەرتىم، ئۆيىڭىزگە مەندىن ئەزىز مېھمانىنى تەكلىپ قىلمىغايسىز؛ ئىككىنچى شەرتىم، ماڭا زەھەر بەرمىگەيسىز؛ ئۈچىنچى شەرتىم، مېنى نەزەربەند قىلمىغايسىز، ــ دەپتۇ.

ساھىبخانا:

ــ دېگەنلىرىدەك بولىدۇ، تەقسىر، ــ دەپتۇ ئويلانمايلا، ــ ئاندىن مېھمانىنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئۆيىگە باشلاپتۇ.

ئۇلار تاماق پىشقۇچە بولغان ئارىلىقتا چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما، ساھىبخانىنىڭ تۆت ـ بەش ياشلاردىكى نەۋرىسى مېھمانخانىغا كىرىپ، تولا جېدەل قىلىپ ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇپ، سۆھبىتىگە توسالغۇ بوپتۇ. مۆتىۋەر ساھىبخانىغا نەچچە نۆۋەت مەنىلىك قاراپتۇ. لېكىن، ئۇ كىشى ھېچ ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىز ئولتۇرۇپتۇ. مۆتىۋەر ئامالسىز چىداپتۇ. تاماق تارتىلىپ، تۇرلۇك نازۇ نېمەتلەر داستىخانغا تىزىلىپتۇ. مۆتىۋەر كىشى تويغۇدەك تاماق يەپتۇ، لېكىن ساھىبخانا:

ــ يەنە ئازراق ئالسىلا... ــ دەپ مۆتىۋەر كىشىنى تاماق يېيىشكە زورلاۋېرىپتۇ.

مۆتىۋەر كىچىك بالىنىڭ غوۋغاسىدىن بىزار بولغانلىقى ئۈستىگە تاماقنى كۆپ يەپ سېلىپ بىئارام بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ساھىبخانىغا رەھمەت ئېيتىپ قايتىشقا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەمما ساھىبخانا:

ــ يەنە بىردەم ئولتۇرسىلا، ــ دەپ بەكمۇ چىڭ تۇتۇۋاپتۇ. ئىلاجسىز قالغان مۆتىۋەر:

ــ بۇرادەر، ھەممىتىڭىزگە كۆپ رەھمەت، لېكىن مەن ئۆيىڭىزگە مېھمان بولۇپ كېلىشتىن ئىلگىرى سىزگە ئۇچ شەرت قويغانىدىم، سىزمۇ ھەم بۇ شەرتلەرگە كۆنگەنىدىڭىز، بىراق ئۆيىڭىزگە كەلگەندىن كېيىن شەرتلەرگە ئەمەل قىلمىدىڭىز، ــ دەپتۇ.

ساھىبخانا مۆتىۋەرنىڭ گەپلىرىگە ھەيران بولۇپ:

ــ ئەي مۆھتەرەم بۇرادەر، مەن سىزدىن باشقا مېھماننى تەكلىپ قىلمىدىمغۇ؟ ــ دەپتۇ. مۆتىۋەر:

ــ ئەي بۇرادەر، نەۋرىڭىزنى مېھمانىنىڭ يېنىغا كىرىشكە، جېدەل قىلىشقا يول قويغانلىقىڭىز، بۇ مەندىنمۇ ئەزىز مېھماننى تەكلىپ قىلغانلىقىڭىز بولىدۇ. مەن شۇنچە بەھۇزۇر تاماق يېسەممۇ سىز مېنى يەنە تاماققا زورلاپ ماڭا ئارتۇقچە تاماق يېگۈزدىڭىز، بۇ ماڭا زەھەر بەرگەنلىكىڭىز بولىدۇ. رەھمەت ئېيتىپ قايتىشقا ئورنۇمدىن تۇرسام قايتىشقا يول قويمىدىڭىز، بۇ مېنى نەزەربەند قىلىپ قويغانلىقىڭىز بولىدۇ. مېھمانىنىڭ كۆڭلى قىلدىن ئىنچىكە ھەم نازۇك، شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن ئۆيىڭىزگە مېھمان كەلگەندە مۇشۇ قائىدىلەرگە دىققەت قىلغايسىز، ــ دەپتۇ ــ دە، ساھىبخانا بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قاپتۇ.

ساھىبخانا مۆتىۋەر كىشىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلغاندا ئۇنىڭ سۆزلىرىگە دىققەت قىلماي، ئۇنى رەنجىتىپ قويغانلىقىنى بىلىپ كۆپ خىجىل بوپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنى باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن دەپ كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «‹مېھماننىڭ كۆڭلى قىلدىن ئىنچىكە› دېگەن ماقال شۇنىڭدىن كېيىن ئەل ئىچىگە تارقىلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنىكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ، نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىزگە كەلدى، ــ دېدى.

تۈركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەن بۇ چۆچەك ھەققىدە مۇنداق ئويلاۋاتىمەن، ــ دېدى.

ــ ئېيتىڭە ئەمىسە، چۆچەكتە قانداق مەزمۇن سۆزلىنىپتۇ.

تۈركىزاتجان تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە، مېھماننى لايىقىدا كۈتۈش، مېھماننى ھۆرمەت قىلىمەن دەپ مېھمان خالىمايدىغان ئىشقا ئۇنى زورلىماسلىق، مېھماندارچىلىقتا يېمەك ـ ئىچمەككىلا ئەمەس، قائىدە ـ يوسۇنغىمۇ دىققەت قىلىش كېرەكلىكى سۆزلىنىپتۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۈركىزاتجاننىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا مەستلىكى كېلىپ قاراپ قويدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ مەنىلىك قاراشلىرىدىن ئەندىكىپ:

ــ بوۋا، مەن خاتا گەپ قىلىپ قويدۇمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

ــ ياق بالام، خاتا گەپ قىلمىدىڭىز، ئېيتقانلىرىڭىز توغرا. مەن سىزنىڭ ھەربىر چۆچەكتىن ئۆزگىچە بىلىمگە ئىگە بولۇۋاتقانلىقىڭىزغا خۇشال بولۇۋاتىمەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن چوڭقۇر مېھرى بىلەن تۇركىزاتجانىنى باغرىغا بېسىپ، پېشانىسىگە سۆيدى. بوۋىسىنىڭ مېھرىبانلىقىدىن تۇركىزاتجاننىڭ دىلى يايرىدى. ئۇ كۆڭلىدىكى خۇشاللىقى ۋە بوۋىسىغا بولغان مىننەتدارلىقىنى تاتلىق كۈلكىسى بىلەن ئىپادىلىدى.

بالىلارنىڭ جېدىلىگە ئارىلاشقان ئاتا

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان قورۇ دەرۋازىسىدىن كىرىپ، قورۇدىكى ئۆزى بىلەن تەڭتۇش بالىلارنىڭ ئوينىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— بۇۋا، مەنمۇ بىردەم ئويناسام بولامدۇ؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوينىۋاتقان بالىلارغا قاراپ قويۇپ:

— بالام، ئۇچىڭىزدىكى كىيىملەرنى ئالماشتۇرۇۋېتىپ چىقىپ ئوينىڭ، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئۆيگە ئەكىرىپ، كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ قورۇغا ئاچىقىپ:

— ئۇرۇشماي ئوينىڭ ـ ھە، — دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

— ھە، بىلدىم بۇۋا، ئۇرۇشماي ئويناي‌مەن، — دەپلا بالىلارغا قوشۇلۇپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن يول بويىغا قويۇلغان تاش ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، ئوينىۋاتقان بالىلارغا قاراپ ئولتۇردى. كۈزنىڭ ئىللىق ئاپتىپى كىشىگە ئارامبەخش ئېتەتتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلارنىڭ ئويىنىغىنىغا قاراپ ئولتۇراتتى، قۇلاق تۇۋىدىلا بىرىنىڭ:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ـــ دەپ سالام بەرگەنلىكى ئاڭلاندى.

تۇرسۇنئاخۇن كەينىگە ئۆرۈلۈپ، قوشنىسى پازىلئاخۇننى كۆرۈپ:

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، قوشنام، ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ ئەھۋال سورىدى.

پازىلئاخۇن ئوقۇتقۇچىلىقتىن پېنسىيەگە چىققان كىشى ئىدى، ئۇ پۇرسەت بولسىلا تۇرسۇنئاخۇن بىلەن ئەھۋاللىشىپ تۇراتتى. ئىككىسى بىر يەرگە كەلسە پاراڭلىرى تۈگىمەيتتى. ئۇلار ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن تاش ئورۇندۇقتا يانمۇيان ئولتۇرۇشتى. پازىلئاخۇن كۆپ هاللاردا جەمئىيەت، ۋەزىيەت، خەلقئارا مەسىلىلەر ھەققىدە گېزىت ـ ژۇرناللاردىن كۆرگەنلىرىنى پاراڭ قىلىپ بېرەتتى. بۇ ھەقتە ئۆزىنىڭ قاراشلىرىنى سۆزلەيتتى. ھازىرمۇ پازىلئاخۇن تۇرسۇنئاخۇن بىلەن يانداش ئولتۇرۇپ:

ـــ ھە قوشنام، نەۋرىڭىزنىڭ ئوينىغىنىغا قاراپ ئولتۇرۇپسىز ـ دە! «بالىدىن نەۋرە تاتلىق» دېگەن شۇ ـ دە؟ ـــ دېدى.

ـــ ھەئە، ئۇنىڭ بالىلار بىلەن ئوينىغۇسى كېلىپ قاپتۇ.

ـــ قاراپ ئولتۇرمىسىڭىزمۇ ئۆزى ئويناۋەرمەمدۇ؟

ـــ ئويناشنىغۇ ئوينايدۇ، ئۇ ئۆيدە بولمىسا ئىچىم پۇشۇپ قالىدىكەن، شۇڭا چىقىپ قاراپ ئولتۇرۇپتىمەن.

ـــ ھەي، يالغۇزلۇق دەڭ، يالغۇزلۇق.

پازىلئاخۇن بۇ گەپنى شۇنداق ئۇرغۇلۇق ئېيتتى.

پازىلئاخۇننىڭ بۇ گېپىگە تۇرسۇنئاخۇننىڭ كۆڭلى سەل بىئارام بولۇپ، گەپ قىلماي پازىلئاخۇنغا قاراپ قويدى. پازىلئاخۇن تۇرسۇنئاخۇننىڭ قاراشلىرىغا دىققەت قىلماي:

ــ ھەي قوشنام، بۇ يىل قانچە ياشقا كىردىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ يەتمىش ياشقا.

ــ مەندىن ئىككى ياش كىچىككەنسىز، قانداق، مۇشۇنداق يالغۇز ئۆتۈۋېرەمسىز ياكى بېشىڭىزنى ئوڭشاپ قويىمىزمۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن يەنە گەپ قىلماي پازىلئاخۇنغا قارىدى. پازىلئاخۇن ئۆزىنىڭ گېپىي بىلەن بولۇپ تۇرسۇنئاخۇنغا دىققەت قىلماي:

ــ تۇرسۇنئاخۇن، ياشىنىپ قالغاندا يالغۇزلۇق ياماں، ئەگەر كۆڭلىڭىزگە پۈككەن يەر بولسا دەڭ، بالىلارغا دەپ ئۇلارنى چوقۇم قايىل قىلمەن، ياش چوڭ بولغاندا بىر ھەمراھ بولمىسا زادى بولمايدۇ، بالىلار بۇنى بىلمەيدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەمدى گەپ قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ:

ــ قوشنام، ئۆتكەندىلا سىزگە بۇ ھەقتە سۆزلەشمەيلى، ئەگەر مەن شۇنداق ئويغا كېلىپ قالسام سىزنى ئۆزۈم ئىزدەيمەن دېگەن ئەمەسمىدىم، ئەجەبا، مېنىڭ دېگەنلىرىمنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ئۇنتۇپ قالمىدىم، مەن سىزنىڭ غېمىڭىزنى يەۋاتىمەن قوشنام.

— ماڭا كۆڭۈل بۆلگىنىڭىزگە رەھمەت.

پازىلئاخۇن تۇرسۇنئاخۇنغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

— قوشنام، ئېيتىڭچۇ، يالغۇزلۇقتا ئىچىڭىز پۇشامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەي پازىلئاخۇن، سىزگە ئۆتكەندىلا دېگەنىدىمغۇ، نەۋرەم تۇركىزاتجان يالغۇزلۇقۇمنى تۇگىتىدىغان ئەڭ ياخشى دورام دەپ. ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولسام، ئۇنىڭ سوئاللىرىنىڭ كەينىدىن كۇندە ئالەمنى نەچچە ئايلىنىپ چىقىمەن. سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە خانىمىڭىز بولسىمۇ، ئۆيدە ئولتۇرماي يېرىم كۇننى سىرتتا ئۆتكۇزۇپ كەلدىڭىزغۇ مانا.

— شۇنداق، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشسىڭىزمۇ بىردەمدىلا گەپ تۇگەپ قالىدۇ دەڭە.

— بەلكىم، يەنە قارتا ئويناپ كەلگەنسىز؟

— شۇنداق، لېكىن قارتا ئويناش مەقسەت ئەمەس. مەقسەت، ئۇ يەرگە بارساق پېنسىيەگە چىقىقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۇدەك يىغىلىدۇ. بىرى ئۇنى دەيدۇ، بىرى بۇنى دەيدۇ، شەھەردە بولۇۋاتقان، جەمئىيەتتە بولۇۋاتقان ياخشى ـ ياماڭ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلىشىدۇ. ئۇ يەرگە بارسىڭىز، شەھەردە كىمنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىسىز. شۇنداق گەپلەر بىلەن ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلىنمەيلا كەچ بولۇپ قالىدۇ.

تۇرسۇنئاخۇن پازىلئاخۇننىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

— پۇرسەت بولسا، مەنمۇ بېرىپ باقسام بولغۇدەك، — دېدى.

شۇ چاغدا ئىككى بالىنىڭ ۋارقىرىشىپ، تىللاشقان ئاۋازى ئاڭلاندى. تۇرسۇنئاخۇن بىلەن پازىلئاخۇن تەڭلا بالىلارغا قاردى. ئىككى بالا بىر ـ بىرىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ تىللىشىۋاتاتتى. تۇركىزاتجان بالىلارنى ئاجرىتىپ قويۇشقا تىرىشىۋاتاتتى. بالىلار تۇركىزاتجاننىڭ ئاجرىتىشىغا بوي بەرمەيۋاتاتتى. تۇرسۇنئاخۇن بىلەن پازىلئاخۇن بالىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، بالىلارنى ئاجرىتىپ قويدى. بالىلاردىن بىرى يىغلىغىنىچە:

ــ دادامغا ئېيتىمەن، ــ دەپ ئۆيگە قاراپ ماڭدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاندىن:

ــ بالام، نېمە بولدى؟ ــ دەپ سورىدى. تۇركىزاتجان:

ــ كامال سالامجاننىڭ ساقىسىنى ئۇتۇۋالغانىدى، سالامجان سەن چىدىماسلىق قىلدىڭ، ساقامنى قايتۇرۇپ بەر ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى، شۇنىڭ بىلەن كامال ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى، ئاندىن ئىككىسى ئۇرۇشۇپ قالدى، ــ دېدى.

ــ بالام، سىزمۇ ساقا ئويىنىغانمۇ؟

ــ ھەئە.

ــ سىزمۇ ئۇتتۇرۇپ قويدىڭىزمۇ؟

تۇركىزاتجان قولىدىكى ساقىلىرىنى ساناپ كۆرۈپ:

ــ تۆت تالنى ئۇتتۇرۇپتىمەن، ــ دېدى.

ــ ھەممىسىنى بۇ بالا ئۇتۇپتۇ ــ دە؟

ــ شۇنداق، بۇگۈن كامىل كۆپ ئۇتۇۋالدى.

ــ كاملجان ساقا ئويناشقا بەك ئۇستا ئوخشىمامدۇ؟

ــ ياق بوۋا، ساقا ئويىنىغاندا بەزىدە ئۇ ئۇتىدۇ، بەزىدە

باشقىلار ئۇتىدۇ. بۇگۈن ئۇ كۆپرەك ئۇتۇۋالدى شۇ.

ــ بالام، سىزمۇ ئۇتتۇرۇپ قويسىڭىز، ئاشۇنداق قايتۇرۇپ بەر دەپ جېدەل قىلامسىز؟

ــ ياق بوۋا، مەن ئۇتتۇرۇپ قويسام جېدەل قىلمايمەن.

ئۇنىڭچە سالامجان يىغلىغانچە دادىسىنى باشلاپ چىقىپ:

ــ مانا، مۇشۇ كامىل دېگەن ئالدامچى، چىدىماسلىق قىلىپ ساقامنى ئېلىۋالدى، ــ دېدى.

سالامجاننىڭ دادىسى ۋەلى ئۇدۇل كېلىپلا كامىلنى سىلكىشلەپ:

ــ سەن داۋاملىق مۇشۇنداق ئۆزۈڭدىن كىچىكلەرنى بوزەك قىلامسەن، قېنى، چىقار ساقىلارنى، ــ دەپ ۋارقىرىدى.

كامىلمۇ بوش كەلمەي يېنىپ:

ــ مەن ئۇنىڭ ساقىسىنى ئېلىۋالمىدىم، ئويناپ ئۇتۇۋالدىم، چىدىماس دېگەن ئۆزى، ئۇتتۇرۇپ قويۇپ چىدىمايدىغان ئادەم ئويىنىمىسا بولمامدۇ؟ ــ دېدى. ۋەلى:

ــ ئۇنداق سەنلا ئۇتۇۋالىدىغان ئىش نەدە بار؟ ئەكەل ساقىنى، ــ دەپ ئۇنىڭغا قولىنى سۇنغانىدى، كامىل ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى. ۋەلىنىڭ بۇنىڭغا تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ كامىلنى ئىتتەرگەنىدى، ئۇ ئوڭدىسىغا چۈشتى، لېكىن ئۇ چەبدەسلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپلا ۋەلىگە يېپىشتى. ۋەلى ئۇنى يەنە ئىتتەرمەكچى بولغانىدى، تۇرسۇنئاخۇن:

ــ ھاي ۋەلىجان، بالىلارنىڭ ئارىسىغا كىرمەيلى،

بالىلار چۈجە خورازغا ئوخشاش بىر دەم چوقۇشىدۇ، بىر دەم ئوينىشىدۇ، بالىلارنىڭ ئارىسىغا چوڭلار كىرسەك ياخشى بولمايدۇ، شۇ نەچچە تال ساقىنىڭ ئىشكەنغۇ، ــ دەپ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلدى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چىقىپ بولغۇچە ۋەلى كامىلنى ئىتتىرىپ يەنە يىقىتۋەتتى.

كامىل يىقىلىپ چۈشۈپ تىزىنى تۇتقىنىچە:

ــ ۋايجان، ۋاي پۇتۇم، ــ دەپ يىغلاشقا باشلىدى. ئۇ شۇ يىقىلغانچە ئورنىدىن تۇرمىدى. ۋەلى ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ ئۇششۇقلۇقىنى بۇنىڭ، ئۇششۇقلۇق قىلماي چىقىرە ساقىنى؟ ــ دەپ كامىلدىن ساقىلارنى ئېلىۋالماقچى بولدى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ يەنە ئارىغا كىرىپ:

ــ ھەي ۋەلىجان، بولدى قىلىڭ، سىزمۇ بالىلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كىچىك بالا بولۇپ كەتتىڭىزغۇ ئەمدى، ــ دېدى.

ۋەلى قولىنى تارتمىدى. كامىلنىڭ قاتتىق يىغلاپ كەتكىنىنى كۆرگەن بالىلاردىن بىرى يۈگۈرۈپ بېرىپ كامىلنىڭ ئاپىسىنى چاقىرىپ چىقتى. رازىيە گەپ ـ سۆز قىلماي كامىلنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزدى. كامىل تىزىنى تۇتۇپ يىغلاۋەردى. رازىيە ئۇنىڭ پۇچقىقىنى قايرىپ قارىدى. كامىلنىڭ تىزى خېلى سۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. سۇرۇلۇپ كەتكەن يەردىن قان تەپچىرەپ چىقىپ تۇراتتى. رازىيە بۇنى كۆرۈپ ۋەلىگە:

ــ ۋەلى، كىچىك بالىلارنىڭ جېدىلىگە ئارىلىشىپ،

مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىشتىن نومۇس قىلمىدىڭىزمۇ؟ــ دەپ ئۇنىڭغا ئالايدى.

ۋەلى رازىيەنىڭ ئاچچىق گەپىدىن مەڭدەپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ مەن نومۇس قىلغان بىلەن سىزنىڭ بالىڭىز نومۇس قىلماي داۋاملىق ئۆزىدىن كىچىكلەرنى بوزەك قىلىۋاتسا،ــ دېدى.

رازىيە ۋەلىگە قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ ۋاي بولدىلا، سىزگە ھەرقانچە گەپ قىلغان بىلەن يەنىلا: «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دەپ بالىڭىزنىڭكىنى راست قىلىسىز. يۇرە بالام، تىزىڭغا دورا سۈرتۈپ قويايي،ــ دەپ كامىلنى يېتىلەپ كىرىپ كەتتى.

ۋەلى ئوڭايسىزلىنىپ ئورندا تۇرۇپلا قالدى. ئەتراپتا توپلىشىپ قاراپ تۇرغانلارمۇ تاراپ كەتتى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسى بىلەن ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، خۇددى بالىلار بىلەن ئۆزى جېدەللىشىپ قالغاندەك جىمىپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ:

ــ بالام، سىزگە نېمە بولدى؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجان تۇرسۇنئاخۇنغا ئۆتۈنۈش نەزىرى بىلەن قاراپ:

ــ بوۋا، مەن ئۇلار بىلەن ئويىنىمسام بوپتىكەن،ــ دېدى.

ــ نېمىشقا بۇنداق دەيسىز؟

ــ بالىلار بىلەن ئويىنسىلا ئويۇنىنىڭ ئاخىرى شۇنداق

جېدەل بىلەن ئاخىرلىشىدىكەن، ئۆتكەندە بىزنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدىكى بالىلار بىلەن ئويىنىغانىدىم، ئۇ چاغدىمۇ مۇشۇنداق جېدەل چىققانىدى. ئۇ قېتىممۇ شاۋكەتنىڭ دادىسى بىلەن شاملىنىڭ دادىسى تاس قالغان ئۇرۇشۇپ كەتكىلى.

ــ بالام، بالىلار بىلەن ئويىنىمىسىڭىزمۇ بولمايدۇ، بالىلار بىلەن ئويناپ-ئويناپ بالىلارنىڭ مىجەز-خاراكتېرىنى بىلىپ، ئۇلار بىلەن دوست بولالايسىز. لېكىن، ئويۇن ئويناۋاتقاندا كەڭ قورساق بولۇپ، بىر-بىرىنى ئەپۇ قىلىشنى بىلىشى كېرەك، شۇندىلا جېدەل چىقمايدۇ.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ بالام، مېنىڭ دېگەنلىرىمنى چۈشىنەلمەي قالدىڭىزمۇ، نېمە؟ جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدىڭىزغۇ؟ــ دېدى.

ــ ياق، چۈشەندىم بوۋا، بىراق بايا رازىيە ئاپام دېگەن گەپلەرنى ئويلاۋاتىمەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ رازىيە ئاپىڭىزنىڭ قايسى گېپىنى ئويلاۋاتىسىز، بالام؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ تۇرۇپ:

ــ رازىيە ئاپام بايا كىرىپ كەتكۈچە: «سىزگە ھەرقانچە گەپ قىلغان بىلەن يەنىلا ‹قاغا بالام ئاپىياق، كىرپە بالام يۇمشاق›، دەپ بالىڭىزنىڭكىنىلا راست

قىلىسىز» دەپ كىرىپ كەتتى. ئۆتكەندە شامىلنىڭ دادىسىمۇ شۇنداق دەپ شامىلنى ئەكىرىپ كەتكەن، بۇ بالىلىرى ئۇرۇشۇپ قالغاندا چوڭلارنىڭ دەيدىغان گېپىمىدۇ ـ يە، ـ دېدى.

تۇركىزاتجاننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ كەتتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ كۈلگىنىگە قاراپ:

ـ بوۋا، مەن خاتا گەپ قىلىپ قويدۇممۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ ئەركىلىتىپ تۇرۇپ:

ـ بالام، سىز خاتا گەپ قىلمىدىڭىز، لېكىن ئۇ بالىلىرى جېدەللىشىپ قالغانلار بالىلىرىنى ئەكېتىشتە دەيدىغان گەپ ئەمەس، بەلكىم ئۆزىنىڭ بالىسىنىڭكىنىلا توغرا دەيدىغانلارغا قارىتىلغان تەمسىل بالام، ـ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ تەمسىل دېگەن گېپىنى ئاڭلاپلا جانلىنىپ كەتتى ـ دە:

ـ بوۋا، ئەمىسە «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دېگەنمۇ ماقال ـ تەمسىلگە كىرەمدۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ كىرىدۇ بالام، ئۇمۇ ماقال ـ تەمسىل.

ـ بوۋا، ئەمىسە كىشىلەر ماقال ـ تەمسىللەرنى ئاشۇنداق بىرەر ئىشقا ئۇدۇل كېلىپ قالغاندا ئىشلىتىدىكەن، ھە؟

ـ شۇنداق بالام، كىشىلەر ئۆزىنىڭ مەقسىتىنى ئىخچام، مەزمۇنلۇق، كۈچلۈك ئىپادىلەش ئۈچۈن ئۆزى دېمەكچى بولغان ئىشقا مۇناسىۋەتلىك ماقال ـ تەمسىللەرنى تاللاپ ئىشلىتىدۇ.

— بوۋا، مەنمۇ سۆزلىگەندە ماقال - تەمسىللەرنى قوشۇپ ئىشلەتسەم بولامدۇ؟

— بالام، سىز ماقال - تەمسىللەرنى مۇشۇنداقلا ئۆگىنىدىغان بولسىڭىز، چوڭ بولغاندا چوقۇم سۆزلىگەندە ماقال - تەمسىللەرنى قوشۇپ ئىشلىتەلەيسىز.

— بوۋا، ئۇنداقتا، «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دېگەن ماقال - تەمسىل ھەققىدىمۇ چۆچەك بىلەمسىز؟

تۇرسۇنئاخۇن ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا تەلمۇرۇپ قاراپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن كۈلۈمسىرەپ:

— بىلىمەن بالام، بىلىمەن، — دېدى نەۋرىسىنىڭ ئېڭىكىنى سىلاپ قويۇپ.

تۇركىزاتجاننىڭ چىرايىغا شۇ زامان كۈلكە يۈگۈردى. ئۇ خۇشال ھالدا بوۋىسىغا:

— بوۋا، بۇ چۆچەكنىمۇ ماڭا ئېيتىپ بېرەمسىز؟ — دېدى ئالدىراپ.

— بالام، تاپشۇرۇقىڭنى ئىشلەپ بولسىڭىز ئاندىن ئېيتىپ بېرىمەن.

تۇركىزاتجان دەرھال تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ: «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دېگەن ماقال - تەمسىلگە مۇناسىۋەتلىك چۆچەك ھەققىدە ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ

بوۋىسىغا قارىدى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن خىيال بىلەن ئولتۇرغاچقا، تۇركىزاتجانغا دىققەت قىلمىدى.

تۇركىزاتجان:

ــ بوۋا، نېمىنى خىيال قىلىۋاتىسىز، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولغىلى نەۋاق،ــ دېگەندىلا تۇرسۇنئاخۇن ئېسىگە كېلىپ، تۇركىزاتجانىنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى قولىغا ئېلىپ ئىنچىكە كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارىنىغۇ توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ ــ هە،ــ دەپ دەپتەرلەرنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ــ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى ھېلىقى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەمسىز؟ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام، لېكىن،ــ دېيىشىگە تۇركىزاتجان:

ــ بىلىمەن بوۋا، چۆچەكنى ئاڭلاپ بولۇپ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىمەنغۇ شۇ،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن «ھىم» دەپ بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، ئالەمدىكى ھەممە جان ــ جانىۋارلار ئادەمگە ئوخشاش سۆزلەيدىغان، يىغلىش قىلىپ پائالىيەت ئۆتكۈزىدىغان، بەس ــ مۇنازىرە ئېلىپ بارىدىكەندۇق» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا كىرىشتى.

«ئاشۇ زاماندا پۈتۈن جان ـ جانىۋارلارغا سۇمۇرغ پادىشاھ ئىكەن. سۇمۇرغ گۈزەل ھەم ئادىل پادىشاھ بولغاچقا ھەممە ئۇنى ھۆرمەتلەيدىكەن. ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن. پەرمانىنى شەرتسىز بەجا كەلتۈرىدىكەن. سۇمۇرغمۇ قول ئاستىدىكى ھەممىگە باراۋەر مۇئامىلە قىلىدىكەن. شۇڭا، سۇمۇرغ پادىشاھنىڭ يۈرتى باياشات، جان ـ جانىۋارلىرى ئۆم ـ ئىناق، بەختىيار ياشايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە سۇمۇرغ پادىشاھ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ كەلگۈسى تەخت ۋارىسى بولغان ئوغلىنىڭ، قۇياش نۇرى ئاستىدا جۇلالىنىپ تۇرغان پەيلىرىنىڭ ئاجايىپ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ: ‹جاھاندا مېنىڭ ئوغلۇمدەك گۈزەل، باتۇر، چېۋەر بالىدىن يەنە بىرەرى بارمىدۇ؟ ئوغلۇمنىڭ گۈزەللىكى، باتۇر، چېۋەرلىكىنى پۈتۈن ئالەمگە نامايان قىلاي، بىلىمگەنلەر بىلىپ قالسۇن، بىلگەنلەر قايىل بولسۇن، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان بارلىق ئۇچار قۇش، جان ـ جانىۋارلارنى خانلىق مەيدانىغا يىغىلىشقا پەرمان قىپتۇ. سۇمۇرغ شاھنىڭ جارچىسى سوپىسوپىياك شاختىن ـ شاخقا قونۇپ يۈرۈپ، پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ھەممىگە يەتكۈزۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەممە ئۇچار قانات، جان ـ جانىۋارلار خانلىق مەيدانىغا يىغىلىپتۇ. سۇمۇرغ پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئىتائەتمەن پۇقرالىرىنى بىر نۆۋەت كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئوغلىنى ھەممىنىڭ كۆزىگە چېلىقىدىغان ئالاھىدە ئورۇنغا ئولتۇرغۇزۇپ:

ـــ ئەي خالايىق، سادىق پۇقرالىرىم، بۈگۈن سىلەرنى

بۇ يەرگە يېغىشىمدىكى مەقسەت شۇكى، بۇ ئالەمدە كىمنىڭ بالىسى ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ باتۇر، ئەڭ چېۋەر، شۇنى ئايرىپ چىقىڭلار، ــ دەپ ئۆز مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

خانلىق مەيدانغا يىغىلغانلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ مەيدانغا يىغىلىشتىكى سەۋەبنى بىلىپ، ھەممىسى ھەر تەرەپكە قاراپ غۇلغۇلا قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا قاغا بىر تەرەپتىن قاقىلداپ ئۇچۇپ كېلىپ سۇمۇرغ پادىشاھقا تەزىم قىپتۇ. ئۇ سۇمۇرغ پادىشاھنى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن كۆپ ماختىغاندىن كېيىن:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، مەن ھازىر ساپمۇساق سەكسەن يىل ياشىدىم. بۇ ئۆمرۇمدە، بۇ ئالەمدە مەن كەزمىگەن تاغ ـ دالا، مەن بارمىغان ئورمان ـ باغلار، يېزا ـ سەھرالار قالمىدى. شۇنچە يەرنى سەيلە قىلىپ، نۇرغۇن ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى، ئاجايىپ گۈزەل نەرسىلەرنى، قورقۇنچلۇق، يىرگىنچلىك ئىشلارنى كۆردۈم، ــ دەپ ئەتراپقا قاراپ قويۇپتۇ.

سۇمۇرغ پادىشاھ: ‹قاغا گېپىنى تېزرەك تۈگەتسە، مەنمۇ ئوغلۇمنىڭ گۈزەللىكىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا نامايان قىلىپ ئۇلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشسەم› دەپ ئويلاپ قاغىنىڭ ئاغزىغا قاراپتۇ. لېكىن، قاغا سۇمۇرغ پادىشاھنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقماي:

ــ ئەي خالايىق، مەن كۆرگەن شۇنچە جىق نەرسىلەر ئىچىدە مېنىڭ بالامدەك چىرايلىق يەنە بىر بالىنى ئۇچرىتىپ باقمىدىم. بۇ ئالەمدە مېنىڭ بالام ئەڭ گۈزەل، ئەڭ چېۋەر، قارىمامسىلەر ئۇنىڭ تۇرقىغا، ئۇنىڭ

ئاق يېرى ئاق، قارا يېرى قارا، پەيلىرى ماموقتەك، كۆزلىرى مارجاندەك چاقناپ تۇرىدۇ، تۇمشۇقى شەمشەردەك ئۆتكۇر، ــ دەپ بالىسىنى بىرھازا ماختاپتۇ.

قاغىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ مەيداندا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپتۇ. غۇلغۇلا ئۇلغىيىپتۇ. سۇمۇرغ پادىشاھنىڭ چاپارمەنلىرىدىن بۇركوت، لاچىن، قارچىغىلار ھەر يان ئۇچۇپ يۇرۇپ غۇلغۇلىنى پەسەيتىپ، تەرتىپنى سەل ياخشىلاپ تۇرۇشىغا، كىرپە ئىرغاڭلاپ مېڭىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ. ئۇ ئاۋۇال سۇمۇرغ پادىشاھقا تەزىم قىلىپ، ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كېيىن:

ــ ھەي خالايىق، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار، مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى ئاڭلاڭلار. ئەي قاغا، سەن ئۆزۈڭنىڭ سەكسەن ياشقا كىرگەنلىكىڭنى پەش قىلىپ تولا گەپ يورغىلاتما، سەن قاغىنىڭ ئاقلىقىنى كىم، قاچان، قەيەردە كۆرگەن؟ سەن بۇ مەيداندىكى خالايىقنىڭ كۆزىنى كور چاغلاۋاتامسەن؟ خالايىق ئېيتىپ باقسۇن، بۇ جاھاندا ئاق قاغىنى كۆرگەن بىرەرى بارمىكىن؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق، سېنىڭ بالاڭ قانداقمۇ ئاق بولغۇدەك؟! ــ دەپ قاغىنىڭ سۆزىگە رەددىيە بېرىپتۇ.

سۇمۇرغ پادىشاھ كىرپىنىڭ قاغىغا رەددىيە بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئۆز ئوغلىنى تىلغا ئېلىپ ماختىشىنى كۈتۈپ، كىرپىگە مەمنۇنىيەت بىلەن قاراپتۇ. لېكىن، كىرپە سۇمۇرغ پادىشاھنىڭ بالىسىنى ماختىمايلا:

ــ ئەي خالايىق، قارىمامسىلەر، ئوماق، چىرايلىق دېسە مانا مېنىڭ بالامنى دېسە بولىدۇ، قاراڭلار ئۇنىڭ

تۇمشۇقىنىڭ ئوماقلىقىغا، قارىماملىقىغا ئۇنىڭ دۇشمەندىن قوغدىنىدىغان قوراللىرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە، چىۋىر دېسە مېنىڭ بالامنى دېسە بولىدۇ، ــ دەپ ئۆز بالىسىنى ماختاشقا باشلاپتۇ.

قاغا بىلەن كىرپە بىر ـ بىرىنىڭ گېپىگە قايىل بولماي، بىر ـ بىرىنىڭ گېپىگە كىرمەي توقۇنۇشۇپ قاپتۇ. باشقىلارمۇ ئۇلارغا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىنى ماختاپ داۋراڭ كۆتۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىغلىش بۇزۇلۇپ سۇمۇرغ پادىشاه ئۆز مەقسىتىگە يېتەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىش چۆچەك بولۇپ ئەتراپقا تارقىلىپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق، دېگەن تەمسىل ئاشۇ زاماندىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنمىش.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ مەقسىتىنى دەرھال چۈشەندى ـ دە:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەك ئىلگىرى ئېيتقان چۆچەكلەردىن قىزىقكەن، مەن ئاشۇ يىغلىشقا قاتناشقاندەك بولۇپ قالدىم، ــ دېدى.

ــ بالام، بۇ چۆچەكنى ياخشى كۆرۈپ قاپسىزدە، ئۇنداق بولسا ئېيتىڭە، بۇ چۆچەكتە قانداق مەزمۇن بار ئىكەن.

تۇرکىزاتجان بېشىنى سىلاپ قويۇپ:

ــ بۇ چۆچەكتە ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەيدىغان، ياخشى ـ يامانىنى بىلمەيدىغان، ئۆز بالىلىرىنىڭ ئەيىب ـ نۇقسانلىرىنى يوشۇرۇپ ماختايدىغان كىشىلەرگە تەنە قىلىنغانىكەن، ــ دېدى.

ــ توغرا، بالام، جەمئىيەتتە ئەنە شۇنداق «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دەيدىغان، ھەممە ئىشتا بالىلىرىنىڭ ئىشىنى راست قىلىدىغان، بالىلىرىغا يان باسىدىغان بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار بار. ئاقىۋەتتە، ئۇلارنىڭ بالىلىرى يامان ئۆگىنىپ قېلىپ قاغىدەك قارا، كىرپىدەك تىكەنلىك بولۇپ قېلىپ، يارامسىز ئادەم بولۇپ قالىدۇ. بۇ چاغدا ئۇ ئاتا ـ ئانىلار تولىمۇ كېچىككەن بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلسىمۇ، ئەمما پۇشايمان ئالىدىغان قاچا تاپالمايدۇ. شۇڭا، بالىنىڭ ئىشلىرى توغرا بولسا توغرا، خاتا بولسا خاتا دەپ ئاجرىتىپ، بالىغا خاتالىقىنى كۆرسىتىپ بېرىش كېرەك. بالام، بىلدىڭىزمۇ؟

ــ بىلدىم بوۋا، مەن چوقۇم سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك ئىش قىلىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ دېگەنلىرىدىن رازى بولۇپ:

ــ رەھمەت بالام، مېنىڭ ئۇمىدىمنى يەردە قويمىغايسىز، ئۇنداق بولسا ئەمدى ئارام ئالايلى، ئەتە يەنە مەكتەپكە بارىسىز، ــ دېدى.

ئۇلار ئىككىسى خۇشال ھالدا يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى.

ئايتۇرككە ۋەدە بېرىش

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى مەكتەپكە كېتىۋاتقانىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن بىرىنىڭ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ــ دەپ چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

تۇرسۇنئاخۇن كەينىگە قاراپ، ئايتۇركىنىڭ دادىسى نۇرزاتنى كۆرۈپ توختىدى. نۇرزات تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ــ دەپ سالام بەردى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ــ دېدى تۇرسۇنئاخۇنمۇ نۇرزاتقا سالام بېرىپ.

ئۇلار ئىككىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن نۇرزات:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ئوبدان تۇرۇپلا، ــ دېدى.

ــ خۇداغا شۈكۈر ئۆكام، مۇشۇنچىلىك كېتىۋاتىمەن. ئۆزىڭىزچۇ. قانداقراق تۇرۇۋاتىسىز؟

ــ شۇ، خىزمەت دەپ ئالدىراپ يۈرۈپ سىلىنىمۇ يوقلاپ ئۆتەلمىدىم. ئۆتكەندە سىلى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، سىلىنى قايتا بىر يوقلاپ بارىمەن دەپ نىيەت قىلغانىدىم. لېكىن، خىزمەتنىڭ ئالدىراشلىقى بىلەن يوقلىيالمىدىم. ئالدىلىرىدا خىجىلمەن.

— ئۇكام، سىز ئىشلەۋاتقان ئادەم، نېمىگە خىجىل بولىسىز؟

— ئىشلەۋاتىمەن دەپ ئادەمگەرچىلىكتىن قالساق بولمايدۇ ئەمەسمۇ ئاكا؟ مانا بۇگۈن يەنە ئالدىلىرىغا كېلىپ قالدىم.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتنىڭ خىجالەت بولۇپ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ:

— ئۇكام، بىرەر زۆرۈر ئىشىڭىز بارمىدى؟ — دەپ سورىدى.

نۇرزات تۇرسۇنئاخۇندىن كۆزلىرىنى ئەپقېچىپ تەستە:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، يەنە شۇ قىزىمنىڭ جېدىلى بولمامدۇ؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتنىڭ خىجىل بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

— نۇرزات ئۇكام، نېمە ئىشتى، ئوچۇق دەۋېرىڭە، — دېدى.

نۇرزات تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ يۇزلىرى قىزارغانچە:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، شۇ قىزىم ئايتۇرك يەنە سىلىنىڭ يانلىرىغا ئېلىپ بېرىشىمنى ئېيتىپ جېدەل قىلغىلى ئوچ كۇن بولدى دېسىلە، مەن ئۇنىڭغا سەۋەب كۆرسىتىپ تەڭ كېلەلمىدىم، بولماي ئۇلۇشكۇن سىلىنى ئىزدەپ مەكتەپكە بارغان بولساممۇ ئۇچرىتالمىدىم، — دېدى.

— ئۇلۇشكۇن ئۆيگە مېھمان كېلىپ قېلىپ مەكتەپكە بالىنى ئالغىلى بارمىغانىدىم. قىزىڭىز نېمىدەپ جېدەل قىلىۋاتىدۇ؟

نۇرزات سائەتكە قاراپ قويۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بالىلارنىڭ دەرستىن چۈشىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قاپتۇ، بالىلارنى ئېلىۋېلىپ ئاندىن سۆزلەشسەك قانداق؟ــ دېدى.

ــ بولىدۇ ئۇكام، شۇنداق قىلايلى.

ئۇلار ئىككىسى مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشىگە دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. سىنىپلاردىن يۈگۈرۈپ چىققان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى مەكتەپ قورۇسىنى بىر ئالدى. ئۇلار بىرئاز ساقلاپ تۇرغاندى، سانىيە مۇئەللىم تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇركنى يېتىلەپ دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇن بىلەن نۇرزاتقا سالام بېرىپ بولۇشىغا، ئايتۇرك:

ــ بوۋا، ياخشىمۇسىز؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇنمۇ:

ــ قىزىم، ئوبدان تۇردىڭىزمۇ؟ــ دەپ ئايتۇركتىن ئەھۋال سورىدى.

ئۇلار ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن سانىيە مۇئەللىم:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بۈگۈن ئايتۇرك بىر ئىلتىماسنى سىلىگە يەتكۈزۈپ بېرىشىم ئۈچۈن مېنى باشلاپ چىقتى. مانا، دادىسىمۇ كەپتۇ. مەن ئايتۇركنىڭ ئىلتىماسىنى سىلىگە يەتكۈزەي، ئۇنىڭ كۆڭلىنى يەردە قويمىغان بولسىلا،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىر سانىيە مۇئەللىمگە، بىر ئايتۇرككە قاراپ قويۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، قېنى، نېمە گەپ بولسا ئۇدۇللا دەۋېرىڭ، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم نۇرزاتقا قاراپ قويۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ئايتۇركەمۇ شۇنداق زېرەك، ئەقىللىك قىز. ئۇمۇ تۇركىزاتجانغا ئوخشاش ئورۇنلۇق سوئاللارنى كۆپ سورايدۇ. بۈگۈن ئەتىگەندە سىنىپقا كىرسەم، ئۇ ئىلگىرىكى كۇنلەردىكىدەك روھلۇق ئەمەس، مەن ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ: «ئايتۇرك، بىرەر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟» دەپ سورىدىم. ئۇ گەپ قىلماي بېشىنى چايقىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشى مېنىڭ ئىچىمنى پۈشۈردى. مەن: «ئۇ بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭدىن قايتا ئەھۋال سورىدىم. ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمگە تىكىلىپ: «مۇئەللىم، مېنىڭ بىر تەلىپىم بار ئىدى، شۇ تەلىپىمنى ئورۇنلاپ بېرەمسىز؟» دېدى. مەن ئۇنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ: «قېنى، ئاۋۋال تەلىپىڭىزنى ئېيتىپ بېقىڭ، ئەگەر مەن ئورۇنلىيالايدىغانلا تەلەپ بولسا ئورۇنلايمەن» دېدىم. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭدىن: «ئايتۇرك، قېنى دەڭە، نېمە تەلىپىڭىز بار؟» دېدىم. ئۇ: «مۇئەللىم، مەن تۇركىزاتجانىڭ بوۋىسىنى ئۆيىمىزگە مېھمانغا چاقىرماقچىدىم، مېنى تۇركىزاتجانىڭ بوۋىسى بىلەن كۆرۈشتۇرۇپ قويامسىز؟» دېدى. مەن ئۇنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ: «تۇركىزاتجانىڭ بوۋىسىنى نېمىشقا مېھمانغا چاقىرىسىز» دېسەم، ئۇ: «مەن ئۇ بوۋامنى ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىپ، ئۆزۈم ئاڭلىغان بىر ماقال ـ تەمسىل

هەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلىماقچىدىم» دېدى. مەن: «سىز تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە بېرىپ ئۆزىڭىز ئاڭلاپ كەلسىڭىزلا بولمامدۇ» دېسەم، ئۇ: «ئۆتكەندە مەن دادام بىلەن بىرگە تۇركىزاتجانلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ چۆچەك ئاڭلاپ كەلگەن، يەنە باراي دېسەم خجىل بولىدىكەنمەن، شۇڭا تۇرسۇنئاخۇن بوۋامنى ئۆيگە مېھمانغا چاقىراي دېگەن» دېدى. مەن: «ئۇ بوۋىڭىزنى مېھمانغا چاقىرىدىغانلىقى دادىڭىز، ئاپىڭىز بىلەمدۇ» دېسەم، ئۇ: «مەن ئاپام، دادامغا دېدىم، ئۇلارمۇ قوشۇلدى. بىراق، دادام تۇرسۇنئاخۇن بوۋامنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ. مۇئەللىم، سىز مېنى تۇركىزاتجانلىقنىڭ بوۋىسى بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ قويسىڭىز، مەن ئۇ بوۋامنى ئۆيگە تەكلىپ قىلاي» دېدى. مەن ئايتۇركنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئۇنى باشلاپ چىقتىم. تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ئايتۇركنىڭ تەلىپىگە نېمە دەيلا؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، مەن نېمە دەيتتىم، بالىلار شۇنچىلىك قىلغان يەردە، بالىلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاشتىن باش تارتسام ياخشى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئورۇنلۇق تەلىپىنى قاندۇرساق، ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىسى بولار، ــ دەپ ئايتۇرككە قاراپ، ــ ئايتۇرك قىزىم، مەن سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى ئورۇنلىسام، سىزمۇ مېنىڭ تەلىپىمنى ئورۇنلامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇنغا:

ــ بوۋا، سىزنىڭ نېمە تەلىپىڭىز بار؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ قىزىم، ئاۋۋال مېنىڭ تەلىپىمنى ئورۇنلامسىز ــ ئورۇنلىمامسىز؟ شۇنىڭغا جاۋاب بېرىڭە، ــ دېدى.

ئايتۇرك ئىككىلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ بوۋا، ئورۇنلايمەن، ــ دېدى قەتئىي قىلىپ.

ــ ئۇنداق بولسا قىزىم، مەن ئۆيىڭىزگە مېھمان بولۇپ بارماي، يەنىلا سىز مېنىڭ ئۆيۈمگە كېلىڭ، مەن ئۆيدىلا سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرەي.

تۇرسۇنئاخۇننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئايتۇرك بىردەم جىمىپ قېلىپ:

ــ بوۋا، نېمىشقا بىزنىڭ ئۆيگە مېھمان بولۇپ بارمايسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

ــ قىزىم، بىزدە: «كىشى مېنى كىشى دېسە، يانچۇقۇمدا كىشمىشىم، كىشى مېنى كىشى دېمىسە، كىشى بىلەن نېمە ئىشىم» دېگەن گەپ بار. سىزنىڭ مېنى شۇنچە چوڭ كۆرگىنىڭىزگە كۆپ رەھمەت. مەن ئۆيۈڭلارغا باشقا بىر كۈنى باراي، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ بوۋا، بۈگۈن نېمىشقا بارمايسىز؟ ــ دېدى.

ــ قىزىم، بۈگۈن جۈمە، ئەتە شەنبە. ئەتە مېنىڭ يېزىدىكى تۇغقانلىرىم توي قىلماقچى، مەن شۇ تويغا بارىمەن. بۈگۈن كەچتە شۇ تويىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىمەن. شۇڭا بۈگۈن بارالمايمەن، باشقا كۈنى باراي. بۈگۈن ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇننىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— بوۋا، ئەمسە بىزنىڭ ئۆيگە قاچان بارىسىز؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزات، سانىيە مۇئەللىملەرگە قاراپ قويۇپ:

— قىزىم، بۇنى مەن يېزىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دادىڭىز بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن بېكىتەيلى، بولامدۇ؟ — دېدى.

شۇندىلا ئايتۇركىنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. ئايتۇرك قولىنى تۇرسۇنئاخۇنغا سۇنۇپ:

— بوۋا، ۋەدىلىشەيلى، گېپىمىز گەپ، گېپىمىزدىن يېنىۋالساق بولمايدۇ، — دېدى.

ئايتۇركىنىڭ گېپىگە هەممىسى كۈلۈشتى. ئايتۇركمۇ تۇركىزاتجانغا قاراپ كۈلدى.

ئۇلار خوشلىشىپ ماڭغاندىن كېيىن تۇركىزاتجان:

— بوۋا، راستلا ئايتۇركلەرنىڭ ئۆيگە مېهمان بولۇپ بارىمىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— هەئە بالام، بارىمىز، مەن ئۇنىڭغا ۋەدە بەرگەنىكەنمەن، ۋەدەمدە تۇرۇشۇم كېرەك. ۋەدىدە تۇرۇش ئەڭ ئېسىل خىسلەت، ۋەدىدە تۇرماسلىق ئەدەپسىزلىك بالام.

— بوۋا، ئايتۇرك سىزدىن قايسى ماقال ـ تەمسىل هەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلار؟

— بىلمىدىم بالام، ئۇ سىزگە دېمىدىمۇ؟

— ياق بوۋا، ماڭمۇ دېمىدى. ئۇ سىزدىن سىز بىلمەيدىغان چۆچەكنى سوراپ قالسا قانداق قىلىسىز؟

— بۇنى بىلمىدىم بالام، ئۇنداقمۇ بولماس.

ــ ئەگەر ئۇ قىز راستتىنلا مەن بىلمەيدىغان چۆچەكنى سوراپ قالسا، مەن: «ئۇ چۆچەكنى بىلمەيدىكەنمەن، مەن بۇ ھەقتە ئىزدىنىپ، ئاندىن ئېيتىپ بېرەي» دەپ راست گەپنى قىلمەن بالام.

ــ ئۇ ئۇنارمۇ بوۋا؟

ــ بالام، سىز بولسىڭىز ئۇنامسىز؟

ــ ئۇنايمەن بوۋا.

ــ ئەمىسە ئۇمۇ ئۇنايدۇ، مېنىڭ غېمىمنى يېگىنىڭىزگە رەھمەت، بالام.

تۇرسۇنئاخۇن مېھرى بىلەن تۇركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى تۇرانجانىڭ ئۆيىگە يىغىپ، تويغا بېرىشنى مەسلىھەتلىشىپ ئۆيگە خېلى كەچ قايتىپ كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئەتە ئەتىگەن تۇرۇشنى ئويلاپ بۇگۇن بالدۇرلا يېتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلدى. لېكىن، تۇركىزاتجان ئۆگىنىش قىلىدىغان ئۇستىلىنىڭ ئالدىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ بالام، نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز، بولۇڭ، چاپسان يېتىڭ، ئەتە ئەتىگەن تۇرمىساق بولمايدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن سېلىپ:

ــ بوۋا، ئۇيقۇم كەلمەيۋاتىدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ مەيۈسلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، نېمە ئويلاۋاتىسىز؟ ئويلىغانلىرىڭىزنى دەڭە، ئاڭلاپ باقاي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەن... ــ دەپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالماي يەنە بېشىنى تۆۋەن سېلىۋالدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، نېمە ئويلاۋاتسىز، نېمە خىيالىڭىز بار؟ ماڭا دەڭە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان:

ــ بوۋا، بۇگۈن سىز ئايتۇرىكە: «كىشى مېنى كىشى دېسە يانچۇقۇمدا كىشمىشىم، كىشى مېنى كىشى دېمىسە كىشى بىلەن نېمە ئىشىم» دېگەن گەپنى دېدىڭىز، بۇمۇ ماقالمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ كەتتى ۋە:

ــ بالام، سىز تېخى شۇ خىيالدىمۇ؟ بۇگۈن سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بەرمەپتىمەن ــ ھە، شۇڭا ئۇيقۇڭىز كەلمەپتۇ ــ دە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىغا قاراپ ئەركىلەپ قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى:

ــ شۇ بوۋا، ئۇخلايلى دەيسىز، بىراق مېنىڭ ئۇيقۇم كەلمىسە، شۇ ماقال ــ تەمسىلىڭ كېلىپچىقىشىنى بىلگۈم بار ئىدى، چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئويغا پاتتى. تۇركىزاتجان بوۋام نېمە دەپ جاۋاب بېرەركىن دەپ تەشۋىش بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇردى. بىرئازدىن كېيىن تۇرسۇنئاخۇن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ بالام، ئەمىسە چۆچەكنى باشلايمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ جاۋابىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ ھوي، ئەجەب ياخشى، ــ دەپ چاۋاك چېلىپ كەتتى.

ــ بىراق، شەرتىمىز ئىلگىرىكىگە ئوخشاش. چۆچەكنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن مەزمۇنىنى ماڭا دەپ بېرىشىڭىز كېرەك. يەنە بىر گەپ، ئەتە تويغا بارىمىز، ئەتە ئورنىڭىزدىن مەن بىلەن تەڭ تۇرىسىز.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن ھۇرۇنلۇق قىلمايلا ئورنۇمدىن سەھەر تۇرىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققەت بىلەن ئولتۇردى.

«ئاشۇ يۇرتتا سابىر ئىسىملىك بىر كىشى ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ باي، سېخىي ھەم مەرد ئادەم بولغاچقا، يېتىم ئوغۇل، تۇل خوتۇنلارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ساخاۋەتلىك كىشى ئىكەن. شۇڭا، ئۇ يۇرت ئەھلىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر ئىكەن. لېكىن، سابىرنىڭ پۇرسەت تاپسىلا نەشە چېكىۋالىدىغان يامان ئادىتى بولغاچقا، يۇرتتىكى كىشىلەر ئۇنى سابىر «بەڭگە» دەپ ئاتىشىدىكەن. سابىر نەشە چېكىدىغانلىقى سەۋەبلىك ئاشۇ يۇرتنىڭ بېگىنىڭ كۆزىگە پەقەت سىغمايدىكەن. يۇرت بېگى چوڭ ـ كىچىك سورۇنلاردا سابىرنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ يۇرىدىكەن. شۇڭا، سابىرمۇ يۇرت بېگىنى پەقەت ھۆرمەت قىلمايدىكەن.

سابىرنىڭ ساجىدە ئىسسىلىك بىر قىزى بولۇپ، ئۇ ئاپىسىنىڭ تەربىيەسىدە ئاشۇ يۇرتتىكى ھەممە قىزلاردىن ئۈز، ئەقىللىك، ئەخلاقلىق چوڭ بوپتۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭغا يۇرتتىكى نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ.

ساجىدە يۇرتتىكى ئەڭ ئىشچان، ئەقىللىك يىگىتنى ئۆزىگە لايىق قىلىپ تاللاپتۇ. يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىمۇ ئاشۇ يۇرتتىكى ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەردىن ئىكەن. ئۇلار يۇرت بېگىنى ناھايىتى چوڭ كۆرىدىغان بولغاچقا، ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ يۇرت بېگىنى سابىرنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ.

سابىر يۇرت بېگىنى مېھمان دەپ ھۆرمەتلەپ قارشى ئاپتۇ ۋە ئالدىغا داستىخان سېلىپ چىرايلىق كۈتۈپتۇ. تاماقتىن كېيىن يۇرت بېگى:

ــ سابىرئاخۇن، مەن سىلىدىن قىز سوراپ ئەلچىلىككە كەلگەن، ــ دەپ ئۆزىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

سابىر يۇرت بېگىنىڭ تېزرەك كېتىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغاچقا، ئارتۇق گەپ قىلمايلا:

ــ مەن قىزىمنى ئەل قاتارى قاتاردا بار ئادەمگە بېرىمەن، ئۇنداق قاتاردا يوق ئادەملەرگە بېرىدىغان قىزىم يوق، ــ دەپ سوغۇقلا جاۋاب بېرىپتۇ.

يۇرت بېگى سابىرنىڭ جاۋابىنى يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا يەتكۈزۈپتۇ. يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى سابىرنىڭ

جاۋابىدىن خاپا بولۇپ، ساجىدەنى ئوغلىغا ئېلىپ بەرمەس بوپتۇ. لېكىن، ئۇ يىگىت ئاتا ـ ئانىسىغا:

ـــ ساجىدەنى ئالمىسام بىر ئۆمۈر بويتاق ئۆتۈپ كېتىمەن، ـــ دەپ سۆزلىدە چىقىپ تۇرۇۋاپتۇ.

يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ ئىشنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى بىلمەي بېشى راسا قېتىپتۇ ـ دە، ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە مەسلىھەت سالىتۇ. ئۇلاردىن بىرى:

ـــ سابىرنىڭ ئالدىغا قىز سوراپ كىمنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. يىگىتنىڭ ئاتىسى:

ـــ يۇرت بېگىنى، ـــ دەپتۇ. ئۇ كىشى:

ـــ سىلى ئەلچىلىككە ئادەمنى خاتا تاللاپ قويۇپلا، كىشىلەر ئۆز يۇرۇشىدىكى كىشىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۆز يۇرۇشىدىكى كىشىلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. يۇرت بېگى گەرچە يۇرت ئىچىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان بىلەن، سابىرنىڭ نەزىرىدە ئانچىكى بىر ئادەم، چۈنكى يۇرت بېگى سابىرنى نەشە چېكىدۇ، «بەڭگە» دەپ، چوڭ ـ كىچىك سورۇنلاردا سابىرغا قاتتىق ـ يىرىك تېگىپ قويىدۇ. شۇڭا، سابىرنىڭ نەزىرىدە يۇرت بېگى ئەل قاتارىدىكى كىشى ئەمەس. شۇڭا، سابىر سىلىنمۇ قاتاردا يوق ھېسابلىغان گەپ. سىلى ئەمدى سابىرنى ھۆرمەتلەيدىغان، سابىرمۇ ئۇنى ھۆرمەتلەيدىغان بىر كىشىنى تېپىپ ئەلچى قىلىپ ئەۋەتسىلە، ئىشلىرى ئوڭشىلىدۇ، ـــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئاشۇ يۇرتتىكى يەنە بىر نەشە چېكىدىغان ئادەمنى تېپىپ،

سابىرنىڭ ئالدىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ. سابىر شۇنداق بىرەرنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغانىكەن. سابىر ئۆز كۆڭلىدىكى بۇرادىرىنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. ئۇلار تاغدىن ـ باغدىن سۆزلىشىپ، مېھمان بولۇشۇپ، راسا قېنىشىپ چېكىشىپتۇ. ئۇ ئادەم كېتىش ئالدىدا:

ــ ئاغىنە، بىز شۇنداق ئوبدان پاراڭلاشتۇق، ئەمما مەن كېلىش مەقسىتىمنى تېخى دېمىدىم، كېلىش مەقسىتىمنى ئېيتسام خاپا بولۇپ قالارسەنمۇ؟ــ دەپتۇ. سابىر:

ــ قېنى ئاغىنە، ئاۋۇال دەپ باقمامسەن، سەن مېنىڭ جېنىمنى ئالغىلى كەلگەن بولساڭمۇ خاپا بولمايمەن،ــ دەپتۇ.

ئۇ كىشى:

ــ ئاغىنە، نېمىلەرنى دەيدىغانسەن، مەن جېنىڭنى ئالغىلى ئەمەس، قىزىڭنى سوراپ، ئەلچىلىككە كەلدىم،ــ دەپ ئۆزىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

سابىر دوستىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى بىلىپ:

ــ سەن ئەلچى بولۇپ كەلسەڭ بەرمەيدىغان قىزنى مەن باقمايمەن، ھېلىغۇ بىر قىزكەن، ئون قىزىم بولسىمۇ بېرىمەن،ــ دەپ رازىلىق بېرىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ساجىدە بىلەن ئۇ يىگىتنىڭ تويى بوپتۇ. تويدىن كېيىن قۇدىلارمۇ بىر ـ بىرىنى ناھايىتى ھۆرمەتلىشىپ ئىناق ئۆتۈشۈپتۇ. بىر كۈنى يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى سابىر ئەر ـ خوتۇنلارنى ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپتۇ. تاماق ئارىلىقىدا يىگىتنىڭ دادىسى:

ـــ ھەي قۇدام، مەن بىر ئىشقا ھەيران، ھازىرغىچە ھېچ ئەقلىم يەتمەيدۇ، ـــ دەپتۇ. سابىر:

ـــ نېمىگە ھەيران؟ ـــ دەپتىكەن. يىگىتنىڭ دادىسى:

ـــ مەن ئوغلۇمنىڭ سىلىنىڭ قىز بىلەن توي قىلىشقا پۇتۇشكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، ئالدىلىرىغا يۇرت بېگىنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتسەم: ‹مەن قىزىمنى قاتاردا بار ئادەمگە بېرىمەن، ئۇنداق قاتاردا يوق ئادەملەرگە بېرىدىغان قىزىم يوق› دەپ قايتۇرۇپلا، ئىككىنچى قېتىم مۇنۇپ ئاخۇننى ئەلچىلىككە ئەۋەتسەم ماقۇل بوپلا، مانا بۇ ئىشقا ھەيرانمەن، ـــ دەپتۇ.

سابىر بېشىنى قاشلاپ:

ـــ ھەي قۇدام، سورىمايدىغان سوئالنى سوراپ قويدىلا، سىلىدىن يوشۇرسامۇ مېنى ئوبدان بىلىلا، مېنىڭ كىچىكىمدە نادانلىقتا ئۆگىنىپ قالغان ئەسكى ئادىتىم بار، بۇنىڭغا كۆپ پۇشايمان قىلىمەن. مەن نەشە چېكىمەن، مېنى كىشىلەر ‹بەڭگە› دەپ ئاتىشىدۇ. مېنىڭ نەشە چېكىشىم ئۆزۈم بىلەن، يۇرت بېگىنىڭ بەگ بولۇشىمۇ ئۆزى بىلەن بولىدۇ. مېنىڭ نەشە چېكىشىم بىلەن ئۇنىڭ نېمە ئىشى، ئۇنىڭ بەگ بولۇشى بىلەن مېنىڭ نېمە ئىشىم. لېكىن، ئۇ ھەممە يەردە ئۆزىنىڭ بەگلىكىنى پەش قىلىپ، كىشىلەرگە مېنىڭ يامان گېپىمنى قىلىپ، مېنى ئادەم قاتاردا كۆرمەيدۇ. ئۇمۇ ئۆزىگە ئادەم، مەنمۇ ئۆزۈمگە ئادەم. شۇڭا، ئۇنداق ئادەم ئالدىمغا قىز سوراپ كەلسە مەن قانداق ماقۇل بولىمەن. قۇدام، مەن كىمنىڭ يامان، كىمنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىمەن، مەنمۇ مېنى ئادەم دەپ بىلگەن ئادەمنى

بېشىمغا ئېلىپ كۆتۈرىدىغان، مېنى ئادەم قاتارى كۆرمىگەن ئادەمگە نەزەر كۆزۈمنى سالمايدىغان ئادەمەن. كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلسام، كىشى مېنى كىشى دېسە، ئۇ كىشىگە يانچۇقۇمدا كىشمىشىم تەييار، كىشى مېنى كىشى دېمىسە ئۇ كىشى بىلەن ھېچ ئىشىم يوق ئادەمەن، ــ دەپتۇ.

سابىرنىڭ قۇدىسى:

ــ ۋاي قۇدام، ئەمدى ئىش چۈشىنىشلىك بولدى، ھەر ئىش ئۆز يولى بىلەن بولغىنى ياخشى ئىكەن ــ دە؟ ــ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى قۇدا تېخىمۇ ياخشى ئۆتۈپ نەۋرە ــ چەۋرىلىك بوپتۇ. ئۇلار بولۇپ ئۆتكەن ئىشلىرىنى نەۋرىلىرىگە سۆزلەپ بەرگەنكەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە تاراپ، چۆچەك بولۇپ ئېغىزدىن ــ ئېغىزغا تاراپتۇ.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى.

تۇرکىزاتجانمۇ بۇۋىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ھەممە ئادەمنىڭ ئۆزىگە لايىق ئىززەت ــ ھۆرمىتى، قەدىر ــ قىممىتى بولىدىغانلىقى، كىشىلەرنى يۇقىرى ــ تۆۋەن دەپ ئايرىشقا بولمايدىغانلىقى، كىشىلەرگە باراۋەر مۇئامىلە قىلىش كېرەكلىكى، باراۋەر مۇئامىلە قىلمىسا توغرا بولمايدىغانلىقى، دائىم باشقىلارنى كەمسىتىپ يۈرىدىغان ئادەم ئوڭايلا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

— توغرا بالام، هەممە ئادەم ئوخشاش ئادەم، لېكىن جەمئىيەتتىكى بەزى كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئورنى ۋە مەرتىۋىسىگە تايىنىپ، باشقىلارنى تۆۋەن كۆرىدۇ. بۇ كىشىلىك قەدىر ـ قىممەتكە زىت بولۇپلا قالماي، بەلكى كىشىلىك ئەخلاققىمۇ يات ئىش. شۇڭا، كىشىلەرنى ئۇنداق ياكى مۇنداق دەپ كەمسىتىشكە، تۆۋەن كۆرۈشكە بولمايدۇ. هەممە ئادەمگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش كېرەك.

— بوۋا، مەن چۈشەندىم.

تۇركىزاتجان بوۋىسى بىلەن ئەنە شۇنداق مۇڭدىشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

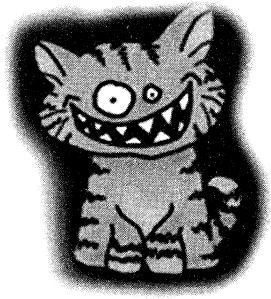

تۇنجى قەلەم ھەققى

تۇرسۇنئاخۇن شەنبە كۈنى بالىلىرى تۇرغان، تۇغلۇق، شەمشىنۇر، قەمەرىيە، تۇرانجان، گۈلسىرە، تۇركىزاتجانلار بىلەن بىرگە، سادىرجانىنىڭ ئوغلىنىڭ خەتنە تويىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ چوڭ ئوغلى تۇرغان ھۆكۈمەت كادىرى ئىدى. ئۇنىڭ ئايالى دوختۇر بولغاچقا، بۈگۈن ئۇنىڭغا نۆۋەتچىلىك كېلىپ قېلىپ تويغا تۇرغان ئۆزى يالغۇز بارىدىغان بولدى. تۇغلۇق دوختۇر، ئۇنىڭ ئايالى ئوقۇتقۇچى ئىدى. تۇغلۇقنىڭ ئايالىنىڭ بىر تۇغقىنىمۇ خەتنە توي قىلماقچى بولغاچقا، ئۇ شۇ خەتنە تويغا قاتنىشىشقا قالغانىدى. شەمشىنۇر ئوقۇتقۇچى، يولدىشى ساقچى ئىدى. ساقچى كاماندىروپكىغا چىقىپ كەتكەچكە شەمشىنۇر بىلەن بىرگە تويغا بېرىشقا مۇمكىن بولمىغانىدى. قەمەرىيە دوختۇرخانىدا سېستىرا، يولدىشى دوختۇر ئىدى. يولدىشى نۆۋەتچى بولغاچقا، بۇ ئائىلىدىنمۇ قەمەرىيەلا ماڭدى. تۇرانجان، گۈلسىرە مەمۇرىي خىزمەت ئىشلەيتتى. تۇرانجان ئۆز ئىدارىسىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى ئىدى.

تۇركىزاتجان بېشىغا چىمەن دوپپا، ئۇستىگە ناۋات رەڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا، قارا خۇرۇم ئاياغ كىيگەن

بولۇپ، بۇ كىيىملەر ئۇنىڭغا تولىمۇ ياراشقانىدى. تۇركىزاتجان ئۆزىمۇ شۇنداق خۇشال، روھلۇق بولۇپ، ھەممىنىڭ ئالدىدا ئاپتوبۇسقا چىقتى. ئۇ قولىدىكى بېلەتنىڭ نومۇرىغا قاراپ، ئورۇنلارنى كۆرۈپ:

ــ ئىككى تاغام بۇ يەردە، ئىككى ھامماما بۇ يەردە، مەن بوۋام بىلەن بۇ يەردە، ئاپام بىلەن دادام بۇ يەردە ئولتۇرسۇن، ــ دەپ ئورۇندۇقلارنى تەقسىم قىلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇركىزاتجان كۆرسەتكەن ئورۇندۇقتا يانمۇيان ئولتۇرۇشتى. ئاپتوبۇس ھايال بولماي يولغا چىقتى. ئاپتوبۇس شەھەردىن ئايرىلىپ چوڭ يولغا چىقىشىغا، تۇركىزاتجان تۇرسۇنئاخۇندىن:

ــ بوۋا، يېزىدىكى تۇغقانلىرىمىزمۇ بىزگە ئوخشاش بىنا ئۆيلەردە ئولتۇرامدۇ؟ــ دەپ سورىدى. تۇركىزاتجاننىڭ سوئالى ھەممىسىنى ئۆزىگە قارىتتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بالام، يېزىدىكى تۇغقانلىرىمىز بىزگە ئوخشاش قەۋەت ئۆيلەردە ئولتۇرمايدۇ، ئۇلار بىر قەۋەتلىك، ھويلا ـ باراڭلىق ئۆيلەردە ئولتۇرىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، باراڭ دېگەن نېمە؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ يېزىدىكىلەر ئۆي سالغاندا، ھەركىم ئۆز ئېھتىياجىغا قاراپ، ئۆينىڭ ئەتراپىنى قورشاپ ھويلا قىلىدۇ. ھويلىنىڭ ئوستىنىمۇ ئۆز ئېھتىياجىغا قاراپ جازىلايدۇ، ئاندىن ئۆيىنىڭ ئالدىغا تەك تىكىدۇ. تەك چوڭ بولغاندىن

كېيىن، ئاشۇ جازىنىڭ ئۈستىگە چىقىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن باراڭ بولىدۇ، ــ دېدى.

ــ بوۋا، ئۇنداقتا باراڭ نەچچە خىل بولىدىكەن ــ دە؟

ــ شۇنداق.

ــ ئۇلارنى ماڭا دەپ بېرىڭە بوۋا.

ــ بەزىلەر كۆكتاتلىقىغا كاۋا تېرىپ باراڭ ياسايدۇ. بەزىلەر كۆكتاتلىقىغا چۆمۈچ قاپاق تېرىپ باراڭ ياسايدۇ.

ــ بوۋا، كاۋىنىغۇ يېگىلى بولىدۇ، چۆمۈچ قاپاقنى نېمە قىلىدۇ؟

ــ بالام، بىز ئۆيلەردە رودىن، قاڭالتىردىن ياسالغان ساپلىق، سۇ قاچىلىرىنى ئىشلىتىمىزغۇ، يېزىدا بولسا ساپلىق، سۇ قاچىسى ئورنىدا ئاشۇ چۆمۈچ قاپاقنى ئىشلىتىدۇ.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، يېزىلىقلار نېمىشقا چۆمۈچ قاپاق ئىشلىتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ بۇ سوئالىنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدى. شۇ چاغدا تۇرغان تۇركىزاتجانغا:

ــ ۋاي ــ ۋۇي ئوغلۇم، كاللىڭىز بەئەينى سوئال خالتىسىغۇ سىزنىڭ، شۇنچە كۆپ سوئال كاللىڭىزغا قانداق پاتىدىغاندۇ؟ ئەتىگەندىن بۇيان سورىغان سوئاللىرىڭىزغا بوۋىڭىز بىرمۇبىر جاۋاب بەردى. بوۋىڭىزمۇ چارچاپ قالدى، بولدى قىلىڭ ئەمدى، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تاغىسىغا قاراپ:

ــ تاغا، مەن بوۋام بىلەن تېخى باراڭ توغرۇلۇقلا سۆزلەشتىمغۇ، ــ دېدى.

تۇرغان تۇرکىزاتجانىڭ جاۋابىدىن، ئۇنىڭ ئۆزى سورىغان سوئاللارنى ئۇنتۇپ قالمىغانلىقىنى بىلىپ:

ــ ياخشى ئوغلۇم، ئەمىسە مەنمۇ سىزدىن بىر سوئال سوراپ باقاي ـ هە، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ تاغىسىغا:

ــ تاغا، بوۋام ئاۋۇال مەن سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ بولسا، ئاندىن سىز مەندىن سوئال سوراڭ. سىزنىڭ سوئالىڭىزغا ئۆزۈم بىلسەم، ئۆزۈم جاۋاب بېرىمەن؛ بىلمىسەم، بوۋامدىن سوراپ جاۋاب بېرىمەن، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجاننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ باشقىلار كۈلۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ:

ــ ۋاي ئەقىللىك بالام، ــ دەپ كۈلگىنىچە تۇرکىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، ــ چۆمۈچ قاپاقنى ئەجدادلىرىمىز ئۇزۇندىن بۇيان ئىشلىتىپ كەلگەن. چۈنكى، چۆمۈچ قاپاق تەبىئىي ئۆسۈملۈك بولغاچقا، ئۇنىڭ ئادەم بەدىنىگە ھېچقانداق زىيىنى يوق. بەلكى پايدىسى بار، چۈنكى ئۇنى ئىشلەتسە ئېغىز بوشلۇقىدىكى بىرمۇنچە كېسەللەر شىپا تاپىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن پۇلنى تېجەپ قالغىلى بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان ھەيرانلىق بىلەن بېشىنى بىر يانغا قىلىپ:

ــ بوۋا، شۇنداق ئوبدان نەرسىنى بىز نېمىشقا ئىشلەتمەيمىز؟ ــ دەپ سورىدى.

— بۇنى ئاپىكىزدىن سورىگە.

تۇركىزاتجان گۈلسىرەگە قاراپ:

— ئاپا، نېمىشقا بىز ئۆيدە ئاشۇنداق چۆمۈچ ئىشلەتمەيمىز؟ — دېدى.

گۈلسىرە ئوغلىنىڭ سوئالىغا دەرھال جاۋاب بېرەلمەي، ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ قويۇپ:

— بالام، بىزمۇ ئىشلەتسەك بولىدۇ، لېكىن بىز چۆمۈچ قاپاق تېرىمىغاچقا دەماللىققا ئۇنى تاپالمايمىز، يەنە بىر تەرەپتىن چۆمۈچ قاپاق ئاسانلا سۇنۇپ كېتىپ، ئادەمنى ئاۋارە قىلىدۇ، — دېدى.

تۇركىزاتجان ئاپىسىدىن يەنە سوئال سورىماقچى بولغانىدى، تاغىسى تۇرغان:

— بولدى، سوئال سوراش نۆۋىتى ماڭا كەلدى، — دېدى.

تۇركىزاتجان بىر ئاپىسىغا، بىر تاغىسىغا قاراپ قويۇپ:

— بولىدۇ، ئەمما مەن بىلمەيدىغان سوئالنى سورىماڭ جۇمۇ؟ — دېدى.

تۇركىزاتجانىڭ گېپىگە ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇرغان كۈلكىسىنى توختىتىپ:

— ئوغلۇم، مەن بىلمەيدىغان سوئالنى سورىماڭ دېگۈچە، مەندىن سوئال سورىماڭ دېسىڭىزلا بولامدۇ؟ — دېدى.

تۇركىزاتجان خىجىل بولغانلىقتىن تىلىنى چىقىرىپ قويدى.

تۇرغان كۈلگىنىچە:

ــ ئەمىسە دەڭە، سىز مەكتەپكە بېرىپ نېمە ئۆگىنىۋاتىسىز؟ ــ دېدى.

ــ ئېلىپبە بىلەن ھېساب ئۆگىنىۋاتىمەن.

ــ ئېلىپبەنى بىلەلىدىڭىزمۇ؟

ــ مەن ئېلىپبەنى باغچىدىلا ئۆگىنىپ بولغان.

ــ ئۇنداق بولسا ئىسمىڭىزنى يازالامسىز؟

ــ يازىمەن.

ــ مەكتەپتە يەنە نېمىلەرنى ئۆگەندىڭىز؟

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ ئويلىنىۋېلىپ:

ــ مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن، بوۋامدىن ماقال ـ تەمسىل ھەم ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى ئاڭلىدىم، ــ دېدى.

تۇرغان تۇركىزاتجاننىڭ بۇ گېپىگە ھەيران بولۇپ:

ــ ۋاھ! سىز تېخى ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەرنىمۇ بىلەمسىز؟ ــ دەپ قايتىلاپ سورىدى.

تۇركىزاتجان مەمنۇنلۇق بىلەن:

ــ ھىم، ــ دەپ بېشىنى لىڭشىتتى.

تۇرغان ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي:

ــ قېنى ئەمىسە ئۆگەنگەن ماقال ـ تەمسىللەرنىڭىزنى دەپ بېقىڭە، ئاڭلايلى، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان: «قانداق قىلىمەن» دېگەن مەنىدە بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ قارىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ بېشىنى لىڭشىتتى. تۇركىزاتجان تەمكىنلىك بىلەن:

— «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا»، «بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر، بىلىمى كۈچلۈك مىڭنى يېڭەر»، «تۇغۇلمىغان تاينى يېغىر قىپتۇ»... — دەپ ئۆزى بىلمىدىغان ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ بەردى. تۇركىزاتجاننىڭ زېرەكلىكىنى كۆرۈپ ئاپتوبۇستىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈپ كېتىشتى. تۇرغان مەمنۇنلۇق بىلەن:

— بالام، ماقال ـ تەمسىللەرنىغۇ ياخشى ئۆگىنىپسىز، ئەمدى شۇ ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەردىن بىرنى بىزگە ئېيتىپ بېرىڭە، — دېدى.

تۇركىزاتجان تاغىسىغا ھەيران بولغاندەك قاراپ:

— تاغا، سىز كۈندۈزى چۆچەك ئېيتسا بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسىز؟ — دېدى.

تۇرغان تۇركىزاتجاننىڭ بۇ سوئالىغا ئېنىق جاۋاب بەرمەي:

— كۈندۈزى چۆچەك ئېيتسا بولمامدۇ؟ — دەپ ئۇنىڭدىن قايتۇرۇپ سورىدى.

تۇركىزاتجان قەتئىيلىك بىلەن:

— كۈندۈزى چۆچەك ئېيتسا بولمايدۇ، — دېدى.

تۇركىزاتجاننىڭ قەتئىيلىكىگە ھەيران بولغان تۇرغان:

— كۈندۈزى چۆچەك ئېيتسا نېمە بولىدۇ؟ — دېدى ئەجەبلىنىپ.

تۇركىزاتجان ئۆزىنىڭ قەتئىيلىكىنى ئۆزگەرتمەي:

— كۈندۈزى چۆچەك ئېيتسا، كاسسىغا چىقان چىقىمدۇ، — دېدى.

تۇرغان كۈلۈۋېتىشتىن ئۆزىنى تەستە تۇتۇپ:

ــ كىم شۇنداق دەيدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بوۋام.

ئاپىتوبۇستىكىلەرنىڭ ھەممىسى يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇرغان تولا كۈلۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. تۇرغان كۈلكىسىنى توختىتىپ:

ــ بالام، كۈندۈزى چۆچەك ئېيتقىلى بولمىسا، بىزگە ئېيتىپ بېرىدىغان باشقا نەرسىلەر يوقمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان يەنە بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ بالام، تاغىڭىزغا مەكتەپتە ئۆگەنگەنلىرىڭىزنى ئېيتىپ بېرىڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ تاغا، يۇمۇر ئېيتىپ بەرسەمۇ بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇرغان تۇركىزاتجانىنىڭ بۇ گېپىگە تېخىمۇ ھەيران بولۇپ:

ــ سىز تېخى يۇمۇر ئېيتىشنىمۇ بىلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان تۇرغانغا قاراپ:

ــ تاغا، مەن ئېيتىپ باقاي، قاملاشمىسا سىز ماڭا بىر يۇمۇر ئېيتىپ بېرىڭ، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

ــ قېنى، ئاۋۋال سىز ئېيتىپ بېقىڭ.

ــ بولىدۇ، مەن ئېيتاي، مەن ئۆتكەندە سادىرجان تاغامدىن ئۆگىنىۋالغان. بىرنى ئىسىق، بىرنى ئىلمان يەيمەن دېگەن يۇمۇرنى ئېيتىپ بېرەي. تۇرمۇش نامرات

چاغلاردا يېزىدىن بىر ئادەم شەھەردىكى تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كىرىپتۇ. مېھمان ئۇ ئۆيدە بىرەر كۈنمۇ قورسىقى تويغۇدەك تاماق يېمەپتۇ. بىر كۈنى ئۆي ئىگىسى لەڭمەن ئېتىپ مېھماندىن: «لەڭمەننى ئىسسىق يەملا ئىلمانمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. مېھمان قورسىقى تويغۇدەك تاماق يېيىشنى ئويلاپ: «بىرنى ئىسسىق، بىرنى ئىلمان يەيمەن» دەپتۇ.

تۇركىزاتجان يۇمۇرنى ئېيتىپ بولۇشىغا ئاپتوبۇس ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. تۇرغانمۇ يوتىسىغا شاپىلاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئۇ كۈلكىسىنى تەستە توختىتىپ:

— بالام هوي، ئوقۇغۇچىلارغا مۇناسىۋەتلىك يۇمۇر بولسا سۆزلىگە، — دېدى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

— بىر كۈنى مەكتەپكە تەكشۈرگۈچىلەر كەپتۇ. تەكشۈرگۈچىلەر ئوقۇغۇچىلاردىن سوئال سورىماقچى بوپتۇ. بىر ئوقۇتقۇچى سىنىپتىكى دەرستە ياخشى ئوقۇغۇچىنى تەكشۈرگۈچىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىشكە چىقىرىپتۇ. تەكشۈرگۈچى ئۇ ئوقۇغۇچىدىن: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قاچان قۇرۇلغان» دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى: «1949 ـ يىلى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەكشۈرگۈچى ئوقۇغۇچىدىن يەنە: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى كىم» دەپ سوراپتۇ. ئوقۇغۇچى: «ماۋ زېدۇڭ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەكشۈرگۈچى ئوقۇغۇچىغا سىرتتا تۇرغان ماشىنىنى كۆرسىتىپ: «ئۇ ماشىنا نېمە بىلەن ماڭىدۇ» دەپ

سوراپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى: «بىنزىن بىلەن ماڭىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەكشۈرگۈچى ئۇ ئوقۇغۇچىنىڭ جاۋابلىرىدىن رازى بوپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى سىنىپقا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ نېمە سوئال سورىغانلىقىنى سورىشىپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى بالىلارغا تەكشۈرگۈچىنىڭ سوئاللىرىنى ئېيتىپ بېرىپ بولۇپ: «بىرىنچى سوئالنىڭ جاۋابى 1949 ـ يىلى، ئىككىنچى سوئالنىڭ جاۋابى ماۋزېدۇڭ، ئۈچىنچى سوئالنىڭ جاۋابى بىنزىن» دەپ تۇرۇشىغا تەكشۈرگۈچىلەر بۇ سىنىپقا كىرىپ كەپتۇ ـ دە، دەرستە ناچار بىر ئوقۇغۇچىدىن: «سەن قاچان تۇغۇلغان؟» دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى ساۋاقدىشىدىن ئاڭلىۋالغىنى بويىچە: «1949 ـ يىلى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەكشۈرگۈچى ئۇنىڭ جاۋابىغا ھەيران بولۇپ: «سېنىڭ ئىسمىڭ نېمە؟» دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئوقۇغۇچى يەنە: «ماۋ زېدۇڭ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەكشۈرگۈچىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: «كاللاڭنىڭ سۇيى بارمۇ، نېمە» دەپتىكەن، ئۇ ئوقۇغۇچى: «بىنزىن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئاپتوبۇستا يەنە بىر قېتىم قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. تۇرغانمۇ كۈلگىنىچە:

ــ رەھمەت بالام، رەھمەت، ــ دېدى.

شۇ چاغدا ئاپتوبۇسنىڭ كەينى ئورۇندۇقىدا ئولتۇرغان بىر يىگىت تۇرکىزاتجانىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ئۇكام، بىزگە نەق مەيداندا ماھارەت كۆرسىتىپ بەردىڭىز، ئەقلىڭىزگە باريكاللا، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىڭ، ئاز بولسىمۇ بۇ مېنىڭ

كۆڭلۈم، قوبۇل قىلىڭ،ــ دەپ يېنىدىن ئەللىك يۈەن پۇلنى چىقىرىپ تۇرکىزاتجانغا تۇتقۇزدى.

تۇرکىزاتجان نېمە قىلىشنى بىلمەي، بىر بوۋىسىغا، بىر دادىسىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇ يىگىتنىڭ قولىنى توسۇپ:

ــ ئۇكام، بىزگە كۆڭلىڭىز تېگىل بولدى، ئۇنداق قىلماڭ،ــ دېدى.

ئۇ يىگىت قولىنى تۇرسۇنئاخۇننىڭ قولىدىن ئاجرىتىپ:

ــ ئاكا، قىلىپ كەلسەم گەپ تولا، مەن كىچىكىمدە ياخشى ئوقۇمىغانلىقتىن نۇرغۇن قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈردۈم، نۇرغۇن پۇشايمانلارنى قىلدىم. شۇڭا، ياخشى ئوقۇغان مۇشۇنداق بالىلارنى كۆرسەم دىلىم سۆيۈنىدۇ. ئۇلارغا بىرەر ئىش قىلىپ بەرگۈم كېلىدۇ. ئەتىگەندىن بۇيان نەۋرىلىرىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇردۇم. ئۇنىڭ ھەربىر ئېغىز گېپىدىن بىلىمگە ھېرىسمەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىلىمگە ھېرىسمەنلىكى مېنىڭ بىھۇدە ئۆتكەن بالىلىقىمنى ئېسىمگە سالدى. بۇ مېنىڭ ئۇ ھېلى ئېيتقان ئىككى يۈمۇرىغا بەرگەن قەلەم ھەققىم بولسۇن، مېنىڭ كۆڭلۈمنى قوبۇل قىلىشلىرىنى سورايمەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرۇپ كېتىپ:

ــ بولدۇ ئەمىسە، رەھمەت سىزگە،ــ دەپ ئۇ يىگىتنىڭ قولىنى قويۇپ بېرىپ تۇرکىزاتجانغا،ــ بالام، بۇ ئاكىڭىزغا رەھمەت دەپ، پۇلنى ئېلىڭە،ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ رەھمەت ئاكا، ــ دەپ ئۇ يىگىتنىڭ قولىدىن پۇلنى ئاستا ئالدى.

تۇركىزاتجان پۇلنى ئېلىپ دادىسىغا، ئاندىن ئاپىسىغا قارىدى. ئۇ پۇلنى ئالغاندىن كېيىن تۇرانجان ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ يىگىتكە رەھمەت ئېيتتى. تاغىسى تۇرغان تۇركىزاتجانىڭ پۇلغا قاراپ تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، بۇ پۇلغا نېمە ئالىسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان ئىككىلەنمەيلا:

ــ بۇ پۇلنى بوۋامغا بېرىپ قويىمەن، مەن كىتاب ئوقۇيالايدىغان بولغاندا بوۋام ماڭا كىتاب ئېلىپ بېرىدۇ، ــ دەپ پۇلنى بوۋىسىغا بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ قولىدىن پۇلنى ئېلىپ:

ــ بالام، بۇ سىزنىڭ تۇنجى قەلەم ھەققىڭىز، بۇنىڭغا چوقۇم سىزگە كىتاب ئېلىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

ئاپتوبۇستىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇركىزاتجانغا ھەۋەس بىلەن قارىشىپ، ئۇنىڭ ئەقىللىق، زېرەكلىكىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ مېڭىشتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرى بىلەن ئاپتوبۇستىن چۈشكەندە، تۇركىزاتجانغا پۇل بەرگەن ھېلىقى يىگىت بىلەن ئايرىم خوشلاشتى. ئۇلار ئاپتوبۇستىن چۈشۈپ ئەتراپقا قاراشتى. تۇركىزاتجان يېزىغا تۇنجى قېتىم كېلىشى بولغاچقا ھەممىگە ھەيرانلىق نەزىرىدە قارىماقتا ئىدى. تۇركىزاتجان يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئورمانلارنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، يېزا دېگەن مۇشۇمۇ؟ يېزىدا ئورمان

شەھەردىكىدىنمۇ كۆپكەنغۇ؟ ــ دېدى.

ــ بالام، يېزا دېگەن مۇشۇنداق دەرەخلىك، ئورمانلىق بولىدۇ.

ئۇلار چوڭ يول بىلەن بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، قەدىمكى ئۆستەڭ بويىنى بويلاپ كەتكەن كوچا يولىغا كىردى. ئۆستەڭدە سۇپسۇزۇك تاغ سۈيى دولقۇنلاپ ئېقىۋاتاتتى. ئۆستەڭنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قەدىمكى ئۇجمە دەرەخلىرى ئۇزۇنغا سوزۇلغان كاربدور هاسىل قىلىپ، يولغا قويۇق سايە تاشلاپ تۇراتتى. يېزىنىڭ بۇ ئاجايىپ مەنزىرىسى تۇركىزاتجانىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالدى. ئۇ ئەتراپقا تويماي قارايتتى. ئۇ ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان بىر تۇپ ئۇجمە دەرىخىنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، بۇ قانداق دەرەخ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇ ئۇجمە دەرىخى بالام.

ــ بىز بازاردىن ئېلىپ يەيدىغان ئۇجمە مۇشۇ دەرەختە بولامدۇ؟

ــ شۇنداق بالام، ھەر يىلى بازاردىن ئېلىپ يەيدىغان ئۇجمە مۇشۇ دەرەختە بولىدۇ.

ــ بۇ دەرەخ قانچە ياشقا كىرگەندۇ، بوۋا؟

ــ بەلكىم مۇشۇ يۇرت بىلەن تەڭدۇ، بالام.

بىر ھويلىدىن تۇيۇقسىز ھاۋشىپ چىققان ئىت ھەممىسىنى چۆچۈتۈپ كەيپىنى ئۇچۇردى. تۇركىزاتجان يۈگۈرۈپ كېلىپ تۇرسۇنئاخۇنىڭ قولىغا يېپىشتى. تۇركىزاتجاننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەندى. تۇرانجان يەردىن بىر چالمىنى ئېلىپ بىر ئاتقاندى، ئىت كەينىگە يېنىپ قاچتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ

چىرايىنىڭ تاتىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، قورقۇپ كەتتىڭىزمۇ؟ «ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس» دېگەن مۇشۇ ــ ده، ــ دېدى.

ــ ھەئە بوۋا، بەك قورقتۇم. بوۋا، ئىت ئادەم قورقۇتمىسا كۆڭلى تىنمامدۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن ئاكا تۇركىزاتجانىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگۈچە سادىرجان چىقىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى. سادىرجان مېھمانلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ئايرىم ــ ئايرىم كۆرۈشۈپ، تىنچ ــ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، ئۇلارنى يوغان قوش قاناتلىق دەرۋازىسى بار ئازاده، پاكىز ھويلىغا باشلىدى. ھويلىنى بويلاپ ياسالغان چوڭ سۇپا ئۇستىگە پايانداز، پايانداز ئۇستىگە كۆركەم يېكەندازلار سېلىنغانىدى. سادىرجان مېھمانلارنى سۇپىغا باشلىدى. مېھمانلار تەرتىپ بويىچە سۇپىغا چىقىپ ئورۇن ئېلىشتى. شۇ چاغدا سادىقجان كىرىپ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشتى. مېھمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ سادىقجان بىلەن قايتا ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ئولتۇرۇشتى. مېھمانلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، سادىرجان مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بەردى. مېھمانلار قولىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، داستىخان سېلىنىپ، داستىخانغا تاتلىق ــ تۇرۇملار تىزىلىپ چاي قۇيۇلدى. چايدىن كېيىن پولۇ، قورداق، گۆشنانلار تارتىلدى. مېھمانلار تاماقلارنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. ئۇلار تاماقلىرىنى يەپ بولۇشىغا خۇددى ساقلاپ تۇرغاندەكلا باشقا مېھمانلار كىرىشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن ۋە ئۇنىڭ بالىلىرى مېھمانلار بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋاللاشتى. شۇنىڭ بىلەن

سادىرجاننىڭ ئوغلىنىڭ خەتنە تويى باشلىنىپ كەتتى.

سادىقجان تۇرسۇنئاخۇن بىلەن بىرگە كەلگەن مېھمانلارنى سادىرجاننىڭ ئوغلى ساتتار ياتقان ئۆيگە باشلاپ كىردى. مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ساتتاردىن ئەھۋال سوراپ، ئۇنىڭ قولىغا پۇل تۇتقۇزۇشتى. سادىقجان بۇنى كۆرۈپ، سادىرجاننى چاقىرىپ كىردى. سادىرجان ئۇلارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتتى. ئۇلار ساتتار بىلەن كۆرۈشۈپ چىققاندىن كېيىن، سادىقجان ئۇلارنى ھويلىدىكى مەشرەپ سورۇنىغا باشلىدى. ئۇلار جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئالدىغا داستىخان سېلىنىپ، چاي قۇيۇلۇپ، گازىر، خاسىڭ، قاق، ياڭاق، ئۈزۈم، قوغۇن ـ تاۋۇزلار كەلتۈرۈلدى. مېھمانلار مېۋىلەرنى يېگەچ ئولتۇردى. شۇ چاغدا سازەندىلەر داپ، دۇتار، راۋاب، غىجەكلىرىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، سازلىرىنى سازلاپ، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى. قىز ـ يىگىتلەر خەلق ناخشىلىرىغا تەڭكەش قىلىپ شوخ، لەرزان ئۇسسۇللارنى ئويناپ مەشرەپنى قىزىتىۋەتتى. تۈركىزاتجانلار ناخشا ـ مۇزىكىدىن ھۇزۇر ئېلىپ، تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرۇشتى. بىركەمدە تۈركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قۇلىقىغا ئاستا:

ـ بوۋا، تالاغا چىقىپ بالىلار بىلەن ئويناسام بولامدۇ؟ ـ دەپ پىچىرلىدى.

تۇرانجان تۈركىزاتجانغا بىرنەرسە دېمەكچى بولغانىدى، تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ توسۇپ:

ـ بالام، بۇ يەردىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭىز. ئۇلار بىلەن ئوبدان تونۇشۇپ، جېدەللەشمەي ئويناڭ جۇمۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ سۆزىگە ماقۇل بولۇپ، بالىلار بىلەن ئويناشقا چىقىپ كەتتى. مەشرەپ شۇ ھالەتتە كەچكىچە داۋاملاشتى. ئۇلار تويغا كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ھەممىسى بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋاللىشىپ تۇردى.

توي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سادىقجان شەھەردىن كەلگەن مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاپ چىقتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ:

ــ بوۋا، بۇگۈن نۇرغۇن بالىلار بىلەن تونۇشۇپ دوست بولۇۋالدىم، ئۇلار شەھەرگە بارغاندا مېنى ئىزدەپ باريدىغان بولدى، مەن تەتىل بولغاندا يەنە كېلىپ ئۇلار بىلەن ئويناىدىغان بولدۇم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، يېزا بالىلىرى مۇشۇنداق ساددا، ئاق كۆڭۈل، مەرد كېلىدۇ. ۋەدىسىدە تۇرىدۇ، جاپادىن قورقمايدۇ. سىز ئۇلاردىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالىسىز، ــ دېدى.

كەچتە چوڭلارنىڭ ھەممىسى بېتىشقا تەييارلىق قىلىشتى. بىراق، تۇركىزاتجان بولسا بوۋىسىغا قارىغانچە ئولتۇراتتى. گۈلسىرە تۇركىزاتجاننىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، ھەممىز ياتمىز دەۋاتساق، سىز ئولتۇرىسىزغۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ مېنىڭ بوۋامدىن سورايدىغان گەپلىرىم بار ئىدى، ــ دېدى.

گۈلسىرە قېيىنئاتىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بالام، سىز ئويناپ ھارمىغان بىلەن بوۋىڭىز بىر كۈن ئولتۇرۇپ ھېرىپ كەتتى، ئەمدى بوۋىڭىز ئارام ئالسۇن، سورايدىغانلىرىڭىزنى ئەتە سوراڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا:

ــ بوۋام ماڭا: «بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويماڭ» دەپ ئۆگەتكەن، بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويساق بولامدۇ، بوۋا؟ ــ دېدى.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويساق بولمايدۇ. قېنى سورىگە، ــ دېدى.

ھەممەيلەن تۇركىزاتجانغا قاراشتى. تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، ئەتىگەندە بىزنى ئىت قورقۇتۇۋەتكەندە، سىز «ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس» دېگەن شۇدە، دېدىڭىز، بۇمۇ ماقال ـ تەمسىلمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ شۇنداق بالام «ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس» دېگەن ماقال ـ تەمسىلنى ئۇنتۇپ قالماپسىز ـ دە؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان جاۋاب بەرگۈچە قەمەرىيە گەپكە ئارىلىشىپ:

ــ مەن دادامنىڭ ئۇ گەپنى دېگىنىنى ئېسىمگە ئالالمايۋاتىمەن، بۇ قۇلاق مۇللىسىنىڭ چىڭ تۇتۇۋالغىنىنى قارىمامدىغان، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان كىچىك ئاپىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، نېمىشقا شۇنداق دەيدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ ھە بالام، يەنە چۆچەك ئاڭلىغۇڭىز كېلىپ قاپتۇ ــ دە، ــ دېدى.

بوۋىسىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ تۇرکىزاتجان خۇش بولۇپ كەتتى. باشقىلارمۇ بۇنىڭغا قىزىقىپ، قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ دادىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن باللىرىغا قاراپ قويۇپ:

ــ نېمە؟ ھەممىڭلار ئەتراپىمغا يىغىلىۋالدىڭلارغۇ، سىلەر چوپچوك تۇرۇپمۇ چۆچەك ئاڭلامسىلەر؟ ــ دېدى چېقىشىپ.

تۇغلۇق دادىسىنىڭ پۇتىنى تۇتتى. قەمەرىيە غولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ــ دادا، بىزمۇ ئۇزۇن بوپتۇ سىزنىڭ چۆچەكلىرىڭىزنى ئاڭلىمىغىلى، تۇرکىزاتجاننىڭ باھانىسىدە بىزمۇ ئاڭلاپ باقايلى، ئاڭلىساق سىز تۇرکىزاتجانغا ھەربىر ماقال ــ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىۋېتىپسىز، لېكىن مېنىڭ بالامغا بىرەرنىمۇ ئېيتىپ بەرمىدىڭىز؟ ــ دەپ گۈلسىرەگە قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى.

گۈلسىرە سۈس كۈلۈمسىرەپ تۇرسۇنئاخۇنغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ گۈلسىرەگە قاراپ قويۇپ:

— قىزىم، ئادەم ئېھتىياجغا قاراپ تاماق يەيدۇ. سىز بۇنى ئوبدان بىلىسىز، سىزنىڭ بالىلىرىڭىز ئۇسسۇل - مۇزىكىغا قىزىقىدىغان تۇرسا، ئۇلارغا چۆچەك ئېيتىپ بەرسەم، خۇددى كالىغا راۋاب چېلىپ بەرگەندەك ئىش بولمامدۇ؟ — دېدى.

قەمەرىيە ئۆزىنىڭ ئارتۇقچە گەپ قىلىپ قويغانلىقىنى بىلىپ، يۈزى قىزىرىپ جىمىپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا قاراپ قويۇپ تۇرکىزاتجانغا:

— بالام، «ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس» دېگەن تەمسىلگە ئائىت چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەي، — دېدى چوڭقۇر بىرنى تىنىۋېلىپ.

تۇرکىزاتجان بىر بوۋىسىغا، بىر هاممىسىغا قاراپ:

— بولدى بوۋا، بۈگۈن چارچاپ كەتتىڭىز، ئەتە ئۆيگە بارغاندا ئېيتىپ بېرىڭ بولمىسا، — دېدى.

تۇغلۇق تۇرکىزاتجانغا قاراپ:

— ماۋۇ قاقباشنى قارىڭ، دادام ئېيتقان چۆچەكلەرنى ئۆزى يالغۇز ئاڭلىماقچى بولۇۋاتىدۇ بۇ، دادا، قېنى ئېيتىڭە، بىزمۇ ئاڭلايلى، — دېدى چاقچاق قىلىپ.

تۇرسۇنئاخۇن:

— بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن، لېكىن شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ جۇمۇ، — دېدى.

— بولىدۇ بوۋا، مەن چۆچەكنى دىققەت قىلىپ ئاڭلاپ مەزمۇنىنى سىزگە سۆزلەپ بېرىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا دۇنيادىكى هەممە جانلىقلار ئادەمدەك سۆزلەيدىغان بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۈركىزاتجان تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتىكى سايىم دېگەن بىر كىشى تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، باشقا يۇرتتىكى تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن سەپەرگە چىقىپتۇ. سەپەر ئۇزۇن بولغاچقا، چۈش قايرىلغان مەزگىلدە، سايىمنىڭ قاپاققا ئېلىۋالغان سۈيى تۈگەپ كېتىپتۇ. بۇنى ئاز دەپ ئۇنىڭ مىنىۋالغان ئېشىكىگىمۇ ھاردۇق يېتىپ، مېڭىشى بارغانچە ئاستىلاپ كېتىپتۇ. سايىمنىڭ ئىسسىق دەستىدىن كالپۇكلىرى قۇرۇپ، بېشى قېيىشقا باشلاپتۇ. ئۇ مەنزىلگە تېزرەك يېتىپ بېرىشنى ئويلاپ كېتىۋاتقاندا، يول بويىدىكى تامنىڭ سايىسىدە سالقىنلاپ ياتقان بىر ئىت تۇياق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، يۈگۈرۈپ كېلىپ ھاۋشىپ، ئېشەكنىڭ ئالدىنى توسۇپ ماڭغىلى قويماپتۇ. سايىمغا يول بىلەن ئىسسىقنىڭ دەردى ئېغىر كېلىپ تۇرغاندا، ئىتنىڭ بۇ قىلىقى تېخىمۇ ھار كېلىپ ئۇنىڭ زەردىسىنى قاينىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىتقا:

ــ ھەي ئىت، مەن ساڭا يا چالما ئاتمىسام، يا سەن بىلەن ئۇستىخان تالاشمىسام، مېنى نېمىشقا توسىسەن؟ مېنى ئارامخۇدا ماڭغىلى قويغىن، ــ دەپتۇ. ئىت:

ــ مەن ساڭا چاقچاق قىلمىدىم، بەلكى ئۆزۈمنى ساڭا تونۇتۇپ قويۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەن. ئەگەر مەن سېنىڭ ئالدىڭنى توسۇپ قاۋىمىسام، سەن مېنىڭ ئىت ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلىسەن، مەن ئۆزۈمنىڭ ئىت ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ.

سايىم ئىتنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ سەن باشقىلارغا ئورۇنسىز قاۋايدىغان، تالايدىغان ئىتلىقىڭنى قىلمىسىڭ كۆڭلۈڭ تىنمامدۇ؟ــ دەپ سوراپتۇ.

ئىت:

ــ ھەئە، كۆڭلۈم تىنمايدۇ،ــ دەپتۇ.

سايىم ئىت بىلەن زاكۇنلىشىشنىڭ ئورنى يوقلۇقىنى بىلىپ، ئىتنى يانداپ ئۆتۈپ:

ــ توۋا، ئەسلىدە ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنمايدىكەن،ــ دەپ غودۇڭشىغىنىچە كېتىپ قاپتۇ. ئىت سايىمنىڭ كەينىدىن قاۋىغىنىچە قاپتۇ.

سايىم سەپەردىن قايتىپ كېلىپ بۇ ئىشنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تاراپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «ئىت ــ ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس، دېگەن تەمسىل مۇشۇنداق بارلىقا كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ، تۇركىزاتجانغا قاردى. باشقىلارمۇ تەڭلا تۇركىزاتجانغا قاردى. تۇركىزاتجان قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ خىيال بىلەن ئولتۇراتتى. تۇركىزاتجاننىڭ ئولتۇرۇشىغا قاراپ چوڭلارنىڭ مەستلىكى كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى ئاستا سىلاپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىزگە كەلدى،ــ دېدى ئاستا.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەك بەك مۇرەككەپ ئىكەن، شۇڭا ئويلىغانلىرىم توغرىمۇ، خاتامۇ بىلمىدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن گەپ قىلغۇچە تۇغلۇق:

ــ ئۇنداق دېگۈچە ھېچنېمە بىلمىدىم دەپ راست گەپنىلا قىلىڭە، ــ دېدى چاقچاق قىلىپ.

تۇغلۇقنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تۇركىزاتجانىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ تۇغلۇققا:

ــ تاغا، ئەمىسە بۇ چۆچەكنى مەن سىزگە بوۋامغا ئوخشاش ئېيتىپ بەرسەم، سىز ماڭا بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى بوش كەلمەي.

تۇغلۇق قىزارغىنىچە:

ــ قېنى، سىز ئاۋۋال چۆچەكنى ئېيتىپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، بوۋىسى ھېلى ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى ئەينەن سۆزلەپ بەردى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ بالىلىرى تۇركىزاتجانغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قېلىشتى. تۇركىزاتجان چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ:

ــ مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، قېنى، ئەمدى سىز بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى بىزگە سۆزلەپ بېرىڭە، ــ دېدى تاغىسىغا.

تۇغلۇق ئۆزىنىڭ بۇنداق ئۇتتۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئويلىمىغاچقا، يۈزى گەجگىسگىچە قىزىرىپ كەتتى. تۇركىزاتجان تاغىسىغا قاراپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ:

— بالام، باشقىلار چاپىناپ بەرگەن نانىڭ لەززىتى بولمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى، سىز قانچىلىك بىلسىڭىز شۇنچىلىك دەڭ، كەم قالغان يەرلىرىنى بىز تولۇقلاپ بېرەيلى، — دېدى.

تۈركىزاتجان تاغىسىغا قاراپ قويۇپ:

— بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئىتنىڭ ئۆزىنىڭ ئىتلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن باشقىلارغا قەستەن چېقىلىدىغانلىقى، باشقىلارغا قەستەن ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدىغانلىقى، بولمىسا ئۇنىڭ كۆڭلى تىنمايدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، — دېدى دۇدۇقلاپ تۇرۇپ.

— تۇغرا دېدىڭىز بالام، ئەمەلىيەتتە بۇ ماقال - تەمسىل تۈرمۇشىمىزدىكى شۇنداق ئىت مىجەز، كۆرگەنلا ئادەمنى چىشلەپ تارتىدىغان، زەھەرىنى سانجىدىغان، كىشىلەرگە قەستەن چېقىلىپ، ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدىغان كىشىلەرگە قارىتىپ ئېيتىلغان، — دېدى.

قەمەرىيەدىن باشقىلار تۈركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ، ئۇنى ماختاشتى. تۈرسۇنئاخۇن ئۆزى ئېيتقان چۆچەكنىڭ قىزىغا تېگىپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. تۈركىزاتجان باشقىلارنىڭ ماختاشلىرىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن كۈلۈپ كەتتى.

دوستنىڭ كۆڭلى

سادىرجاننىڭ ئايالى ئايشەمگۈل سەھەر تۇرۇپ، سۈت ـ قايماق، پولۇ بىلەن ناشتىلىق تەييارلاپ مېھمانلارنى ناشتىغا چاقىردى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرى بىلەن بىرگە ناشتا قىلىش ئۈچۈن داستىخانغا كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن داستىخاندىكى مول نېمەتلەرگە قاراپ:

ــ ئايشەمگۈل بالام، ئەتىگەندە سۈت ـ قايماق بىلەنلا ناشتا قىلساق بولاتتىغۇ، تاماق قىلىپ جاپا تارتىپسىز، ــ دېدى تەكەللۇپ بىلەن.

ئايشەمگۈل مېھمانلارنىڭ چىنىسىگە ئەتكەنچاي قويۇپ بېرىۋېتىپ:

ــ ھەرقايسىلىرىنى مۇشۇنداق زۆرۈر ئىش بولمىسا چىللاپمۇ ئەكېلەلمەيمىز، ئاران بىر كەلگەندە بۇنچىلىك قىلمىساق بولامدۇ. قېنى، ئىسسىقىدا، تاماقنى بېقىشسىلا، ــ دېدى.

مېھمانلار ئەمدى تاماققا قول ئۇزارتىشىغا سىرتتىن بىرى:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ــ دەپ كىرىپ كەلدى.

سادىرجان ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كەل تاھىر ئاكا، ــ دەپ كىرگەن مېھمان بىلەن كۆرۈشتى.

مېھمانلارنىڭ ھەممىسى بۇ كىشىگە قاراشتى. چاچ ـ ساقاللىرى ئۇچىتىڭ ئاقارغان، يۈزىنى چوڭقۇر قورۇقلار قاپلىغان، سەل مۇكچەيگەن بۇ ئادەم ئۆز يېشىغا ماس كەلمىگەن چاققانلىق بىلەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، مېھمانلار بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ بولۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. مېھمانلارنىڭ ھەممىسى دۇئا قىلىشتى. دۇئادىن كېيىن تاھىر ئاكا مېھمانلاردىن تىنچ ـ ئامانلىق سوراپ بولۇپ تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ ھە تۇرسۇن، ئوبدان تۇردۇڭمۇ؟ ئەھۋالىڭ ياخشىمۇ؟ مېنى تونۇمىدىڭمۇ، نېمە؟ ــ دەپ تۇرسۇنئاخۇندىن قايتا ئەھۋال سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ خۇداغا شۈكۈر، ھەر ھالدا سالامەت، ياخشى كېتىۋاتىمەن، ئۆزۈڭچۇ؟ ئۆيىڭچى تىنچلىقتۇ؟ ــ دېدى.

ــ خۇداغا شۈكۈر، مېنىڭ ھالىم مۇشۇ، تۇرسۇن، كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرۈپ كېتىۋاتىمەن، بۇ مەھەللىدە مەن تەۋەررۈك بولۇپ قالدىم، ۋاقىت ـ سائىتىم بۈگۈنمۇ، ئەتىمۇ، ئۆنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. دېگىنە تۇرسۇن، مېنى تونۇدۇڭمۇ؟

تۇرسۇنئاخۇن تاھىر ئاكىنىڭ ئۈستىبېشىغا قايتا بىر قاراپ چىقىپ:

ــ تونۇدۇم، سەن تاھىرغۇ؟ ــ دېدى.

مېھمان كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ تونۇغان بولساڭ دېگىنە، بۇ مەھەللىدە ئۈچ تاھىر بار ئىدى، مەن قايسى تاھىر؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۆزى ئۆسۈپ چوڭ بولغان بۇ مەھەللىدە ئۇچ تاھىرنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئۇچ تاھىرنىڭ ئۇچ لەقەمى بارلىقىنىمۇ ئوبدان بىلەتتى. ئالدىدىكى بۇ تاھىرنىڭ لەقەمى «خوراز» ئىدى. ياش ۋاقىتلىرىدا تاھىر ئاكا ئۆزىنىڭ «خوراز» دېگەن لەقەمدىن پەخرلىنەتتى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنىمۇ ئوبدان بىلەتتى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ لەقەمنى تىلغا ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆرمەي:

ــ سەن تېخىچە شۇ لەقەمنىڭدىن پەخرلىنىپ يۈرەمسەن؟ــ دېدى چاقچاق قىلىپ.

تاھىر ئاكا بېشىنى چايقاپ:

ــ ھازىر ئۇ لەقەمدىن پەخرلەنمەيمەن، سېنىڭ زادى مېنى ئۇنتۇپ قالغان ـ قالمىغانلىقىڭنى بىلىپ باقاي دەيمەن شۇ،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ لەقەمىنى ئېيتمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ كۈلگىنىچە:

ــ ھەي تاھىر «خوراز»، مەن نېمىدەپ سېنى ئۇنتۇپ قالغۇدەكمەن، بۈگۈن ئەتىگەندە خوراز چىللىغاندىلا سېنى ئويلىغانىدىم، بەلكىم بۇ يەرگە قۇلىقىڭ قىزىپ كىرگەنسەن؟ــ دېدى.

تاھىر ئاكا قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى. بالىلار تاھىر ئاكىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى ۋە كۈلكىسىدىن بۇ ئىككى بۇۋاينىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى يېقىن دوستلار ئىكەنلىكىنى بىلدى. ھەممىدىن تۇركىزاتجان بۇ ئىككى بۇۋاينىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە دىققەت قىلىپ ئولتۇردى. تاھىر ئاكا كۈلكىدىن توختاپ:

ــ ھەرنېمە بولسا ئۇنتۇپ قالماپسەن، «سەھراغا چىقسا ئېشىكىنى تونۇمايدۇ، شەھەرگە كىرسە دوستىنى تونۇمايدۇ» دېگەندەك، مەن تېخى سېنى مېنى تونۇماي قالامدىكىن دەپ ئويلىغانىدىم، ــ دېدى.

ئۆيدىكىلەر كۈلۈشتى. سادىرجان تاھىر ئاكىغا قاراپ:

ــ تاھىر ئاكا، گەپمۇ بولۇپ تۇرسۇن، تاماقنىمۇ يېگەچ تۇرايلى، تاماق سوۋۇپ قالمىسۇن، ــ دېدى.

تاھىر ئاكا:

ــ مېنىڭ بۇ كاس ـ كاس ئاغزىمنى، قېنى سىلەر، تاماقنى ئېلىڭلار، ــ دېدى مېھمانلارغا قاراپ.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاماقنا قول ئۇزارتماي ئولتۇرغانلىقىغا قاراپ:

ــ سەن قاراپ ئولتۇرساڭ بىز قانداق يەيمىز، سەنمۇ تەڭ ئالە ياكى چوقۇپ يەيدىغانغا ئالدىڭغا پولۇنى چېچىپ بېرەيمۇ؟ ــ دەپ يەنە چاقچاق قىلدى.

تاھىر ئاكا كۈلۈپ:

ــ ھەي تۇرسۇن، ھەي تۇرسۇن، چاقچاقتا يەنە كەلتۇردۇڭ ـ ھە مېنى، بولىدۇ، ئۆزۈم چېچىپ، ئۆزۈم تېرىپ يەي، ــ دەپ پولۇغا قول ئۇزارتتى.

بالىلار ئۇلارنىڭ قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ شۇنداق كۆڭۈللۈك غىزالاندى. تۇركىزاتجان تاھىر ئاكىنىڭ ھەربىر ئېغىز سۆز ـ ھەربىكىتىگە دىققەت قىلىپ ئولتۇرۇۋاتاتتى. تاھىر ئاكا بىر قوشۇق پولۇنى ئاغزىغا سېلىپ، ئاغزىنى شۇمشەيتكىنىچە چاينىاشقا باشلىدى. تاھىر ئاكىنىڭ ئېغىز چىشلىرى قالمىغاچقا، ئۇنىڭ پولۇنى چاينىشى تۇركىزاتجانغا كۈلكىلىك

تۇيۇلدى. تۇركىزاتجان تاھىر ئاكىنىڭ پولۇنى چاينىشىغا ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى. تاھىر ئاكا تۇركىزاتجانىنىڭ ئۆزىگە قاراپلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ قانداق ئوغلۇم، پولۇ يېيىشنى بىلمەي مەندىن ئۆگىنەي دەمسىز؟ ــ دەپ چېقىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، نېمىگە ھەيران قالدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان ئۆزىنىڭ ھەيرانلىقىنى يوشۇرماي:

ــ بۇ بوۋامنىڭ پولۇ يېيىشى باشقىلارغا ئوخشىمايدىكەن، ــ دېدى.

تاھىر ئاكا كۈلۈپ:

ــ ھەي تۇرسۇن، سېنىڭ بۇ نەۋرەڭ نېمىدېگەن سەزگۈر، مېنىڭ پولۇنى ئالدى چىشلىرىم بىلەن چاينىۋاتقانلىقىمنى بىلىۋاپتۇ. ھەي ئوغلۇم، ئېغىز چىشلىرىم قالمىدى. شۇڭا تاماقنى مۇشۇنداق چاينىپ يەيمەن، ــ دېدى چۈشەندۈرۈپ.

باشقىلار تاماق يېيىشكە باشلىدى. تاھىر ئاكا ئاغزىدىكى پولۇنى چاينىغاچ بالىلىق چاغلىرىدىكى دوستى تۇرسۇنئاخۇنغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ قويياتتى. ئۇلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن تاھىر ئاكا يەنە سۆز باشلاپ:

ــ ھەي تۇرسۇن، سېنىڭ تۇنۇگۈن كېلىدىغانلىقىڭنى بىلەتتىم. بىراق، قارىمامسەن، تۇنۇگۈن ئاياغ مەھەللىدىكى چوڭ قىزىمۇ بالىسىنىڭ خەتنە تويىنى قىلغان، مەن شۇ يەرگە كېتىپ بۇگۈن كېلىشىم، ئېيتقىنە، ئىككىمىز كۆرۈشمىگىلى قانچە ئۇزاق بولدى؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئويلىنىپ:

ــ شۇ، ئاكامنىڭ يىل نەزىرىنى بەرگىلى كەلگەندە كۆرۈشۈپتىكەنمىز، ــ دېدى.

ــ راست ئېسىگدە بار ئىكەن، ئىككىمىز كۆرۈشمىگىلى شۇنچە يىل بولغاندىكىن مېنى ئۇنتۇپ كەتتىمىكىن دەپ ئويلاپتىكەنمەن، ھەرنېمە بولسا ئۇنتۇپ قالماپسەن. سەنغۇ ئەزەلدىن «سەھراغا چىقسا ئېشىكىنى تونۇمايدۇ، شەھەرگە كىرسە دوستىنى تونۇمايدۇ» دېگەندەك شەھەرلىكلەرگە ئوخشىمايسەن، ساڭا شۇڭا ئامراق مەن. ئەمدى ئىككىمىزگە يەنە كۆرۈشۈش نېسىپ بولامدۇ، بولمامدۇ، بۇنى تەڭرى ئۆزى بىلىدۇ. شۇڭا، سېنى ئۆيۈمگە مېھمانغا چاقىرىپ كىردىم. چۈنكى، بۇرۇن سېنىڭ تۇز ـ تامىقىڭنى كۆپ يېگەنىدىم، كىشىنىڭ ھەققى كىشىدە قالسا بولمايدۇ، شۇڭا بۇگۈن ماڭا مېھمان بولۇپ بەرسەڭ، سەندىن رازىلىق ئېلىۋالاي.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدى. دەرھال ماقۇل ياكى ياق دەپ جاۋاب بەرمەي بالىلىرىغا قاراپ، ئاندىن تاھىر ئاكىغا:

ــ بىز تېخى سادىقجان بىلەن سادىرجاندىن باشقا تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ كىرمىدۇق، ــ دېيىشىگە، تاھىر ئاكا:

ــ ھەي تۇرسۇن، تولا باھانە كۆرسەتمە ـ ھە، سېنىڭ ئۇ بالىلىرىڭ مەندىن ياش، بۇ نۆۋەت پەتىلىمىسەڭ يەنە بىر نۆۋەتتە پەتىلۇالساڭ بولىدىغۇ. لېكىن، سەن يەنە بىر نۆۋەت كەلگۈچە كىم بىلىدۇ مەن بارمۇ، يوق. مېنى ھەم ئۆزۈڭنى ئارماندا قويماسلىق ئۈچۈن بولسۇ

مېنىڭ گېپىمگە كىرگىن، بولامدۇ؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى بىلسىمۇ، تۇغقانلىرىنى ئويلاپ:

ــ ئەمىسە مەن سېنىڭ ئۆيۈڭگە باراي، بالىلار مېنىڭ ئورنۇمدا تۇغقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە پەتە قىلىپ قويسۇن،ــ دېدى.

تاھىر ئاكا خاپا بولۇپ:

ــ ھەي تۇرسۇن، سەن مېنى ياراتمايۋاتامسەن ياكى باشقا خىيالىڭ بارمۇ؟ ئەگەر ئۇنداق بولمىسا بالىلىرىڭنىمۇ بىرگە ئەكىرىسەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئامالسىز ماقۇل بولدى. تاھىر ئاكا ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى. تاھىر ئاكا كىچىك ئوغلى تالىپ بىلەن بىرگە تۇراتتى. تالىپ تۇرانجان بىلەن كىچىكىدىن باشلاپلا تونۇشاتتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرى بىلەن تاھىر ئاكىنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىشىگە، تالىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قىزغىن كۈتۈۋالدى ھەم ئۇلارنى ئازادە، باراڭلىق ھويلىغا باشلىدى. ھويلا پاكىز تازىلىنىپ، سۇ سېپىلگەنىدى. باراڭدىكى قىزىل سايۋىلار مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەنىدى. ھويلىنىڭ بىر چېتىدە بىر كىشى سېمىز بىر قوينى سويۇۋاتاتتى. تۇرسۇنئاخۇن قوي سويۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، تاھىر ئاكىغا قاراپ قويدى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ بالىلىرىمۇ بىر ـ بىرىگە قاراشتى. مېھمانلار ئۆيگە كىرىپ، ساھىبخانىلار بىلەن قايتا تونۇش ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن تۆردىن ئورۇن ئېلىشتى. تالىپ ئۆزى مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بېرىپ بولۇپ داستىخان سالدى. داستىخانغا مارجانىدەك قىزىرىپ

پىشقان قىزىل سايۋا بىلەن يېڭى ياققان نانلار كەلتۈرۈلدى. تاھىر ئاكا نانلارنى سۈندۈرغاچ:

ــ تاماق تەييار بولغۇچە ئازراق چاي ئىچىپ تۇرايلى، ــ دېدى.

مېھمانلارنىڭ ھەممىسى ئۇزۇم يېيىشكە باشلىدى. تۇرکىزاتجانمۇ بىر ساپاق ئۇزۇمنى ئېلىپ ئىشتىھا بىلەن يېدى. تالىپ تۇرانجان بىلەن ئەھۋاللاشقاچ مېھمانلارغا: «ئالسىلا، باقسىلا» دەپ ئولتۇردى. تاھىر ئاكا تۇرسۇنئاخۇنىڭ بالىلىرىغا بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ:

ــ ھەي تۇرسۇن، كونىلارنىڭ: «ئادەم چوڭ بولغانسېرى كىچىك بالىغا ئوخشاپ قالىدۇ» دېگىنى راستكەن جۇمۇ، مەن مۇشۇ كۈنلەردە كۆپ ھاللاردا ئىككىمىزنىڭ كىچىك ۋاقىتلاردا قىلغان ئىشلىرىمىزنى ئويلاپ قالىمەن، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ شۇ كىچىك ۋاقىتىمىزدا قىلغان ئىشلارنى كۆرىمەن. قارىمامسەن، بىر كېچىسى ھېلىقى ئىككىمىز كەنتنىڭ بېغىغا ئوغرىلىققا كىرىپ، دانىش ئاكىغا تۇتۇلۇپ قالغان ئىشىمىزنى چۈشەپ چىقىپتىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويدى. لېكىن، تۇرکىزاتجان يەۋاتقان ئۈزۈمنى قويۇپ، تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ بوۋا، سىز كىچىك ۋاقتىڭىزدا تېخى ئوغرىلىقمۇ قىلغانمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئەجەبلىنىپ.

تۇرسۇنئاخۇن چۆچۈپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تاھىر ئاكىمۇ بۇنى سېزىپ، تۇرسۇنئاخۇن گەپ قىلغۇچە تۇرکىزاتجانغا چۈشەنچە بېرىپ:

ــ بالام، ئوغرىلىق دېسەم باشقىچە چۈشىنىپ قالماڭ، ئۇ ۋاقىتلاردا يېمەك ـ ئىچمەك ھازىرقىدەك مول ئەمەس، ھەتتا مېۋە ـ چېۋىلەرنىمۇ ھازىرقىدەك ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن يېيەلمەيتتۇق. ھەممىسى كەنتنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغاچقا، مېۋە ـ چېۋە يېگۈمىز كېلىپ كەتسە، باغقا كىرىپ، باغۋەن كۆرمەستە ئازراق يەۋالاتتۇق شۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان تاھىر ئاكىنىڭ گېپىگە قايىل بولۇپ، ئارتۇق سوئال سورىماي، قويۇپ قويغان ئۇزۇمنى قايتا قولىغا ئېلىپ، بوۋىسى بىلەن تاھىر ئاكىنىڭ گەپلىرىنى تىڭشىغاچ ئولتۇرۇپ يېدى. ئىككى بوۋاي ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئېسىدە قالغان نۇرغۇن ئىشلار ھەققىدە شۇنداق كۆڭۈللۈك پاراڭلاشتى. بالىلار ئىككى بوۋاينىڭ سۆھبىتىگە دەخلى قىلماي، ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىنى تىڭشاپ ئولتۇردى. ئاخىر تاھىر ئاكا:

ــ تۇرسۇن، ئاداش، مەن بۇگۈن سېنى ئۆيگە چاقىرىشىمدىكى مەقسىتىمنى ساڭا يېرىم ـ يارتا دېگەن بولدۇم. كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلسام يەنە شۇ، ئىككىمىز بالىلىق ۋاقتىمىزدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئارىلىشىپ كەلدۇق. بۇ جەريانىدا بىر ـ بىرىمىزدىن ئاغرىنىدىغان ئىشلار بولمىدى. لېكىن، مېنىڭچە ئېلىم ـ بېرىم ئىشلىرىدا ئارتۇق ـ كەم ئىشلار بولغان بولۇشى مۇمكىن، بۇنى سەن بىلەن مەن بىلمەيمەن، بىر تەڭرى بىلىدۇ. شۇڭا، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئارتۇق ـ كەم ئىشلار قالغان بولسا، بۇگۈن سەنمۇ رازى بولۇپ كەتكەن بولساڭ، مەنمۇ سەندىن رازى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تاھىر ئاكىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ تاھىر ئاداش، مەن ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا ئۇنداق ئىشلار بولمىغاچقا بىر ـ بىرىمىزدىن كۆڭلىمىز ئاغرىمىدى دەپ ئويلايمەن. ئەگەر ئۇنداق ئىشلار بولغان بولسا، بىز بەلكىم بىر ـ بىرىمىزدىن رەنجىپ يۈرۈشكەن بولاتتۇق، چۈنكى مەنپەئەت ئادەمنى شەخسىيەتچى قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا، مەندىن خاتىرجەم بول، مەن سەن بىلەن بىر مەھەللىدە تۇغۇلۇپ ئۆسۈپ، دوست بولۇپ ئۆتكىنىمگە رازى. بىراق، سەن ئارتۇقچە ئويلاپ كەتمە، سالامەتلىكىڭ شۇنداق ياخشى تۇرسا، يۈز ياشقا كىرگۈچە ياشايسەن تېخى، ــ دېدى.

تاھىر ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ــ رەھمەت دوستۇم، ماڭا رازىلىق بەرگىنىڭگە كۆپ رەھمەت، ــ دېدى.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تاھىر ئاكىنىڭ گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە ھەيران قېلىشتى. تاھىر ئاكا ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ:

ــ تۇرسۇن ئاداش، مېنىڭ بۇنداق دېيىشىمدە سەۋەب بار، بايا مەن: «سەھراغا چىقسا ئېشىكىنى تونۇمايدۇ، شەھەرگە كىرسە دوستىنى تونۇمايدۇ» دېگەن گەپنى دېدىم. سەندە ئۇنداق ئىللەت بولمىغاچقا بۇ گەپكە ئېرەن قىلىپ كەتمەڭ. بۇ گەپنى دېيىشىمدە، رەھمەتلىك دوستىمىز سايىم بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىش بولغان. شۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ مېنى پەقەت ئىزدىمىدى. مەنمۇ ئۇنى ئىزدىمىدىم. لېكىن، ئۇ جان

ئۇزۇش ئالدىدا مېنىڭ ئىسمىمنى كۆپ قېتىم تىلغا ئاپتۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلكىم ئۇ ئۆزى بىلەر، مەن ئاشۇ ئىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تاھىر ئاكىنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ:

ــ ئاراڭلاردا شۇنچە قىلىپ كەتكۇدەك زادى نېمە ئىش بولغانىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تاھىر ئاكا چوڭقۇر بىر تىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ شۇ يىلى تازا قارا قىشتا، مەن جىددىي بىر ئىش بىلەن شەھەرگە كىردىم. ئىشىمنى تۈگىتىپ ئۆيگە قايتاي دەپ تۇرسام، سايىم ئۇچراپ قالدى. ئىككىمىز ھال ـ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن سايىم:

ــ ئىككىمىز كۆرۈشمىگىلى ئۇزاق بوپتۇ، سەن مۇشۇ يەردە جىنىدەك تۇرۇپ تۇرساڭ، مەن ئازراق بىرنەرسە ئېلىۋالسام مېنىڭ ئۆيۈمگە بارايلى، شۇ ياھانىدە، مېنىڭ ئۆيۈمنىمۇ كۆرۈۋال، ــ دېدى. مەن بۇرۇنقى دوستلۇقىمىزنى ئويلاپ ماقۇل بولۇپ شۇ يەردە ساقلاپ تۇردۇم، تاكى قاراڭغۇ چۈشكىچە ساقلىدىم. ئۇ كەلمىدى، قايتىپ كېتەي دېسەم يېزىغا ماڭىدىغان قاتناش قالمىغانىدى. شۇ قاراڭغۇدا مىڭبىر مۇشەققەتتە سېنىڭ ئۆيۈڭنى تاپتىم، سوغۇقنىڭ دەستىدىن قېتىپ قالايلا دېگەنىدىم. سەن مېنىڭ تۇرقۇمغا قاراپ ئارتۇق گەپ قىلماي، ئىسسىق ئۆيگە باشلاپ، ئىسسىق چاي بەردىڭ. چاينى ئىچىپ بەدىنىمگە ئىسسىق ئۆتۈپ، ئېزىلىپ ئولتۇرغان ئورنۇمدا ئۇخلاپ قاپتىمەن. شۇنىڭ بىلەن بولغان ئىشنى ساڭىمۇ سۆزلەپ بەرمەپتىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىش سايىم بىلەن ئىككىمىزنىڭ

ئوتتۇرىسىدا سىر بولۇپ كەلدى. بەلكىم سايىم جان ئۇزۇش ئالدىدا ئاشۇ ئىش توغرۇلۇق مەندىن ئەپۇ سورىماقچى بولغاندۇ. مەن بىلگەن بولسام ئۇنىڭغا رازىلىق بېرەتتىم. شۇڭا، ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا كۆڭۈلمىزده قالغان ئىشلار بولسا رازى بولۇشۇپ كېتەيلى، ــ دېدى.

تاھىر ئاكا سۆزىنى تۈگەتكەنده ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى جىمىپ كېتىشتى. تاھىر ئاكا ئېغىر ئۈھ تارتىپ:

ــ مەقسەت شۇ ئاغىنە، ــ دېدى.

دەل شۇ چاغدا تاھىر ئاكىنىڭ كېلىنى زۆھرە مەززىلىك پىشۇرۇلغان بىر تاۋاق گۆشنى كۆتۈرۈپ كىردى. تاھىر ئاكا سۆزىنى توختىتىپ، كېلىنىنىڭ قولىدىن تاۋاقنى ئېلىپ تۇرسۇنئاخۇنۇنىڭ ئالدىغا قويدى. زۆھرە مېھمانلارنىڭ ئالدىغا يەنە بىر تاۋاق گۆش ئەكىرىپ قويۇپ:

ــ ھەرقايسىلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇم، قېنى گۆشتىن ئېلىشسىلا، بۇ قوينى دادام ھەرقايسىلىرىنى دەپ بېقىۋاتقىلى ئۇچ ئاي بولغان، ــ دېدى.

زۆھرەنىڭ بۇ گېپىى مېھمانلارنى ھەيران قالدۇردى. تۇرسۇنئاخۇن زۆھرەگە قاراپ قويۇپ:

ــ تاھىر ئاداش، بۇ نېمە گەپ؟ ــ دېدى.

تاھىر ئاكا كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مەن سادىرجاننىڭ بالىسىنىڭ خەتنە تويىنى قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، سېنى بۇ تويغا چوقۇم كېلىدۇ، كەلسە بىر مېھمان قىلىپ رازىلىق ئالاي دەپ مۇشۇ قوينى ساڭا ئاتاپ باققان، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بالىلىق چاغلىرىدىكى بۇ دوستىنىڭ ئۆزىگە بولغان ھۆرمەت، ئەقىدىسىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ، تاھىر ئاكىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ:

ــ مېنى شۇنچە ھۆرمەتلىگەنلىكىڭگە رەھمەت، تېنىڭ سالامەت، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن، ــ دېدى.

بالىلار بۇ ئىككى ئاتىنىڭ دوستلۇقىدىن تەسىرلىنىپ: «بۇ دوستلۇقنى بىزمۇ داۋاملاشتۇرىمىز» دەپ بىر ــ بىرىگە قول بېرىشتى.

بۇ مېھماندارچىلىق پېشىنغىچە داۋاملاشتى. مەزىنئاخۇنۇمنىڭ پېشىنغا ئېيتقان ئەزىنىنى ئاڭلىغان تۇرسۇنئاخۇن:

ــ تاھىر ئاداش، سەن پېيشىنغا چىقمىساڭ بولماس، كەتمەيدىغان مېھمان يوق. بىز بۇگۈن شەھەرگە قايتىمىز. بالىلارنىڭ ھەممىسى ئەتە ئىشلەيدۇ، ــ دېدى.

تاھىر ئاكا مۇلايىملىق بىلەن:

ــ بولىدۇ ئاداش، مەنمۇ مەقسىتىمگە يەتتىم. بىلىمەن، ئەتە بالىلىرىڭ ئىشقا بارمىسا بولمايدۇ، نەۋرەڭمۇ مەكتەپكە بارىدۇ، ــ دەپ مېھمانلارنىڭ قايتىشىغا رۇخسەت بەردى.

مېھمانلار دەرۋازا ئالدىغا چىقىقاندا ئىككى بۇۋاي بىر ــ بىرى بىلەن چىڭ قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. مېھمانلار بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن كەينىگە قارىدى. تاھىر ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن كېلىنى تېخىچە دەرۋازا ئالدىدا تۇراتتى. تۇركىزاتجان ھەممىدىن تاھىر ئاكىغا دىققەت قىلىپ قارىدى. چۈنكى، ئۇ بۇگۈن ئۇچ

قېتىم تەكرارلىغان ماقال ـ تەمسىل تۇركىزاتجانىڭ كۆڭلىگە ئورنىشىپ قالغاندى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېتىۋېتىپ:

ــ بوۋا، بوۋا، ئاشۇ بوۋام دېگەن «سەھراغا چىقسا ئېشىكىنى تونۇمايدۇ، شەھەرگە كىرسە دوستىنى تونۇمايدۇ» دېگەنمۇ ماقال ـ تەمسىلمۇ؟ــ دەپ سورىدى. تۇركىزاتجانىڭ گېپىي ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، ئۇ تەمسىل بالام،ــ دېدى.

ــ بوۋا، ئەمسە ئۇنىڭ مەنىسى نېمە؟

تۇرسۇنئاخۇن كېتىۋېتىپ ئويلاندى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ بالىلىرى ئۇنىڭ جاۋابىغا قىزىقىپ ئاغزىغا قاراشتى. تۇرسۇنئاخۇن بىرئازدىن كېيىن:

ــ ھە بالام، ئاخشاملىققا ئېيتىپ بېرەي جۇمۇ،ــ دېدى.

تۇركىزاتجان خۇشاللىقتا چاۋاك چېلىپ سەكرەپ كەتتى. شەمسىيە تۇركىزاتجانىڭ خۇشاللىقىغا قاراپ:

ــ بايا ئۆيدە دادام بىلەن تاھىر ئاكامنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىشىدە مۇشۇنداق مەقسىتى بارىكەندۇق ـ دە بۇنىڭ، دادا، تۇركىزاتجان راستلا سىزنىڭ چۆچىكىڭىزنى ئاڭلاشقا خۇمارىكەن جۇمۇ،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن قىزىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ، ئاتىلىق مېھرى بىلەن كۈلۈپ قويدى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن، تۇركىزاتجانىنى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا، بوغچىسىدىن كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى ئېلىپ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ ئالدىراپ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشكەنلىكىدە، ئۇنىڭ «سەھراغا چىقسا ئېشىكىنى تونۇمايدۇ، شەھەرگە كىرسە دوستىنى تونۇمايدۇ» دېگەن ماقال ـ تەمسىلىنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلىپ، تۇركىزاتجاننىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇ ھەقتە ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىنى ئۆزىگە سۇنۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، دەپتەرنى قولىغا ئېلىپ ئىنچىكە كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ جۇمۇ، ــ دەپ دەپتەرلەرنى قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ. مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن،

چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا سۆزلەپ بېرىسەن جۇمۇ.

ــ بولىدۇ، بوۋا، مەن چۆچەكنى دەققەت قىلىپ ئاڭلاپ ھېس قىلغانلىرىمنى دەپ بېرىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر شەھەر بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دەققەت بىلەن ئولتۇرۇپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ شەھەردە قاۋۇل دەپ بىر ئوۋچى ئۆتكەنكەن. قاۋۇل ئوۋغا تولىمۇ ھېرىسمەن، مەنپەئەتپەرەس كىشى ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە قاۋۇل يىراق سەھراغا ئوۋغا بېرىپ ساۋۇر ئىسسىلىك بىر دېھقان بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ. ساۋۇر مېھماندوست، قىزىقچى ئادەم ئىكەن. قاۋۇل ساۋۇر بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئوۋغا چىقسىلا ئۇنىڭ ئۆيىدە قونۇپ، مېھمان بولۇپ قايتىدىغان بوپتۇ. كېيىنچە قاۋۇل ھەر نۆۋەت مېھمان بولۇپ قايتىشىدا ساۋۇرنى شەھەرگە تەكلىپ قىلىپ:

ــ بۇرادەر، سەن بىلەن تونۇشۇپ سېنىڭ ئۆيۈڭدە كۆپ مېھمان بولۇپ كەتتىم، سېنى كۆپ ئاۋارە قىلدىم، ئەمدى سەنمۇ شەھەرگە بېرىپ مېنىڭ ئۆيۈمدە مېھمان بولۇپ كەلگىن، ــ دەيدىغان بوپتۇ. بۇنداق چاغلاردا ساۋۇر:

ــ ھازىر شەھەردە زۆرۈر ئىشىم يوق، شەھەرگە بارسامىلا سېنى چوقۇم ئىزدەيمەن، ــ دەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ساۋۇر زۆرۈر بىر ئىش بىلەن شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ ئىشنى تۈگىتىپ، قاۋۇل بىلەن

بىر كۆرۈشۈپ كېتىش مەقسىتىدە ئۇنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ساۋۇر قاۋۇلنىڭ ئۆيىگە ئاز قالغاندا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئۇلار ناھايىتى قىزغىن سالاملاشقاندىن كېيىن، قاۋۇل:

— بۇرادەر، سەن مۇشۇ يەردە جىنىڭ تۇرۇپ تۇرغىن، بالىلارنىڭ ئاپىسى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەتكەن، مەن ئۇنى چاقىرىپ كېلىپ سېنى ئۆيگە باشلاپ باراي، — دەپتۇ.

ساۋۇر ماقۇل بولۇپ شۇ يەردە قاپتۇ. ئۇ شۇ ساقلىغانچە قاۋۇلنى يېرىم كۈن ساقلاپتۇ، قاۋۇل كەلمەپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەخمەق بولغانلىقىنى بىلىپ، كۆڭلى غەش ھالدا سەھرا غا قايتىپ كېتىپتۇ.

ئارىدىن نەچچە ئاي ئۆتۈپتۇ. قاۋۇل يەنە ئوۋغا چىقىپ قايتىشىدا ساۋۇرنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ قاۋۇل خىجىل بولغان قىياپەتتە، — ئۆتكەندە بەك سەت ئىش بولدى، سەندىن ئايرىلىپ قېينىئانامنىڭ ئۆيىگە بارسام، قېينىئانام ئاغرىپ قاپتۇ. قېينىئانامنى تېۋىپقا كۆرسىتىپ كەلگۈچە سەن كېتىپ قاپسەن.

ساۋۇر ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ چاندۇرماي:

— بۇرادەر، ئۆتكەن ئىشلارنى تەگىشمەيلى، ئوغۇل بالىنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر كەلمەيدۇ، مەنمۇ سېنى سېغىنىپ قالغانىدىم. چۈنكى، ئېتىزدىكى قونىقمىغا ياۋا توشقۇز ئۆگىنىۋېلىپ بەك ئاۋارە قىلىپ كېتىۋاتىدۇ. سەن پالۋان بولغاندىكىن شۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلىپ بەر، — دەپتۇ.

قاۋۇل ماقۇل بوپتۇ. ساۋۇر قاۋۇلنى ئوبدان مېهمان قىلىپ ئۆيىدە قوندۇرۇپ قاپتۇ. قاۋۇل ئۆخلاپ قالغاندىن كېيىن ساۋۇر ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، قاۋۇلنىڭ ئېشىكىنى قوناقلىققا قويۇۋېتىپتۇ، ئاندىن ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ:

ــ ۋاي بۇرادەر، تۇر ئورنۇڭدىن، قوناقلىققا ياۋا توڭگۇز كىردى !ــ دەپ قاۋۇلنى ئويغىتىپتۇ.

قاۋۇل ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ قورالنى ئېلىپ، ساۋۇرنىڭ يول باشلىشى بىلەن قوناقلىققا بېرىپتۇ. ساۋۇر قوناق يەۋاتقان ئېشەكنى يىراقتىن كۆرسىتىپ:

ــ قارا، بۇرادەر، ئۇ ياۋا توڭگۇز ئەنە شۇنداق يوغان، شۇڭا مەن يېقىن بارالمىدىم،ــ دەپتۇ.

قاۋۇل تۇن قاراڭغۇسىدا ئېشەكنى پەرق ئېتەلمەي قارىغا ئېلىپ ئېتىپتۇ. ئېشەك «گۇپ» قىلىپ يىقىلىپتۇ. ساۋۇر:

ــ بۇرادەر، بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلدۇم، قالغىنىنى تاڭ ئاتقاندا بىر تەرەپ قىلايلى،ــ دەپتۇ ـ دە، قاۋۇلنى باشلاپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ.

قاۋۇل ئەتىسى قايتىپ كەتمەكچى بولۇپ ئېشىكىنى ئىزدىسە باغلاقتا يوق، ساۋۇرمۇ ھېچ نەرسىنى بىلمىگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئېشەكنى ئىزدەپتۇ. ئۇلار ئىزدە ـ ئىزدە ئاخىر قوناقلىققا بېرىپتۇ. قاۋۇل ئېشەكنىڭ ئۆلۈك ياتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بۇرادەر، بۇ نېمە ئىش؟ــ دەپ سوراپتۇ. ساۋۇر:

ــ ھەي بۇرادەر، بۇنى مەندىن سورايسەنغۇ؟ سەن سەھراغا چىقساڭ ئېشىكىڭنى تونۇمايدىغان، شەھەرگە

كىرسەڭ دوستۇڭنى تونۇمايدىغان ئادەمكەنسەن ئەمەسمۇ، ــ دەپتۇ.

قاۋۇل گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ ئارتۇق گەپ قىلماي شەھەرگە پىيادە قايتىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىش ئېغىزدىن ــ ئېغىزغا تارقىلىپتۇ.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇركىزاتجانغا قارىدى. تۇركىزاتجان قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرىگىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئولتۇرۇشىغا سەپسېلىپ قاراپ چىقىپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز مەن ئېيتقان چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىۋاتامسىز ياكى باشقا نەرسىلەرنى خىيال قىلىۋاتامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، مەن چۆچەكنى ئىچىمدە يادلاۋاتقانىدىم، ــ دېدى.

تۇركىزاتجانىنىڭ گېپىگە تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ كەتتى ــ دە:

ــ بالام، يادلىيالدىڭىزمۇ ئەمىسە؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، بوۋا.

ــ ئۇنداق بولسا، ماڭا بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىڭە، ئاڭلاپ باقاي؟

تۇركىزاتجان شۇئان ئويلىنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ سەل قىسىلغان كۆزلىرىدىن ئەقىل ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. ئۇ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

— بوۋا، بۇ چۆچەكتە دوستلارنىڭ سەممىي بولۇشى، بىر - بىرىنى ئالدىماسلىقى، دوستلار بىر - بىرىنى ئالدىسا، قەدىر - قىممىتى بولمايدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

— توغرا دېدىڭىز بالام، كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغاندا سەممىي بولۇش، ساختىپەزلىك قىلماسلىق كېرەك. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، ئاشۇنداق يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ بالام، — دېدى.

— چۈشەندىم بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەمنۇنلۇق بىلەن باغرىغا بېسىپ، چوڭقۇر مېھرى بىلەن پېشانىسىگە سۆيدى.

ئاجايىپ ئوخشاش كېلىش

تۇرسۇنئاخۇن ئادىتى بويىچە تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆينى بىر قۇر سەرەمجانلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئاخشام تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى ئۆزى ئېيتقان بويىچە خاتىرىلەشكە باشلىدى. ئۇ چۆچەكنى خاتىرىلەپ بولۇپ سائەتكە قاراپ، تېز ماڭسا تۇركىزاتجان سىنىپتىن چىققۇچە مەكتەپكە ئاران يېتىپ بارىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ، ئۇستەل ئۈستىدىكى كىتاب ـ خاتىرىلەرنى يىغىشتۇرۇپ، تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن قورۇنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپلا، يول بويىدا نۇرزاتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، يولنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمەكچى بولدى. نۇرزاتمۇ تۇرسۇنئاخۇننى كۆرۈپ، ئالدىراپ يولدىن ئۆتۈپ تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ــ دەپ سالام بەردى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇپ، ئۇنىڭغا قول سۇندى، ئۇلار ئىككىسى قىزغىن كۆرۈشۈپ، سالام ـ سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن تۇرسۇنئاخۇن:

— ئۇكام، بۇ يەردە تۇرۇپ كېتىپسىزغۇ؟— دەپ سورىدى.

نۇرزات كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئاكا، مەنمۇ بۇگۈن قىزىم ئايتۇركنى ئالغىلى ماڭغان، قارىسام سائەتمۇ توشاي دەپ قاپتۇ، سىزنىمۇ تۇركىزاتجاننى ئالغىلى باردۇ، چىقسا بىرگە ماڭايلى دەپ ساقلاپ تۇرغان،— دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتقا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

— قارىغاندا قىزىڭىز ئەۋەتكەن ئوخشىمامدۇ سىزنى؟— دېدى.

نۇرزات مىيىقىدا كۈلۈپ قۇيۇپ:

— شۇ ئاكا، ئۇ بالىنىڭ ئادىتى، بىر گەپنى دېسە، شۇ گېپىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىغىچە شۇ گەپنى دەپلا تۇرىدۇ،— دەپ يۈزى قىزاردى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتنىڭ خىجىل بولۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ:

— ئۇكام، ماڭغاچ سۆزلىشەيلى،— دەپ يانداشىپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن يېنىدا كېتىۋاتقان نۇرزاتقا «گەپ قىلىڭە» دېگەندەك قاراپ:

— ئۇكام، بالىلار ئورۇنسىز تەلەپ قويمىسا، بالىلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاش كېرەك، بالىلارنىڭ ئورۇنلۇق تەلەپلىرىنى ئورۇنلاشتىن باش تارتىش ياخشى ئەمەس. ئەگەر بالىڭىز ھېچ ئىشقا قىزىقمايدىغان لايغەزەل بالا بولۇپ قالسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ بالىلارنىڭ كىچىكىدىن بىر ئىشقا قىزىققىنى ياخشى،— دېدى.

— دېگەنلىرىغۇ ئورۇنلۇق ئاكا، لېكىن بالىنىڭ بەزى

تەلەپلىرى ھەرقانچە ئورۇنلۇق بولسىمۇ، ئۇنى ئورۇندىتىش قولىمىزدىن كەلمىگەچكە ئامالسىز قالىدىكەنمىز، شۇڭا بالا دېگەنىنىمۇچۇ ئازراق چەكلەپ تۇرمىسا بولمايدۇ نېمە دەپمۇ ئويلاپ قالمەن بەزىدە.

ــ بالىلار ئورۇنلۇق تەلەپ قويسا چەكلەشكە بولمايدۇ، قويغان تەلىپىنى ئورۇنلىيالمايدىغانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىنى ئۇلارغا ئېنىق چۈشەندۈرۈپ قايىل قىلىشىمىز كېرەك.

ــ ئاكا، مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، لېكىن... ــ نۇرزات گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتمىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىنى بىلىش ئۈچۈن:

ــ نېمە؟ لېكىن دەپ توختاپ قالدىڭىزغۇ، قېنى ئېيتىڭە، ــ دېدى.

ــ ئاكا، بالىلارنىڭ تەلىپى ئۆزىمىزگە مۇناسىۋەتلىك بولسىغۇ بىر ئامال قىلىپ ئورۇنلىساق بولىدىكەن. لېكىن، بالىلارنىڭ تەلىپى بىزدىن ھالقىپ كەتسە، ئۇ تەلىپىنى ئورۇنلاشقا ئاجىزلىق قىلىدىكەنمىز ئەمەسمۇ؟

نۇرزاتنىڭ بۇ گېپى تۇرسۇنئاخۇنىنىمۇ ئويلاندۇرۇپ قويدى. دېمىسىمۇ ھازىرقى بالىلار ئاجايىپ قالتىس. ئۇلار چوڭلار ئويلىمىغان ئىشلارنى ئويلايدۇ. شۇڭا، ئۇمۇ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە ئويلىنىپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ:

ــ راست دەيسىز ئۇكام، ھازىرقى بالىلار بىز ئويلىمىغان، بىز ئويلاپ تېگىگە يەتمىگەن ئىشلارنى ئويلايدۇ. شۇنداقتىمۇ بالىلارنىڭ ئويلىغانلىرى ئورۇنلۇق بولسىلا چەكلىمەسلىك كېرەك دەڭە، سىزنىڭ قىزىڭىز

سىزدىن ھالقىپ كەتكەن قانداق تەلەپلەرنى قويدى، ھەرگىز ئاسماندىكى ئاي - يۇلتۇزنى ئۇزۇپ بەر ياكى ئاسماندىكى ئاي - يۇلتۇزغا ئېلىپ چىق دەپ تەلەپ قويمىغاندۇ؟ــ دېدى چاقچاق ئارىلاش.

نۇرزات كۈلگىنىچە:

ــ ئۇنداققۇ دېمىدى، ئەمما ھەپتە - ئون كۈن بولدى، سىلىنى ئۆيگە چاقىرىپ كېلىپ چۆچەك ئېيتقۇزۇپ بېرىشىمنى ئېيتىپ تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ. ھەرقانچە چۈشەندۈرسەممۇ، ئۆزىنىڭ گېپىنى دەپلا تۇرۇۋالدى،ــ دېدى.

ــ بۇ ئىشقا شۇنچە باش قاتۇرۇپ كېتەمسىز، مەن ئۆتكەندىلا ئايتۇرككە ماقۇل بولغانغۇ.

ــ سىلى بۇ قېتىم ماقۇل بولدىلا، ئۇ بالا يەنە بىر قېتىم شۇنداق تەلەپ قويسا قانداق قىلىمەن؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ ئۇكام، بالىلارنى تەربىيەلەش سىزنىڭ ھەم مېنىڭ مەجبۇرىيىتىم. بىز دېگەن قان - قېرىنداش. شۇڭا، ئايتۇرك شۇنداق تەلەپ قويسا، مەن ئىمكانىيىتىمنىڭ بارىچە ئۇنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاشقا رازى،ــ دېدى.

نۇرزات تۇرسۇنئاخۇننىڭ جاۋابىدىن شۇنداق خۇش بولدى. ئۇ خۇشاللىقىدا تۇرسۇنئاخۇن ئاكىغا قول ئۇزارتىپ:

ــ رەھمەت ئاكا، بالىنىڭ ھازىرچە بۇنىڭدىن ئارتۇق تەلىپىمۇ چىقماس، لېكىنزە بىزمۇ بىلمەيدىغان نەرسىنى سورىسا، بالىنى قايىل قىلماق بەك تەسكەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتنىڭ قولىنى قىسىپ تۇرۇپ:

ــ راست، ئايتۇرك قايسى ماقال - تەمسىلگە

مۇناسىۋەتلىك چۆچەكنى ئاڭلايمەن دەيدۇ؟ ئۇ مەن بىلمەيدىغان چۆچەكنى ئاڭلايمەن دېمىسۇن يەنە؟ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇنى مەنمۇ ئېنىق سوراپ باقماپتىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتقا سوئال نەزىرى بىلەن بىر قارىۋېتىپ:

ــ قارىمامسىز گېپىمىزنى، تېخى بالىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلايمەن دەيسىز، لېكىن بالىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلمايسىز،ــ دېدى.

نۇرزات خىجىللىقىنى كۈلكىگە يۆلەپ ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولسىمۇ، بىراق يۈزى قىزىرىپ كەتتى. ئۇلار مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىشىگە دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. هايال بولماي تۇرکىزاتجان بىلەن ئايتۇرك مەكتەپ دەرۋازىسىدىن يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ كېلىشتى ـ دە:

ــ ياخشىمۇ سىز بوۋا؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ قىزىم، سىزمۇ ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟ــ دەپ ئەھۋال سورىدى.

ئايتۇرك دادىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ ياخشى، بوۋا، بۇگۈن بىزنىڭ ئۆيگە بارامسىز؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە قارىدى. ئايتۇرك كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، نۇرزاتقا قاراپ قويۇپ:

ــ قىزىم، بايا دادىڭىز بىلەن دېيىشتۇق، بۈگۈن كەچتە ئۆيۈڭلەرگە مېھمانغا بارىدىغان بولدۇق، ــ دېدى.

ــ راستمۇ؟

ــ راست قىزىم.

ئايتۇرك خۇشاللىقتىن چاۋاك چېلىپ سەكرەپ كەتتى. ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ تۇرسۇنئاخۇن بىلەن نۇرزاتمۇ كۈلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ خۇشاللىقىغا قاراپ:

ــ بالىلارنىڭ خۇشاللىقى ئادەمنىڭ دىلىنى سۆيۈندۈرىدۇ، بالىلار دائىم مۇشۇنداق كۈلۈپ ياشىسۇن. ئۇكام، ئۇنداق بولسا كەچتە كۆرۈشەيلى، ــ دېدى.

نۇرزات مىننەتدارلىق بىلەن:

ــ ئاكا، مەن سىلىنى كەچتە ئالغىلى باراي، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتقا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ بولۇپ ئايتۇركتىن:

ــ قىزىم، سىز ئاخشامىلىقىغا قايسى ماقال ـ تەمسىلىنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلىماقچى؟ ــ دەپ سورىدى.

ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇنغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ، كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە:

ــ بۇۋا، بۇ مەخپىي، ئاخشامىلىقىغا بىزنىڭ ئۆيگە بارغاندا دەيمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ گېپىگە كۈلۈپ:

ــ قىزىم، سىز مېنىڭدىن سىناق ئالماقچى ئىكەنسىزدە، بولىدۇ، ئاخشامىلىققا كۆرۈشەيلى، ــ دېدى.

ئۇلار خوشلىشىپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ

گېپىنى يەنە بىر نۆۋەت كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ: «ئەگەر ئۇ تەلەپ قىلغان ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى بىلمىسەم قانداق قىلارمەن» دەپ ئويلاپ، تۇرکىزاتجاندىن:

ــ بالام، ئايتۇرك سىزگە قايسى ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلايدىغانلىقىنى ئېيتتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىغا:

ــ ياق بوۋا، ئۇ ماڭا ھېچنېمە دېمىدى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بۇ تېپىشمىقىنى پەقەت ئاخشاملىققىلا يەشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ ماڭدى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇرکىزاتجاننى ئېلىپ ئۆز ئۆيىگە قايتتى. ئۇلار قورۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىشىگە قوشنىسى نەبى كېلىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى. تۇرسۇنئاخۇن نەبى بىلەن كۆرۈشۈپ ئەمدى ماڭماي دېيىشىگە، نەبى تۇرسۇنئاخۇننىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ:

ــ ئاكا، سىلى لىللا، توغرا گەپ قىلىدىغان ئادەم، مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاپ بىرنەرسە دەپ باقسىلا. قارىماملا، مەن ھازىرقى ئىدارىدە ئىشلىگىلى شۇنچە يىل بولدى، ئەمدى بۆلۈم باشلىقىمىز دەم ئېلىشقا چىققانىدى، بۆلۈم باشلىقلىق ۋەزىپىسى ماڭا كېلىدىغان بولدى دەپ يۈرسەم، «قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا بوپتۇ» دېگەندەك، تېخى تۇنۇگۈن ئىشقا چۈشكەن، ئىشتىنىڭ ئېغى يوق سويىملارنى بۆلۈم باشلىقى قىلىپ، مېنىڭ

شللەمگە مندۇرۇپ قويۇشتى. ئاكا، شۇنداق قىلغىنى توغرىمۇ؟ ئۇنداق قىلسا ماڭا ئۇۋال بولمامدۇ؟ بۇ بەئەينى «قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا بوپتۇ» دېگەن گەپتۇ ئۆزى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەبىنىڭ ئازراق ھاراق ئىچىۋالغانلىقىنى بىلىپ:

ــ ئۇكام، ئىدارىڭىزنىڭ ئىشىنى مەن بىرنەرسە دېيەلمەيمەن. شۇڭا، بۇ گەپلەرنى ماڭا دېمىگەن بولۇڭ، سىز ئازراق ئىچىۋالغاندەك قىلىسىز، ئۆيىڭىزگە كىرىپ بىردەم ئارام ئېلىۋېلىپ چىقسىڭىز. ئاندىن سۆزلىشەيلى، بولامدۇ؟ــ دېدى.

نەبى يەنە بىرنەرسە دېمەكچى بولغاندى، تۇرسۇنئاخۇن خوشلىشىپ ماڭدى.

تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا بوۋىسىدىن:

ــ بوۋا، ئۇ داداش دېگەن ھېلىقى گەپمۇ ماقال ـ تەمسىلمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ ئۇ نېمە دېدى، بالام؟ ئۇ ھاراق ئىچىۋاپتۇ، ئۇنىڭدىن تېزرەك قۇتۇلۇشنىلا ئويلاپ گەپلىرىگە تازا دىققەت قىلىپ كەتمەپتىمەن، ــ دېدى.

ــ ئۇ داداش: «قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا» بوپتۇ دېدىغۇ. بۇمۇ ماقالمۇ؟

ــ ھەئە بالام، بۇمۇ ماقال ـ تەمسىل.

ــ بوۋا، بۇنىڭ كېلىپچىقىشى ھەقىقىدىكى چۆچەكنىمۇ بىلەمسىز؟

تۇرسۇنئاخۇن ئويلاشقا باشلىدى. تۇركىزاتجان

بوۋىسىغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ نەزىرىدىن بوۋام نېمە دەپ جاۋاب بېرەر دەپ تەشۋىشلىنىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ ھە، بىلىمەن بالام، ــ دېدى.

ــ بوۋا، ئەمىسە ئۇ چۆچەكنى ماڭا بۇگۈن كەچتە ئېيتىپ بېرىڭە؟

ــ بۇگۈن كەچتە ئايتۇرك تەلەپ قىلغان چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن بالام، ئۇ باشقا ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى تەلەپ قىلمىسا، مۇشۇنى ئېيتىپ بېرەي ـ ھە.

نۇرزات ئىشتىن چۈشۈپ، تۇرسۇنئاخۇن بىلەن تۇركىزاتجانىنى ئۆيىگە باشلاپ باردى. ئايتۇرك ئۇلارنى ئىشىك ئالدىدا ساقلاپ تۇرغانىدى. ئايتۇرك يىراقتىن ئۇلارنى كۆرۈپلا ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ:

ــ بوۋا، ــ دېگىنىچە تۇرسۇنئاخۇنىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. ئىشىك ئالدىدا نۇرزاتنىڭ دادىسى نېغمەتئاخۇن، ئايتۇركنىڭ ئاپىسى ساباھەتلەر ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. تۇرسۇنئاخۇن بىلەن نېغمەتئاخۇن ئىككىسى قىزغىن سالاملاشقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قولىغا نۇرزات سۇ بەردى، ئاندىن ئۇلارنى تۆرگە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن شىرەگە تىزىلغان تاتلىق ـ تۇرۇملارنىڭ مۇللۇقىنى كۆرۈپ، بۇلارنىڭ ئالاھىدە تەييارلىق قىلغانلىقىنى بىلىپ خىجىل بولۇپ قالدى. ساباھەت پەتنۇسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، مېھمانلارغا ئۇسسۇزلۇق قۇيماقچى بولغانىدى، چوڭلارنىڭ ئىشلىرىغا قاراپ تۇرغان ئايتۇرك:

— ئاپا، بۇۋام بىلەن تۇرکىزاتجانىنى مەن مېھمانغا تەكلىپ قىلغان بولغاندىكىن، ئۇلارغا مەن چاي قۇيسام بولامدۇ؟ — دېدى.

ساباھەت نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرسۇنئاخۇن بىلەن قېينىئاتىسى نېغمەتئاخۇنغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ:

— ئايتۇرك قىزىم راست دەيدۇ، ئۇ بىزنى تەكلىپ قىلغاندىكىن، بىزگە ئۆز قولى بىلەن چاي تۇتسۇن، — دېدى.

ساباھەت پەتنۇسنى ئايتۇرككە بەردى. ئايتۇرك ئاپىسى قۇيۇپ بەرگەن چاينى ئېھتىيات بىلەن كۆتۈرۈپ، ئالدى بىلەن تۇرسۇنئاخۇنغا چاي تۇتتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرك سۇنغان چاينى ئېلىپ:

— رەھمەت سىزگە، قىزىم، — دېدى.

ئايتۇرك تاتلىق كۈلۈپ قويۇپ، پەتنۇستىكى يەنە بىر پىيالە چاينى تۇرکىزاتجانغا تۇتتى. تۇرکىزاتجان بۇۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

— ئايتۇرك، چاينى ئاۋۇال چوڭلارغا تۇتۇڭە، — دېدى.

ئايتۇرك بۇۋىسىغا قاراپ قويۇپ تۇرکىزاتجانغا:

— سىز دېگەن مېھمان، بۇۋام دائىم: «كونىلار: ‹مېھمان دېگەن ئاتاڭدىن ئۇلۇغ› دەپتىكەن» دەيدىغۇ، قېنى، چاينى ئېلىڭ، — دېدى.

ئايتۇركنىڭ گېپىگە ھەممەيلەن كۈلۈشتى. تۇرکىزاتجان چاينى ئالغاندىن كېيىن، ئايتۇرك بۇۋىسى بىلەن دادىسىغا تەرتىپ بويىچە چاي تۇتتى. تۇرسۇنئاخۇن چايدىن ئوتلىغاچ پېچىنىدىن بىر تال ئېلىپ، ئوشتۇپ

يېرىمىنى تۇرکىزاتجانغا بەردى. تۇرکىزاتجان پېچىنىنى يېگەچ ئۆيگە سەپسېلىپ قاراپ چىقتى. شۇ چاغدا نۇرزات بىر تاۋاق پولۇنى كۆتۈرۈپ كىرىپ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى. كەينىدىن ئايتۇرك بىر تاۋاق قورداقنى كۆتۈرۈپ كىردى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ:

ــ نېغىمەتئاخۇن بۇرادەر، بەك كايىپ كېتىپتىلا، بۇنچىلىك ئاۋارە بولۇپ كەتمىگۈلۈك ئەسلى، ــ دەپ ئۆزرە ئېيتتى.

نېغىمەتئاخۇن ئارتۇق گەپ قىلماي:

ــ قېنى بۇرادەر، تاماققا باقسىلا، ئىككىمىز كۆرۈشمىگىلىمۇ ئۇزۇن بوپتىكەن، نەۋرەمنىڭ تەلىپى بىلەن دىدارلىشىپ قالغانلىقىمغا خۇشال بولۇۋاتىمەن، دىدار غەنىيمەت، قېنى، تاماققا باقسىلا، ــ دېدى.

ئۇلار تاماق يېيىشكە باشلىدى. تاماقنى يەپ بولۇپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن، تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە:

ــ قىزىم، بۇگۈن مۇئەللىم تاپشۇرۇق بەرگەندۇ، سىز تۇرکىزاتجان بىلەن تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولغۇچە، مەن سىز ئاڭلىماقچى بولغان ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئويلىۋالاي. دەڭە، سىز قايسى ماقال ـ تەمسىل ھەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلىماقچى؟ ــ دەپ سورىدى.

ئايتۇرك ئاۋۋال بوۋىسىغا، ئاندىن ئاتا ـ ئانىسىغا قارىۋالغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، ماڭا « قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا» دېگەن ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىڭە، ــ دېدى.

ئايتۇركىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇركىزاتجان كۈلۈپ كەتتى. ئايتۇرك ئۇنىڭ كۈلۈشىگە قاراپ ھودۇققىنىچە:

ــ كۈلىسىزغۇ؟ مەن خاتا گەپ قىلدىممۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان كۈلگىنىچە:

ــ خاتا گەپ قىلمىدىڭىز، ئىككىمىز ئاڭلىماقچى بولغان چۆچەكنىڭ ئوخشاش چىقىپ قالغىنىغا ھەيران بولۇپ كۈلۈۋاتىمەن،ــ دېدى.

تۇركىزاتجاننىڭ گېپىگە نېغمەتئاخۇن ھەيران بولۇپ:

ــ بالام، راستلا شۇنداق بولدىمۇ؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ گېپىنىڭ جەريانىنى چۈشەندۈرۈپ ئايتۇركتىن:

ــ قىزىم، سىز ئۇ گەپنى قاچان، قانداق يەردە ئاڭلىدىڭىز؟ــ دەپ سورىدى.

ئايتۇرك بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ قايسى كۈنى دادامنىڭ ئىدارىسىدىن بىر داداش ئۆيىمىزگە كېلىپ، دادامغا ئىدارىسىدىكى ئىشلارنى دەپ، مەن شۇنچە يىل ئىشلىسەم باشلىقلىقنى ماڭا بەرمىدى. تېخى تۇنۇگۈن ئىشقا چۈشكەن سولتەكلەرگە بەردى. بۇ خۇددى «قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا» دېگەندەك ئىش ئەمەسمۇ دېگەن. مەن شۇ چاغدا بۇ ماقالىنىڭ كېلىپچىقىشىنى چوقۇم بۇ بوۋام بىلىدۇ، دەپ ئويلاپ يادلىۋالغانىدىم،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نۇرزاتقا قارىغاندى. نۇرزات ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە:

ــ قىزىم، ئاۋۋال سىلەر تاپشۇرۇقۇڭلارنى ئىشلەپ

بولۇڭلار، ئۇنغچه مەنمۇ بۇ ھەقتە سەل ئويلىنىۋالاي، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشتى. چوڭلار بالىلارنى تاپشۇرۇق ئىشلىسۇن دەپ نېرىگە چىقىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى. تۇرسۇنئاخۇن سەل تۇرۇپ بالىلارغا ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەك ئۇستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرك تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ تۇرسۇنئاخۇنغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە ئويلىنىۋاتاتتى. تۇركىزاتجان ئايتۇركنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ:

ــ بوۋا، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇق دەڭە، ــ دېدى.

ئايتۇرك ئاتا ـ ئانىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بىز تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇق، ــ دېدى ئاستاغىنا.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ:

ــ ھە قىزىم، تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولدۇڭلارمۇ؟ قېنى ئەمىسە مەن كۆرۈپ باقاي، ــ دەپ ئايتۇركنىڭ دەپتىرىنى قولىغا ئېلىپ تەپسىلىي قاراپ چىقتى.

ــ سىزغۇ تاپشۇرۇقنى ياخشى ئىشلەپسىز قىزىم، ئەمدى سىز ماڭا بەرگەن تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاي، ھە. لېكىن، شەرتىم، ئۆتكەندە سىز بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ چۆچەك ئاڭلىغانغا ئوخشاش، سىز چۆچەكنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا ئۆز چۈشەنچىڭىزنى سۆزلەپ بېرىسىز جۇمۇ، ــ دېدى.

ئايتۇرك كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە:

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن چۆچەكنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چۈشەنگىنىم بويىچە سىزگە دەپ بېرىمەن، ــ دېدى.

تۈرسۈنئاخۇن نېغمەتئاخۇنغا قاراپ:

ــ بۇرادەر، ئالدىلىرىدا قاملاشمىغان گەپ قىلىپ قويسام تۈزىتىش بەرسىلە جۈمۇ، ــ دېدى.

ــ يوقسۇ، يوقسۇ، ئۇنداق دېمىسىلە، مەن سىلى بىلگەننى بىلمەيمەن. شۇڭا، سىلىنىڭ گەپلىرىگە تۈزىتىش بېرەلمەيمەن.

تۈرسۈنئاخۇن ئۆيدىكىلەرگە بىر نۆۋەت قاراپ چىققاندىن كېيىن، سەل ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر شەھەر بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

ئۆيدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى تۈرسۈنئاخۇننىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر بوۋاي بىر قىز نەۋرىسى بىلەن بىللە تۇرىدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ بوۋاينىڭ نەۋرىسى ئوقۇش يېشىغا يېتىپتۇ. بوۋاي نەۋرىسىگە:

ــ قىزىم، سەن مەدرىسەگە بارغۇدەك بولۇپ قالدىڭ، ئەمدى سېنى مەدرىسەگە ئاپىرىپ قوياي، تەلىم ئالغىن، ــ دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قىز مەدرىسەگە بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. ئەتىسى ئۇلار مەدرىسەگە كەپتۇ. موللام ئۇلارنى خۇشخۇي كۈتۈۋېلىپ، قىزنى ئېلىپ قېلىپ، بوۋاينى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. ئەتىسى قىز مەدرىسەگە ئۆزى يالغۇز بېرىپتۇ. موللام ئۇنى كۆرۈپ: ‹كەل تەلەيكەش بېدىماق، مەيەردە ئولتۇر› دەپ ئىشىكنىڭ

كەينىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. باشقا بالىلارنى بولسا: «كېلىڭلار بالىلىرىم، تۆرگە چىقىڭلار» دەپ ئىززەتلەپتۇ. بۇ ھال قىزغا ھار كېلىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى قىزنىڭ مەدرىسەدە ئوقۇشقا رايى قالماپتۇ. قىز بىر كۈنى بوۋىسىغا:

ــ بوۋا، مەن مەدرىسەگە بارمىسام بولغۇدەك، ــ دەپتۇ. بوۋاي نەۋرىسىنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ:

ــ قىزىم، نېمىدەپ بارمايسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

قىز ئەھۋالنى بوۋىسىغا ئەينەن ئېيتىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. قىزنىڭ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ بوۋاينىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. لېكىن، موللىغا گۇناھ ئارتقۇسى كەلمەي:

ــ قىزىم، بارغىن، بېرىپ موللىدىن دۇئا ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپ نەۋرىسىنى يەنە يولغا سېلىپ قويۇپ، ئۆزى نەۋرىسىنىڭ كەينىدىن ئاستا بېرىپ ئەھۋالنىڭ راستىنلا نەۋرىسى ئېيتقاندەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ بوۋاي نەۋرىسىنى باشقا بىر موللىغا بېرىپ ئوقۇتۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قايتىپ كېتىپتۇ. قىزى قايتىپ كەلگەندە:

ــ قىزىم، سېنى باشقا يۇرتقا ئاپىرىپ ئوقۇتاي، ــ دەپتۇ. قىز بوۋىسىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا ماقۇل بوپتۇ.

ئۇلار يول تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇلار يەتتە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن ئۇلارغا يول بويىدا چوڭ بىر ساراي ئۇچراپتۇ. سارايىنىڭ قورۇسىدا ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى گۈللەر ھۆپپىدە

ئېچىلىپ كەتكەنىكەن. گۈللەرنى كۆرۈپ قىزنىڭ مېھرى گۈللەرگە باغلىنىپ قاپتۇ. قىز بوۋىسىغا يېلىنىپ:

ــ بوۋا، شۇ گۈللەردىن بىر تال ئۇزۇۋالسام،ــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ــ بولمايدۇ، باشقىلارنىڭ گۈلىنى ئۇزسەڭ ئىگىسى كۆرۈپ قالسا خاپا بولىدۇ،ــ دەپتۇ بوۋاي. قىز بوۋىسىغا تېخىمۇ يالۋۇرۇپ:

ــ بوۋا، بىر تال ئۇزۇۋالسامىلا بولدى،ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاي نەۋرىسىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ:

ــ بوپتۇ ئەمىسە، بىر تالنىلا ئۇز جۇمۇ،ــ دەپتۇ.

قىز يۈگۈرۈپ ساراي قورۇسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ساراي قورۇدا بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەپتۇ. قىز ئەمدىلا بىر تال گۈلگە شۇنداق قول ئۇزارتىشىغا، سارايىنىڭ دەرۋازىسى ‹غارت› قىلىپ ئېتىلىپ، تاملارمۇ ئېگىزلەپ كېتىپتۇ. بۇ ھالنى كۆرگەن قىزنى ۋەھىمە بېسىپتۇ. ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ دەرۋازىنى ئىتتىرىپ بېقىپتۇ، ئۇرۇپ بېقىپتۇ. ھېچبىر ئامال بولماپتۇ. ئاخىر يىغلاپتۇ. بوۋايمۇ سىرتتا تۇرۇپ دەرۋازىنى ئىتتىرىپتۇ، قېقىپتۇ. ھېچبىر ئۈمىد بولمىغاچقا، نەۋرىسىگە قوشۇلۇپ تەڭرىدىن ئىلتىپات سوراپ زار ـ زار يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئاخىر بوۋاي دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ:

ــ قىزىم، گۈلنى ئۈزمىگىن دېسەم ئۇنىمىدىڭ، ئەمدى ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ، پېشانىمىزگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ، سېنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم، خوش،ــ دەپ زار ـ زار يىغلاپ، بېشى

قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە قاراپ كېتىپتۇ.

قىز بۇۋىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ساراي ئىشىكىنىڭ بىر قانىتى ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. قىز ئىشىك ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئەي تەڭرىم، ئۆزۈمنى ساڭا تاپشۇردۇم، ــ دەپ كۆزىنى يۇمۇپلا بوسۇغىدىن ئاتلاپتۇ. ئۇ كۆزىنى شۇنداق ئېچىپ قارىغانكەن، ئۆينىڭ تۆرىدە تەتىللا كۆرپە ئۈستىدە پاقلاندەك چوڭلۇقتىكى بىر مۇشۇكنىڭ سوزۇلۇپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. قىز قورقۇمسىراپ ئاستا مۇشۇكنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ سەنمۇ تەڭرىنىڭ بىر جانۋىرى، ــ دەپ مۇشۇكنىڭ دۈمبىسىنى سىلىغانكەن، مۇشۇك ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ھەم ‹شاراق› قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىر چاڭگال ئاچقۇچ كۆرپە ئۈستىگە چۈشۈپتۇ، مۇشۇك ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

قىز ئاچقۇچلارنى قولىغا ئېلىپ سانسا توپتوغرا قىرىق بىر تال ئىكەن. قىز غەرب تامدىكى ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغان ئىشىكنى كۆرۈپتۇ ـ دە، بىرىپ قۇلۇپقا بىرىنچى ئاچقۇچنى سالغانكەن. ئىشىك ئېچىلىپتۇ. ھاي ـ ھاي... ئۇ خۇددى ئالتۇن ـ كۈمۈش، تاۋار ـ دۇردۇن، ئۇنچە ـ مەرۋايىت... كانىنىڭ ئىشىكىنى ئاچقاندەك بوپتۇ... شۇنداق قىلىپ قىز قولىدىكى ئاچقۇچلار بىلەن قىرىق بىر ئىشىكنى ئېچىپ، ئەڭ ئاخىرىدا تاملىرىغا رەڭگارەڭ گىلەملەر ئېسىلغان، خۇددى پادىشاھلارنىڭ ئوردىسىدەك ھەشەمەتلىك بىر ئۆيگە كىرىپ قاپتۇ. قىز

قارىغۇدەك بولسا، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا نەچچە قات ماموق كۆرپە ئۈستىدە چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان، بۇرۇتى يېڭىدىن خەت تارتقان، سەرۋى قامەتلىك بىر يىگىت ئۇخلاپ ياتقانكەن. قىز يىگىتنى كۆرۈپلا ‹ئاھ› دەپلا ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ ـ دە، سىنچىلاپ قاراپ يىگىتنىڭ مەيدىسىدىكى تۇمارنى كۆرۈپتۇ ۋە تۇمارنى قولىغا ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا، تۇمارغا: ‹يىگىتنى قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز يەلپۈسە، ئاندىن ئۇ ئويغىنىدۇ، كىمدەكىم ئۇ يىگىتنى ئويغىتالىسا يىگىت شۇنىڭ بولىدۇ› دەپ پۈتۈلگەنكەن. قىز: ‹ئۆز ئايىغىم بىلەن بۇ يەرگە كەلگىنىمگە قارىغاندا، تەقدىرى مېنىڭ پېشانەمگە مۇشۇ يىگىتنى پۈتكەن ئوخشايدۇ› دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، يىگىتنىڭ باش تەرىپىگە قويۇلغان قۇش قانىتىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچنى ئېلىپ يىگىتنى يەلپۈشكە باشلاپتۇ. ئۇ شۇ يەلپۈگەنچە قىرىق كۈن يەلپۈپتۇ. شۇ كۈنى ئۇ يىگىتنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ سايىسىدىن ئۆزى قورقۇپ كېتىپتۇ. چۈنكى، قىز ئۈستىبېشىنىڭ مەينەتلىشىپ، چاچلىرىنىڭ چۈۋۈلۈپ، ئۆزىنىڭ ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ: ‹بۇ يىگىت ئويغىنىپ مېنى بۇ ھالدا كۆرسە قورقۇپ كەتمەمدۇ، ماڭا يارەملىشىدىغان بىرەرى بولغان بولسا، كېلىپ يىگىتنى يەلپۈپ تۇرغان بولسا، مەن ئۈستىبېشىمنى بىر قۇر تۈزەشتۇرۇۋالغان بولسام...› دەپ ئويلاپ سىرتقا مېڭىپتۇ. ئۇ ھويلىغا چىقىپ تامغا يۆلەپ قويغان شوتىنى كۆرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شوتا ئارقىلىق ئۆگزىگە چىقىپ ئەتراپقا

قارىغانىكەن، تامنىڭ كەينىدە توقۇز ئوغرىنىڭ بىر ئايالىنى: «مەن ئالىمەن» دېسە، «مەن ئالىمەن» دەپ تالىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، ئۇ ئايالغا ئىچى ئاغرىپ:

ـ ھەي ئاكىلار، بۇ بىچارە ئايالنى شۇنداق تالاشساڭلار ھېچقايسىڭلار ئالالمايسىلەر، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇنى ماڭا ئوتتۇز تەڭگىگە سېتىپ بېرىڭلار، ـ دەپتۇ.

ئۇلار بۇ قىزنىڭ سۆزىگە ماقۇل بوپتۇ. قىز ئۆگزىدىن چېچىنى تاشلاپ ئايالنى تارتىپ چىقىرىۋېلىپ، ئوغرىلارغا ئوتتۇز تەڭگە تاشلاپ بېرىپتۇ.

قىز ئايالنى يىگىت ياتقان ئۆيگە باشلاپ كىرىپ:

ـ سەن بىردەم بۇ يىگىتنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ تۇرغىن، مەن يۇيۇنۇپ تارىنىۋالاي، ـ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ. قىز يۇيۇنۇۋېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈنكى، ئۇ ئۇخلىمىغانغا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز بولغان ـ دە.

قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئايال ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغىنىغا خۇش بولۇپ، قىزنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئورنىدىن مىدىر ـ سىدىر قىلماي ئولتۇرۇپ يىگىتنى يەلپۈشكە باشلاپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. يەنە يەلپۈپتۇ... بامدات نامىزىغا ئەزان توۋلىغاندا، يىگىت:

ـ ئۇھ! ئەجەبمۇ ئۇخلاپ كېتىپتىمەنغۇ، ـ دەپ كۆزىنى ئېچىپتۇ ـ دە، بېشىدا ئۆزىنى يەلپۈپ ئولتۇرغان بۇ ئايالنى كۆرۈپ: «پېشانەمگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ» دەپ، ئۇ ئايالنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆتۈپتۇ.

قىز توققۇز كۈندىن كېيىن ئويغىنىپ يىگىت ياتقان

ھۇجرىغا كىرىپ، يىگىت بىلەن ھېلىقى ئايالنىڭ ئاللىبۇرۇنلا بىر ياستۇققا باش قويۇپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزى ـ ئۆزىگە: ‹ئاھ! تەقدىرىم! ھەممە دەرد ـ ئەلەم ماڭىلا كېلىدىغان ئوخشايدۇ› دەپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئايال بۇ قىزنى ئۇ يىگىتكە: ‹بۇ مېنىڭ ئۆگەي قىزىم› دەپ تونۇشتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن يىگىت بىلەن ئايال غوجايىن، قىز غالچا بولۇپ ياشاپتۇ. ئايال قىزنى خورلاپ، تىللاپ، يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارغا تىنماي چاپتۇرۇپ ئۇھ دېگۈچىلىك ھالىنى قويماپتۇ. قىز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، غېرىپ قىلماي ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋېرىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە يىگىت يىراق بىر شەھەرگە سودىغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. ئايال بۇنى ئاڭلىغان كۈندىن باشلاپ ئۆيدىكى بايلىق، زىبۇ ـ زىننەتلەرگە ئىگە بولغانلىقىغا قانائەتلەنمەي، يىگىتكە يەنە نۇرغۇنلىغان مال ـ دۇنيا، زىبۇ ـ زىننەت ئەكېلىشىنى بۇيرۇپتۇ. قىزغا بولسا بىرەر نەرسە ئالغاچ كەلگىن دېمەپتۇ. قىز بۇ ھالىنى كۆرۈپ: ‹ۋاپاغا جاپا دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ› دەپ ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرغاندا، يىگىت:

ـ ساڭا نېمە ئالغاچ كېلىمەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ـ مېنىڭ ھەممە نەرسەم تولۇق، مۇمكىن بولسا بىر سەنگۈسۈلا تاش ئالغاچ كەلسىلە، ـ دەپتۇ قىز.

يىگىت ماقۇللۇقىنى بىلدۈرۈپ يولىغا راۋان بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ يىگىت سودىسىنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ، ئويلىسا بىرنەرسىسى كەم قالغاندەك ھېس قىپتۇ. ئوبدان ئويلىسا قىزغا ئالىدىغان سوۋغاتلىقىنى تېخى

ئالمىغانلىقى ئېسىگە كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ سەنگۈسۈلا تاشنى ئىزدەپ شەھەردىكى ھەممە بازارلارنى ئارىلاپمۇ تاپالماي ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتسا، بىر دۇكان ئۈچراپتۇ. يېگىت: «مۇشۇ دۇكانغا كىرىپ باقاي، ئۇ نەرسە مۇشۇ يەردىن چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ دۇكانغا كىرىپتۇ. دۇكان غوجايىنى:

ــ كەلسىلە، نېمە لازىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن سەنگۈسۈلا تاش ئالماقچىدىم، بارمۇ؟ ــ دەپتۇ يېگىت.

ــ بار، مانا كۆرۈپ باقسىلا، ــ دەپتۇ غوجايىن بىر تاشنى يېگىتكە بېرىپ.

يېگىت خۇشال بولۇپ غوجايىن بىلەن سودىلىشىپ ئۇنى مىڭ تىللاغا ئېلىپ، ئەمدى مېڭىشقا تەمشىلىشىگە غوجايىن:

ــ بۇ تاشنى دەرد ـ پېراقى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن ئادەم ئىشلىتىدۇ، دېققەت قىلمىڭ، ــ دەپ ئەسكەرتىپتۇ. بۇ سۆز يېگىتنىڭ كۆڭلىگە ئورۇنلىشىپ قاپتۇ.

يېگىت سەپەردىن قايتىپ كەپتۇ. ئايالى يېگىت ئەكەلگەن سوۋغا ـ سالاملارنى كۆرۈپ، ئېرى بىلەن كارى بولماي، سوۋغا ـ سالاملارنى قۇچاقلىغىنىچە گۈلقەلبلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. قىز بولسا يېگىتنىڭ ئالدىغا كىرمەپتۇ. يېگىت سەل ئەجەبلىنىپ:

ــ مانا، سەنگۈسۈلا تاشنى ئېلىۋالغىن، ــ دەپ ئۇنى چاقىرىپ تاشنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ.

قىز تاشنى يېگىتنىڭ قولىدىن ئېلىۋېتىپ يېگىتكە «لاپپىدە» بىر قاراپ «پىسكەشدە» كۈلۈپ قويۇپ، ئۆيدىن

چىقىپ كېتىپتۇ. قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن يىگىتنىڭ يادىغا ھېلىقى تاشنى ساتقان سودىگەرنىڭ سۆزى كېلىپ، قىزغا بۇ سۆزنى ئېيتىپ قويماقچى بولۇپ، سارايىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپتۇ. بىراق، قىزنى ھېچنەدىن تاپالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىگىتنىڭ قەلبىنى قورقۇنچ چىرمىۋاپتۇ، كۆڭلىمۇ دەككە ـ دۈككە چۈشۈپتۇ. ئۇ قىزنى ئىزدەپ سارايىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قارىغۇدەك بولسا، قىز قولىدىكى تاشقا قاراپ زار ـ زار يىغلاپ ئولتۇرۇپ: ‹ئەي سەنگۈسۈلا تاش، مېنىڭ دەردىمگە يەتسەڭچۇ› دەپ، بۇ سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرارلاپ، سەنگۈسۈلاتاشنى ئالدىدىكى يوغان قارا تاشقا زەرب بىلەن ئۇرغانىكەن، شۇ زامان ‹گۈلدۈر ـ قاراس› قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، بۇ يەردە ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان بىر دەريا ھاسىل بوپتۇ. قىز بۇ دەريادا سەكرىمەك بولۇپ تەييارلىنىپتۇ. دەل شۇ چاغدا يىگىت قورقۇنچىدىن يۈگۈرۈپ بېرىپ، قىزنى بېلىدىن قۇچاقلاپ تۇتۇۋېلىپ ئۇنى سۇغا سەكرەتمەپتۇ ۋە:

ــ نېمە دەردىڭ بولسا ماڭا ئېيتقىن، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن قىز كىچىكىدىن تارتىپ تاكى شۇ كۈنگىچە ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن كەچۈرمىشلەرنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپ:

ــ مانا، مەن سېنى قىرىق كۈن يەلپۈپ غالجا بولدۇم، ئۇ بىر كۈن يەلپۈپلا ئاغىچا بولدى، ــ دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

يىگىت قىزنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئاڭلاپ، ھېلىقى ۋاپاسىز ئايالنى قېچىرنىڭ قۇيرۇقىغا چېچىدىن باغلاپ

ئېگىزغا قويۇپ بېرىپتۇ. قىزنى بولسا ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ كېيىنكى كۈنلىرىنى بەختلىك ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار كېيىن بۇ ئىشلارنى بالىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تارقىلىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خەلق ئىچىدە: «بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا بوپتۇ، قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ، دېگەن تەمسىل تارقالغانكەن.»

تۈرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇشىغا نېغمەتئاخۇن:

ــ بۇرادەر، كارامەت كاتتا ھۈنەرلىرى بارىكەنغۇ سىلىنىڭ، بالىلارنىڭ شۇنچە قىزىقىشى بىكار ئەمەسكەن جۇمۇ، چۆچەكلىرىنى بىر ئاڭلاپلا مەنمۇ قىزىقىپ قالدىم، ــ دېدى.

تۈرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ تولىمۇ ئاشۇرۇۋەتتىلە، مېنىڭ بۇ نەۋرەم ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەرگە قىزىقىپ قالدى، بۇ نەۋرەمنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن بىلگىنىمنى بىلگەنچە، بولمىسا كىتاب ـ ماتېرىيال كۆرۈپ ئېيتىپ بېرىۋاتىمەن، ــ دەپ ئايتۇركىكە قاراپ، ــ قىزىم، ئېيتىڭە، سىز بۇ چۆچەكتىن قانداق يەكۈن چىقاردىڭىز؟ ــ دېدى.

ئايتۇرك ئاتا ـ ئانىسىغا ۋە بوۋىسىغا بىر قاراپ قويۇپ:

ــ بۇ چۆچەكتە ئىشنى كۆپ قىلغانىڭ خارلانغانلىقى، ئىشنى ئاز قىلغانىڭ راھەت كۆرگەنلىكى، ئاقىۋەتتە يەنىلا ئىشنى كۆپ قىلغانىڭ

ئۆز ئەجرىگە لايىق ياخشىلىققا ئېرىشكەنلىكى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ مۇرىسىنى قىسىپ، تىلىنى چىقىرىپ قويدى سەل خىجىل بولغان ھالدا تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ ياخشى قىزىم، ياخشى جاۋاب بەردىڭىز، بۇ چۆچەكتە خاتا، يامان ئىشنىڭ ھامان ئاشكارىلىنىدىغانلىقى، ھەقىقەتنىڭ ھامان ناھەقچىلىك ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدىغانلىقى، ھەقىقەتنىڭ مەڭگۈ سۈنمايدىغانلىقى سۆزلەنگەن، ــ دەپ تولۇقلاپ قويدى.

ئايتۇرك تاتلىق كۈلۈمسىرەپ ئاتا ـ ئانىسىغا قارىدى. ئۇلارمۇ ئايتۇركىكە قاراپ مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلۈپ ئولتۇراتتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەمدى تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، سىز بۇ چۆچەكتىن نېمىلەرنى ھېس قىلدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە كىشىلەرنىڭ ئۆز ئەجرىگە لايىق ياخشىلىققا ئېرىشىدىغانلىقى، باشقىلارغا يامانلىق قىلغانلارنىڭ ساختىپەزلىكى ھامان ئاشكارىلىنىپ، تېگىشلىك جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن قايتىشقا تەمشىلىپ ساھىبخانلاردىن ئىجازەت سورىغانىدى، ئايتۇرك تۇرسۇنئاخۇننىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ــ بوۋا، ماڭا يەنە چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى ئەركىلەپ.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە ئۆتۈنۈش بىلەن تىكىلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن:

ــ قىزىم، پۇرسەت بولسىلا ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن، تۇركىزاتجانلار ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆيدىن چىقتى. نۇرزات ئۇلارنى ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن بىرگە ماڭدى.

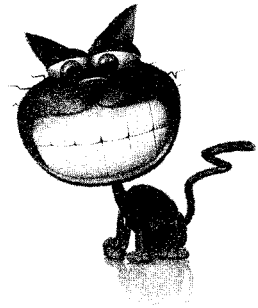

بوۋىسىدىن رەنجىيدىغان بالا

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ ئۇدۇل ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئۇ بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن، ئاخشام تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرككە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇپ سائەتكە قارىدى. ۋاقىت خېلى بار ئىدى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن ئۆيدە ئولتۇرغۇسى كەلمەي، كىتاب ـ خاتىرلەرنى يىغىپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بېرىش ئۈچۈن مەكتەپكە ماڭدى. ئۇ مەكتەپ بىلەن ئۆيى ئوتتۇرىسىدىكى بۇ يولدا نۇرغۇن قېتىم ماڭغان بولغاچقا، يول بويىدىكى بىنالار، دەل ـ دەرەخلەر ئۇنىڭغا شۇنداق تونۇش بولسىمۇ، لېكىن بۈگۈن ئۇ ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك دىققەت بىلەن سەپسېلىپ ماڭدى. كۆز ئېيى كىرىشى بىلەنلا يول بويىدىكى دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىشقا باشلىغانىدى. تۇرسۇنئاخۇن يول بويىدىكى بۇ دەرەخلەرگە قاراپ ئۆزىنىڭ بۇ يولدا قانچە قېتىم ماڭغانلىقىنى، بۇ يول ئەتراپىدا بولغان ئىشلارنى ئويلىدى. لېكىن، تۇرسۇنئاخۇن بۇ دەرەخلەرنىڭ قاچان تىكىلگەنلىكىنى ئېنىق ئەسلىيەلمەي بۇ ھەقتە خىيالغا پاتتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئاشۇ خىيال بىلەن مەكتەپ ئالدىغا بېرىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. دەرۋازا ئالدىدا نەۋرىسىنى ساقلاپ تۇرغان ساۋۇرئاخۇن:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم تۇرسۇنئاخۇن، ئوبدان تۇردىلىمۇ؟ــ دېگەنىدى، تۇرسۇنئاخۇن شۇندىلا ئۆزىنىڭ مەكتەپنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدى. تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ ئۆزىگە قول ئۇزىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ساۋۇرئاخۇن، سىلىمۇ ئوبدان تۇردىلىمۇ؟ــ دەپ ساۋۇرئاخۇن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئەھۋالاشتى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننى كۆرمىگىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى. تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ سەل جۈدەپ، چىرايىنىڭ سارغىيىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بۇرادەر، يوقاپ كەتتىلىغۇ، بىر يەرگە بېرىپ كەلدىلىمۇ، نېمە؟ــ دەپ سورىدى.

ساۋۇرئاخۇن ئېغىر تىنىپ:

ــ ھەي بۇرادەر، مۇشۇ ھالىم بىلەن نەگە بارالايمەن، شۇ ئاغرىپ قېلىپ نەچچە كۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ چىقتىم، دوختۇرخانىدا ياتقان ۋاقتىمدا، ئىشكتىن بىرى كىرسىلا سىلى كىرىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ بالىنستتا يېتىپ قالغان چېغىدا سەل غېرىبسىنىپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ:

ــ بۇرادەر، بالىنستىتا يېتىپ قالغانلىقلىرىنى بىلمەي قاپتىمەن، بىلگەن بولسام يوقلاپ بېرىپ، ئەھۋاللىشىپ كېلەرىدىم، نېمە كېسەل بىلەن يېتىپ قالدىلا؟ــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن ئېغىر ئۇھ تارتىپ:

ــ ھەي! شۇ قەبرىلىق ــ دە، بۇرادەر، خېلى بولغان ھالىم پېتىر، ئۇ يەر ــ بۇ يەرلىرىم ئاغرىپ تۇراتتى. ئەھۋالنى ئوغلۇمغا دەپ دوختۇرغا كۆرۈنۈپ باقاي دېسەم، مانا، ئەنە دەپ ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاخىر ئاغرىپ يېتىپ قالدىم. دوختۇر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ: «دەرھال بالىنستىتا ياتمىسا بولمايدۇ» دېدى. ئوغلۇمغا قارىسام چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ. مەن ئۇنى ماڭا ئىچى ئاغرىپ شۇنداق بولغان ئوخشايدۇ دەپتىمەن. لېكىن، ئۇ دوختۇرغا قاراپ: «دوختۇر، دادامنىڭ كېسىلى شۇنداق ئېغىرمۇ؟ مەن تېخى بىرنەچچە كۈن ئاسما ئوكۇل سالغۇزساقلا بولار دەپتىمەن تېخى» دېدى. دوختۇر ئوغلۇمنىڭ ئۈستىبېشىغا شۇنداق بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن: «ئەگەر گېپىمگە ئىشەنمىسىڭىز باشقا دوختۇرلارغا كۆرسىتىپ باقسىڭىزمۇ بولىدۇ» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئوغلۇم مېنى بالىنستىتا ياتقۇزۇپ داۋالاتتى. ئون كۈن يېتىپ تېخى تۈنۈگۈن چىقىۋىدىم. بۈگۈن ئەتىگەن نەۋرەم: «مېنى مەكتەپكە ئالغىلى بارغىن» دەپ جېدەل قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئالغىلى باراي دېسەم پۇت ــ قولۇمنىڭ ماغدۇرى يوق، بارماي دېسەم كېلىنىمنىڭ كوتۇلدىشى تۇرغانلا گەپ، شۇڭا كەلدىم،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ:

ــ بۇرادەر، ئەھۋاللىرى ياخشى بولۇپ قاپتۇ. شۇڭا، ئۆيدە ئولتۇرۇۋەرمەي نەۋرىلىرىنى ئالغىلى كەلگەچ سىرتلارنى ئايلىنىپ، ھاۋا ئالماشتۇرسىلا سالامەتلىكلىرىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە پايدىسى بار، ــ دەپ تەسەللى بەردى.

ساۋۇرئاخۇن سۇس كۈلۈمسىرەپ:

ــ بۇرادەر، دېگەنلىرى توغرا، لېكىن ئادەم كۆڭلى تارتمىغان ئىشنى قىلسا، ئۇنىڭ بەربىر ئەھمىيىتى بولمايدىغۇ. سىلىچۇ، يەنە نەۋرىلىرىگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىپ، خاتىرجەم يۇرەمدىلا، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ شۇنداق بۇرادەر، نەۋرەمنىڭ قىزغىنلىقى شۇنداق يۇقىرى، ئۇنىڭ قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سەپسەم بولمايدۇ، ــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن ئۆكۈنۈش تەلەپپۇزدا:

ــ ھەي بۇرادەر، مېنىڭ نەۋرەمنۇ شۇنداق ئوڭلۇق بولغان بولسا، مەنمۇ ئۇنىڭغا قىلغانلىرىمغا رازى بولغان بولاتتىم. ئۇ بالا ئەينەن ئانىسىنى تارتىپ چىقتى دېسىلە. شۇنداق كۆكەرمە، ئۇششۇق، پەقەت ئۆزۈمنىڭلا راست دەيدۇ، ــ دېدى.

ــ ھەي ساۋۇرئاخۇن، بالا كىچىك، ئۇلار ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. ئۇلار دېگەن يۇمران نوتىغا ئوخشايدۇ، قاياقتا ئەگسەك شۇ ياقتا ئېگىلىدۇ. ئۇلارنى قانداق تەربىيەلىسەك شۇنداق ئۆسۈپ يېتىلىدۇ. سىلى نەۋرىلىرىدىن قېيىدىماي، ئۇنى ئۆز ئارزۇلىرىدىكىدەك قىلىپ تەربىيەلەش ھەققىدە ئويلانسىلا ياخشى بولىدۇ.

شۇنداق قىلالىسىلا، قىلغان ئىشلىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك بولىدۇ.

ساۋۇرئاخۇن ئويلاپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، لېكىن بالىنى ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلمەمدىكىن دېسە، ئۇ بالا ئۆزىگە پايدىلىق گەپ بولسا شۇنداق ئاڭلايدۇ. ئۆزىگە پايدىلىق گەپ بولمىسا، تەتۈرلۈك قىلىپ قىيناپ ھەممە ئادەمنى ئاۋارە قىلىدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ نەۋرىسىدىنلا ئەمەس، كېلىنىدىنمۇ ئاغرىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا نېمەدەپ تەسەللى بېرىشنى بىلمىدى. لېكىن، ساۋۇرئاخۇننىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ، ئۇنىڭ مىسكىنلىك چىقىپ تۇرغان تۇرقىدىن، ئۇنىڭ شۇ تاپتا ناھايىتى زور تەسەللىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان بىر مۇڭدىشىپ تەسەللى بېرىشنى ئويلاپ تۇرۇشىغا دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. ئۇلار ئىككىسى تەڭلا مەكتەپ ئىچىگە قارىدى. قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەن تىپتىنچ مەكتەپ قورۇسى جانلىنىپ كەتتى. سىنىپتىن يۈگۈرۈپ چىققان ئوقۇغۇچىلار قىيا ـ چىيا قىلىشىپ مەكتەپ قورۇسىنى بىر ئالدى. ئۇلار دەرۋازا ئالدىدىن سەل چەتكە سۈرۈلۈپ، سىنىپتىن چىقىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ، نەۋرىلىرىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى. تۇركىزاتجان ساۋۇرئاخۇننىڭ نەۋرىسى مۇرادىل بىلەن بىرگە دەرۋازىدىن چىقتى. تۇركىزاتجان دەرۋازىدىن چىقىپ ئاۋۇال ساۋۇرئاخۇنغا، ئاندىن بوۋىسىغا سالام

بېرىپ كۆرۈشتى. مۇرادىل بولسا ئىككى يېنىغا قارىماي ئۇدۇل ساۋۇرئاخۇننىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ــ قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، تۇخۇم ئالغاچ كەلدىڭمۇ؟ــ دېدى.

ساۋۇرئاخۇن نەۋرىسىگە يېلىنغان تەلەپپۇزدا:

ــ بالام، ئاپىڭنىز تۇخۇم پىشۇرۇپ قويماپتۇ،ــ دېدى.

ــ ئۆزۈڭ پىشۇرۇپ ئەكەلسەڭ بولمامدۇ؟

ساۋۇرئاخۇن بىر نەۋرىسىگە، بىر تۇرسۇنئاخۇن بىلەن تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ بالام، ئۆيدە تۇخۇم يوقكەن،ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولسا ماڭا دۇكاندىن يەيدىغان نەرسە ئېلىپ بەر.

ساۋۇرئاخۇن نەۋرىسىگە قاتتىق گەپ قىلماي:

ــ بالام، يېنىمدا پۇل يوقتى،ــ دېدى.

مۇرادىل بوۋىسىنىڭ گەپلىرىگە پەرۋا قىلماي:

ــ مېنى ئۇنداق ئالغىلى كەلگىنىڭنىڭ نېمە پايدىسى، سارالڭ، ئالە بۇ نەرسەڭنى،ــ دەپ سومكىنى تاشلاپ قويۇپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن بىلەن تۇركىزاتجان بۇ بالىنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇننىڭ نەۋرىسىنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ، ئۇنىڭ نەۋرىسى ۋە كېلىنىدىن ئاغرىنىشىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. ساۋۇرئاخۇن يەردىكى سومكىنى ئېلىپ تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ ھەي بۇرادەر: «ئادەم بالىسىنى باقسالڭ ئاغزى ــ

بۇرنۇڭنى قان ئېتەر، ھايۋان بالىسىنى باقساڭ ئاغىزى ـ بۇرنۇڭنى ماي ئېتەر» دېگەندەك، بۇ بالا چوڭ بولغاندا ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشىتىپ قويمىسلا بولاتتىغۇ، ـ دېدى ياش لىغىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى تۇرسۇنئاخۇندىن ئەپقېچىپ، ـ بۇرادەر، بالىنىڭ مىجەزىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆردىلە، بالا مۇشۇنداق تۇرسا، ئۇنىڭدىن قانداق ئاغرىنماي. ھەي، مەنغۇ مەيلى، مېنىڭ بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغان، نەچچە كۈنلۈكۇم قالغان ئادەممەن، مەن ئۇنىڭ چوڭ بولغاندا ئۆزىنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەجرىنى يەردە قويمىسىكەن دەپ ئويلايمەن، خوش بۇرادەر، مەن ماڭاي، ـ دەپ خوشلىشىپ ماڭدى.

تۇرسۇنئاخۇن ساۋۇرئاخۇنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپلا قالدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

ـ بوۋا، ماڭايلىمۇ، ـ دېگەندىلا، تۇرسۇنئاخۇن ئاندىن ئېسىگە كېلىپ تۇركىزاتجانغا:

ـ ماڭايلى بالام، ـ دەپ تۇركىزاتجاننى يېتىلەپ ماڭدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسى بىلەن ياندىشىپ كېتىۋېتىپ، كەينىگە ئۆرۈلۈپ نەۋرىسىنىڭ سومكىسىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان ساۋۇرئاخۇنغا قاراپ قويدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ ساۋۇرئاخۇنغا قاراۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

ـ بالام، كەينىڭىزگە قاراپ كەتتىڭىزغۇ، نېمىگە قارايسىز؟ ـ دېدى بىلمەسكە سېلىپ.

ـ بوۋا، ئاۋۇ بوۋام بەك بىچارىكەن، شۇنىڭغا قاراۋاتىمەن. بىراق، بوۋا، ئۇ بوۋاممۇ ماقال ـ تەمسىل بىلىدىكەن ـ ھە.

ــ بالام، چوڭلارنىڭ ھەممىسى ماقال ـ تەمسىل بىلىدۇ.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىغاندىن كېيىن:

ــ بابا ئۇ بوۋام گېپىنىڭ ئاخىرىدا: «ئادەم بالىسىنى باقسا ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى قان ئېتەر، ھايۋان بالىسىنى باقسا ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى ياغ ئېتەر» دېگەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ شۇنچە سۆزلەر ئارىسىدىن ماقال ـ تەمسىلنى پەرقلەندۇرەلىگەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، بابا كۆڭلىدە پەيدا بولغان غەشلىكنى ئۇنتۇپ:

ــ شۇنداق بالام، بابا ساۋۇرئاخۇن بۇ تەمسىلنى تازا جايىدا ئىشلەتتى، دېمىسىمۇ ئۇ بالىنىڭ قىلىقى سەتكەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بىردەم جىممىدە ماڭغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، ئاشۇ ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنىمۇ بىلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بۇ سوئالىنى سورايدىغانلىقىنى بايىلا پەملىگەنىدى، شۇڭا ئۇمۇ بۇ ھەقتە ئويلىنىۋاتاتتى.

ــ بىلىمەن بالام، ــ دېدى ئېغىر تىنىپ.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ جاۋابىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ بوۋا، ماڭا ئېيتىپ بېرىسىز ـ ھە؟ ــ دېدى.

ــ ئېيتىپ بېرىمەن بالام، ئېيتىپ بېرىمەن.

تۇركىزاتجان خۇشاللىقىدا سەكرەپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، كۆڭلىدىكى غەشلىكلەر ئاللىقاياقلارغا تاراپ كەتكەندەك بولدى.

تۇركىزاتجان كەچلىك تاماقتىن كېيىنلا كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى ئۈستەلگە يېيىپ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ چۆچەك ئاڭلاش ئۈچۈن ئالدىراپ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە باشلىغانلىقىنى بىلىپ، چۆچەك ھەققىدە ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ بۇۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە ئويلىنىپ ئولتۇراتتى. تۇركىزاتجان بۇۋىسىغا قاراپ قويۇپ، كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇپ تاپشۇرۇق دەپتىرىنى قولىغا ئېلىپ:

ــ بۇۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن چۆچۈپ قاراپ، تۇركىزاتجانىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلەرنى ئۆزىگە تەڭلەپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، تاپشۇرۇق دەپتەرلەرنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ، ــ دەپ دەپتەرلەرنى قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بۇۋا، ئەمدى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىڭە؟ ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ.

ــ بولىدۇ بۇۋا.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىزدىن يىراق ماكاندا بىر شەھەر بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ دىققىتىنى يىغىپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا كىرىشتى.

«ئاشۇ شەھەردە بىر سودىگەر ئۆتكەنمىكەن. ئۇنىڭ سودا ـ سېتىق بىلەن تاپقان مال ـ دۇنياسى ئۆمۈر بويى يېتىپ يېسىمۇ ئاشقۇدەك ئىكەن. لېكىن، ئۇ قېرىلىققا قەدەم قويغان بولسىمۇ بىرەر پەرزەنت يۈزى كۆرمەپتۇ. ئۇ ئاخىر كۆپ ئويلاپ بىرەر يېتىم بالىنى بېقىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ.

سودىگەر بالا بېقىۋېلىش كويىدا يۈرگەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، سودىسىدىن يېنىپ ئۆيىگە كېتىۋاتسا، شەھەر سىرتىدىكى ئەسكى تاملىقتىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سودىگەر: «بۇ نېمە ئالامەتتۇ» دەپ ئەسكى تاملىققا بارسا، يەتتە ـ سەككىز ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا ئەسكى چاپاننىڭ ئىچىدە تۇگۇلۇپ ئولتۇرۇپ يىغلاۋاتقۇدەك. بالىنىڭ بىچارە ھالىنى كۆرۈپ، سودىگەرنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كېتىپتۇ. سودىگەر بالىدىن ئۇنى ـ بۇنى سوراپتۇ. بالا بېشىنى چايقاپ ئولتۇرۇپتۇ. سودىگەر يەنە:

ــ سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ بارمۇ؟ ئۆيۈڭ نەدە؟ مەن ئاپىرىپ قويايى،ــ دەپتۇ. بالا يەنىلا گەپ قىلماي يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. سودىگەر بالىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ: «مەن ئىزدەۋاتقان بالا مۇشۇ ئوخشايدۇ، خۇدا تىلىكىمنى ئىجابەت قىپتۇ. مەن بۇ بالىنى بېقىپ بىر ساۋابلىق ئىش قىلاي...» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ:

ــ يۈر، ماڭا بالا بولغىن، بۇ يەردە ئولتۇرۇۋەرسەڭ سوغۇقتا توڭلاپ قالىسەن،ــ دەپ ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئېلىپ مېڭىپتۇ.

سودىگەر بالىنى ئۆيىگە ئەكىلىپ، ئۇستىدىكى كونا كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ تاشلاپ، بالىنى يۇيۇندۇرۇپ، ئۇستىبېشىنى يېڭىلاپ، چىرايلىق كىيىندۈرۈپتۇ. مانا ئەمدى بالىنىڭ قاسىقى بېسىپ كەتكەن تۇرقىدىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ. سودىگەر شۇ كۈنىدىن باشلاپ ئۇ بالىغا ئاتىلىق مېھرىنى بېرىپ، ئۆزى يېمەي يېگۈزۈپ، كىيمەي كىيگۈزۈپ ئەتىۋارلاپ بېقىپتۇ. بالىنى ئۆزى بىلەن بىرگە شەھەرمۇشەھەر ئېلىپ يۈرۈپ سودا ئىشلىرىنى ئۆگىتىپتۇ. لېكىن سودا ـ سېتىق ئىشلىرىغا بىۋاستە قول سالدۇرماي، تەييار پۇلنى خەجلەشكە قويۇۋېتىپتۇ. ئاردىدىن بىرقانچە يىللار ئۆتۈپ بالا كېلىشكەن بىر يىگىت بوپتۇ. سودىگەر ئىلگىرى بالا يۈزى كۆرۈپ باقمىغان بولغاچقا: «بالا دېگەن شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ بالىنى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بالا ھەممە ئىشتىن قول ئۈزۈپ، بىكار تەلەپ بەگلىگى ـ قىمارۋازلار بىلەن ئارىلىشىدىغان بولۇۋاپتۇ. سودىگەر بەزى قىممەت باھالىق مالىرىنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئوغلىدىن سورىغانىكەن:

ــ ئەمدى، مەن سېنىڭ ئالدىڭدا ئوغرى بولدۇممۇ؟ بۇ ئاھانەتكە قالغۇچە شۇ كېچىدە توڭلاپلا ئۆلۈپ كەتسەم بوپتىكەن !ــ دەپ قېيىداپ تەرسالىق قىپتۇ.

سودىگەر بالىنى چوڭ قىلغۇچە ئونىڭغا سىڭدۈرگەن ئەجرى، تارتقان جەبىر ـ جاپاسىغا ئېچىنىپ، ئارتۇق گەپ قىلماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بالا ئاتىسىدىن تەپ تارتماي قىممەت باھالىق مالالارنى ئاتىسىنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ

تۇرۇپلا سىرتقا ئېلىپ ماڭىدىغان بوپتۇ. بۇ ئىش نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. لېكىن، سودىگەر بالىغا نەسىھەت قىلىپ ئۆتكۈزەلمەي، ئۆزىنىڭ قىممەت باھالىق مالىلىرىنى چىڭ تۇتۇشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى بالا ئۆيىنى ئاختۇرۇپ قولىغا چىققۇدەك بىرنەرسە تاپالماي دادىسىغا:

— دادا، مەن بۇگۈن كوچىغا چىقماقچى، مىڭ تىللا بەرگىن، — دەپتۇ.

— ئۇنچە كۆپ پۇلنى نېمىگە ئىشلىتىسەن؟ — دەپتۇ سودىگەر.

بالا يەنە ئۆكتەملىك قىلىپ:

— مېنىڭ بوينۇمنى بۇنداق قىسىدىغان ئادەم نېمىدەپ مېنى بېقىۋالغان؟ — دەپ تەنە قىپتۇ.

سودىگەر بۇ ئاچچىق گەپكە چىدىمای ئۇنىڭ تەلەپ قىلغىنىنى بېرىپتۇ.

بالا قىمار ئويناپ دادىسىنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە يىغقان مال ـ دۇنياسىنى توزۇتۇۋېتىپتۇ. بالىنىڭ بۇ قىلىقلىرى سودىگەرگە تولىمۇ ئەلەم قىپتۇ. لېكىن سودىگەر: «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دەپ ئەلىمىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۇرۇپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، سودىگەر دۇكىنىنى تاقاپ خىيال بىلەن ئۆيىگە كېتىۋاتسا، يولدا بىر تېرە ـ بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان بىر پاقلان ئۇچراپتۇ. سودىگەر ئۇنى يانداپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغاندا پاقلان ئېچىنىشلىق مەرەپ سودىگەرنى يولدىن توختىتىپتۇ. چۈنكى، پاقلانىڭ مەرىشى سودىگەرنىڭ قۇلىقىغا يېتىم بالىنىڭ يىغىسىدىنمۇ ئېچىنىشلىق ئاڭلىنىپتۇ. سودىگەر

پاقلاننىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپتۇ. پاقلان يەنە يىقىلىپ كېتىپتۇ. سودىگەر پاقلاننىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئۇنى تاشلاپ كەتمەكچى بوپتۇ ـ يۇ، لېكىن كۆڭلى ئۇنىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزالماي مۇرىسىگە ئېلىپ كۆتۈرۈپ ئەكېتىپتۇ...

سودىگەر پاقلانىنى ئۆيىگە ئەكېلىپ، ئۇن سۇيى قىلىپ ئىچۈرۈپ ياخشى كۈتكەچكە، پاقلان ئاستا ـ ئاستا ياخشىلىنىشقا باشلاپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ پاقلان رەسمىي ئورنىدىن تۇرۇپ سەكرەيدىغان بوپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ پاقلان چوڭىيىپ قوچقار بوپتۇ. ئۇ يات كىشىلەر يېقىن كەلسە چاپچىپ ئۇسىمەن دەيدىغان، سودىگەرنى كۆرسە مەرەپ، يېقىن كەلسە قوللىرىنى يالاپ، پۇراپ ئامراقلىق قىلىدىغان بوپتۇ. ئەنە شۇ كۈنلەردە سودىگەرنىڭ قوچقاردىن بۆلەك كۆڭۈل خۇشى قالماپتۇ. ئوغلى بولسا بىساتىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى قىمارداپ ئۇتتۇرۇپ تۈگىتىپتۇ. سودىگەر كېيىنكى كۈنلەرنىڭ غېمىنى قىلىپ، قالغان دۇنياسىنى يوشۇرۇپ قويغانكەن. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغلى نەشە چېكىپ مەست ـ ئەلەس كىرىپ:

ـــ دادا، ماڭا مىڭ تىللا كېرەك، ـــ دەپ دېۋەيلەپتۇ.

ـــ ئوغلۇم، ھەممىنى خەجلەپ تۈگەتتىڭ، مەندە جاندىن بۆلەك نەرسە قالمىدى، ـــ دەپتۇ سودىگەر، ئوغلى:

ـــ سەن مەندىن يوشۇرۇپ تېقىپ قويغان نەرسىلىرىڭنى چىقارمىساڭ ھەممە نەرسەڭنى كۆيدۈرۈپ تۈگىتىمەن، ـــ دەپ ئۆيگە ئوت قويماقچى بولغانكەن. سودىگەر ئوغلىنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ. ئوغلى پەيلىدىن يانماي:

— نېرى تۇر، — دەپ سودىگەرنى بىرنى ئىتتەرگەنىكەن، سودىگەر قوچقارنىڭ ئالدىغا يىقىلىپ چۈشۈپ، ئاغزى — بۇرنى يېرىلىپ، چىشى چۈشۈپ كېتىپتۇ. قوچقار ئالدىدا سۈنايلىنىپ ياتقان سودىگەرنىڭ باش — كۆزىنى پۇراپ يالاپتۇ. بۇ چاغدا سودىگەرگە بىر ئەقىل كەپتۇ — دە، قوچقارنىڭ بوينىدىن ئارغامچىنى يېشىۋېتىپ، ئۆيگە ئوت قويماقچى بولۇپ، سەرەڭگە ئىزدەپ يۈرگەن ئوغلىنى كۆرستىپ:

— ئۇر، سوقە، — دەپتۇ.

قوچقار ئۇچقاندەك بېرىپ بالىنى قاتتىق بىرنى ئۇسۇپتۇ. بالا تۇيۇقسىز كەلگەن بۇ زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي دومىلاپ كېتىپتۇ. قوچقار ئۇسۇشنى توختاتماپتۇ. بۇ چاغدا نەشە چېكىپ مەست بولۇپ قالغان بالىنىڭ كۆزىگە قوچقار ئېيىقتەك يوغان كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ — دە، قورقۇپ ئاللا — تووا كۆتۈرۈپتۇ. ئۇ مەست بولغاچ كاللىسىغا: «مېنى باققان ئادەم ئەمەس، ئالۋاستى ئىكەن، دېگەن خىيال كەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قورققىنىدىن كەينىگە قارىماي بەدەر تىكىۋېتىپتۇ. ئۇ بالا شۇ كەتكەنچە ئىككىنچى قايتىپ كەلمەپتۇ...

سودىگەر كېيىنكى كۈنلەردە قوچقارنى سويۇپ سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىنى دەسمايە قىلىپ، يەنە سودىسىنى يۈرۈشتۈرۈپ، كۈنىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ خاتىرجەم كۈنگە ئېرىشكەن ۋاقتىدا ئۆزىنىڭ مال — دۇنياسىغا ۋارىسلىق قىلدۇرسەن دەپ ھېلىقى بالىنى بېقىپ چەككەن بىر تالاي رىيازەتلىرى بىلەن بۇ قوچقارنى بېقىپ كېيىنكى كۈنلەردە خاتىرجەم ياشاشقا

ئىمكانىيەت يارىتىلىشىنى ئويلاپ: «ئادەم بالىسىنى باقسام ئاغزى ـ بۇرنۇمنى قان قىلدى، ھايۋان بالىسىنى باقسام ئاغزى ـ بۇرنۇمنى ياغ قىلدى» دەپ باشقىلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ سودىگەر قالغان ئۆمرىدە تاپقان مال ـ دۇنياسىنى خەيرلىك ئىشلارغا ئىشلىتىپ خاتىرجەم ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «ئادەم بالىسىنى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى قان ئېتەر، ھايۋان بالىسىنى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى ياغ ئېتەر» دېگەن ماقال ئاشۇ سودىگەرنىڭ كەچمىشىدىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنىكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تۇرکىزاتجان قولى بىلەن ئېڭىكىنى تىرىگىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئوماق ھالىتىگە قاراپ شۇنداق دىلى سۆيۈنۈپ كەتتى ـ دە:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز مەن ئېيتقان چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىۋاتامسىز ياكى باشقا نەرسىلەرنى خىيال قىلىۋاتامسىز؟ ــ دېدى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ ياق بوۋا، باشقا نەرسىنى ئويلىمىدىم، مۇشۇ چۆچەك ھەققىدە ئويلاۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجاننىڭ جاۋابىدىن تۇرسۇنئاخۇن خۇشال بولۇپ:

ــ ئەمسە بۇ چۆچەكتە قانداق مەزمۇن ئىپادىلىنىپتۇ؟ــ دېدى.

تۇركىزاتجان گېپىنى قىرىپ، قوشۇمسىنى تۇرۇپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئادەم بالىسى ياخشى تەربىيە ئالمىسا، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەجرىنى ئاقلىماقتا يوق، ئاتا ـ ئانىسىغا زۇلۇم قىلىدىغانلىقى، ۋاپاغا جاپا قىلىدىغانلىقى، ئادەم ھايۋان بالىسىنى باقسا ئۇ ۋاپاغا ۋاپا قىلىپ، باققان ئادەمنىڭ ئەجرىنى قايتۇرىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ،ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ئادەم بالىسىنى بېقىش بىلەن تەربىيەلەشكە تەڭ كۆڭۈل بۆلمىسە، بالا ئاتا ـ ئانىنىڭ باققان ئەجرىگە لايىق جاۋاب قايتۇرماقتا يوق، ئاتا ـ ئانىسىغا زۇلۇم ـ ئەلەم ئەكېلىدۇ. شۇڭا، ئادەم دېگەن كىچىكىدىن باشلاپ چوقۇم ياخشى تەربىيەلىنىشى، يامان ئادەتلەرنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋالماسلىقى كېرەك،ــ دېدى.

ــ چۈشەندىم بوۋا، مەنمۇ چوقۇم ياخشى ئوقۇپ ياراملىق ئادەم بولىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەمنۇنلۇق بىلەن باغرىغا بېسىپ:

ــ رەھمەت بالام، دېگىنىڭىز كەلگەي،ــ دەپ چوڭقۇر مېھرى بىلەن پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەكلىپى

تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، سانىيە مۇئەللىمنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ماڭدى. سانىيە مۇئەللىمۇ تۇرسۇنئاخۇننى كۆرۈپ، مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقتى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بېرىپ، ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، يۇرسىلە، ئىشخانىغا كىرەيلى، ــ دەپ تەكلىپ قىلدى.

ــ سىزنى ئاۋارە قىلماي، بالىلارنىڭ دەرسىدىن چۈشىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن. تۇركىزاتجانىنى مۇشۇ يەردىلا ساقلاي، ــ دېدى تۇرسۇنئاخۇن.

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مەن سىلى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ساقلاپ تۇرغانىدىم، ئىشخانىغا كىرسىلە، سۆزلىشىدىغان ئىش بار ئىدى.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىمنىڭ ئۆزى بىلەن نېمە توغرۇلۇق سۆزلىشىدىغانلىقىنى بىلمىگەچكە: «تۇركىزاتجان بىرەر كەپسىزلىك قىلىپ سانىيە مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويغانمىدۇ» دەپ سەل جىددىيلەشتى. چۈنكى، تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ

ھەرقانداق سەۋەب بىلەن سانىيە مۇئەللىمنى رەنجىتىپ قويۇشنى خالىمايتتى. شۇڭا، سانىيە مۇئەللىمگە:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ئىشخانىغا كىرمەي مۇشۇ يەردىلا سۆزلەشسەك بولامدۇ؟ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنىنىڭ سۆزىدىن ئۇنىڭ بىر ئىشقا دىلىغۇل بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلى تۇركىزاتجاندىن ئەنسىرەپ قېلىۋاتاملا نېمە، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا، ئىشخانىغا كىرسەكمۇ تۇركىزاتجان ھەققىدە سۆزلەشمەيمىز، سىلى بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار ئىدى، تۇركىزاتجانمۇ ئىشخانىغا كىرىدۇ. بۇ سائەتتىكى دەرس ئوقۇتقۇچىسىغا تۇركىزاتجانىنى ئىشخانىغا ئالغاچ چىقىشنى ئېيتىپ قويغانىدىم،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن خاتىرجەم بولۇپ سانىيە مۇئەللىم بىلەن ئىشخانىغا كىردى. ئىشخانىدا يەنە ئىككى ئايال ئوقۇتقۇچى بار ئىكەن. ئۇلار تۇرسۇنئاخۇننى كۆرۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەردى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن، سانىيە مۇئەللىم كۆرسەتكەن ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا ئۇسۇزلۇق قۇيۇپ بېرىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بۇ ئىككى ئوقۇتقۇچىمۇ ماڭا ئوخشاش 1 ـ يىللىقلارنىڭ سىنىپ مەسئۇللىرى، بۇ روشەنگۈل مۇئەللىم، بۇ شادىيە مۇئەللىم. بۇ مۇئەللىملەرمۇ سىلىنىڭ تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن

چۆچەكلىرىنى بالىلاردىن ئاڭلاپ: «شۇ چۆچەكلەرنى بىزمۇ تۇرسۇنئاخۇن ئاكىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاپ باقساق، چۆچەكلەرنىڭ مەنبەسىنى بىلىپ باقساق» دېگەنىدى، شۇ ھەقتە سىلى بىلەن مەسلىھەتلىشەيلى دەپ چاقىرىشىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇتقۇچىلارغا بىر قاراپ چىقىپ تەكىنلىك بىلەن:

ــ ھەرقايسىلىرى ئوبدان ئويلاپتىكەنلا، سانىيە مۇئەللىم، مەن سىزگە ئۆتكەندىلا چۆچەكلەرنىڭ تولۇق بىر مەنبەسى يوق دېمىگەنمىدىم. بەزىلىرىنى مەن گېزىت ـ ژۇرنال، كىتابلاردىن ئوقۇغان، بەزىلىرىنى ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن ئاڭلىغان، يەنە بەزىلىرىنى نەۋرەمنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن توقۇغانمەن. گېزىت ـ ژۇرنالىلاردا ئېلان قىلىنغانلىرىنى ئۆلچەملىك، توغرا دەپ قارايمەن. چۈنكى، گېزىت ـ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغانلىرىنى ئاۋام ئېتىراپ قىلغان چۆچەكلەر. ئۆزۈمنىڭ توقۇغانلىرىنى ئۆلچەملىك دېيەلمەيمەن. چۈنكى، ماقال ـ تەمسىللەر خەلقنىڭ كاتتا مەدەنىيەت بايلىقى. خەلق دېگىز بولسا، مەن بىر تامچە سۇ. مېنىڭ بىلىدىغىنىم چەكلىك. ھەممىنى بىلىپ كېتىشىم مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، مەن چۆچەكلەرنى ئۆزۈم بىلگەنچە، ئۆزۈمنىڭ مەنتىقى بويىچە ئوتتۇرىغا چىقارسام، ناۋادا بۇنى خەلق ئېتىراپ قىلمىسا، قىلغان ئىشىم خاتا بولىدۇ دېگەن گەپ، ــ دېدى.

روشەنگۈل مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ توغرا، مەنتىقلىق سۆزلىگەنلىكىنى ئاڭلاپ، قىلىۋاتقان ئىشىنى

قويۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىز تولىمۇ سەمىمىي، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن گەپ قىلدىڭىز، مەن هازىرچە سىز ئېيتقان ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىدىكى چۆچەكلەردىن: «بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغىچا بوپتۇ، قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ»، «ئەقىل ياشتا ئەمەس باشتا»، «سەدىقە بالانى يەر...»، «قاغا بالام ئاپپاق، كىرپە بالام يۇمشاق» دېگەن چۆچەكلەرنى ئاڭلىدىم. بۇ چۆچەكلەرنىڭ هەممىسى ئاشۇ ماقال ـ تەمسىللەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئۈچۈنلا ئېيتىلغاندەك هەممە جەهەتتىن دەل جايىغا چۈشۈپتۇ. بەلكىم باشقىلار ئاشۇ ماقال ـ تەمسىللەرنى شەرهلىمەكچى بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق دەل، جايىدا شەرهلەپ بېرەلمەسلىكى مۇمكىن. شۇڭا، مۇمكىن بولسا بىزگە ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىدە يەنىمۇ كۆپرەك چۈشەنچە بەرگەن بولسىلا، بىز بۇنى ئوقۇغۇچىلارغا ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈشتە پايدىلانساق، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماقال ـ تەمسىللەرنى ئېسىدە تۇتۇۋېلىشىمۇ ئاسان بولاتتى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن روشەنگۈل مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. ئۇ خۇشاللىقىدا روشەنگۈل مۇئەللىمگە دەققەت قىلىپ قارىدى. ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، قوي كۆزلىرىدىن ئەقىل نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان بۇ مۇئەللىم شۇنداق مېهرىلىك كۆرۈندى. تۇرسۇنئاخۇن روشەنگۈل مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىگە مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن:

— روشەنگۈل مۇئەللىم، مېنى بەك ماختىۋەتتىڭىز، ئەگەر مېنىڭ ئېيتقان چۆچەكلىرىمنى ئوقۇتۇشتا پايدىلانماقچى بولسىڭىز، بولىدۇ، مەنمۇ بىلگەنلىرىمنى سىلەردىن ئايىمايمەن، — دېدى.

روشەنگۈل مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئۆزىگە ھۆرمەت بىلدۈرگەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ:

— بىز ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ماتېرىيال، مەنبەيىمىز قانچىكى كۆپ بولسا شۇنچە خۇش بولىمىز. ئەگەر سىلى شۇنداق مەنبە بىلەن بىزنى تەمىنلەپ بەرسىلە، ئەلۋەتتە بۇ بىز ئۈچۈن بىر ياخشى ئىش، — دېدى.

دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنىپ، ئىشخانىغا دەرستىن چۈشكەن ئوقۇتقۇچىلار كىتاب ـ ماتېرىياللىرىنى كۆتۈرۈشكىنىچە كىرىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا يەنە بىر ئوقۇتقۇچى تۇركىزاتجانىنى ئېلىپ ئىشخانىغا كىردى. ئۇ ئوقۇتقۇچى تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بېرىپ كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، تۇركىزاتجانمۇ ئىشخانىدىكى ئوقۇتقۇچىلارغا ئايرىم ـ ئايرىم سالام بېرىپ بولۇپ بوۋىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ ئەركىلىتىپ قويدى. تۇركىزاتجاننى ئەكىرگەن ھېلىقى ئوقۇتقۇچى ماتېرىياللىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، تۇرسۇنئاخۇن بىلەن خوشلىشىپ يەنە دەرس ئۆتكىلى چىقىپ كەتتى. سانىيە مۇئەللىم ئىشخانا تىنچلانغاندا، ئاندىن يەنە گەپ باشلىدى.

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مەن ماقال ـ تەمسىلىلەر

ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى دەسلەپتە نەۋرىلىرىدىن ئاڭلىغاندىلا، بۇ ھەقتىكى كۆز قارىشىم، مەقسىتىمنى سىلىگە ئېيتقان. مېنىڭ بۇ خىزمەتداشلىرىمۇ سىلىنىڭ ماقال ـ تەمسىللەر ھەققىدىكى چۆچەكلىرىنى ئاڭلاپ شۇ ھەقتە كۆپرەك مەنبەگە ئىگە بولۇش ئويىغا كەپتۇ. چۈنكى، بالىلار ماقال ـ تەمسىللەرگە قىزىقىدۇ. ماقال ـ تەمسىللەرنى ئاسان يادلىۋالىدۇ. بىز بالىلارغا تەربىيە ئىشلىگەندىمۇ ماقال ـ تەمسىللەرنى قوللىنىپ تەربىيە ئىشلەيمىز. دېمەك، بالىلار دائىم ماقال ـ تەمسىللەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، بالىلارغا ماقال ـ تەمسىللەرنى بىلدۈرۈش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ كېلىپچىقىشىنىمۇ بىلدۈرەلسەك، بالىلار تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالالايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھەقتە بىزگە ياردەم قىلسىلا بولاتتى.

تۇرسۇنئاخۇن كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، ھەرقايسىڭىزلارنىڭ مېنى شۇنچە ھۆرمەتلەپ، ئىززەتلىگەنلىكىڭىزلەرگە چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. لېكىن، سىزلەر قويغان تەلەپنى ئورۇنلاشقا ئاجىزلىق قىلىمەن. چۈنكى، سىزلەرنى ھازىرچە بۇ ھەقتىكى ماتېرىيال بىلەن تولۇق تەمىنلەپ كېتەلمەيمەن. بىراق، كونىلار: «بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايما» دەپتىكەن. مەن بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سىلەر ئارقىلىق بالىلارغا بىلدۈرۈشكە تىرىشىمەن. چۈنكى، بالىلار بىزنىڭ كەلگۈسىمىز ئەمەسمۇ. بالىلارنىڭ ساغلام، ئەقىللىك، جەمئىيەتكە يارىملىق ئادەم بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ھەممىزنىڭ

مەسئۇلىيىتىمىز بار. بۇنىڭدىن باش تارتساق بولمايدۇ. كونىلارمۇ: «بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايما» دەپ بىكار ئېيتمىغان ـ دە. چۈنكى، سىلەرمۇ بىلگىنىڭلارنى ئايماي، قان ـ تەر سەرپ قىلىپ بالىلارغا بىلدۈرۈش ئۈچۈن بىلگەنلىرىمنى پەقەت ئايمايمەن، ـــ دېدى.

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسى تۇرسۇنئاخۇننىڭ جاۋابىدىن رازى بولۇشتى. سانىيە مۇئەللىم تۇرکىزاتجاننى ئەركىلىتىپ:

ـــ تۇرکىزاتجان، بىزمۇ ئەمدى سىزگە ئوخشاش بوۋىڭىزنىڭ چۆچەكلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلىيالايدىغان بولدۇق، ـــ دېدى.

تۇرکىزاتجان بىر بوۋىسىغا، بىر سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ قويۇپ:

ـــ مۇئەللىم، بىراق بوۋام چۆچەكنى ئۇدۇل كەلگەن ۋاقىتتا ئېيتمايدۇ، ـــ دېدى.

تۇرکىزاتجاننىڭ گېپىنى ئوقۇتقۇچىلارنى سەل ئەجەبلەندۇردى. سانىيە مۇئەللىم:

ـــ ئۇنداق بولسا، بىزگە دەپ بېرىڭە، بوۋىڭىز چۆچەكنى قانداق ۋاقىتتا ئېيتىدۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ بوۋام چۆچەكنى ئاخشىملا ئېيتىدۇ، ـــ دېدى.

خېلىدىن بىرى سۆھبەتكە قاتناشقان بولسىمۇ، گەپكە ئارىلاشماي ئولتۇرغان شادىيە مۇئەللىم تۇرکىزاتجاندىن:

ـــ تۇرکىزاتجان، بوۋىڭىز نېمىشقا چۆچەكنى ئاخشىملا ئېيتىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ كۇندۇزى چۆچەك ئېيتسا، چۆچەك ئېيتقۇچىنىڭ ساغرىسىغا چىقان چىقىپ قالغۇدەك، شۇڭا بوۋام كۇندۇزى چۆچەك ئېيتمايدۇ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجانىڭ بالىلارچە بۇ گېپىدىن ئىشخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كېتىشتى. تۇركىزاتجانمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ كۈلدى. شادىيە مۇئەللىم يەنە:

ــ ئۇنداقتا، بىز ھەر ئاخشىمى سىلەرنىڭ ئۆيگە چۆچەك ئاڭلىغىلى بارساق بىزنى قارشى ئالامسىز؟ ــ دېدى چېقىشىپ.

ــ ئەگەر سىز بوۋامغا بىرەر ماقال ـ تەمسىلنىڭ قانداق يەردە ئىشلىتىلگەنلىكىنى دەپ بەرسىڭىز، ئاندىن بوۋام سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىدۇ، ــ دېدى.

ئىشخانىدىكىلەر يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى. سانىيە مۇئەللىم سائىتىگە قاراپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بۇ ئىشتا شۇنداق كېلىشتۇق ئەمىسە، سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق، ــ دېدى.

ئۇلار بىللە ئىشخانىدىن چىقىپ خوشلاشتى.

تۇركىزاتجان مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ:

ــ بوۋا، بايا سىز دېگەن: «بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما» دېگەنمۇ ماقالمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ شۇنداق بالام، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان ئادىتى بويىچە بوۋىسىدىن سوئال سوراشنى داۋاملاشتۇردى.

— بوۋا، سىزمۇ باشقىلار بىلەن سۆزلەشكەندە ماقال - تەمسىللەرنى ئىشلىتىپ سۆزلەيدىكەنسىز - ھە؟

— شۇنداق بالام، شۇنداق بولسىمۇ ئاز گەپ قىلىپ كۆپ مەنىنى بىلدۈرگىلى، مەقسەتنى جانلىق، كۆچلۈك ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ.

— ئەمىسە بوۋا، مۇشۇ ماقال - تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنىمۇ بىلەمسىز؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

— بىلىمەن، — دېدى.

— بوۋا، ئەمىسە ماڭا ئېيتىپ بېرىڭە؟

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بالام، بۇ ماقال - تەمسىلنىڭ ئۆزىلا بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما دەپ تۇرسا، مەن بىلگىنىمنى سىزدىن ئايىسام قانداق بولىدۇ، — دېدى چاقچاق قىلىپ.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ نەۋرىسىنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ مەستلىكى كېلىپ كەتتى.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان بوۋىغا ئىلگىرىكىدەك ئۆيگە كىرىپلا تاپشۇرۇق ئىشلەشكە تۇتۇش قىلماي، بوۋىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېشىنى بوۋىسىنىڭ يوتىسىغا قويۇپ ياتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بالام، بۈگۈن ئىشلەيدىغان تاپشۇرۇق يوقمۇ؟ ئەجەب خاتىرجەمغۇ سەن، مۇئەللىم تاپشۇرۇق بەرمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بېشىنى كۆتۈرمەيلا:

ــ ئىشلەيدىغان تاپشۇرۇققۇ بار بوۋا، لېكىن ئىشلىگۈم كەلمەيۋاتسا، ــ دېدى ئېرىنچەكلىك بىلەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ كەيپىياتىغا قاراپ:

ــ بالام، چارچاپ قالغان ئوخشايسىز، بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىپ ئاندىن ئىشلەڭ، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان: «ھە» دەپ قويۇپلا شۇ يانتاقىچە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ تاتلىق ئۇخلىشىغا قاراپ، ئۇنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن جىممىدە ئولتۇردى. تۇركىزاتجان يېرىم سائەتچە شۇنداق تاتلىق، شېرىن ئۇخلىۋېلىپ ئاندىن روھلۇق ھالدا كۆلۈپ ئويغىنىپ:

ــ بوۋا، مەن ئۇخلاپ چۈش كۆرۈپتىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ نېمە چۈش كۆرۈپسىز، بالام؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان:

ــ بوۋا، چۈشۈمدە سىز مېنى بىر باغقا باشلاپ كىرىپتۇدەكسىز، باغدا شۇنداق يوغان بىر تۇپ ئالما دەرىخى بارىكەنمىش. ئالمىلار پىشىپ كېتىپتۇدەك. مەن سىزگە: «ماڭا ئالما ئۈزۈپ بېرىڭ» دەپتۇدەكمەن. سىز: «باشقىلار ئۈزۈپ بەرگەن مېۋىنىڭ لەززىتى بولمايدۇ، ئۆزىڭىز ئۈزۈپ يەڭ» دېگۈدەكسىز. مەن ئالما ئۈزۈش ئۈچۈن قولۇمنى سۇنسام يەتمىگۈدەك. سىز: «ئالمىغا چىقىپ ئۈزۈڭ» دېگۈدەكسىز. مەن ئالما دەرىخىگە چىقىش ئۈچۈن ھەرقانچە ياماشسامۇ چىقالمىغۇدەكمەن. سىز مېنى يۆلەپ قويىمەن دەپ قولىڭىزنى شۇنداق

سۇنۇشىڭىزغا، مەن ئۇچۇپلا ئالما دەرىخىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاپتۇدەكمەن. مەن قىپقىزىل قىزارغان يوغان بىرتال ئالمىنى ئۈزۈپ، خۇشاللىقىمدىن كۈلۈپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن، ــ دېدى.

تۈرسۈنئاخۇن تۈركىزاتجانىڭ ياخشى چۈش كۆرگەنلىكىنى تەرىپلىگەچ، ئۇنىڭ كۆرگەن چۈشىنى شۇنداق تەرتىپلىك، رەتلىك بايان قىلىپ بەرگەنلىكىدىن خۇش بولۇپ:

ــ بالام، سىز قىيىنچىلىقىنى يېڭىپ، ئالغا ئىلگىرىلەيمەن دېسىڭىزلا، مەن ھەر ۋاقىت سىزگە مەدەت بېرىمەن، ــ دېدى.

تۈركىزاتجان خۇشال ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. تۈرسۈنئاخۇن ئۇ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپلا: «بىلگىنىڭىنى ئەلدىن ئايىما» دېگەن ماقال ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى ئويلاپ، بۇ ھەقتە ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۈركىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ بۇۋىسىغا قارىدى. بۇۋىسى تېخىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۈركىزاتجان بۇۋىسىغا قاراپ بىرئاز ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇۋىسى ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. تۈركىزاتجان كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، تاپشۇرۇق دەپتىرىنى قولىغا ئېلىپ:

ــ بۇۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۈرسۈنئاخۇن خىيالدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ

تۇركىزاتجاننىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئۆزىگە تەڭلەپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇ تاپشۇرۇق دەپتەرنى ئېلىپ ئىنچىكىلىك بىلەن سەپسېلىپ قاراپ:

— بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ، — دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۈردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ:

— بوۋا، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ — دېدى.

— بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ ـ هە.

— بولىدۇ، بوۋا، مەن چوقۇم دېگىنىڭىزنى ئورۇنلايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، ھۆپۈپ ناھايىتى كۆپ ئوقۇغان، ئىلىم ـ ھېكمەتتە كامالەتكە يەتكەن، نۇرغۇن كىتابلارنى يېزىپ، ئىلىم تەھسىل قىلغان بىلىملىك زاتلارنىڭ بىرى ئىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا كىرىشتى.

«شۇڭا، ھۆپۈپ ئۆزىنىڭ مول بىلىمىنىڭ ھۆرمىتى بىلەن سۇلايمان پادىشاھقا ۋەزىرمۇ بولغانىكەن. ئۇنىڭ بېشىدىكى گۈزەل تاجى بولسا ئۇ سۇلايمان پادىشاھقا ياخشى مەسلىھەت ـ تەدبىر كۆرسىتىپ، ئۇنىڭغا ياخشى خىزمەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېرىشكەن كاتتا ئىنئامى هەم ۋەزىرلىك مەنسىپىنىڭ نامايەندىسى ئىكەن.

ھۆپۈپ شۇنچە بىلىملىك، ئەقىللىك بولغىنى بىلەن

تولىمۇ پىخسىق، ئىچى تار بولغاچقا، باشقىلارنىڭ بىلىم، ئىلىم ـ ھېكمەت جەھەتتە ئۆزىدىن ئېشىپ كېتىپ، ۋەزىرلىك ئورنىنىڭ قولدىن كېتىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيدىكەن. شۇڭا، باشقىلارنىڭ بىلىم ئىگىلىشىگە، ئىلىم ـ ھېكمەت ئۆگىنىشىگە ھەسەت قىلىپ، ئۆز بىلىمىنى باشقىلارغا تولۇق ئۆگىتىپ قويۇشنى پەقەتلا خالىمايدىكەن. ھەرقانداق ئىش قىلسا باشقىلارغا كۆرسەتمەي، بىلىندۇرمەي يوشۇرۇن قىلىدىكەن. لېكىن، سۇلايمان پادىشاھ ئۆز ئەتراپىدا ھۆپۈپىكە ئوخشاش بىلىملىك، ئەقىللىك كىشىلەرنىڭ كۆپلەپ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىپ، ھۆپۈپىكە نۇرغۇنلىغان شاگىرتلارنى بەرگەن بولسىمۇ، ھۆپۈپ شاگىرتلىرىغا ئۆز بىلىم ـ ھېكمەتلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەتمەيدىكەن. سۇلايمان پادىشاھ ھۆپۈپنىڭ بۇ ئىشىنى بىلىپ:

ــ ھۆرمەتلىك ۋەزىر، سىز ئىلىم ـ ھېكمەتلىرىڭىزنى شاگىرتلىرىڭىزغا ئوبدان ئۆگىتىڭ. ئۇلار سىزنىڭ ئىزىڭىزنى بېسىپ چىقسا، كېيىنكى كۈنلەردە روھىڭىزغا دۇئا قىلىدۇ، چىرىغىڭىزنى ئۆچۈرۈپ قويمايدۇ، بۇ دۇنيادا مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرى بىلىم، شۇڭا ياخشى شاگىرتلارنى تەربىيەلەپ چىقسىڭىز، ياخشى نامىڭىز جاھاندا مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ، ــ دەپ كۆپ قېتىم نەسىھەت قىلغانىكەن. بىراق ھۆپۈپ:

ــ ماقۇل، ــ دەپ قويۇپلا يەنە ئۆزى بىلگەننى قىلىدىكەن.

كۈنلەر شۇ تەرىقىدە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قوغلىشىپ كۆپ يىللار ئۆتۈپتۇ. ھۆپۈپنىڭ

قورسىقىدىكى بىلىمى ئىچىدە سېسىپ، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىدىغان بەتبۇي پۇراق بەدىنىنىڭ تېشىغا تېپىپ چىقىپتۇ. سۇلايمان بۇنى سېزىپ:

ــ سېنىڭ ئىچىڭ تار، پىخسىقلىقىڭدىن بىلىمىڭنى ئەلدىن ئايىدىڭ، شۇڭىمۇ بىلىملىرىڭ ئىچىڭدە سېسىپ، چىلە پۇرايدىغان بولۇپ كېتىپسەن، ــ دەپ ئەيىبلەپتۇ.

ھۆپۈپ ئۆزىنىڭ قىلغانلىرىنىڭ پادىشاھ ئالدىدا ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىدىن خىجىل بولۇپ، ئىلىم ـ ھېكمىتىنىڭ كۈچى بىلەن ھۆپۈپكە ئايلىنىپ، ئۇچۇپ بارغانچە ئەسكى تامنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھۆپۈپنىڭ ماكانى ئەسكى تامنىڭ تۆشۈكى بولۇپ قاپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تاراپتۇ. بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالغان ئىلىم ـ ھېكمەت ئىگىلىرى باشقىلارغا: «بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما» دەپ نەسىھەت قىپتۇ.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تۇرکىزاتجان بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ خىيالىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن جىممىدە ئولتۇردى. بوۋىسىنىڭ جىمىپ قالغانلىقىنى بىلىپ تۇرکىزاتجان ئاستا بوۋىسىغا قارىدى:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىزگە كەلدى، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان تەمكىنلىك بىلەن:

ــ بوۋا، مەن بۇ چۆچەكنى ئىچىمدە يادلىۋالدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن خۇشال هالدا:

ــ بالام، راستمۇ؟ سىز بەك ياماڭ جۇمۇ، ــ دېدى ئۇنى ئەركىلىتىپ.

ئۇمۇ خۇش بولۇپ قىلغىلى قىلىق تاپالماي كەتتى.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى بوۋىسى ئۇنىڭغا.

تۇركىزاتجان ئويغا پاتتى. ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلدى. ئۇ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئىلىملىك ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى يۇقىرى بولىدىغانلىقى، بىلگەن بىلىمنى ئەل ئۇچۇن ئىشلىتىشنىڭ خاسىيەتلىك ئىش ئىكەنلىكى، لېكىن بىلىمنى ئەل ئۇچۇن ئىشلەتمىسە ئاشۇنداق هۆپۈپكە ئوخشاش نەزەردىن ساقىت قىلىنىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ئادەم دېگەن بىلىمى بىلەن قەدىرلىك بولىدۇ. بىلىمنى ئەل ئۇچۇن پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلەتسە تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندا ئۇ ئاپەتكە ئايلىنىدۇ، شۇڭا بىلىمنى جەزمەن پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىش كېرەك، ــ دېدى.

ــ چۈشەندىم بوۋا، مەن تىرىشىپ ئۆگىنىپ كۆپ بىلىم ئالىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەمنۇنلۇق بىلەن باغرىغا بېسىپ، چوڭقۇر مېهرى بىلەن پېشانىسىگە سۆيدى.

بېشى يېرىلغان بالا

تۇرسۇنئاخۇن ئەتىگەندە ئادەتتى بويىچە تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويدى. ئۇ بازاردىن بىرئاز نەرسە ـ كېرەك سېتىۋېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ، ئاخشام تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرىلەشكە كىرىشتى. ئۇ بۇ چۆچەكنى خاتىرىلەپ بولۇپ سائەتكە قاراپ، تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى بارىدىغان ۋاقىتنىڭ بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. شۇڭا كىتاب ـ خاتىرىلەرنى شۇ پېتىلا قويۇپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كېلىپ سائىتىگە قارىدى. دەرستىن چۈشۈشكە بىرئاز ۋاقىت بار ئىدى. ئۇ ئادەتتە تۇركىزاتجانىنى ساقلايدىغان جايغا كېلىپ تۇرۇشىغا بىر ئايال:

ــ نەۋرىلىرىنى ئالغىلى كەلدىلىمۇ؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كەينىگە قاراپ، ئوتتۇرا بوي، مىققىدە سەمرىپ كەتكەن، چاچلىرىنى كۆپتۈرۈپ ياستۇقالغان، قاش ـ كۆزىگە قويۇق گىرىم قىلىۋالغان بىر ئايالنى كۆردى. ئۇ ئايال تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئۆزىگە سەپسېلىپ قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ سەل ئوڭايسىزلىنىپ:

ــ نەۋرىلىرىنى ئالغىلى كەلگەنمۇ؟ ــ دېدى قايتىلاپ.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇ ئايالنىڭ ئوڭايسىزلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ ھەئە، مەن ئالغىلى كەلدىم، ــ دېدى.

ــ شۇ، بالىلارنى ئالغىلى كەلمەي بولمايدىكەن. بالىلارنى ئالغىلى كەلمىسە چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدىكەن، ــ دېدى ئۇ ئايال قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك توختىماي سۆزلەپ. شۇنىڭ بىلەن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا بالىلىرىنى ساقلاپ تۇرغانلار ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

ــ بۇ مەكتەپكە بالىنى ئوقۇشقا بېرىپ قويۇپ ئادەم خاتىرجەم بولغىلى بولمايدىكەن، ــ دېدى ئۇ ئايال يەنە، ــ بۇلار بالىلارنى ئادەمدەك تەربىيەلىمەي، قىپقىزىل سارىڭ قىلىپ تەربىيەلەيدىكەن.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇ ئايالنىڭ گەپلىرىنىڭ تاپتىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى پەملەپ:

ــ ھەي سىڭلىم، بۇ گەپلىرىڭىز تازا قاملاشمای قالدى. شۇنچە دېگۈدەك نېمە ئىش بولدى؟ سىزنىڭ بالىڭىز بۇ مەكتەپتە تەربىيەلەنمەي، قايسى مەكتەپتە تەربىيەلىنىۋاتىدۇ ئەمىسە؟ سىزنىڭ بالىڭىزمۇ قىپقىزىل سارىڭمۇ؟ ئۇمۇ ھايۋاندەك تەربىيەلىنىۋاتامدۇ؟ گەپ دېگەننى ئېغىزىمغا كەلدى دەپ دەۋەرسەك بولمايدۇ. ئېغىزدىن چىققان گەپكە بىز ئىگە بولمىغان بىلەن ئېغىزدىن چىققان گەپ بىزگە ئىگە بولىدۇ، ــ دېدى.

ئۇ ئايال تۇرسۇنئاخۇننىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ مەڭدەپ قالغاندەك بىردەم تۇرۇپ كېتىپ:

ــ ئاكا، سىلى ئۇنداق دېگەنبىلەن، مېنىڭ بالام بەك

ياۋاش، باشقىلارغا ئارتۇق چېقىلمايدۇ، لېكىن باشقىلار بالامنى قەستەن بوزەك قىلىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئوقۇتقۇچىلار ئاشۇنداق ئەسكى بالىلارنى باشقۇرماي نېمە قىلىدۇ؟ ــ دېدى.

ــ ھەي سىڭلىم، بالىڭىزنى ئوقۇتقۇچىلار بوزەك قىلمىغاندۇ؟

ــ ياق، ئوقۇتقۇچىلار ئەمەس، ئوقۇغۇچىلار. ئەگەر ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى بوزەك قىلسا بۇ مەكتەپ مەكتەپ بولامدۇ. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا مەن ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ، كۆرگۈلۈكسىنى كۆزىگە كۆرسەتكەن بولاتتىم.

ــ ھەي سىڭلىم، بالىلار ئارىسىدىكى ئىشلارغىمۇ شۇنچىلىك دېيىش كېتەمدۇ، بالىلار دېگەن چۈجە خورازغا ئوخشاش بىردەم جېدەللىشىدۇ، بىردەم ئوينايدۇ. بالىلار بىر ـ بىرى بىلەن شۇنداق ئۇرۇشۇپ، ئوينىشىپ چوڭ بولىدۇ. بالىلارنىڭ ئۇششاق ـ چۈششەك جېدەللىرىنى چوڭايتىۋەتسەك توغرا بولمايدۇ. ئاتا ـ ئانىلار ئاقىل بولسا بالىلارنىڭ جېدەللىرىگە ئارىلاشمايلا ئۇلارغا تەربىيە ئىشلەپ، ئۇلارغا ئۆسۈپ يېتىلىشىنىڭ يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ــ ئاكا، ئىش سىلىنىڭ باشلىرىغا كەلمىگەندىكىن شۇنداق دەيلا. قارىماملا بىر سارايڭ بىكاردىن ـ بىكارغا بالامنىڭ بېشىغا قەلەم قۇتىسى بىلەن ئۇرۇپ يېرىۋېتىپتۇ. ئەتىگەندە بالامنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ بېشىنى نەچچە يېپ تىكتۇرۇپ كەلدىم. ئەگەر سىلىنىڭ باشلىرىغا بۇ ئىش كەلسە، سىلى بالا دېگەن چۈجە خوراز دەپ جىممىدە قاراپ تۇرالامىلا؟

تۇرسۇنئاخۇن بۇ ئايالنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگۈچە، ياندا تۇرغان يەنە بىر ئايال سۆزگە ئارىلىشىپ:

ــ توۋا، توۋا ! شۇنداقمۇ ئىش بولدىمۇ؟ شۇنداق بولۇپ كەتكۈچە ئوقۇتقۇچىلار نېمە قىلغاندۇ؟ قارىغاندا دىققەت قىلمىساق بولمىغۇدەك جۇمۇ، ئادەم قورقۇپ قالدىغۇ، ــ دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككى ئايال بىر ـ بىرىگە قاقشاپ سۆزلەشكە باشلىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالماي مەكتەپ ئىچىگە بويۇنداپ قارىدى. شۇ چاغدا دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنىپ، سىنىپتىن يۈگۈرۈپ چىققان بالىلارنىڭ قىيا ـ چىيالىرى جىمجىت تۇرغان مەكتەپ قورۇسىنى بىر ئالدى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلارنىڭ غۇبارسىز شوخلۇقلىرىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. تۇركىزاتجان سىنىپ بىناسىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە سەپسېلىپ قاراپ تۇردى. تۇركىزاتجاننىڭ ھەرىكەتلىرىدىن ئۇنىڭ بىر ئىشقا خۇشاللىقى چىقىپ تۇراتتى. تۇركىزاتجان دەرۋازىدىن چىقىپلا:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا، ــ دەپ سالام بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەركىلىتىپ تۇرۇپ:

ــ بالام، بەك خۇشال كۆرۈنمىسىزغۇ، نېمە ئىش بولدى؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بالىسىنىڭ ئىشىنى توختىماي باشقىلارغا سۆزلەۋاتقان ئاشۇ ئايالغا قاراپ قويۇپ:

ــ ئاۋۇ ئاپاش بىلەن مۇراتنىڭ ئىشى بولمامدۇ، بەك قىزىق ئىش بولدى بوۋا، ئادەم ئويلاپ باقمىغان ئىشلار بولىدىكەن ـ ھە، بوۋا؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى ئەكېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ بالىلارچە خۇشاللىقىغا قاراپ:

ــ بالام، سىز نېمىگە شۇنچە خۇشال؟ ئۇ ئايالنىڭ گەپلىرىنىڭ خۇشال بولغۇدەك يېرى يوققۇ، زادى نېمە ئىش بولدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ سوئالىغا ئۇدۇل جاۋاب بەرمەي:

ــ بوۋا، ئۇ ئاپاش بىزنىڭ سىنىپتا بولغان ئاشۇ ئىشنى سىزگە سۆزلەپ بەردىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۇ ئايال بالىسىنىڭ بېشىنى بىر بالىنىڭ يېرىپ قويغانلىقىنى دېدى، لېكىن باشقا ئىشنى دېمىدى.

ــ بوۋا، بۇگۈن سىنىپتا شۇنداق قىزىق ئىش بولدى، شۇ ئىشنى ئويلىسامىلا كۈلگۈم كېلىۋاتىدۇ.

ــ بالام، بىرىنىڭ بېشى يېرىلىپ كەتسە قىزىق بولامدۇ؟ ئۇنىڭ كۈلگۈدەك نېمىسى بار؟ باشقىلار خاپىلىققا ئۇچرىسا كۈلسەك ياخشى بولامدۇ؟

تۇركىزاتجان يەنە بوۋىسىنىڭ سوئالىغا ئۇدۇل جاۋاب بەرمەستىن:

ــ بوۋا، چۈننى بازغان بىلەن ئۇرۇپتۇ دېگەن گەپ بارمىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ شۇنداق، بار، ئەجەب بۇنى سوراپ قالدىڭىزغۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بۇگۈن سانىيە مۇئەللىم سىنىپتا سۆلىتانىنىڭ بېشىنى يېرىپ قويغان مۇراتنى شۇنداق دەپ تەنقىد قىلغانىدى، ــ دېدى.

ــ بالام، مۇرات قانداق قىلىپ سۇلتاننىڭ بېشىنى يېرىپ قويدى؟

ــ مۇرات تەنەپپۇس ۋاقتىدا يېنىدا ئولتۇرغان سۇلتاننىڭ بېشىغا قەلەم قۇتىسى بىلەن ئۇرۇپ يېرىپ قويدى.

ــ ئۇنداقتا، سۇلتان دېگەن بالا بايىقى ئايالنىڭ بالىسى ئىكەن ــ دە؟

ــ شۇنداق بوۋا، سۇلتان ئاشۇ ئايالنىڭ بالىسى.

ــ ئۇ مۇرات دېگەن بالا ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق قاراپ تۇرۇپلا سۇلتاننىڭ بېشىغا ئۇرۇپتىمۇ؟

ــ سۇلتاننىڭ بېشىغا چۈن قونۇڭاپتىكەن، شۇ چۈننى قوغلۇپتىمەن دەپ ئۇنىڭ بېشىغا قەلەم قۇتىسى بىلەن ئۇرۇپتۇ.

ــ ھە، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى يېرىپ قويۇپتۇ ــ دە؟

ــ ھەئە، بېشىغا قەلەم قۇتىسى بىلەن پاققىدە ئۇرۇشىغا بېشى يېرىلىپ قان چىقىپ كەتتى. سۇلتان بېشىدىن قان چىققانىنى كۆرۈپ، يىغلىغانچە ئۆيگە بېرىپ ئاپىسىنى چاقىرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن سۇلتاننىڭ ئاپىسى سىنىپقا كىرىپلا، مۇراتنىڭ قۇلىقىدىن تۇتۇپ: «بالامنىڭ بېشىنى نېمىشقا يېرىۋەتتىڭ؟ يۇرە، مەن سېنى داداڭ بىلەن ئاپاڭنىڭ ئالدىغا ئاپىراي» دەپ سۆرەپ ئېلىپ ماڭدى. مۇرات يىغلاپ تۇرۇپ: «سۇلتاننىڭ بېشىغا چۈن قونۇڭاپتىكەن، چۈننى قوغلۇپتەي دېگەنىدىم، مەن قەستەن ئۇرمىدىم» دەپ سىنىپتىن چىققىلى ئۇنمىدى.

سۇلتاننىڭ ئاپىسى مۇراتنىڭ قۇلىقىدىن تارتقىنچە: «ھەي، بېشىنى يەيدىغان شۇم، چۈشەن قوندى دەپمۇ ئادەمنىڭ بېشىغا قۇتا بىلەن شۇنچە قاتتىق ئۇرغان بارمۇ؟ يۇرە، مەن سېنى داداڭ ـ ئاپاڭنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ھېساب قىلىشمىسام» دەپ سۆرەپ ماڭغاندا، سانىيە مۇئەللىم كىرىپ، سۇلتاننىڭ ئاپىسىغا ياخشى گەپ قىلىپ، مۇراتنىڭ قۇلىقىدىن قولىنى ئاران ئاجرىتىۋەتتى. شۇ چاغدا قارىساق مۇراتنىڭ قۇلىقى قىزىرىپ كېتىپتۇ. سانىيە مۇئەللىم سۇلتاننىڭ ئاپىسىغا نۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى قىلغاندىن كېيىن، سۇلتاننىڭ ئاپىسى سۇلتاننى دوختۇرخانىغا ئەكەتتى. سانىيە مۇئەللىم مۇراتتىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى قايتا سورىدى. مۇرات قۇلىقىنى سىلاپ، يىغلاپ تۇرۇپ بولغان ئىشنى سۆزلىدى. سانىيە مۇئەللىم مۇراتقا: «ھەي مۇرات، ھەي مۇرات، سىز خۇددى ‹چۈننى بازغان بىلەن ئۇرۇپتۇ› دېگەندەك ئىش قىپسىز، چۈشەن دېگەن ھەممە يەرگە قونىدۇ. ئۇ قولىنى پۇلاڭلىتىپ قويسىلا ئۇچۇپ كېتىدىغۇ، شۇنمۇ بىلمەمسىز؟ بۇنىڭدىن كېيىن ئىش قىلغاندا ئىشنىڭ قانداق ئاقىۋىتە ئەكېلىدىغانلىقىنى ئويلاپ قىلىڭ. ئويلىماي ئىش قىلسىڭىز ئاشۇنداق يامان ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقىدۇ» دەپ تەنقىدلىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ مۇرات دېگەن بالا راستىنلا «چۈننى بازغان بىلەن ئۇرۇپتۇ» دېگەندەك ئىش قىپتۇ. بالام، ئاقىۋىتىنى ئويلىماي ئىش قىلسا راست ئاشۇنداق يامان ئاقىۋەتلەر

كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا، ھەر ئىش قىلماقچى بولساق، ئاۋۋال قىلماقچى بولغان شۇ ئىشىمىزنىڭ ئاقىۋىتىنى چوقۇم ئويلىشىمىز كېرەك. نادان، ئەخمەق ئادەملەرلا ئۆزى قىلماقچى بولغان ئىشلارنىڭ قانداق ئاقىۋەت ئەكېلىدىغانلىقىنى ئويلىمايدۇ. بالام، شۇڭا سىزمۇ ئىش قىلغاندا چوقۇم ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى ئوبدان ئويلاپ قىلىڭ، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزىگە تەربىيە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ:

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن چوقۇم ئاقىۋىتىنى ئويلاپ ئىش قىلىمەن. بوۋا، چۈننى قانداق بازغان بىلەن ئۇرغىلى بولىدۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجانىڭ مۇشۇنداق سورايدىغانلىقىنى بالدۇرلا پەملىگەچكە، بۇ ھەقتە ئويلىنىپ كېتىۋاتقاندى. شۇڭا:

ــ ھە، بولىدۇ بالام، بۇ ھەقتە بىر چۆچەك بار ئېيتىپ بېرەي ـ ھە، ــ دېگەندى، تۇرکىزاتجان:

ــ ۋاھ نېمىدېگەن ياخشى، بوۋا، سىز بەك ياخشى جۇمۇ، ــ دەپ سەكرەپ كەتتى.

تۇرکىزاتجان كەچلىك تاماقتىن كېيىن تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۇرکىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، مانا كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ،ــ دەپ دەپتەرلەرنى قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىڭە؟ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن چوقۇم دېگىنىڭىزنى ئورۇنلايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى، بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا كىرىشتى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن ئۆتكەنىكەن. ئەرنىڭ ئىسمى ھۆش، خوتۇننىڭ ئىسمى مۆش ئىكەن. ئۇلار مەھەللە سىرتىدىكى بىر پاكار ئۆيدە ئولتۇرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ لىمى غارسىلداپ سۇنۇشقا باشلاپتۇ. بۇ ئىشتىن چۆچۈپ كەتكەن ھۆش خوتۇننى چاقىرىپ:

ــ ھەي خوتۇن، تېز بول، نوغۇچنى تۇۋرۇك قىلايلى،ــ دەپتۇ. مۆش ئېرىگە ئالىيىپ:

ــ نوغۇچ بولمىسا، بىز قانداق ئاش ئېتىمىز؟ مۇنۇ

هاسىنى تۇۋرۇك قىلايلى،ــ دەپتۇ. ھۆشىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ــ سەن تەييار ھاسىنى تۇۋرۇك قىلىپ قويساڭ، مەن قېرىغاندا نېمىگە تايىنىمەن؟ بالىلىرىڭ چوڭ بولۇپ باشباشتاقلىق قىلسا، ئۇلارنى نېمە بىلەن ئەدەپلەيمەن؟ سەن ئاش ئېتىۋاتقاندا ئۇ بەچچىلار ئوتۇن ئەكىرگىلى چىقىپ كەتسە، مەن ھاسىسىز قانداق تالاغا چىقىپ ئۇلارنى چاقىرىپ كىرەلەيمەن؟ سەن زادى كېيىنلىكىنى ئويلىمايسەن،ــ دەپتۇ.

لىم بارغانسېرى غاراسلاپ سۇنۇشقا باشلاپتۇ. شۇ ئارىدا ئۇلار تونۇرغا كۆسەي قىلىش ئۈچۈن ساقلاپ يۈرگەن بىر تال بادرىنى تۇۋرۇك قىلىپ، لىمنى تىرىۋاپتۇ.

ئەتىسى ئۇلار دادىسىنى يوقلاپ چوڭ ئۆيگە بېرىپتۇ. قايتىش ۋاقتىدا مۆشىنىڭ دادىسى ئۇلارغا ئىككى جىڭ گۆش يوللۇق تۇتۇپتۇ. ئۇلار ئۆيگە قايتىپ كېلىپ گۆشنى قازانغا ساپتۇ. گۆش پىشاي دېگەندە، ھۆش:

ــ ۋاي خوتۇن، گۆشنىغۇ يەيمىز، چىش كولىغۇچ يوق قانداق قىلىمىز؟ــ دەپتۇ. مۆش ھۆشىنىڭ پىكرىنى توغرا تېپىپ:

ــ بىز ھەممە ئىشنى ئالدىن تەييارلاپ كەلگەن ئەر ـ خوتۇنلار تۇرۇپ، ئەجەب ئۇنى ئويلىماپتىمىز ـ ھە !ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چىش كولىغۇچنىڭ ئارچا ياغىچىدىن ياسىلىدىغانلىقىنى، ئارچىنىڭ تاغدا بولىدىغانلىقىنى ئەسلىشىپ، گۆشنى قازاندا قويۇپ

ئاۋۋال تاغقا بارماقچى بوپتۇ. ئۇلار ئىشىكنى قۇلۇپلاپ ئاچقۇچنى قويۇشقا يەر تاپالماپتۇ. ئۇلار كېيىنچە دېھقانچىلىق قىلساق لازىم بولىدۇ دەپ ھويلىسىغا بىر موم ياغاچ قاداپ قويغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا بۇ موم ياغاچ شۇنداق ئېگىز كۆرۈنۈپ بىر - بىرىنى يۆلىشىپ يۇرۇپ ئاچقۇچنى موم ياغاچنىڭ ئۇچىغا ئىلىپ قويۇپتۇ ۋە: «بۇ يەرگە ھېچكىمنىڭ قولى يەتمەيدۇ» دەپ ئويلىشىپ تاغقا قاراپ مېڭىپتۇ. يولدا ئۇلارغا بىر ئادەم ئۇچراپتۇ. ئۇ ھۆش بىلەن مۆشكە سالام بېرىپ:

— يول بولسۇن! نەگە مېڭىشتىڭلا؟ — دەپ سوراپتۇ.

ھۆش بىلەن مۆش بىر - بىرىنىڭ ئاغزىدىكى گەپنى تارتىۋېلىپ، بىر - بىرىگە باقماي سۆزلەپ كېتىپتۇ:

— ۋاي تەقسىر، بۇگۈن ئاتىمىزنىڭ ئۆيىگە ئۇلارنى يوقلاپ بارساق، ئۇلار بىزگە ئىككى جىڭ گۆش بەردى. ئۇنى قازانغا سېلىپ، ئەمدى يەيلى دېسەك چىش كولىغۇچ يوق، شۇنى ياساش ئۈچۈن تاغقا كېتىۋاتىمىز.

— ئىشكنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچنى موم ياغىچىنىڭ ئۇچىغا ئېسىپ قويدۇق، گۆش پىشاي دەپ قالغان، يەنە كىرىپ يەپ كەتمىسىلە جۇمۇ؟

— نېمە دېگەنلىرى بۇ خېنىم، مەن دېگەن تەڭرىنىڭ ئىخلاسمەن بەندىسى، باشقىلارنىڭ ھەققىنى يېيىشتىن قورقىمەن، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.

ئۇلار خوشلىشىپ ھەرقايسىسى ئۆز يولىغا مېڭىپتۇ. ھۆش بىلەن مۆشنىڭ قارىسى ئەمدىلا يىتىشى بىلەن ھېلىقى ئادەم ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ گۆشنى يەپ، شورپىسىنى ئىچىپ، ئىشكنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچنى يەنە

ئاۋۇالقىدەك موم ياغىچىنىڭ ئۇچىغا ئېسىپ قويۇپ كېتىپتۇ.

ھۆش بىلەن مۆش تاغقا بېرىپ، ئارچا تېپىپ، چىش كولىغۇچ ياساپ، ئۇچ كۈندە ئاندىن ئۆيىگە ئاران قايتىپ كېلىشىپتۇ. ئىشكىنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىشىگە بىر قوڭغۇز ئۆمىلەپ بوسۇغىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ھۆش بىلەن مۆش ئۆيگە كىرىپ قازانىنى ئاچسا، ھېچنېمە يوق. ئۇلار:

ــ ئاپىلا، قازاندىكى گۆشنى ھېلىقى قوڭغۇز يەپ كېتىپتۇ، ــ دېيىشىپ دەرھال كەينىگە يېنىپ قوغلاپ چىقسا، قوڭغۇز ھېچ يەردە كۆرۈنمەپتۇ. ئەر ـ خوتۇن بىر ـ بىرىگە خېلىغىچە تاپا ـ تەنە قىلىشىپتۇ.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ، ئۇلار يەنە مۆشىنىڭ ئاتىسىنى يوقلاپ بېرىپتۇ. ئاتىسى ئۇلارنى چۆچۈرە بىلەن مېھمان قىلىپ، قايتىشىدا يەنە بىر جىڭ گۆش بېرىپتۇ. ئۇلار ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئاشۇ گۆشتە چۆچۈرە ئېتىپتۇ. چۆچۈرە پىشقاندا ئاتىسىنىڭ ئۆيىدە چۆچۈرىنى چوكا بىلەن يېگەنلىكى ئېسىگە كەپتۇ ـ دە، چوكىنى قانداق ياساش ئۇستىدە ئويلىنىپتۇ. «چوكا تېۋىلغا ياغىچىدىن ياسىلىدۇ. تېۋىلغا ئەلۋەتتە تاغدا بولىدۇ» دېيىشىپ، ئۇلار ئاخىر چۆچۈرىنى قازاندا قويۇپ، تاغقا ماڭماقچى بوپتۇ. بۇ قېتىم ئاچقۇچنى بۇرۇنقىدىن يوشۇرۇنراق جايغا قويۇشنى مەسلىھەتلىشىپ، تونۇر تۇۋىدىكى كۈلگە كۆمۈپ، ئۇستىگە ئەگرى ـ بۈگرى قىلىپ سۇ سېپىپ، بەلگە قىلىپ قويۇپتۇ.

ئۇلار يولدا يەنە ھېلىقى ھېيلىگەر ئادەم بىلەن

ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ھۆش بىلەن مۆش بۇ نۆۋەت ئۇ ئادەمنى ئالداپ قۇتۇلۇشنى كېلىشۋاپتۇ. ئۇ ئادەم ئۇلارغا يېقىن كەلگەندە:

ــ ھە، يول بولسۇن، سەپەر قاياققا؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ تاغقا بارمايمىز، تېۋىلغا ياغىچى ئالمايمىز، چوكا ياسىمايمىز، ــ دەپتۇ ھۆش.

ــ ئۆيدە چۆچۈرە ئەتمىدۇق، ئاچقۇچىنى كۇلنىڭ ئاستىغا كۆمۈپ ئۇستىگە سۇ سېپىپ قويمىدۇق، ــ دەپتۇ مۆش.

ئۇ ئادەم ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ، ئۇدۇل ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ ـ دە، ئاچقۇچىنى كۆمۈپ قويغان يەردىن ئېلىپ، ئۆيگە كىرىپ چۆچۈرىنى ئېلىپ، قازاننىڭ ئاغزىنى بۇرۇنقىدەك يېرىم يېپىپ قويۇپ، ئىشكنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچنى ئىلگىرىكىدەك ئۆز جايىغا كۆمۈپ قويۇپ كېتىپتۇ.

بۇ قېتىم ھۆش بىلەن مۆش بەش كۈندە ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. ئاچقۇچنى ئۆز ئورنىدىن ئېلىپ ئىشكنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۇلار بېرىپ قازانغا قارىسا ھېچنېمە يوق، بىر چۈن قازاننىڭ ئىچىدىكى نەملىكنى شۈمۈپ تۇرغۇدەك، بۇنى كۆرگەن ھۆشنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچۇپتۇ. ھۆش چۈننى ئۇچۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن مۆشكە:

ــ ۋاي خوتۇن، چاپسان بول، ماڭا بازغاننى ئەكېلىپ بەر، ــ دەپتۇ.

مۆش پۇتنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ، بازغاننى ئەكېلىپ بېرىپتۇ. ھۆش چۈننىڭ مېڭىسىنى نىشانلاپ تۇرۇپ،

راسا كەلتۇرۇپ بىرنى قويۇپتۇ. قازان سەككىز پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. چۈنى ئۇچۇپ بېرىپ مۆشۈككە بېشىغا قونۇپتۇ. مۆش بۇنى كۆرۈپ:

ــ ۋاي خوتۇن، مىدىرلىماي تۇر، بۇ نەسلى قۇرغۇر سېنىڭ بېشىڭغا قوندى، بۇنىڭ ئەدىپىنى بەرمىسەم بولمايدۇ، ــ دەپ ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن بېرىپ، بازغان بىلەن بىرنى قويغانىكەن، مۆشۈككە بېشى تۇخۇمدەك مىجىلىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. ھېلىقى قۇۋ چۈنى ‹غىڭ› قىلىپ ئۇچۇپ، ئۆيىنىڭ لىمىنى تىرەپ تۇرغان تۇۋرۇككە قونۇۋاپتۇ. ھۆشۈككە ئەرۋاھى تېخىمۇ ئۇچۇپ، غەزىپى ئۆرلەپ: ‹سەن ھېيلىگەر چۈنى، ئاشنى ئىچتىڭ، قازاننى چاقتىڭ، خوتۇنۇمنى ئۆلتۈردۈڭ، ئەمدى تۇۋرۇككە قونۇپ ئۆگزىنى ئۆرۈمەكچىمۇ؟ ھىم، خەپ توختا! مەن سېنىڭ ئەدىپىڭنى شۇنداق بېرەي› دېگىنىچە بازغاننى كەينىگە يوشۇرۇپ پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن ئاستا دەسسەپ تۇۋرۇككە يېقىنلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىزلا ئىشىك ئېچىلىپ ھېلىقى يولدا ئۇچرىغان ئادەم ئۆيگە كىرىپ كەپتۇ. ئۇ ئادەم كۆڭلىدە بۇگۈن بۇلار سامسا تەييارلاپ قويغان بولمىسۇن دېگەن خىيال بىلەن كىرگەنىكەن. ئۇ ئادەم مۆشۈككە: ‹خەپشۇك› دېگەن ئىشارىتى بىلەن جىم تۇرۇپ قاپتۇ. مۆشۈككە قولدا بازغان بارلىقىنى بىلمەپتۇ. مۆش ئەپلەپ تۇرۇپ تۇۋرۇككە راسا بىرنى قويغانىكەن، تۇۋرۇك نەق ئوتتۇرىدىن ئىككى پارچە بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. چۈنى ئۇچۇپ تالاغا چىقىپ كېتىپتۇ. تۇۋرۇك بىلەن بىللە سۇنغان يوغان لىم بولسا توپتوغرا ھېلىقى ئادەمنىڭ

چوقىسىغا چۈشۈپتۇ. ئۇ ئادەم «ۋايجان» دېيىشكىمۇ ئولگورمەي نەق مەيداندىلا ئۆلۈپ قاپتۇ. ھۆش بولسا بۇ ئىشلار بىلەن كارى بولماي چۈننى قوغلاپ مېڭىپتۇ. كىشىلەر ھۆشىنىڭ بازغان كۆتۈرۈپ چۈننى قوغلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ نېمە بولغانلىقىنى سورىشىپتۇ. ھۆش بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. كىشىلەر ھۆشىنىڭ ئەخمەقلىقىغا كۈلۈشۈپ: «چۈننى بازغاندا ئۇرغان ئەخمەق» دېيىشىپتۇ. بۇ ئىش كېيىنكى كۈنلەردە ئەل ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تاراپتۇ.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تۇرکىزاتجان بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئولتۇرۇشىغا قاراپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتىسىز؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، مەن چۆچەكتىكى ئادەملەر ھەققىدە ئويلىنىۋاتىمەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجاننىڭ بۇ چۆچەكنى ئاڭلاپ، چۆچەك مەزمۇنى ھەققىدە ئويلىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ:

ــ بۇ چۆچەكتىكى ئادەملەر قانداق ئىكەن؟ــ دەپ سورىدى.

ــ بۇ چۆچەكتىكى ئادەملەر ئەخمەق، نادان ئىكەن.

ــ راست دېدىڭىز بالام، بۇ چۆچەكتە بىر قىسىم ئەخمەق، نادان ئادەملەر مەسخىرە قىلىنغان. ئۇنداقتا،

دەڭە، بۇ چۆچەكنى ئاڭلاپ نېمىنى ھېس قىلدىڭىز؟

تۇركىزاتجان ئويغا پاتتى. ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى. ئۇنىڭ قىسىلغان كۆزلىرىدىن ئەقىل ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. ئۇ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئەخمەق، نادان ئادەملەرنىڭ ئىش قىلغاندا ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمايدىغانلىقى، ياماق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقى، شۇڭا ئىش قىلغاندا چوقۇم ئاقىۋىتىنى ئويلاپ ئىش قىلىش لازىملىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ھەرقانداق ئادەم ياشلىقىدا چوقۇم ياخشى ئۆگىنىپ بىلىم ئېلىپ ئەخمەق، نادانلىقتىن قۇتۇلۇشى كېرەك. ئادەمدە بىلىم بولمىسا، ئەخمەق، نادانلىقتىن قۇتۇلمىسا ئاشۇنداق ياخشى ـ ياماننى پەرق ئېتەلمەي، قىلغان ئىشى ياماق ئاقىۋەت بىلەن ئاخىرلىشىدىغانلىقى سۆزلەنگەن. شۇڭا، ھەممە بالا كىچىكىدىن باشلاپ چوقۇم ياخشى تەربىيەلىنىشى، كېرەك، ــ دېدى.

ــ چۈشەندىم بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا مەنۇنلۇق بىلەن باغرىغا باستى.

بالىلار چۆچەك ئاڭلىسۇن

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بېرىۋاتقان چۆچەكلەرنى ئۆزى دائىم رەتلەپ خاتىرىلەپ كېلىۋاتقاچقا بۇ ئۇنىڭغا دائىملىق ئادەت بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بۈگۈن ئەتىگەندە تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ كېلىپ، ئاخشام تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنىمۇ رەتلەپ يېزىپ بولۇپ سائەتكە قارىدى. بالىلارنىڭ دەرستىن چۈشۈشىگە تېخى خېلى ۋاقىت بار ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۆيدە ئولتۇرسا قۇرۇق خىيال سۈرۈپ ئىچى پۈشۈپ قالدىغانلىقىنى ئويلىدى. ئۇ ساۋۇرئاخۇن بىلەن ئۇچراشمىغىلىمۇ نەچچە كۈن بولۇپ قالغانلىقىنى، بۈگۈن ئۇنىڭ بىلەن ئەھۋاللاشقاچ تۇركىزاتجانىنى ساقلاشنى ئويلاپ ئۆيدىن چىقتى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، بالىلارنى ئالغىلى كەلگەن بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. ئۇ: «ساۋۇرئاخۇن بالدۇرلا كېلىۋالدىغان، ئەجەب بۈگۈن كەلمەپتۇ؟ ئۇنى كۆرمىگىلى خېلى كۈنلەر بوپتۇ، ئۇنىڭغا بىرەر ئىش بولغانمىدۇ؟ ئۆيىنى بىلگەن بولسامۇ كۆرۈپ كېلەرىدىم» دەپ ئويلاپ يەنە سائىتىگە قارىدى. بالىلارنىڭ دەرستىن چۈشۈشىگە يەنە يېرىم سائەتتىن ئارتۇق ۋاقىت بار ئىدى. ئۇ

ئەھۋاللاشقۇدەك بىرەرسىنىڭ بولۇشىنى ئويلاپ ئەتراپقا قارىدى. بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. ئۇ ئايلىنىپ كېلىشىنى ئويلاپ ئەمدى مېڭىشىغا، سانىيە مۇئەللىم مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ تۇرسۇنئاخۇنىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئىككىسى ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن سانىيە مۇئەللىم:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، مەن سىلىنى تۇركىزاتجانىنى ئالغىلى كېلىپ بولدى دەپ ئويلاپ چىققانىدىم. پەرىزىم توغرا چىقتى. يۇرسىلە، ئىشخانىغا كىرەيلى، تۇركىزاتجانمۇ ئىشخانىغا كىرىدۇ. سىلىنىڭ بالىلارغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىشلىرى ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار، — دېدى.

— بۇ ھەقتە ئۆتكەندىلا مەسلىھەتلىشىپ بولغانتۇققۇ؟

— يۇرسىلە، قالغان گەپنى ئىشخانىغا كىرىپ سۆزلىشەيلى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننى ئىشخانىغا باشلاپ كىردى. ئىشخانىدا روشەنگۈل مۇئەللىم بار ئىدى. روشەنگۈل مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننى كۆرۈپ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغىن ئەھۋال سورىدى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا ئورۇندۇق قويۇپ بەردى. روشەنگۈل مۇئەللىم قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ تۇرسۇنئاخۇنىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆزىنى شۇنچە ھۆرمەت قىلغانلىقىغا خۇشال بولدى. سانىيە مۇئەللىممۇ تۇرسۇنئاخۇنىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلىنى ئىشخانىغا

چاقىرىشىم، بۇگۈن مەن بىرىنچى سائەت دەرسىنى ئۆتۈپ بولۇپ، بالىلاردىن: «چۈشەنمىگەن يەرلىرىڭلار بولسا سوراڭلار» دېگەنىدىم، بىر بالا قوپۇپ: «مۇئەللىم، دەرسكە مۇناسىۋەتلىك بولمىغان سوئالنى سورىسامۇ بولامدۇ؟» دېدى. مەن: «سورا» دېگەنىدىم، ئۇ بالا: «مۇئەللىم، تۇركىزاتجانىڭ بوۋىسىغا دەپ باقسىڭىز، بىزگىمۇ چۆچەك ئېيتىپ بەرسە، بىزمۇ چۆچەكنى ئۇ بوۋىمىزنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ باقساق بولامدۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ هەممىسى چۇرۇقلىشىپ شۇ تەلەپنى قويدى. مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ تەلىپىدىن تەسىرلىنىپ: «تۇركىزاتجان، بوۋىڭىز ئاخشامۇ سىزگە چۆچەك ئېيتىپ بەردىمۇ» دەپ سورىسام، ئۇ: «ئېيتىپ بەردى» دېدى. «نېمە چۆچەك ئېيتىپ بەردى» دېسەم، تۇركىزاتجان: «چۈننى بازغان بىلەن ئۇرۇپتۇ، دېگەن گەپنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بەردى» دېدى. تۇركىزاتجاندىن سىلىنىڭ بۇ چۆچەكنى قانداق ئەهۋالدا ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى سورىدىم. تۇركىزاتجان سىنىپتا بولغان ئىشلارنى سىلىگە سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى، سىلىنىڭ شۇ ئەهۋالغا ئاساسەن بۇ چۆچەكنى ئېيتىپ بەرگەنلىكىلىرىنى دېدى. مەن تۇركىزاتجاننىڭ گېپىگە هەيران قالدىم. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ هەممىسى چۇرۇقلىشىپ، تۇركىزاتجاندىن ئاشۇ چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. مەنمۇ تۇركىزاتجانغا ئۇ چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشنى ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن تۇركىزاتجان بۇ چۆچەكنى بالىلارغا ئېيتىپ بەردى. بالىلار چۆچەكنى

ئاڭلاپ بولۇپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى. مەن بالىلارنىڭ خۇشاللىقىغا قاراپ، سىنىپتىكى دەرستە ئەڭ ئاجىز ئىككى ئوقۇغۇچىدىن سوراپ، ئۇلارمۇ بۇ چۆچەكنى ئاساسەن يادقا ئېيتىپ بەردى. بۇنىڭدىن مەن چۆچەك ئاڭلاشنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشكە، زېھنىنى ئېچىشقا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. شۇڭا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن بالىلارغا ئۆز ئېغىزلىرى بىلەن بىر چۆچەك ئېيتىپ بەرگەن بولسىلا، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم، مەن مەكتەپكە كېلىپ سۆزلەپ يۈرسەم ئەپلەشمەس، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئويلىغانلىرىنى چۈشىنىپ:

ــ مەكتەپكە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى مەن ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن، بۇ ئىشتىن سىلى خاتىرجەم بولسىلا. سىلى بىر ۋاقىتنى دېسىلە، بىز شۇنىڭغا قارىتا ئورۇنلاشتۇرايلى، ــ دېدى.

ــ سانىيە مۇئەللىم، مېنى شۇنچە ھۆرمەت قىلغانلىقىڭىزغا كۆپ رەھمەت. بىراق، مەن سىزنىڭ دېگەن يېرىڭىزدىن چىقالماي قېلىشىم مۇمكىن، شۇڭا بۇ ئىشنى ئۆزىڭىز ئورۇنلاشتۇرۇڭ، سىزنىڭ ۋاقتىڭىز ئەپلەشسە مەن كەلسەملا بولىدۇ.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئىپادىسىنى ئاڭلاپ، دەرس سېتىكسىنى بىر نۆۋەت كۆرۈپ چىقىپ:

ــ روشەنگۈل، بۈگۈن جۈمە، ھە، چۈشتىن كېيىن

بىر سائەت دەرستىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسى يوق. شۇ دەرستىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرساق قانداق؟ ــ دېدى.

روشەنگۈل مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ قويۇپ:

ــ مەن بۇنىڭغا قوشۇلمەن، بىراق تۇرسۇنئاخۇن ئاكامنىڭ تەييارلىقى بولسا، ئاندىن شۇنداق ئورۇنلاشتۇرساق بولىدۇ ــ دە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بۇ ئىشقا دەرس ئۆتكەندەك كۆڭۈل بۆلۈپ، ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ:

ــ روشەنگۈل مۇئەللىم، بالىلارغا ئۆزۈم بىلگەن چۆچەكتىن بىرنى ئېيتىپ بەرسەم بولامدۇ ياكى بالىلارنىڭ تەلىپى بويىچە ئېيتىپ بېرىمەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

روشەنگۈل مۇئەللىم سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ قويۇپ:

ــ سىلىگە قايسى ئاسان بولسا شۇنداق قىلايلى، قانداق دېدىم سانىيە مۇئەللىم؟ ــ دېدى.

ــ روشەنگۈل مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ ئورۇنلۇق، مېنىڭچە، سىلى ئادەتتە تۇركىزاتجانغا چۆچەكلەرنى قانداق ئېيتىپ بېرىلا، بالىلارغىمۇ تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەندەك ئېيتىپ بەرسىلە ئەھمىيىتى زور بولارمىكىن دەيمەن، ــ دېدى.

ــ مەن تۇركىزاتجانغا ئۇ ئاڭلىغان ماقال ــ تەمسىلنى قانداق شارائىتتا، قانداق يەردە ئىشلەتكەنلىكىنى سۆزلەتكەندىن كېيىن، سۆزلىگۈچىنىڭ ئاشۇ ماقال ــ تەمسىلنى ئىشلىتىشتىكى مەقسەت، مۇددىئاسى، مەنىسىگە ئاساسەن ئېيتىپ بېرىمەن.

روشەنگۈل مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەسلىدە ھەممە چۆچەكلەر پىلانلىق، ئەتراپلىق، تەلەپ بويىچە ئېيتىلىۋاتقان ئىكەن ــ دە، لېكىن بۈگۈن ئۇ تەلەپنى سىلىگە قويغىلى بولمايدۇ. سىلىنىڭ تەلەپلىرىنى بىزمۇ ئورۇنلاپ كېتەلمىگۈدەكمىز، ياخشىسى ئۆزلىرى بىلىدىغان بىرەر ماقال ــ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بەرسىلە، ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولسا، سىنىپقا كىرگەندە ئەھۋالغا قاراپ ئورۇنلاشتۇرايلى.

ئوقۇتقۇچىلار بۇ تەكلىپكە قوشۇلدى. تۇرسۇنئاخۇن چۈشتىن كېيىن مەكتەپكە كېلىپ، ئوقۇغۇچىلارغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىشكە قوشۇلۇپ، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇشىغا دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. تۇرسۇنئاخۇن ئىشخانىدىن چىقىشىغا بىر ئوقۇتقۇچى تۇركىزاتجانىنى باشلاپ كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇتقۇچى بىلەن سالاملاشتى. تۇركىزاتجان بۇۋىسىغا سالام بېرىپ، ئوقۇتقۇچىسى بىلەن خوشلاشتى.

تۇركىزاتجان بۇۋىسى بىلەن بىرگە مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىۋېتىپ:

ــ بۇۋا، سانىيە مۇئەللىم بىلەن كۆرۈشتىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، كۆرۈشتۇم.

ــ نېمە ئىش توغرۇلۇق كۆرۈشتىڭىز؟

ــ سانىيە مۇئەللىم، مېنى مەكتەپكە كېلىپ

بالىلارغا چۆچەك ئېيتىپ بەرسىڭىز دەيدۇ.

— مەكتەپكە كېلىپ بىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىدىغان بولدىڭىزمۇ؟

— ھەئە، ئېيتىپ بېرىدىغان بولدۇم. باشقا بالىلارنىڭمۇ مەن ئېيتقان چۆچەكنى ئاڭلىغۇسى بارکەن.

— نېمىدېگەن ياخشى! قايسى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىدىغان بولدىڭىز؟

— بۇنى تېخى ئويلاشمىدىم، سىنىپقا كىرگەندە بالىلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئېيتىپ بېرىدىغان بولدۇم.

— بوۋا، نۇرغۇن بالىلار سىزنىڭ چۆچىكىڭىزنى ئۆز ئاغزىڭىزدىن ئاڭلاپ باقساق دەپ يۈرگەن، بۈگۈن ئاڭلىغۇدەك ئەمىسە.

— مەنمۇ شۇ بالىلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاي دەيمەن. چۈنكى بالىلارنىڭ ئورۇنلۇق تەلەپلىرىنى قاندۇرساق، ئاندىن بالىلارنىڭ ئالغا بېسىشىغا يارىدەم بەرگىلى بولىدۇ.

ئۇلار شۇنداق سۆزلىشىپ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قالغانلىقلىرىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم بىلەن دېيىشىپ قويغان ۋاقىتتا مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كەلدى. سانىيە مۇئەللىمۇ تۇرسۇنئاخۇننى دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ تۇرغانىدى. سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇن بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ تۇرسۇنئاخۇننى باشلاپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىپ كېتىۋاتقاچ، بۈگۈنكى چۆچەك ئېيتىشنىڭ، ئىلگىرى نەۋرىسىگە چۆچەك ئېيتىپ بەرگەنگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى

بىردىنلا ھېس قىلدى. شۇڭا، تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى قانداق ئېيتىش، بالىلارنى چۆچەك ئاڭلاش ئارقىلىق بىلىم ئېلىشقا قانداق قىزىقتۇرۇش كېرەكلىكىنى بىردىنلا ھېس قىلىپ قالدى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئويىنى سېزىپ قالغاندەك:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بالىلارغا قايسى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشنى ئويلاپ قويدىلا؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ بالىلارغا يەنىلا بىر ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرەي، بۇنىڭغا مېنىڭ تەييارلىقىم بار، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلۈپ تۇرسۇنئاخۇننى سىنىپقا باشلاپ كىرىشى بىلەن تەڭ، ئوقۇغۇچىلار ئورنىدىن دۇررىدە تۇرۇپ:

ــ سالام مۇئەللىم، ــ دەپ ئۇلارغا سالام بېرىشتى.

سانىيە مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا سالام قىلىپ، ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بەردى. ئوقۇغۇچىلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، سانىيە مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ، تۇرسۇنئاخۇننى ئوقۇغۇچىلارغا تونۇشتۇرۇپ:

ــ مانا بۇياق، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان سىلەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان تۇرسۇنئاخۇن بوۋاڭلار بولىدۇ. مەن سىلەرنىڭ تەلىپىگىلەرگە ئاساسەن تۇرسۇنئاخۇن بوۋاڭلارنى سىلەرگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدىم. قېنى بالىلار، تۇرسۇنئاخۇن

بوۋاقلارنى چۆچەك ئېيتىپ بېرىشكە قىزغىن تەكلىپ قىلىشلار، ــ دېدى.

شۇ زامان سىنىپتا گۈلدۈراس ئالقىش ساداسى كۆتۈرۈلدى. تۈرسۇنئاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئېگىلىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن، ئورنىدا ئولتۇرۇپ سىنىپقا بىر قۇر قاراپ چىقتى. سىنىپتا روشەنگۈل، شادىيە مۇئەللىملەردىن باشقا يەنە نەچچە ئوقۇتقۇچىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ سەل جىددىيلەشتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشىپ:

ــ بالىلىرىم، مەن سىلەرگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى سىلەردىن بىر سوئال سورايمەن. شۇ سوئالغا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن چۆچەك ئېيتىشنى باشلايمەن. ئەگەر مەن سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرەلمىسەڭلار، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بەرمەي ئاستا سىنىپتىن چىقىپ كېتىمەن. قانداق، مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بېرەلەمسىلەر؟ ــ دېدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى بىردەك: «جاۋاب بېرىمىز» دەپ ۋاقىراشتى. تۈرسۇنئاخۇن ئاكا ئوقۇغۇچىلارغا قايتا بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ:

ــ قېنى، كىم ئۆزى بىلمىدىغان ماقال ـ تەمسىلنى ماڭا ئېيتىپ بېرىدۇ؟ ــ دېدى.

ئوقۇغۇچىلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى. تۈرسۇنئاخۇن ئاكا ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ قويدى. ئوقۇغۇچىلاردىن بىرنەچچىسى قول كۆتۈردى. قول كۆتۈرگەنلەرنىڭ ئىچىدە تۇرکىزاتجان، ئايتۇرك، ساۋۇرئاخۇننىڭ نەۋرىسى

مۇرادىل قاتارلىقلار بار ئىدى. ئوقۇغۇچىلار ئۇلارنىڭ قول كۆتۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ بىر - بىرلەپ قول كۆتۈرۈشكە باشلىدى. سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى قول كۆتۈردى. تۇرسۇنئاخۇن قول كۆتۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ بىرەر ماقال - تەمسىلنى بىلىدىغانلىقىغا ئىشەندى. تۇرسۇنئاخۇن ئاكا ساۋۇرئاخۇننىڭ نەۋرىسى مۇرادىلنى چاقىرىپ:

— بالام، سىز ئۆزىڭىز بىلىدىغان ماقال - تەمسىلدىن بىر - ئىككىنى دەپ بېرىڭە، — دېدى.

شۇئان سىنىپتا: «ئۇ ماقال - تەمسىل بىلەرمۇ» دېگەن كۈسۈرلاشلار ئاڭلاندى. مۇرادىل ساۋاقداشلىرىغا قاراپ قويۇپ:

— «چاشقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەپتۇ»، «قارىغۇ مۇشۇككە ئۆلۈك چاشقان ئۇچراپتۇ»، «سانىماي ئوچنى كۆرۈك، ئوخلىماي چوشنى كۆرۈك»، — دېدى.

سانىيە مۇئەللىم چاۋاك چېلىپ ئۇنىڭغا مەدەت بەردى. سانىيە مۇئەللىمگە ئەگىشىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى چاۋاك چېلىشتى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ چاۋاك چالدى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى بەس - بەستە قول كۆتۈرۈشتى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى خوشال بولدى. ئۇ يەنە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىدىن سورىغاندىن كېيىن:

— بالىلىرىم، ھەممىڭلار ماقال - تەمسىللەرنى ياخشى بىلىدىكەنسىلەر، شۇ ماقال - تەمسىللەرنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىرىنىمۇ بىلەمسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

ئوقۇغۇچىلار جىممىدە ئولتۇرۇشتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلارغا قاراپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن:

ــ بالىلىرىم، ھەربىر ماقال ـ تەمسىل تۇرمۇشتىكى بىرەر ئىش ياكى ساۋاقنىڭ نەتىجىسىگە ئاساسەن خۇلاسىلىنىپ چىقىرىلغان بولىدۇ. شۇڭا، ماقال ـ تەمسىللەر تۇرمۇشقا يېقىن. ماقال ـ تەمسىللەرنى يادلاپ، مەنىسىنى چۈشىنىۋالساڭلار ياخشى بولىدۇ، ــ دەپ ماقال ـ تەمسىل ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتىنى قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى، ئاندىن يېنىدا تۇرغان مۇرادىلغا قاراپ:

ــ بالام، بايا سىز «سانىماي ئۈچنى كۆرۈڭ، ئۇخلىماي چۈشنى كۆرۈڭ» دېگەن ماقالنى دېدىڭىزغۇ، بۇنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقىنى بىلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

مۇرادىل بېشىنى چايقاپ:

ــ ياق، بىلمەيمەن، ــ دېدى.

ــ ئەمىسە بۇنى سىز نەدىن ئاڭلىغان؟ ــ دېدى.

مۇرادىل:

ــ بوۋامدىن ئاڭلىغان، ــ دېدى مەغرۇر قىياپەتتە.

ــ بوۋىڭىز بۇنى قانداق ۋاقىتتا ئىشلەتتى؟

مۇرادىل بالىلارغا قاراپ گەجگىسىنى قاشلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن دائىم چوڭ بولۇپ نۇرغۇن پۇل تېپىپ دادام ـ ئاپامنى ئۇنداق خۇش قىلىمەن، مۇنداق خۇش قىلىمەن دېسەم ئاشۇ گەپنى دەيدۇ، ــ دېدى.

مۇرادىلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بالىلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كېتىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئاكىمۇ كۈلۈپ:

ــ بالام، بوۋىڭىز تازىمۇ جايىدا گەپ قىپتۇ. ئۇنداق

بولسا مەنمۇ بۇگۈن مۇشۇ ماقال - تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرەي، بولامدۇ؟ — دېدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى: «بولىدۇ» دەپ ئۇنلۇك توۋلاشتى. تۈرسۇنئاخۇن بالىلارنىڭ قىزغىنلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ:

— مەن چۆچەكنى باشلاشتىن ئىلگىرى ئېيتىپ قويايى، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن بىرنەچچە ئوقۇغۇچىدىن شۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى سورايمەن. شۇڭا، ھەممىڭلار چۆچەكنى دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭلار - ھە، — دېدى.

ئوقۇغۇچىلار يەنە: «بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىشتى. تۈرسۇنئاخۇن ئاكا ئوقۇغۇچىلارغا بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

سىنىپنىڭ ئىچى بىردىنلا جىمىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلار پۈتۈن دىققىتى بىلەن چۆچەك ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا بىر جۇپ ئەر - خوتۇن ئۆتكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ سالىم دەپ بىر ئوغلى بار ئىكەن. سالىم ھۇرۇن، خىيالپەرەس بالا ئىكەن. ئاتا - ئانىسى سالىمنى ئىشقا بۇيرۇسا، تۇرلۇك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ياكى ئۆزىنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ خىيالىلىرىنى سۆزلەپ ئاتا - ئانىسى بۇيرۇغان ئىشنى قىلمايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادىسى سالىمنى ئالدىغا چاقىرىپ:

ــ بالام، ئۆيده ئۇن تۇگەپ قاپتۇ، ئەسلىده تۇگمەنگە ئۆزۈم بارماقچىدىم، لېكىن بىزگە يەرنى سۇغىرىش نۆۋىتى كېلىپ قاپتۇ، شۇڭا مەن يەر سۇغارغىلى بارىمەن، سەن تۇگمەنگە بېرىپ ئۇن تارتىپ كەلگىن،ــ دەپتۇ.

سالىم دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئادىتى بويىچە:

ــ سەن مېنىڭ ئېشەك مىنەلمەيدىغانلىقىمنى بىلىسەن، تۇگمەنگە بارسام توزغاق بۇرنۇمغا كىرىپ كەتسە بېشىمنىڭ ئاغرىيدىغانلىقىنىمۇ بىلىسەن، شۇڭا مېنى تۇگمەنگە بۇيرۇما، مەن چوڭ بولغاندا ساڭا ئىشەك ئالىدىغا بىر تۇگمەن قۇرۇپ بېرىمەن، شۇ چاغدا سەن تۇگمەنگە بارىمەن دەپ جاپا چەكمەيسەن،ــ دەپتۇ.

سالىمنىڭ دادىسى ئارتۇق گەپ قىلماي:

ــ ئۇنداق بولسا، سەن يەر سۇغارغىلى بار!ــ دەپتۇ.

سالىم يەنە:

ــ ھەي دادا، يەر سۇغارغىلى بارسام، پۇتۇم پاتقاققا پېتىپ قېلىپ چىقالماي قالسام قانداق قىلىسەن؟ مەن چوڭ بولسام كاتتا باي بولۇپ، سېنىڭ يەرلىرىڭنى تېرىپ بېرىدىغان نەچچە مالاي يالاپ بېرىمەن، ئۇ چاغدا سەن يەر سۇغىرىمەن دەپ جاپا تارتىپ يۈرمەيسەن،ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن سالىمنىڭ دادىسىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ــ بۇنى دېسەم ئۇنى دەيسەن، ئۇنى دېسەم بۇنى دەيسەن، سېنىڭ گېپىڭ راست بولسا، ئاۋۇال جاڭگالغا بېرىپ بىر باغلام ئوتۇن ئەكېلە، ئەگەر ئوتۇن ئەكەلمىسەڭ ئۆيگە كىرمە !ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

سالىم دادىسىنىڭ خاپا بولغانلىقىنى بىلىپ، ئامالسىز جاڭگالغا ئوتۇن تەرگىلى مېڭىپتۇ. سالىم جاڭگالغا كېتىۋېتىپ بىر تۇپ قېرى جىگدە تۇۋىدە ئۇخلاپ قالغان توشقاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، شۇ يەردە ئولتۇرۇپلا خىيالغا چۆكۈپتۇ.

«ئاشۇ توشقاننى تۇتۇۋالسام، بازارغا ئاپىرىپ ساتسام، پۇلىغا بىر توخۇ ئالسام، توخۇ تۇخۇم تۇغۇپ چۈجە چىقارسا، چۈجىلەر چوڭ بولۇپ يەنە تۇخۇم تۇغۇپ يەنە چۈجە چىقارسا، چۈجىلەرنى سېتىپ بىر قوي ئالسام، قوي ئىككىنى تۇغسا، قوزىلىرى يەنە تۇغسا، قوزىلىرىنى سېتىپ بىر تاي ئالسام، تاي چوڭ بولسا سېتىپ بىر كالا ئالسام، شۇ كالا بىلەن دېھقانچىلىق قىلسام، نۇرغۇن مالايلار يەرلىرىمنى تېرىسا، بۇغداي ـ قوناقلار ئوخشاپ كەتسە، ھوسۇلنىڭ كۆپلۈكىدىن بۇغداي ـ قوناقلار ساڭغا پاتماي كەتسە، دادام بىلەن ئاپام خۇشال بولۇپ: ‹يارايسەن ئوغلۇم، يارايسەن، سېنىڭ قولۇڭدىن كارامەت ئىش كېلىدۇ جۇمۇ دەپ مېنى راسا ماختاپ كېتەتتى ـ دە› دەپ خۇشاللىقىدا قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن توشقان ئويغىنىپ كېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ. توشقان قېچىپ كەتكەندىن كېيىن سالىم يىغلىغىنىچە ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. سالىمنىڭ يىغلاپ قايتىپ كەلگىنىنى كۆرگەن دادىسى:

ــ ساڭا نېمە بولدى؟ نېمىگە يىغلايسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

سالىم ئۆزىنىڭ توشقاننى كۆرۈپ قىلغان خىياللىرىنى، توشقانىنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى، شۇنىڭغا

خاپا بولۇپ يىغلىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى سالمىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ:

ــ ئەي ئەخمەق بالام، سەن «سانمای ئۇچنى، ئۇخلىماي چۈشنى كۆرۈپسەن» جاھاندا نەدىمۇ شۇنداق ئاسان ئىش بولسۇن، قول سىلىپ ئىشلىمىسەڭ، ئاشۇنداق قۇرۇق خىيالغا بېرىلسەڭ، ئۇ خىياللىرىڭ ئاشۇ قېچىپ كەتكەن توشقاندەك يوق بولىدۇ، ــ دەپ تەربىيە بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن سالىم ئۆزىنىڭ يارامسىز قىلمىشىنى ئۆزگەرتىپتۇ. كېيىن بۇ ئىش يۈرت ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تارقىلىپ ھەممىگە ئىبرەت بوپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «سانمای ئۇچنى كۆرۈڭ، ئۇخلىماي چۈشنى» دېگەن ماقال شۇ ئىشتىن كېيىن بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ ئوقۇغۇچىلارغا قارىدى. سىنىپنىڭ ئىچى تىمتاسلىقتا چۆككەن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى پۈتۈن دىققىتى بىلەن چۆچەكنى ئاڭلاۋاتاتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن:

ــ بالىلىرىم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، بۇ چۆچەك سىلەرگە ياقتىمۇ؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇننىڭ بۇ گېپىدىن ئوقۇغۇچىلارئاندىن چۆچەكنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ھەممىسى بىردەك: «ياقتى!» دەپ توۋلاشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىزغىنلىقىدىن خۇشال بولۇپ:

— چۆچەكنى ياقتۇرغان بولساڭلار، قېنى ئەمسە كىم بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىدۇ؟ — دېدى.

ئوقۇغۇچىلار جىم بولۇپ قالدى. تۇركىزاتجان، ئايتۇرك قاتارلىق يەتتە بالا قول كۆتۈرگەنىدى. قول كۆتۈرگەنلەرنىڭ ئىچىدە شادىيە مۇئەللىمۇ بار ئىدى. تۇرسۇنئاخۇن بۇنى كۆرۈپ:

— شادىيە مۇئەللىم، سىزمۇ ئوقۇغۇچىمۇ؟ قول كۆتۈرۈۋاپسىزغۇ؟ — دېدى.

شادىيە مۇئەللىم ئورنىدىن تۇرۇپ:

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، چۆچەكلىرىنى ئاڭلاپ مەنمۇ بالىلىقىمغا قايتقاندەك بولۇپ قالدىم، چۆچەكنىڭ مەزمۇنىنى مەن سۆزلەپ باقايمۇ؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— شادىيە مۇئەللىم، بىزنىڭ مەقسىتىمىز بالىلارغا كۆپرەك بىرنەرسە بىلدۇرۇشقۇ؟ سىز دېسىڭىز تېخىمۇ ئوبدان بولىدۇ، — دېدى.

شادىيە مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا تەپسىلىي قاراپ چىقىپ:

— بۇ چۆچەكتە قۇرۇق خىيالغا بېرىلگەن ئادەملەرنىڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ ئاشۇ قۇرۇق خىيالىغا ئوخشاش ھەممىدىن مەھرۇم قالىدىغانلىقى، ھەرقانداق ئادەم ئۆزى قول سېلىپ ئەمەلىي ئىش قىلغاندىلا ئاندىن نەتىجە يارىتىلى بولىدىغانلىقى تەكىتلىنىپ، سالىمغا ئوخشاش خىيالپەرەس ئادەملەر مەسخىرە قىلىنغان، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلدى. شادىيە مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ:

ــ بالىلار، مېنىڭ بەرگەن جاۋابىم توغرىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى: «توغرا!» دەپ جاۋاب بەردى.

سانىيە مۇئەللىم تۇرسۇنئاخۇننىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلىگە كۆپ رەھمەت، سىلى بالىلارغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىش بىلەن بىرگە ئۇلارغا قانداق ياشاش ھەقىقىدە تەربىيە بەردىلە، مەن چۆچەك ئېيتىش ئارقىلىق بالىلارنى تېخىمۇ ياخشى تەربىيەگە ئىگە قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى قايتا چۈشىنىپ يەتتىم، ــ دېدى.

ــ مېنى كۆپ ماختىۋەتتىڭىز، رەھمەت سىزگە سانىيە مۇئەللىم.

سانىيە مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرستىن چۈشۈشىنى ئېيتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن قانچىلىك چۆچەك بىلىدىغانلىقى، بۇ چۆچەكلەرنى قانداق ئۆگەنگەنلىكىنى سوراشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ سوئاللىرىغا لايىقىدا جاۋاب بەردى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى تۇركىزاتجانىنىڭ ئەتراپىغا توپلىشىپ ئۇنىڭ قالتىس بوۋىسى بارلىقىنى ماختاشتى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان بىلەن بىللە ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار بىلەن خوشلىشىپ سىنىپتىن چىقتى. تۇركىزاتجان بۇگۈن تولىمۇ خۇشال ئىدى...

موزدۇز دۇكىندا

شەنبە كۈنى دەم ئېلىش بولغاچقا تۇرسۇنئاخۇن ئادەتتىكىدىن سەل ۋاقچىراق ئورنىدىن تۇردى. تۇركىزاتجان تېخىچە تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇ تۇركىزاتجاننى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن شەپە چىقارماي ناشتىلىق تەييارلاشقا كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن سۈت قاينىتىپ، بادام ـ ياڭاق مېغىزلىرى بىلەن ناشتىلىق تەييارلاپ بولۇپ تۇركىزاتجاننى ئويغاتتى. تۇركىزاتجان ئورنىدىن تۇرۇپ يۈز ـ كۆزلىرىنى پاكىز يۇيۇپ، ئادىتى بويىچە:

ــ بوۋا، ياخشى تۇرۇپسىزمۇ؟ــ دەپ بوۋىسىغا سالام بېرىپ ناشتا قىلىشقا ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ ياخشى ئۇخلاپسىزمۇ، بالام،ــ دەپ تۇركىزاتجانىنىڭ قاچىسىغا نان سېلىپ بەرمەكچى بولدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىدىن ناننى ئېلىپ:

ــ بوۋا، مەن ئۆزۈم سالاي،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ ئولتۇردى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىدىن ئالغان ناننى ئۇششاق پارچىلاپ قاچىسىغا سالدى. تۇرسۇنئاخۇن ياڭاقنى يانجىپ، تۇركىزاتجانىنىڭ قاچىسىغا سېلىپ، ئۇستىگە سۈت قۇيۇپ بەردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۆزىنىڭ قاچىسىغا نان

سالغاندى، تۇركىزاتجان بوۋىسى يانجىپ قويغان ياڭاقنى داستىخاندىن ئېلىپ، بوۋىسىنىڭ قاچىسىغا سېلىپ بەردى. ئىككىسى قاچىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئادىتى بويىچە جىممىدە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشكە باشلىدى. ئۇلار چاينى ئىچىپ بولۇپ، تۇرسۇنئاخۇن دۇئاغا قول كۆتۈردى. تۇركىزاتجان بوۋىسىغا ئەگىشىپ دۇئا قىلدى. تۇرسۇنئاخۇن داستىخاننى يىغىۋېتىپ، ئۈستەلنى قويدى. تۇركىزاتجان ئۈستەلنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ بالام، قورۇدا ئاداشلىرىڭىز ئويناۋېتىپتۇ، سىزمۇ چىقىپ ئۇلار بىلەن ئوينامسىز، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە:

ــ بوۋا، سىزچۇ، نېمە ئىش قىلىسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ مەن تۇنۇگۈن مەكتەپتە سىزلەرگە ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرلەيمەن.

ــ بوۋا، مەن سىزگە قاراپ ئولتۇرسام بولامدۇ؟

ــ بولۇشىنغۇ بولىدۇ، لېكىن ئاداشلىرىڭىز بىلەنمۇ ئوينىشىڭىز كېرەك ــ دە، چۈنكى بالىلار بىلەن بىرگە ئويناپ، ئۇلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشمۇ بىر بىلىم، بالام. بالىلار بىلەن چىقىشىپ ئوينىيالمىسىڭىز يالغۇز قالىسىز، ئادەمنىڭ دوستى بولمىسا بولمايدۇ.

ــ بوۋا، چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ نېمە قىلىسىز؟

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بالام، مەن چۆچەكلەرنى خاتىرلەشكە باشلىغاندىلا سىزگە دېگەنغۇ، چۆچەكلەرنى خاتىرلەپ قويمىساق

ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ دەپ، مەن خاتىرىلەۋاتقان بۇ چۆچەكلەر كېيىن سىزگە مىراس بولۇپ قالىدۇ بالام. شۇڭا، سىزگە ئېيتىپ بەرگەن ھەربىر چۆچەكنى ئەستايىدىل خاتىرلەپ قويۇۋاتىمەن.

— مەن ئۇ چۆچەكلەرنى نېمە قىلىمەن؟

— ئۇنى ۋاقتى كەلگەندە مەن سىزگە دەپ بېرىمەن بالام.

— شۇڭا، مەن چۆچەك خاتىرلىگىنىڭىزنى كۆرەي دېگەنىدىم بوۋا.

— بالام، مەن سىزگە دېدىمغۇ، ئاداشلىرى بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشنى بىلىشىمۇ بىر بىلىم. شۇڭا، قورۇغا چىقىپ ئاداشلىرىڭىز بىلەن بىرەم ئويناپ كېرەك، سىز كىرگۈچە مەن خاتىرلەپ بولىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرۇپ جىممىدە سىرتقا ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ ئويناشقا تازا رايى يوقلۇقىنى بىلگەن بولسىمۇ، ئۇنى قايتۇرۇپ كېرەمدى. تۇرسۇنئاخۇن كىتاب ـ خاتىرلىرىنى ئۈستەلگە يېيىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزى تۇنۇگۈن مەكتەپتە ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇ چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇشىغا، تۇرانجان تۇركىزاتجان بىلەن بىللە ئۆيگە كىردى. تۇرانجان سالام بېرىپ تۇرسۇنئاخۇن بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋال سورىدى. تۇركىزاتجان قولىنى يۇيۇپ كېلىپ، تۇرانجانىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، بوۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ قارىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇراش ئۈچۈن:

ــ بالام، ئاداشلىرىڭىز بىلەن ئۇرۇشۇپ قالماي ئوبدان ئويىنىغانسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، ئوبدان ئويناپتىم.

ــ نېمە ئويۇن ئويناپسىز؟

ــ «لام ــ جىم» ئويۇنى ئويناپتۇق.

ــ ئۇ ئويۇننى كىم باشلىدى؟

ــ شەپقەت باشلىدى.

ــ شەپقەت، ئۇ ئويۇنىڭ تەرتىپىنى بىلەمدىكەن؟

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ سوئالىغا ئېنىق جاۋاب بېرەلمەي:

ــ شۇ... شەپقەت باشلىغاندىن كېيىن ئويناپتۇق.

بوۋا، ئويۇننىڭمۇ تەرتىپى بولامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئۆزىگە سوئال ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇشىنى ئويلىمىغاچقا، ئۇنىڭ سوئالىغا دەرھال جاۋاب بېرەلمىدى. تۇرسۇنئاخۇن سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ شۇنداق بالام، ئويۇننىڭمۇ ئويناش تەرتىپى بولىدۇ، ــ دېدى.

ــ بوۋا، بۇ ئويۇنىڭ ئويناش تەرتىپىنى سىز بىلەمسىز؟

ــ بىلىمەن، بۇ ئويۇننى بالا ۋاقتىمىزدا كۆپ ئويناغان بىز.

ــ بوۋا، سىزمۇ ئويۇن ئويناغانمۇ؟

ــ بالام، بالىلارنىڭ ھەممىسى ئويۇن ئويناپ چوڭ بولىدۇ. بولۇپمۇ يېزا بالىلىرى جىق ئوينايدۇ.

ــ بوۋا، ئۇنداقتا بىز ئويناۋاتقان ئويۇنلار چوڭلاردىن

بىزگە قالغانمۇ؟ ئويۇن ئويىنىغانىنىڭ پايدىسى بارمۇ؟

ــ ھەئە، بۇ ئويۇنلار تۇنۇگۇنلا پەيدا بولغان ئەمەس، بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بالام، ئويۇن ئويناشنىڭمۇ پايدىلىق تەرەپلىرى بار، بەزى ئويۇنلارنى ئويناش ئارقىلىق نۇرغۇن بىلىمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئويۇن ئويناش ئارقىلىق باشقىلارنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى بىلىپ، باشقىلار بىلەن ئىناق ـ دوست بولۇپ ئۆتۈشنى ئۆگەنگىلى بولىدۇ.

ــ بوۋا، ھېلىقى ئويۇنىنىڭ ئويناش تەرتىپىنى دەپ بېرەمسىز؟

ــ ئويۇنىنىڭ تەرتىپىنى دەپ بەرسەم، ئويۇن بېشى بولاي دەمسىز؟

ــ ياق، بىلىۋالسامىلا بولدى بوۋا.

ــ بولىدۇ بالام، بۇمۇ بىر بىلىم، مەن سىزگە بۇ ئويۇنىنىڭ تەرتىپىنى سۆزلەپ بېرەي. بۇ ئويۇنغا قاتنىشىدىغان بالىلار بىر يەرگە توپلاشقاندىن كېيىن، خالىغان يەردە ئولتۇرۇشىدۇ ياكى ئۆرە تۇرۇشىدۇ. ئاندىن ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن بىر «سەردار» تەيىنلەيدۇ. «سەردار» ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك تەرتىپ ـ قائىدە ۋە خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان ھەر خىل «جازا» لارنى ئېلان قىلىدۇ. «لام ـ جىم» ئىجازىتى بېرىلىش بىلەن تەڭ ئويۇن باشلىنىدۇ. بالىلار چەمبەر شەكىلدە زوڭ ئولتۇرۇپ ياكى ئۆرە تۇرۇپ بىر ـ بىرىگە چېكەتكىدەك تىكىلىدۇ، لېكىن ئاغزىنى مەھكەم يۇمۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە ھەممەيلەن بىر ـ بىرىنى قاتتىق كۆزىتىدۇ. ئويۇنغا قاتناشقان

بالىلار تەرتىپكە، ئويۇننىڭ ھەر خىل بەلگىلىمىلىرىگە ئەمەل قىلىشى، ئويۇن جەريانىدا باشقىلارنى گەپكە تۇتماسلىقى ۋە كۈلمەسلىكى، ئېغىز، بۇرۇن، كۆز، قۇلاقلارنى ئىشقا سېلىپ قىلىق چىقارماسلىقى، ئۆزئارا پىچىرلاشماسلىقى، ھەتتا ئىشارەت تىلىمۇ ئىشلەتمەسلىكى كېرەك. بۇلارغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى سەزگەن ھامان «سەردار» غا مەلۇم قىلىپ، ئويۇنغا يېڭى مەزمۇن قوشۇش ھەممەيلەننىڭ مەجبۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ. «سەردار» دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئويۇنغا قاتناشقانلارنىڭ ئىنكاسىغا قۇلاق سېلىشى ۋە ئادىل ھۆكۈم چىقىرىشى كېرەك. بالام، بۇ ئويۇننى ئويناش تەرتىپى مۇشۇ، سىلەرمۇ مۇشۇنداق ئويىنىدىڭلارمۇ؟

ــ ھەئە، شۇنداق ئويىنىدۇق، بوۋا.

ــ سىزچۇ، ئويۇن ئويناش جەريانىدا جازاغا ئۇچرىدىڭىزمۇ؟

ــ ياق، مەن جازاغا ئۇچرىمىدىم.

ــ بالام، ئويۇنلاردىنمۇ مۇشۇنداق بىلىملەرنى، تەرتىپ ــ قائىدىلەرنى ئۆگەنگىلى بولىدۇ. شۇڭا، بەزى ئويۇنلارنى ئويناپ تۇرۇش كېرەك.

ــ بولىدۇ، بوۋا.

شۇ چاغدا تۇرانجان تۇرسۇنئاخۇنغا:

ــ دادا، مەن يېنىڭىزدا ئولتۇرسام بىرەر ئېغىز گەپ قىلىپ قويايمۇ دېمەيسىزغۇ؟ــ دەپ ئۆزىنىڭ نارازىلىقىنى بىلدۈردى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ قارىمامسىز، بالىڭىزنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئاغزىم بىكار بولمىسا، سىزگە قانداق گەپ قىلمەن، سىزمۇ بۇتتەك ئولتۇرغۇچە، بىزنىڭ گېپىمىزگە قوشۇلۇپ ئولتۇرسىڭىز بولمامدۇ؟ــ دېدى.

ــ ماڭا گەپ قىلىش پۇرسىتى بەرمىسەڭلار قانداق گەپ قىلىمەن.

ــ مانا، ئەمدى سىزگە پۇرسەت بەردۇق، گەپ قىلىڭە.

تۇرانجان ئۆزىنىڭ ئورۇنسىز گەپ قىلىپ قويغانلىقىدىن ئوڭايسىزلىنىپ، دېيىشكە گەپ تاپالماي:

ــ دادا، مەن سىلەرنى ئالغىلى كەلدىم، گۈلسىرە تاماققا تەييارلىق قىلىپ قالدى. كىر بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىڭىزنى بەرسىڭىز، گۈلسىرە يۇيۇۋەتسۇن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ كىر بولۇپ قالغان كىيىمىنى يىغىشتۇرۇپ تۇرانجانغا بەردى. تۇرانجان تۇركىزاتجانىڭ كىيىملىرىگە قاراپ قويۇپ:

ــ دادا، سىزنىڭچۇ؟ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ ئۆزۈم يۇيايى بالام، سەت بولىدۇ،ــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىغا نارازى بولغاندەك قاراپ:

ــ دادا، سىز بۇنداق دېسىڭىز مەن قانداق خاتىرجەم بولىمەن، سەت بولىدىغان نېمىسى بار؟ بۇنداق دېسىڭىز ئۆيگە ئەكېتىمەن جۇمۇ،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرانجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ كىرئالغۇغا سېلىپ قويسام ئۆزى يۇيۇلىدىغان تۇرسا بالام، بۇنىڭغا شۇنچە دېيىش كېتەمدۇ؟ــ دېدى.

— دادا، سىز كىر يۇيۇپ يۇرسىڭىز بولمايدۇ.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ قەتئىيلىكىگە قاراپ، گەپ قىلماي كىر بولغان كىيىملىرىنى ئاچىقىپ بەردى. تۇرانجان دادىسىنىڭ كىيىملىرىنى تۇركىزاتجانىنىڭ كىيىملىرىگە قوشۇپ ئېلىپ:

— دادا، ماڭايلىمۇ؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىر سومكىنى قولىغا ئېلىپ:

— بالام، سىز تۇركىزاتجان بىلەن ماڭغاچ تۇرۇڭ، مېنىڭ موزدۇزنىڭ ئالدىغا بارىدىغان بىرئاز ئىشىم بار ئىدى، — دېدى.

تۇرانجان دادىسىنىڭ قولىدىكى سومكىغا قاراپ:

— نېمە ئىشتى دادا، مەن بارسام بولامدۇ؟ — دېدى.

— مەن ئۆزۈم باراي، مۇنۇ ئىككى ئايىغىمنىڭ بىرئاز ئوڭشىتىدىغان يەرلىرى بار ئىدى.

— ئۇنداق بولسا، بازارغا چىقىپ يېڭى ئاياغ ئالايلى.

— بالام، ئۇ دەرىجىدە ئەمەس، سىز ماڭغاچ تۇرۇڭ، مەن ھايال بولمايلا يېتىپ بارىمەن.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— بوۋا، مەنمۇ سىز بىلەن بارايچۇ؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ ئۆزى بىلەن بىرگە بېرىشىغا قوشۇلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئېلىپ، ئۆزىنىڭ تونۇشى يۇنۇس موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا باردى.

يۇنۇس موزدۇز ھۇنەرگە ئۇستا، سەممىي ئىش قىلىدىغان، نۇرغۇن خەلق لەتىپىلىرى، چۆچەك ۋە قوشاقلارنى بىلىدىغان، خۇشخۇي، قىزىقچى ئادەم ئىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭغا سالام بېرىپ دۇكانغا كىردى. يۇنۇس موزدۇز تۇرسۇنئاخۇننىڭ سالمىنى قوبۇل قىلىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ، قىلىۋاتقان ئىشىنى توختىتىپ:

ــ ۋاي، تۇرسۇنئاخۇن، بۇ سىلىمۇ؟ سىلىنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كىردى؟ ئۇزاق بولدى يوقاپ كەتتىلىغۇ؟ــ دەپ قىزغىنلىق بىلەن ئەھۋال سورىدى.

ئىككىسى ھال ـ ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن، تۇركىزاتجانمۇ يۇنۇس موزدۇزغا سالام بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى. يۇنۇس موزدۇز تۇركىزاتجان بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن، بۇ نەۋرىلىرى ئوخشىمامدۇ؟ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، بۇ مېنىڭ نەۋرەم، سىلى تۇرانجانىنى بىلىلىغۇ، ئاشۇ بالامنىڭ ئوغلى.

يۇنۇس موزدۇز تۇركىزاتجانىنىڭ قولىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ راست، بۇ بالا دادىسىغا بەك ئوخشايدىكەن، تۇرسۇنئاخۇن شۇنچە ئۇزۇن بولۇپ كەتتى، مەن تەرەپلەرگە ئۆتمەس بولۇپ كەتتىلە،ــ دېدى.

ــ نەچچە ئۆتەي دېدىم، ھېچبىر ۋاقىت چىقمىرالمىدىم. بۈگۈن شۇ سىلىنى كۆرگەچ، بۇ ئايىغىمنى ئۆڭشىتاي دەپ كەلدىم.

تۇرسۇنئاخۇن ئەكەلگەن ئايىغىنى يۇنۇس موزدۇزغا بېرىپ، بىر ئورۇندۇقنى تارتىپ ئولتۇردى. تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ يېنىدا بىر ئورۇندۇقتا

ئولتۇردى. تۇركىزاتجانىنىڭ موزدۇزلۇق دۇكىنىغا تۇنجى قېتىم كىرىشى بولغاچقا، ئۇنىڭغا موزدۇزلۇق سايمانلىرى يېڭىلىق تۇيۇلدى. ئۇنىڭ موزدۇزلۇق سايمانلىرىنى بىلگۈسى كېلىپ، بۇرەندىنى قولىغا ئېلىپ تۇرسۇنئاخۇندىن:

ــ بوۋا، بۇ نېمە؟ بۇنى نېمىگە ئىشلىتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنىڭ قولىدىكى بۇرەندىنى كۆرۈپ:

ــ بۇنىڭ نېمىلىكىنى، نېمىگە ئىشلىنىدىغانلىقىنى يۇنۇس بوۋىڭىزدىن سورىڭ، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان يۇنۇس موزدۇزغا ئۇمىد بىلەن قاراپ:

ــ بوۋا، بۇ نېمە، بۇنى نېمىگە ئىشلىتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

يۇنۇس موزدۇز تۇركىزاتجانىنىڭ قولىدىكى بۇرەندىگە قاراپ قويۇپ:

ــ بالام، بۇ بۇرەندە، بۇ موزدۇزلارنىڭ ئەڭ ئۆتكۈر قورالى، بۇنى ئاياغلارنىڭ چەمى، كۆن ـ خۇرۇملارنى كېسىشكە ئىشلىتىمىز، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بەلچىنى قولىغا ئېلىپ يۇنۇس موزدۇزغا قارىدى. يۇنۇس موزدۇز ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن، بۇ نەۋرىلىرى ئۆزىگە يېڭىلىق تۇيۇلغان نەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىقىدىكەن ـ ھە، قارىسام، نەۋرىلىرىگە دۇكىنىمدىكى ھەممە سايمان ـ جابدۇقلارنىڭ ئىسمىنى، نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرمەسەم سوراشنى توختاتمايدىغاندەك قىلىدۇ، ــ دېدى.

ــ شۇنداق، بۇ نەۋرەم ئۆزىگە يېڭىلىق تۇيۇلغان نەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىقىدۇ، ئېغىر كۆرمەي دەپ بەرسىلە.

يۇنۇس موزدۇز كۇلۇپ قويۇپ:

ــ بۇرادەر، ئەجەب گەپ قىلدىلا، نېمىگە ئېغىر كېلىدۇ؟ بالىلارنىڭ بىرنەرسىلەرنى بىلىشكە قىزىققىنى ياخشى ئىش. بولىدۇ، مەن موزدۇزلۇق سايمان ـ جابدۇقلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىسمى، نېمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەي، ــ دېدى، ئاندىن موزدۇزلۇق سايمانلىرى بولقا، ئامبۇر، قايچا، دۇپپي، بۇرەندە، بەلچە، كوۋا، پىرپىكچە، سىلىق دەرەش (بىگىز) رۇيچە دەرەش، ئىلمەك دەرەش قاتارلىقلارنى تۇركىزاتجانغا كۆرسىتىپ، ھەربىرىنىڭ ئىسمى، ئۇنىڭ نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. تۇركىزاتجان يۇنۇس موزدۇزنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئەستايىدىل ئاڭلىدى. تۇركىزاتجان يۇنۇس موزدۇز تونۇشتۇرغان موزدۇزلۇق سايمانلىرىغا بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ، دۇكان ئىچىگە قايتا سەپسالدى. تۇركىزاتجان دۇكانىنىڭ تۆرىگە ئېسىپ قويغان موزاگەندەننى كۆرۈپ:

ــ ئۇنىڭ ئىسمى نېمە، ئۇنى نېمىشقا ئۇ يەرگە ئېسىپ قويدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

يۇنۇس موزدۇز دۇكانىنىڭ تۆرىگە ئېسىپ قويغان موزاگەندەنگە قاراپ:

ــ بالام، بۇ موزاگەندەن ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان تەۋەررۇك، تەۋەررۇكنى قەدىرلىمەسەك ئىشىمىز رونىق تاپمايدۇ، شۇڭا تەۋەررۇككە توپا ـ چاڭ قونمەسۇن دەپ شۇ يەرگە ئېسىپ قويغان، ــ دېدى.

يۇنۇس موزدۇزنىڭ گېپىنى تۇرکىزاتجانىنى تېخىمۇ قىزىقتۇردى. ئۇ بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بۇ قانداق تەۋەررۈك، كىمدىن قالغان تەۋەررۈك؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجانىڭ سوئالى يۇنۇس موزدۇزنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ ھەيران قالغانلىقىنى يوشۇرماي:

ــ تۇرسۇنئاخۇن، نەۋرىلىرى كارامەت سوئاللارنى سورايدىكەنغۇ؟ ــ دېدى.

ــ شۇنداق، بۇ بالام قىزىققان نەرسىسىنى بىلىۋالمىغۇچە توختىمايۋ سوئال سوراپلا تۇرىدۇ.

ــ ھە، ئۇنداقتا بىلگەنلىرىمنى دەپ بەرمەسەم، بۇ بالامنى رازى قىلالمىغۇدەكمەن ــ دە، بولىدۇ، مەن بىلگەنلىرىمنى دەپ بېرەي. بالام، مېنىڭ بوۋامنىڭ ئېيتقىچە، بۇ موزاگەندەن بوۋامغا بوۋىسىدىن تەۋەررۈك قالغانىكەن. بوۋام بۇ تەۋەررۈكنى ماڭا بەرگۈچە: «بۇ ئائىلىمىزنىڭ تەۋەررۈكى، ئوبدان ئاسرىغىن، بۇ موزاگەندىن ‹كەتكەننى كەلتۈرگەن موزاگەندەن› دېگەن تەمسىل قالغان، شۇڭا بۇ تەۋەررۈكنى ئوبدان ساقلىمىساڭ بولمايدۇ» دېگەندى، شۇنىڭدىن بېرى مۇشۇنداق قەدىرلەپ ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

يۇنۇس موزدۇزنىڭ: «بۇ موزاگەندىن ‹كەتكەننى كەلتۈرگەن موزاگەندەن› دېگەن تەمسىل قالغان» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ تۇرکىزاتجانىنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجانىنىڭ بۇ تەمسىلنى ئاڭلاپ، ھاياجانلانغانلىقىنى سەزدى. تۇرکىزاتجانمۇ بوۋىسىغا مەنىلىك قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن

تۇركىزاتجاننىڭ قارىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ: «بولدى گەپ قىلماڭ» دېگەن مەنىدە بېشىنى چايقىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنىپ، دېمەكچى بولغان سۆزىنى يۇتۇۋەتتى. تۇرسۇنئاخۇن يۇنۇس موزدۇزغا:

— بۇرادەر، بىز گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ سىلىنى ئىشتىن قويساق بولمايدۇ، گەپمۇ بولسۇن، ئىشنىمۇ قىلغاچ تۇرمامىلا، — دېدى.

— بولىدۇ تۇرسۇنئاخۇن، دۇكىنىغا كىرسەم، ماڭا قارىماي ئۆز ئىشىنى قىلدى دەپ رەنجىمىسىلە ئەمىسە، مەن ئىشىمنى قىلغاچ سىلى بىلەن پاراڭلىشاي.

— يوقسۇ، يوقسۇ، مەن رەنجىمەيمەن. «ھەربىكەت بەربكەت» ئەمەسمۇ؟

يۇنۇس موزدۇز تۇرسۇنئاخۇن ئەكەلگەن ئاياغلارنى سومكىدىن چىقىرىپ، ئۇ كۆرسەتكەن يەرلەرنى ياماشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاغزى گەپتە بولسىمۇ، قولى ئىشتىن توختىماي، ئاياغلارنى ياماپ بولغۇچە، خېلى كۆپ لەتىپە ـ يۇمۇرلارنى سۆزلەپ چىقتى. تۇركىزاتجان يۇنۇس موزدۇزنىڭ لەتىپە ـ يۇمۇرلىرىنى ئاڭلاپ، يۇنۇس موزدۇزغا ئامراق بولۇپلا قالدى. يۇنۇس موزدۇز تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئاياغلىرىنى ئوڭشاپ بولۇپ، سومكىغا سېلىپ تۇرسۇنئاخۇنغا بەردى. تۇرسۇنئاخۇن يېنىدىن ئون يۇەننى چىقىرىپ يۇنۇس موزدۇزغا تەڭلىدى. يۇنۇس موزدۇز ئالغىلى ئۇنىمىغانىدى، تۇرسۇنئاخۇن پۇلنى ساندۇقنىڭ ئۈستىگە قويۇپلا ماڭدى. يۇنۇس موزدۇز: «ھاي ـ ھاي» دەپلا قالدى.

تۇركىزاتجان موزدۇزلۇق دۇكىنىدىن چىقىپلا بوۋىسىدىن:

ــ بوۋا، مەن سوئال سورايمەن دېسەم، نېمىشقا گەپ قىلماڭ دەيسىز؟ ــ دېدى.

ــ بالام، سىز سوئال سوراۋەرسىڭىز يۇنۇس بوۋىڭىز سىزگە جاۋاب بېرىمەن دەپ قولى ئىشتىن توختاپ قالىدۇ، ئۇ ئىشتىن توختاپ قالسا بولمايدۇ بالام، مەن سىزنىڭ نېمە سورىماقچى ئىكەنلىكىڭىزنى بىلدىم، شۇڭا گەپ قىلماڭ دەپ ئىشارەت قىلدىم.

ــ بوۋا، مەن يۇنۇس بوۋامدىن «كەتكەننى كەلتۇرگەن موزاگەندەن» دېگەن تەمسىلنىڭ قانداق كېلىپچىققانلىقىنى بىلمەدىغانلىقىنى سورىماقچىدىم، بۇنى سىز بىلەمسىز؟

تۇرسۇنئاخۇن سەل تۇرۇۋېلىپ:

ــ بالام، سىزنىڭ بۇ سوئالىنى سورايدىغانلىقىڭىزنى مەن بىلگەن، بۇ سوئالىڭىزغا ئۆيگە بارغاندا جاۋاب بېرەي، بولامدۇ؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا بوۋىسىدىن:

ــ بوۋا، بايىقى بوۋامنىڭ «كەتكەننى كەلتۇرگەن موزاگەندەن» دېگىنى نېمە دېگىنى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بالام، بۇ دېگەن بىر چۆچەك، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان «چۆچەك» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ خۇشاللىقتىن سەكرىگىنىچە:

— بوۋا، ماڭا ئېيتىپ بېرىسىزغۇ، هە؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ خۇشاللىقىغا قاراپ دىلى سۆيۈنۈپ:

— بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، — دېيىشىگە تۇركىزاتجان:

— بىلىمەن بوۋا، مەن چوقۇم سىزگە مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىمەن، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىزدىن يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققەت بىلەن ئولتۇردى.

«ئاشۇ يۇرتتا ساۋۇت ئىسىملىك بىر ئاق كۆڭۈل، سېخىي موزدۇز ئۆتكەنكەن. ساۋۇتنىڭ قوشنىسى هېسابسىز مال ـ دۇنياغا ئىگە، تويماس، هەسەتخور باي ئىكەن. بۇ تويماس باي كەمبەغەللەرنى ئۆزىنىڭ ئىشىغا سېلىپ هەققىنى بەرمەيدىكەن. ئۆزى باشقىلارنىڭ هەققىنى بەرمىگەننى ئاز دەپ، تېخى ساۋۇت موزدۇز مىسكىنلەرگە ئاز ـ تولا سەدىقە بەرسە ئۇنىڭغا ئىچ ـ ئىچىدىن هەسەت قىلىدىكەن.

كۈنلەر ئايلارنى، ئايلار يىللارنى قوغلاپ ئۆتۈپ يەنە ئەتىياز پەسلى يېتىپ كەپتۇ. يۇرتتىكى يېرى يوق بىچارىلەر قورساق بېقىش ئۈچۈن يەنە ئۇ هەسەتخور بايغا هەقسىز ئىشلەشكە باشلاپتۇ. تويمىغۇر باي ئۇلارنى ئېغىر ئەمگەككە سېلىپ زادىلا ئارام بەرمەپتۇ.

ساۋۇت موزدۇز كەمبەغەللەرنىڭ ئېچىنىشلىق

ئەھۋالىنى كۆرۈپ، يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۇلارغا قولىدىكى بار پۇل ـ مالىلىرى بىلەن يارەم قىلىشقا باشلاپتۇ. ساۋۇت موزدۇزنىڭ سېخىيلىقىغا باينىڭ ھەسەتخورلۇقى كېلىپ، ئۇنى كۆزدىن يوقىتىشنى ئويلاپتۇ. چۈنكى، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئۇ ئۆزىگە بىكارغا ئىشلەپ بېرىدىغان ئادەمنىڭ يوق بولۇپ قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيدىكەن. لېكىن، باي يۈرت خەلقىنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ ساۋۇت موزدۇزغا قول سالالماپتۇ. شۇنداقتىمۇ باي ساۋۇت موزدۇزنى كەمبەغەللەرگە يارەم قىلالمايدىغان قىلىپ قويۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرۈپتۇ. ئاخىر باي ساۋۇت موزدۇزنىڭ موزدۇزلۇق قىلىدىغان ئەسۋابلىرىنى ئوغرىلاپ ئۇنى ھۈنەر قىلدۇرماسلىق نىيىتىگە كەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ساۋۇت موزدۇز تەڭ كېچىگىچە ھۈنەر قىلىپ ئەمدىلا يېتىشىغا، ئىشىك ئەنسىز ئېچىلىپ ئۆيگە بىر ئوغرى كىرىپتۇ. ساۋۇت موزدۇز بىلەن خوتۇنى يوتقانغا بېشىنى چۈمكەپ جىم يېتىۋاپتۇ.

ئوغرى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۆيدىكى ھەممە نەرسىنى تاغارغا قاچىلاپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. شۇ چاغدا موزدۇز بېشىنى يوتقان ئىچىدىن چىقىرىپ ئوغرىنىڭ ھېلىقى باي قوشنىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ قاپتۇ. ئوغرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ساۋۇت موزدۇزنىڭ خوتۇنى يوتقان ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

ــ ۋاي دادىسى، ئوغرى ئۆيدىكى نەرسىلەرنىڭ بىرىنى قويماي ھەممىنى ئەكېتىپتۇ، ــ دەپتۇ.

ساۋۇت موزدۇز ئۆي ئىچىگە بىر قارىۋېتىپ:

ــ ئوبدانراق قارىغىنا، ھېلىقى موزاگەندەن بارمىكەن؟ ــ دەپتۇ.

ساۋۇت موزدۇزنىڭ ئايالى ئۆيگە قاراپ چىقىپ:

ــ ھەي دادىسى، ئۆيدە موزاگەندەن (موزاگەندەن ــ موزدۇزلارنىڭ چەم چىڭدايدىغان تۆمۈر توقمىقى) دىن باشقا ھېچ نەرسە قالماپتۇ،ــ دەپتۇ.

ساۋۇت موزدۇز بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ غەم قىلماڭلا خوتۇن، ئۆيدە موزاگەندەن بولسىلا يەنە ھەممە نەرسىنى تاپقىلى بولىدۇ، چاقىقان موزاگەندەننى باش تەرىپىمگە ئەكىلىپ قويۇڭلار،ــ دەپتۇ.

ئەمدىلا ئىشىكتىن چىققان ئوغرى ئۆيدە بولۇۋاتقان سۆزلەرنى ئاڭلاپ: «بۇ ھەممىنى تاپىدىغان موزاگەندەن دېگەن قانداق خىسلەتلىك نەرسىدۇ؟» دەپ قىزىقىپ، موزاگەندەننىمۇ ئەكېتىشنى ئويلاپ يەنە ئۆيگە كىرىپتۇ. دەل شۇنداق بولۇشىنى كۈتۈپ ياتقان ساۋۇت موزدۇز ئوغرى يېنىغا كېلىشىگە:

ــ ۋاي، كەتكەننى كەلتۈرگەن موزاگەندىنىم،ــ دەپ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپتۇ ــ دە،ــ ھەي ئاچ كۆز باي، ئۆزۈڭنى باشقىلارنى ئىشقا سېلىپ ھەق بەرمەيسەن، ئۇنى ئاز دېگەندەك باشقىلار ئاجىز ــ ئورۇقلارغا ئاز ــ تولا بىرنەرسە بەرسە ئۇلارنى مال ــ دۇنياسىز قويماقچى بولۇۋاتامسەن؟ مانا، سەندەك زالىم، ھەسەتخورنىڭ جازىسى،ــ دەپ راسا دۇمبالاپتۇ.

تۇيۇقسىز تەگكەن توقماقتىن ئوغرى ۋايجانلاپ توۋلىغىنىچە ساۋۇت موزدۇزغا يېلىنىشقا باشلاپتۇ. لېكىن، ساۋۇت موزدۇز ئۇنىڭ يالۋۇرۇشلىرىغا پەرۋا قىلماي راسا ئورۇپتۇ. باي ئازابقا چىدىماي ناله ــ زار

قىلىشقا باشلاپتۇ. باينىڭ ناله ـ زارىنى ئاڭلىغان ئەل ـ جامائەت ساۋۇت موزدۇزنىڭ هويلىسىغا يىغىلىپ نېمە بولغانلىقىنى سورىشىپتۇ. ساۋۇت موزدۇز بولغان ئەهۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. خالايىق سالا ـ سۇلهى بىلەن باينى تاياقتىن قۇتۇلدۇرۇپ قاپتۇ. لېكىن، باي نومۇس، هەسرەتتىن ئۆزاق ئۆتمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باينىڭ بارلىق مال ـ دۇنياسى نامراتلارغا قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پۇتۇن يۇرتتىكى خالايىق ساۋۇت موزدۇزنى تېخىمۇ هۆرمەتلەپ، چوڭ كۆرىدىغان بوپتۇ.

ساۋۇت موزدۇزنىڭ باينى بابلىغان بۇ ئىشى يۇرت ئىچىگە چۆچەك بولۇپ تاراپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ‹كەتكەنىى كەلتۈرگەن موزاگەندەن› دېگەن تەمسىل ئاشۇ ساۋۇت موزدۇزنىڭ كەچمىشىدىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، سىز مەن ئېيتقان بۇ چۆچەك هەققىدە ئويلىنىۋاتامسىز ياكى باشقا نەرسىلەرنى خىيال قىلىۋاتامسىز؟ــ دەپ سورىدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، مەن چۆچەكنىڭ مەزمۇنى هەققىدە ئويلىنىۋاتىمەن،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجاننىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ:

ــ هە، ئەمىسە مەزمۇننى قىسقىچە سۆزلەپ بېقىڭە، مەن ئاڭلاپ باقاي،ــ دېدى.

تۇركىز اتجان:

ــ بۇ چۆچەكتە نادانلىق ۋە ھەسەتخورلۇقنىڭ ئادەمنى يامان ئاقىۋەتكە قويىدىغانلىقى، سېخىيلىق، مەردلىكنىڭ ياخشى ئەخلاق ئىكەنلىكى، سېخىي، مەرد ئادەملەرنىڭ ئەلنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ئادەم نادان، ھەسەتخور بولماسلىقى، نادان، ھەسەتخور بولسا، ئۆزىنىلا ئەمەس باشقىلارنىمۇ نادامەتتە قويىدىغانلىقى، شۇڭا كىشىلەر مەرد، سېخىي بولغاندا باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدىغانلىقى سۆزلەنگەن. شۇڭا، ئادەم كىچىكىدىن باشلاپلا چوقۇم ياخشى تەربىيەلىنىشى، نادانلىق، ھەسەتخورلۇقتەك ناچار ئىللەتلەرنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋالماسلىقى كېرەك، ــ دېدى.

ــ چۈشەندىم بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەنۇنلۇق بىلەن باغرىغا باستى.

ئائىلىدىكى يېغىلىش

تۇرسۇنئاخۇن يەكشەنبە كۈنى سەل ۋاقچىراق ئورنىدىن تۇردى. تۇرسۇنئاخۇن تاتلىق ئۇخلاۋاتقان نەۋرىسىگە قاراپ بىرئاز ئولتۇردى. تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئۇيقۇلۇق ھالەتتە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ مەستلىكى كەلدى. ئۇ نەۋرىسىنىڭ كۆپرەك ئۇخلىۋېلىشىنى ئويلاپ، ئاستا ياتاق ئۆيىدىن چىقتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئېھتىيات بىلەن يۇز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدى، ئاندىن ناشتىلىق تەييارلىماقچى بولۇپ تۇرۇشىغا ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجان ياتقان ئۆيگە قاراپ قويۇپ، بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. ئىشىك ئېچىلىشىغا تۇرسۇنئاخۇننىڭ چوڭ ئوغلى تۇرغان:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دادا، ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟ — دەپ سالام بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ چىقىپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالام، خۇداغا شۈكۈر، ئۆزىڭىزمۇ ئوبدان تۇردىڭىزمۇ؟ قېنى، ئۆيگە كىرىڭ بالام، — دەپ ئوغلىنى ئۆيگە باشلىدى.

تۇرغان ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. دۇئادىن كېيىن تۇرغان تۇرسۇنئاخۇندىن قايتا ئەھۋال سوراپ بولغاندىن كېيىن، ئۆي ئىچىدىكى ھەممە نەرسىگە مېھرى بىلەن بىر نۆۋەت قاراپ چىقتى. تۇرغان ئادەتتە ھەپتىدە بىرەر قېتىم كېلىپ، دادىسىنى كۆرۈپ يوقلاپ كېتەتتى. لېكىن، ئۆي ئىچىگە ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمەيتتى. شۇڭا، تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ بۇگۈن ئۆي ئىچىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىپ قاراپ چىققانلىقىغا قىزىقىپ:

ــ بالام، ئەتىگەندە كېلىپ قاپسىزغۇ؟ بىرەر ئىش بولدىمۇ؟ ئۆيگە ئەجەب قاراپ كەتتىڭىزغۇ؟ــ دېدى.

تۇرغان ئۆزىنىڭ ئۆي ئىچىگە ئالاھىدە دىققەت قىلغانلىقىنى دادىسىنىڭ سېزىپ قالغانلىقىنى بىلىپ، دادىسىنىڭ كۆزىدىن كۆزىنى ئەپقېچىپ:

ــ ھېچ ئىش بولمىدى دادا، يەكشەنبە بولغاندىكىن سىزنى يوقلاپ كەلدىم، ئۆيدىكى نەرسىلەر كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قاراپ چىقتىم شۇ،ــ دېدى. لېكىن، ئۇ كۆزىدە لىغىرلاپ قالغان ياشلىرىنى يوشۇرۇپ قالالمىدى. تۇركىزاتجان ياتاق ئۆيدىن چىقىپ، تاغىسىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «بىرەر ئىش بولغان ئوخشايدۇ» دەپ ئەنسىرەپ تاغىسىغا سالام بېرىشنىمۇ ئۇنتۇپ:

ــ تاغا، سىزگە نېمە بولدى؟ بوۋام تىللىدىمۇ، نېمىگە يىغلايسىز؟ــ دېدى.

تۇرغان كۆز ياشلىرىنى دادىسىدىن يوشۇرۇپ قالالمىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە:

ــ دادا، كىچە ئاپام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. مېنىڭ كىچىك ۋاقتىم دېگۈدەكمەن. مەن ئۆيدە نەگە بارسام، ئۆيدىكى قايسى نەرسىنى تۇتسام، ئاپام كۈلۈپ قاراپ تۇرغۇدەك. شۇڭا، ئەتىگەندە ئاپامنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ بولۇپ ئۇدۇل بۇ يەرگە كەلدىم. دادا، سىزنى يوقلىغاچ، ئاپام تۇتقان ئۆينى كۆرۈپ كېتەي دېدىم. ھېلى بالىلار تەييارلىق قىلىپ كېلىدۇ. ئۇلار بۇ ئۆينى تازىلاپ، مۇشۇ ئۆيدە تاماق قىلىسۇن، بىرگە ئولتۇرۇپ يەيلى، ــ دەپ كۆڭلىدىكى گەپنى قىلدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئوغلىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ، ئايالى تىللاخان يادىغا يېتىپ كۆڭلى بۇزۇلدى. لېكىن، ئۇ كۆڭلىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى تۇركىزاتجانغا بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن:

ــ بالام، ئاپىڭنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ ئوبدان قىپسىز، ئاپىڭنىڭ روھى خۇش بولىدۇ. بالىلار ئۆيگە كەلسە ياخشى بولغۇدەك، سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلايلى ئەمىسە، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بىر بوۋىسىغا، بىر تاغىسىغا قاراپ تۇردى. ئۇ تاغىسىدىن نېمە ئۈچۈن يىغلىغانلىقىنى سوراشنى ئويلىغان بولسىمۇ، چوڭلار گەپلىشىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ گېپىنى بۆلۈشنىڭ ئەدەپسىزلىك بولىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئويلىغان سوئالىنى سورىماي جىممىدە ئولتۇردى. بوۋىسى بىلەن تاغىسىنىڭ سۆزى تۈگەپ، تۇركىزاتجان تاغىسىدىن نېمە ئۈچۈن يىغلىغانلىقىنى سورىماقچى بولۇپ تۇرۇشىغا ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى. تۇركىزاتجان تىلىنىڭ ئۈچىغا كېلىپ

قالغان سوئاللىنى سورىماي، بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ، بىرىپ ئىشكىنى ئاچتى. تۇرانجان سالام بېرىپ ئۆيگە كىردى. تۇرانجان ئاۋۇال دادىسى، ئاندىن ئاكىسى، ئاخىرىدا تۇركىزاتجان بىلەن كۆرۈشتى. ئاكا ـ ئۇكا بىر ـ بىرىدىن سەممىي ھال ـ ئەھۋال سورىشىپ بولغاندىن كېيىن تۇرانجان:

ـــ ئاكا، ئەتىگەندە ئوبدان ئۇچرىشىپ قالدۇق. مەن ھەرقايسىڭلارنى ئۆيگە چاقىرىپ كەلگەن، ـــ دېدى.

تۇرغان تۇرانجاننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئۇنى ئىلگىرى كۆرۈپ باقمىغاندەك ئۇستىبېشىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ كىيىش سەۋەبى ۋە مەقسىتىنى ئېيتىپ:

ـــ ئۇكام، يەنىلا سىز ئەتراپلىق ئويلاپسىز جۇمۇ، سىز مېنىڭ پىلانىمنى ئۆزگەرتىۋەتتىڭىز، بۇگۈن يەكشەنبە بولغاندىكىن بالىلارنىڭ ھەممىسى چوڭ ئۆيگە يىغىلىسۇن. سىز بەرمەكچى بولغان چايىنى مەن مۇشۇ ئۆيدىلا بېرەي. ئاپامنىڭ روھى ھەممىزنى مۇشۇ ئۆيدە كۆرسۇن، شۇنداق قىلساق بولامدۇ، ئۇكام؟ ـــ دېدى.

تۇرانجان دادىسىغا قاراپ قويۇپ، ئاندىن ئاكىسىغا:

ـــ ئاكا، بۇنىڭغا دادام بىرنەرسە دېسۇن، ـــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئىككى ئوغلىنىڭ ئوي ـ پىكرىنىڭ بىر يەردىن چىقىۋاتقىنىدىن خۇشال بولدى. ئۇ ئوغۇللىرىغا مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ:

ـــ بالىلىرىم، بىزدە: «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار» دېگەن ھېكمەت بار، سىلەر مۇشۇنداق ئېجىل ـ ئىناق ئۆتسەڭلار مەن خۇش بولىمەن. سىلەر ئېجىل ـ ئىناق

ئۆتسەڭلار ئىشلىرىڭلارمۇ رونۇق تاپىدۇ، مەنمۇ ھەممە ئىشلىرىڭلارنى قوللايمەن، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان چوڭلارنىڭ گېپىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغاندى. بۇۋىسىنىڭ: «بىزدە ئىناق ئائىلىدە ساۋادەت بار» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. ئۇ بۇنى كۆڭلىگە مەھكەم پۈكتى. تۇركىزاتجاندىكى بۇ ئۆزگىرىشنى تۇرسۇنئاخۇن سەزدى، باشقىلار سەزمىدى. لېكىن، تۇرغان، تۇرانجانلار دادىسىنىڭ گېپىدىن ناھايىتى خۇشال بولدى. تۇرغان ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ مەن ئەسلىي كالتە پەملىك قىلىپ، ئۆزۈمنىڭ ئۆيىدىكىلەر بىلەن كېلىپ، دادام بىلەن بىرگە تاماق يېيىشنىلا ئويلاپتىمەن. تۇرانجانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئاندىن ئۆزۈمنىڭ كەم ئەقىللىك قىلغانلىقىمنى بىلدىم. مېنى كەچۈرۈڭلار، مەن خاتالىقىمنى تۈزىتىش ئۈچۈن ئۆزۈم بېرىپ بىر قوللۇق تەييارلىق قىلىپ كېلەي، تۇرانجان، سىز مېنىڭ ئېغىرىمنى يېنىكلىتىپ باشقا بالىلارغا خەۋەر قىلىۋەتسىڭىز، ھەممىسى بۇ ئۆيگە يىغىلسا، چۈشلۈك تاماقنى ھەممىز بىرلىكتە مۇشۇ ئۆيدە يەيلى، ــ دېدى.

تۇرغاننىڭ تەكلىپىگە ئۇلار قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن تۇرغان تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن سىرتقا ماڭدى.تۇرانجان ئاكىسىنىڭ كەينىدىن ماڭغاندى، تۇرسۇنئاخۇن ئۇنى توتۇۋېلىپ:

ــ ئوغلۇم، بۇ ئەقىل سىزگە نەدىن كەلدى؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرانجان دادىسىغا يالغان ئېيتىشنى خالىماي:

ــ دادا، راست گەپنى قىلاي، بىز سادىقجاننىڭ ئوغلىنىڭ خەتنە تويىغا بارغاندا سىز تۇركىزاتجانغا: «ئىت ئىتتىلىقنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس» دېگەن تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن خۇلاسە چىقارغاندا، سىڭلىم قەمەرىيەنىڭ چىرايى باشقىچە بولغانىدى. بۇنى سىز سەزدىڭىزمۇ، سەزمىدىڭىزمۇ بىلمىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بىر يېرى پېتىر. ئۆيگىمۇ كەلمەس بولدى. گۈلسىرە بىلەنمۇ ئارتۇق گەپ قىلىشمايدۇ. شۇڭا، مەن بالىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆيگە يىغىپ، ئاردىكى سوغۇقچىلىقنى تۈگىتىۋېتەي دېگەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ ئوغلۇم، بەزى گەپلەر ۋاقىت ـ سائىتى توشمىسا ئېغىزدىن چىقمايدۇ. ئۇنىڭغا شۇنداق بىر تەنبىھ بېرىپ قويۇش شۇ كۈنى ئۈدۈل كېلىپ قالدى. مەنمۇ سەزدىم، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بۇ ئۆيگىمۇ ناھايىتى ئاز كېلىدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىدە شۇنداق ئىت مىجەزنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدۇ، بىلگەن بولسا ياخشى بولاتتى. سىز باشقىلارغا خەۋەر قىلىۋېرىڭ، ھەممىسى ئۆز ۋاقتىدا كەلسۇن، ــ دېدى.

تۇرانجان تۇركىزاتجانغا قاراپ:

ــ ئوغلۇم، سىز يۇز ـ كۆزىڭىزنى پاكىز يۇيۇپ، كىيىملىرىڭىزنى رەتلىك كىيىپ تۇرۇڭ. بۈگۈن بۇ ئۆيگە ھەممە تۇغقانلار كېلىدۇ. مېھمانىنىڭ ئالدىغا چىرايلىق، پاكىز كىيىنىپ چىقمىسا ئەدەپسىزلىك بولىدۇ، ــ دەپ سىرتقا ماڭدى.

تۇركىزاتجان يۇز - كۆزىنى پاكىز يۇيۇپ چىقتى. ئۇنغىچە تۇرسۇنئاخۇن چاماداندىن تۇركىزاتجانىڭ يۇيۇپ دەزمالالانغان كىيىملىرىنى ئېلىپ بەردى. تۇركىزاتجان يارىشىملىق كىيىملەرنى كىيىپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ نەۋرىسىگە مەستلىكى كېلىپ قاراپ تۇرۇپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇنمۇ ئۆزىنىڭ مېھمانلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، بالىلىرىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈشكە باشلىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئەمدى بىكار بولغانلىقىنى كۆرۈپ، بايا دېگەن «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار» دېگەن ھېكمەتنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە سوئال سورىماقچى بولۇشىغا، ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ، بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. ئۆيگە تۇرسۇنئاخۇننىڭ چوڭ كېلىنى راھىلە، نەۋرىلىرى تەۋپىق، تۇيغۇنلار بىرمۇنچە نەرسىلەرنى كۆتۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى. ئۇلار ئۆيگە كىرىپلا تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بەردى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارغا جاۋابەن سالام قىلىپ ھال - ئەھۋال سوراشتى. ئۇلار تۇركىزاتجان بىلەنمۇ قىزغىن كۆرۈشتى. راھىلە ئۆي ئىچىگە بىر قۇر قاراپ چىقىپ:

— دادا، تۇرغان مۇشۇ ئۆيگە كەتكەنغۇ، كەلمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئەھۋالنى چۈشەندۈردى. راھىلە ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى ئاشخانا ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ چىقىشىغا، تۇرغان يېرىم قوينىڭ گۆشىنى كۆتۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى. راھىلە تۇرغانغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. تۇركىزاتجان تاغىسىنىڭ يېرىم قوينىڭ گۆشىنى

كۆتۈرۈپ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئاكىلىرى بىلەن ئويناشتىن توختاپ:

ــ تاغا، بۆرەكمۇ بارمىكەن؟ ــ دەپ سورىدى.

تۈرغان تۈركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ بىر تال بۆرەك بار، بىراق يۇمۇر ئېيتىپ مېنى كۈلدۈرمىسىڭىز بۆرەكنى بەرمەيمەن، ــ دېدى.

راھىلەمۇ تۈركىزاتجاننىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ تۈركىزاتجان، سىزنى يۇمۇرغا ئۇستا دەپ ئاڭلىدىم، يۇمۇر سۆزلەپ بەرمىسىڭىز بۆرەكنى ئاكىلىرىڭىزغا بېرىۋېتىمەن جۇمۇ، ــ دېدى.

تۈركىزاتجان تاغىسى بىلەن ھاممىسىغا قاراپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بىر ئوقۇتقۇچى ئىمتىھان يېقىنلاشقاندا ئوقۇغۇچىلارغا ياخشى ئۆگىنىش ھەققىدە تەربىيە ئىشلەپ: «ئەگەر ياخشى ئۆگەنمەي، ئىمتىھاندا نۆل ئېلىپ قالساڭلار ئاتا ـ ئاناڭلارنىڭ يۈزىگە قانداق قارايسىلەر» دەپتىكەن، بىر ئوقۇغۇچى: «نۆلنىڭ تۆشۈكى بىلەن قارايمىز» دەپتۇ، ــ دېدى. بۇ يۇمۇرنى ئاڭلاپ ھەممىسى قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. تۈرغان بىر تال بۆرەكنى تۈركىزاتجانغا ئۇزاتقاندى، راھىلە بۆرەكنى تۈرغاننىڭ قولىدىن ئېلىپ:

ــ تۈركىزاتجان ئوغلۇم، بۆرەكنى تۇتقان قولىڭىز بىلەن كىيىملىرىڭىزنى تۇتسىڭىز ماي قىلىۋېتىسىز، بۇ بۆرەكنى مەن سىزگە پىشۇرۇپ بېرىمەن، ــ دېدى.

شۇ چاغدا ئۆيگە تۇغلۇق بىر ئائىلە كىشىلىرى كىرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن تۈرسۇنئاخۇنۇنىڭ كىچىك قىزى

قەمەرىيەلەرنىڭ ئائىلىسىدىن باشقا ھەممە ئوغۇل - قىزلىرى، كۈيئۇغۇل، كېلىن، نەۋرىلىرى بىر - بىرلەپ كېلىپ بولدى. ئەمدى قەمەرىيەنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر كەلسىلا بالىلارنىڭ ھەممىسى تولۇق بولاتتى. كەلگەنلەر ئۇلارنىڭ كېلىشىنى كۈتتى. شۇ ئاردا قەمەرىيە ئۆيگە كىرىپ قېرىنداشلىرىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى بىلمەي بىرئاز مەڭدەپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، چىرايىنى تۇرۇپ:

— ھەممىگىلار بۇ ئۆيگە يىغىلىپ كېتىپسىلەرغۇ، نېمە ئىش بولدى؟— دېدى.

ئۆيدىكىلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ، ئاندىن قەمەرىيەگە قاردى. قەمەرىيە ئۇلارنىڭ بۇ قارىشىدىن تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ:

— نېمە بولدى سىلەرگە، ھەممىگىلار بىرلىشىپ مېنى بوزەك قىلماقچىمۇ؟— دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن گەپكە ئارىلاشمىسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ:

— قىزىم، گېپىم بار دەپ سۆزلەۋەرمەك، بىر ئىشنى بىلىپ ئاندىن سۆزلەك، سىزنى بوزەك قىلماقچى ئەمەسمىز، ھەممىمىز بۇ يەرگە يىغىلىپ بىر ۋاق تاماق يەيلى دېدۇق شۇ. تۇرانجان ئاكىگىز سىزگە خەۋەر قىلغىلى كەتكەن،— دېدى.

قەمەرىيە دادىسىنىڭ سۆزىگە رەددىيە بەرگەندەك:

— ئۇ مېنىڭ ئۆيۈمگە بارمايدۇ،— دېدى تۇمشۇقىنى ئۇشلاپ.

قەمەرىيەنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چىقىپ بولغۇچە تۇرانجان ئۆيگە كىرىپ:

— مەن ئاكام - ئاچاملارغا خەۋەر قىلىپ بولۇپ، سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە بارسام ئىشىكىڭىز تاقاقكەن. شۇڭا، خەت يېزىپ، ئىشىكىڭىزگە چاپلاپ قويۇپ كەلدىم، — دېدى.

قەمەرىيە تۇرانجاننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ جىمىپ قالدى.

تۇرسۇنئاخۇن بەش بالىسى، يەنى، كۈيۈ ئوغۇل، كېلىن ۋە نەۋرىلىرىنىڭ تولۇق جەم بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەمىسىگە ئاتىلىق مېھرى بىلەن بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ:

— بالىلىرىم، بىز بۇنداق يىغىلىپ باقمىغىلى ئۇزاق بوپتىكەن، مەن ھەممىڭلارنىڭ جەم بولغانلىقىڭلارنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇۋاتىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن پات - پات مۇشۇنداق جەم بولۇپ، ئۆم - ئىناق ئۆتسەڭلار مەنمۇ خۇشال بولىمەن. چۈنكى بىزدە: «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار» دېگەن ھېكمەت بار ئەمەسمۇ، — دېدى.

باشقا بالىلار تۇرسۇنئاخۇننىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، تۇركىزاتجاندەك دىققەت قىلمىدى. ئۇ بۇۋىسىنىڭ: «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار» دېگەن گەپنى قايتا تەكرارلىغانلىقىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدى ھەم بۇ ھېكمەتنىڭ كېلىپچىقىشىنى بۇۋىسىدىن سوراش ئۈچۈن كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. بۇنى تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا گەپ قىلىۋېتىپ سېزىپ بولدى.

بۇگۈنكى مېھماندارچىلىقنىڭ ساھىبخانى تۇرغان بىلەن راھىلە ئۆزلىرى ئەكەلگەن تاتلىق - تۇرۇملىرىنى داستىخانغا تىزىپ، يېڭى دەملەنگەن قىزىق چايىنى چىنىلەرگە قۇيغاچ:

ــ قېنى مېھمانلار، تاماق پىشقۇچە تاتلىق ـ تۇرۇملاردىن ئېلىپ، پاراڭلاشقاچ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، ــ دەپ ئاشخانىغا ماڭدى. گۈلسىرە ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئاچا، مەن سىزگە ياردەملىشەي، ــ دېدى.

راھىلە:

ــ ياق بولدى، گۈلسىرە، سىزمۇ ئولتۇرۇڭ، ئۆزۈم قىلاي، ــ دېدى.

گۈلسىرە راھىلەگە ياردەملىشىتە چىڭ تۇردى. ئۇلارغا قاراپ قەمەرىيە ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئۆيدە بىر ئىش قىلساق شۇ بىز ئايالارغا ئارامچىلىق يوق. بۈگۈن خاتىرجەم بىر ئولتۇرۇپ مېھمان بولمەنمىكىن دېسەم، يەنە ئارام يوقكەن ـ دە، ماڭا، ــ دەپ يەنە سېپىق گەپ قىلىشقا باشلىدى.

راھىلە، گۈلسىرەلەر تەڭلا قەمەرىيەگە قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇلارنى ئېغىز ئاچقۇزماسلىق ئۈچۈن:

ــ قىزىم، ھېچكىم سىزنى ئىش قىل دېمىگەندۇ؟ شۇنداق بولغاندىكىن چايانەك ئۈدۈل كەلگەن يەرگە زەھىرلىكىزنى سانجىماي، جىممىدە ئولتۇرسىڭىز بولمامدۇ؟ ــ دېدى. تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئاچچىق گەپلىرى ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ يۈزىنى قىزارتتى. لېكىن، قەمەرىيە يەنە تەپ تارتماستىن:

ــ چوڭلار ئىش قىلسا ئادەم قاراپ ئولتۇرۇشقا خىجىل بولىدىكەن، ــ دېدى.

ــ خىجىل بولسىڭىز ئۆزىڭىزنى بىلىپ ياردەملىشىڭ، شۇنداق قىلسىڭىز سىزگىمۇ باشقىلار

يارده‌ملىشىدۇ. لېكىن، قىلغان ئىشىڭىزنى مىننەت قىلسىڭىز، قىلغانلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى يوق بولىدۇ.

قەمەرىيە ئەمدى خىجىل بولۇپ:

ــ دادا، قىزىڭىزنىڭ نادانلىقىنى كەچۈرۈڭ، ــ دەپ ئورنىدىن تۇردى.

تۇرسۇنئاخۇن قەمەرىيەنىڭ ئۇستىبېشىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ:

ــ قىزىم، مەن سىزگە ئاخىرقى قېتىم ئېيتاي، سىز ئاغزىمدا گېپىم بار دەپ ئۇدۇل كەلگەن ئادەمگە زەھەر سانجىيدىغان، ئۇدۇل كەلگەننى چىشلەپ تارتىدىغان مىجەزىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ. «تىل يۇگۇرۈكى باشقا» دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ؟ سىزنىڭ بۇ مىجەزىڭىز ھامان سىزگە كۆڭۈلسىزلىك ئەكېلىدۇ، ــ دېدى.

قەمەرىيە خىجىللىقتىن بېشىنى كۆتۈرەلمەي:

ــ بولىدۇ دادا، دېگەنلىرىڭىزنى ئېسىمدە تۇتىمەن، ــ دېدى.

راھىلە، گۈلسىرەلەرنىڭ كەينىدىن قەمەرىيەمۇ ئاشخانىغا قاراپ ماڭدى. ئۆيدىكى كەيپىيات بىرئازدىن كېيىنلا ئوڭشىلىپ كەتتى. چوڭلار ئۆزئارا سۆھبەتكە چۈشتى. بالىلار ئويناشقا باشلىدى.

راھىلە ئاشخانىدىن چىقىپ داستىخاندىكى تاتلىق ـ تۇرۇملارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ:

ــ دادا، تاماق تەييار بولۇپ قالدى، ــ دېدى.

چوڭلار داستىخانغا كېلىشتى. بالىلارمۇ ئويۇنلىرىنى توختىتىپ داستىخانغا كەلمەكچى بولغانىدى، تۇركىزاتجان:

ــ تەۋپىق ئاكا، قولىمىزنى يۇيۇۋېتەيلىمۇ؟ ــ دېدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى چوڭلارغا قاراپ تىلىنى چىقىرىشىپ، قوللىرىنى يۇيۇپ كېلىپ ئولتۇردى. راھىلە مەززىلىك پۇراپ تۇرغان بىر تاۋاق پولۇنى ئاچقىپ داستىخانغا قويدى. گۈلسىرە، قەمەرىيەلەرمۇ بىر تاۋاقتىن پولۇنى كۆتۈرۈپ ئاچقىشتى. بىر ئائىلە كىشىلىرى داستىخاندا جەم بولۇپ، ئوخشىغان پولۇنى ماختىشىپ ئولتۇرۇپ يېيىشكە باشلىدى. پولۇدىن كېيىن گۆش، قورداق، قورۇمىلارمۇ چىقتى.

تاماقتىن كېيىن ئەرلەر جەمئىيەت، ۋەزىيەت، خىزمەت ھەققىدىكى سۆھبەتنى باشلىدى. ئاياللار ئائىلە، كىيىم ـ كېچەك، بالىلار ھەققىدىكى پاراڭغا چۈشتى. بالىلار ھېچنېمىدىن غېمى يوق ئوينىماقتا ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەيلا كەچ بولۇپ قالدى. بىرچاغدا راھىلە تالاغا قاراپ:

ــ غاچچىدە بىر قاچىدىن سۇيۇقئاش قىلاي، دادامنىڭ كەچلىك تامىقىنى بېرىۋېتىپ ئاندىن قايتايلى، ــ دېدى. ئاياللارنىڭ ھەممىسى راھىلە بىلەن بىرگە ئاشخانىغا ماڭدى. ئۇلار ھايال بولمايلا سۇيۇقئاشنى ئېلىپ چىقىشتى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن بالىلارنىڭ ھەممىسى قايتىش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرغانىدى، تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا قاراپ:

ــ مەن تېخى سىلەرگە قايتىشقا ئىجازەت بەرمىدىم، ئىشنىڭ ئاخىرى چىقمىدى، تېخى دېيىشىدىغان گەپ بار، ــ دېدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى: «دېيىشىدىغان يەنە نېمە گەپ باردۇ» دەپ ئويلاپ بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىنىڭ ھەيران بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ـــ ھەرقايسىڭلار مېنىڭ تۇركىزاتجانغا ھېكايە ـ چۆچەك ئېيتىپ بېرىۋاتقانلىقىمنى ئالاھىدە بىر ئىش دەپ ئويلاپ قالدىڭلار. بۇنىڭ ھېچقانداق ئالاھىدىلىكى يوق، مەن پەقەت تۇركىزاتجاننىڭ قىزىقىشىغا ھۆرمەت قىلدىم شۇ. بۇنى سىلەرگە بىلدۈرۈپ قويۇشقا بۇگۈن پۇرسەت كەلدى. قېنى، قايسىڭلار مېنىڭ بۇگۈن گەپ قىلغاندا قايسى ماقال ـ تەمسىلنى ئىشلەتكىنىمنى ئېيتىپ بېرەلەيسىلەر؟ ـــ دېدى.

بالىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ھېچقايسىسى دادىسىنىڭ قانداق ماقال ـ تەمسىلنى ئىشلەتكەنلىكىنى دەرھال ئېسىگە ئالالمىدى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ سىلەر مېنىڭ نەسىھەتىمنى ئاڭلايسىلەر، ئەمما دىققەت قىلمايسىلەر، شۇڭا مېنىڭ نېمە دېگەنلىكىمنى دەرھال ئەسكە ئالالمايۋاتىسىلەر. قېنى، تۇركىزاتجان بالام، مەن بۇگۈن قايسى ماقال ـ تەمسىلنى ئىشلەتتىم؟ ـــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ـــ بوۋا، سىز: «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار»، «تىل يۇگۈرۈكى باشقا»، دېگەن ماقال ـ تەمسىلىرنى ئىشلەتتىڭىز، ـــ دېدى.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇركىزاتجاننىڭ بوۋىسى

سۆزلىگەندە ئىشلەتكەن ماقاللارنى شۇنداق ئېنىق ئېيتىپ بەرگىنىگە ھەيران بولۇشتى.

تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا: «قانداق» دېگەندەك قاراپ قويۇپ:

— توغرا دېدىڭىز بالام، سىز بەك ئەقىللىك جۇمۇ، — دېدى ئۇنى ئەركىلىتىپ.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ماختىشىدىن خۇشال بولۇپ كۈلۈپ:

— بوۋا، سىز بايا دېگەن ماقاللارنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى چۆچەكنىمۇ بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى يېنىغا تارتىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بىلىمەن بالام، بۈگۈن بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بولغاندا ئائىلە ئىناقلىقى ھەققىدىكى بۇ چۆچەكنى ھەممەيلەنگە ئېيتىپ بېرىشنى لايىق كۆردۈم. بالىلىرىم، ئاڭلاشنى خالامسىلەر؟ — دەپ بالىلىرىغا قارىدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى: «ئاڭلايمىز» دەپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— تۇركىزاتجان بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىمەن، لېكىن شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ، ھە، — دېدى.

— بولىدۇ، بوۋا، مەن چوقۇم دېگىنىڭىزنى ئورۇنلايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇرۇن - بۇرۇندا، يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى دىققەت بىلەن ئولتۇرۇپ چۆچەك

ئاڭلاشقا باشلىدى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى.

«ئاشۇ يۇرتتا سەدىردىن ئىسىملىك بىر دۆلەتمەن كىشى ئۆتكەنكەن. ئۇلار ئاتا ـ ئانا، بالىچاقا، نەۋرە ـ چەۋرە ھەممەيلەن بىر قورۇدا ياشاپ، ناھايىتى خۇشال ـ خۇرام ھەم خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. چۈنكى، بەخت قۇشى بۇ ئائىلىدە ماكان تۇتقىلى ئۇزاق يىل بولغانىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بەخت قۇشى ئائىلە باشلىقى سەدىردىنگە:

ــ مەن سىلەرنىڭ ئائىلىدە ئۇزاق يىل تۇردۇم، مەن بىر جايدا ئۇزاق تۇرسام زېرىكىپ قالىدىكەنمەن، جاھانىنىڭ باشقا يەرلىرىنى ئايلىنىپ سایاھەت قىلىپ كۆرۈپ كەلگۈم كېلىۋاتىدۇ، شۇڭا سىلەردىن ئايرىلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن. مەن سىلەرنىڭ ئائىلىدە ئۇزۇن تۇرغانلىقىمنىڭ يۈز ـ خاتىرسىنى قىلىپ، سىلەر تەلەپ قىلغان ھەرقانداق نەرسىنى بېرىشنى قارار قىلدىم. مەن كېتىشتىن ئىلگىرى سىلەر مېنىڭدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسە بولسا ئېلىپ قېلىڭلار، مەن سىلەرنى ئارزۇيۇڭلارغا يەتكۈزىمەن، ــ دەپتۇ.

سەدىردىن سەل ئويلانغاندىن كېيىن بەخت قۇشىغا:

ــ ئۇنداق بولسا سەن ماڭا ئوچ كۈن مۆھلەت بەرگىن، مەن خوتۇن ـ بالىلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئاندىن ساڭا جاۋاب بېرەي، ــ دەپتۇ.

بەخت قۇشى سەدىردىنىنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بوپتۇ.

سەدىردىن خوتۇن ـ بالىلىرىنى ۋە نەۋرە ـ

چەۋرىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، ئۇلارغا بەخت قۇشىنىڭ ئېيتقانلىرىنى يەتكۈزۈپتۇ. ئۇلار بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسىنى مەسلىھەتلىشىپ بەس - بەستە مۇنازىرىلىشىشكە باشلاپتۇ. سەدىرداشنىڭ چوڭ ئوغلى قەدىردىن:

— بىز بەخت قۇشىدىن تۈگمەس بايلىق، مال - چارۋا تەلەپ قىلايلى. شۇنداق بولسا بىز يەنە بايىشات ياشايمىز، — دەپتۇ.

سەدىرداشنىڭ ئىككىنچى ئوغلى بەدىردىن:

— ياق، بىز بەخت قۇشىدىن چەكسىز يەر - زېمىن، سوقا - تۈگمەن، باغ - ۋاران، سۇ سورايلى شۇنداق قىلساق يەنە بايىشات ياشايمىز. چۈنكى، يەر - زېمىن دېگەن ئالتۇن قوزۇق، تۈگمەس بايلىق، ئىشلىسەكلا ھەممىگە ئېرىشىمىز، — دەپتۇ.

سەدىرداشنىڭ چوڭ قىزى شەمسىيە:

— بىز بەخت قۇشىدىن ئاجايىپ كاتتا، تۈمەن مىڭ خىل مال بىلەن تولغان دۇكان - ساراي سورايلى. شۇنداق قىلساق جاپا تارتماي، راھەت - پاراغەتتە، بايىشات ياشايمىز. چۈنكى، بۇ جاھاندا سودا قىلىپ ئاسان پۇل تاپقىلى بولىدۇ، پۇل - مال بولسىلا، بايىشات ياشىغىلى بولىدۇ، خاتىرجەم كۈن كەچۈرگىلى بولىدۇ، — دەپتۇ.

سەدىرداشنىڭ كىچىك قىزى قەمەرىيە:

— ياق، بىز بەخت قۇشىدىن ھەممىدىن ئېسىل نەرسە بولغان ئالتۇن - كۈمۈش، ئۈنچە - مەرۋايىت سوراپ ئېلىپ قالايلى، شۇنداق قىلساق ئاجايىپ بايىشات ياشايمىز. چۈنكى، ئالتۇن - كۈمۈش، ئۈنچە -

مەرۋايىت، بۇ جاھاندىكى ئەڭ قىممەتلىك بايلىق ھېسابلىنىدۇ، ئۇ بولسىلا ھەممىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئۇلار ئەنە شۇنداق ئىككى كۈن تالاش ـ تارتىش قىلغان بولسىمۇ بىرى ئۇنى، بىرى بۇنى دەپ ھېچ نەرسىگە كۆڭۈل توختىتالماپتۇ. سەدىرىنمۇ خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بىر قارارغا كېلەلمەپتۇ. ئۇ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، خىيال دەريياسىنى بويلاپ توختاپ:

ــ ھەي خوتۇن، بالىلارنىڭ مەسلىھەتى بىر يەرگە كەلمىدى، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىگە تازا كۆڭلۈم تارتمايۋاتىدۇ، بىزنىڭ ئۆيدە بۇ مەسلىھەتكە قاتناشمىغان يەنە بىرەرى بارمۇ؟ــ دەپ سوراپتۇ. سەدىرىنىڭ خوتۇنى:

ــ يېڭى كېلىن تېخى بۇ سۆھبەتكە قاتناشمىدى، ئۇ بىر ئېغىزمۇ پىكىر بەرگىنى يوق، ــ دەپتۇ.

سەدىرىن ئايالىنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ:

ــ ئۇمۇ بىزنىڭ ئائىلىنىڭ ئەزاسى تۇرسا، چاپسان ئۇنى چاقىرىڭلار، ئۇمۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇسىنى ئېيتىپ باقسۇن، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يېڭى كېلىنىمۇ بۇ مەسلىھەتكە چاقىرىپ كىرىپتۇ. سەدىرىن كېلىنگە نەچچە كۈندىن بۇيان دېيىلگەن گەپ ـ سۆزلەرنى بايان قىلىپ، ئاخىرىدا:

ــ بەخت قۇشىدىن نېمىلەرنى سوراپ ئېلىپ قالساق بولار؟ــ دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ.

بۇ يېڭى كېلىن ئەقىللىك، چېچەن قىز بولۇپ، سەدىرىدىنگە كېلىن بولغىلى ئۇزاق بولمىغان بولسىمۇ، بۇ ئائىلىدىكى بەخت ـ سائادەت، ئامەت، بەرىكەت ۋە خۇشاللىقنىڭ ئىناق ـ ئىتتىپاقلىقتىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ بولغانىكەن. شۇڭا، يېڭى كېلىن كۆپ ئويلانمايلا:

ــ بىز بەخت قۇشىدىن ئىناق ـ ئىتتىپاقلىق سوراپ ئېلىپ قالايلى. چۈنكى، ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق بولسلا ھەممە ئىشىمىز راۋاج تاپىدۇ. ئائىلىمىزگە سائادەت، بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل ـ ماجىرا، تالاش ـ تارتىشلاردىن خالىي بولۇپ يەنىلا ھازىرقىدەك بەختلىك، بايىاشات ياشايمىز. ئەگەر مال ـ دۇنيا سوراپ ئېلىپ قالساق، سېنىڭ كۆپ، مېنىڭ ئاز دەپ تالاش ـ تارتىش قىلىپ، جېدەل ـ ماجىرادىن قۇتۇلالمايمىز. ئائىلىمىزدىن سائادەت، بەرىكەت قاچىدۇ. ئاتا، ئائىلىمىزدىكى ھازىرقى سائادەت ئىناقلىقتىن كەلگەن. ئىناق ئائىلىدە سائادەت بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

سەدىرىدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ:

ــ مانا ! ئەمدى بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان ئەڭگۈشتەر تېپىلدى! بەخت قۇشىدىن ئىناقلىقنى سوراپ ئېلىپ قالايلى، ــ دەپ توۋلاپ كېتىپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى بەخت قۇشى سەدىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ھە سەدىرىدىن، سىلەر مەندىن نېمە سوراپ ئېلىپ قالماقچى بولدۇڭلار؟ مەن سىلەرنى ئارزۇيۇڭلارغا يەتكۈزىمەن، ــ دەپتۇ.

سەدىرىدىن بەخت قۇشىغا:

ــ بىز مەسلىھەتلىشىپ سېنىڭدىن ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىقنى سوراپ ئېلىپ قالماقچى بولدۇق، سەن بىزگە ئىناقلىقنى بېرىپ كەتكىن، ــ دەپتۇ.

بەخت قۇشى:

ــ مېنىڭمۇ سىلەردىن ئەكەتمەكچى بولغىنىم دەل شۇ ئىناقلىق ئىدى، بۇنى يەنە سورىساڭلار مەن سىلەرگە بېرەي، مەنمۇ سىلەرنىڭ ئائىلىدىن كەتمەي. چۈنكى، ئىناقلىق ـ ئىتتىپاقلىقنىڭ ئۆزى بەخت، مەن ئۇنى سىلەرگە تاشلاپ بېرىپ ئۆزۈم كېتەلمەيمەن، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بەخت قۇشى بۇ ئائىلىدىن كەتمەي يەنە تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چوڭ ئائىلە كىشىلىرى يەنىلا ئىلگىرىكىدەك ئىناق، بەختلىك، خۇشال. خۇرام تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتىپتۇ. كېيىن ئۇلار بۇ ئىشنى ئەلگە سۆزلەپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن «ئىناق ئائىلىدە سائادەت بار، دېگەن ماقال كېلىپچىقىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ بالىلىرىغا قارىدى. بالىلىرىنىڭ هەممىسى چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن تۇرسۇنئاخۇن سۆزلىگەن چۆچەكنىڭ ئۆزلىرىگە چوڭقۇر تەسىر قىلغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قارىدى. ئۇمۇ باشقىلارغا ئوخشاش خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلىرىغا يەنە بىر نۆۋەت قاراپ چىقىپ:

ــ بالىلىرىم، بۇ چۆچەكنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەنسىلەر، مەن سىلەرنىڭ مۇشۇ چۆچەكتىكىدەك بەخت قۇشىنى قولدىن بېرىپ قويماي، سائادەت ئىچىدە ياشىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دېدى.

بالىلارنىڭ ھەممىسى بىردەك: «دادا، بىز چوقۇم سىزنىڭ ئۈمىدىڭىزنى ئاقلاشقا تىرىشىمىز» دەپ ۋەدە بېرىشتى. شۇ چاغدا تۇرسۇنئاخۇن:

— تۇركىزاتجان بالام، قېنى ئېيتىڭە، سىز بۇ چۆچەكتىن قانداق تەسىراتقا ئىگە بولدىڭىز؟ — دېدى.

تۇركىزاتجان چوڭلارغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ، قاپقارا كۆزلىرىنى چىمچىقلاتقىنىچە:

— بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىقنىڭ ھەرقانداق بايلىقتىن، مال - دۇنيادىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقى؛ ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق بولسىلا بەخت - سائادەتكە، خۇشاللىققا، خاتىرجەملىككە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقى؛ شۇڭا ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىقنى قولدىن بەرمەي قەدىرلەش كېرەكلىكى سۆزلىنىپتۇ، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ، ئارتۇقچە سۆزلەشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى بىلىپ:

— توغرا دېدىڭىز بالام، ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق بولغاندىلا بەختلىك بولغىلى بولىدۇ، — دېدى.

ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تۇركىزاتجاننىڭ بوۋىسى ئېيتقان چۆچەكتىن چىقارغان خۇلاسىسىنى ئاڭلاپ، دادىسىنىڭ تۇركىزاتجانغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىشىنىڭ ھەقىقەتەن ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇشتى. ئۇلار مۇشۇنداق يىغىلىشنى ھەر ئايدا بىر نۆۋەت تەرتىپ بويىچە داۋاملاشتۇرۇشقا كېلىشىپ، دادىسى ۋە تۇركىزاتجان بىلەن خوشلىشىپ خۇشال قايتىشتى.

ئۇرۇشقاق بالا

تۇرسۇنئاخۇن ئەتىگەندە تۇركىزاتجانىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇپ كېلىپ، شەنبە كۈنى كەچتە تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن «كەتكەننى كەلتۇرگەن موزاگەندەن» دېگەن چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇپ سائەتكە قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېز ماڭسا تۇركىزاتجان دەرستىن چۈشكىچە مەكتەپنىڭ ئالدىغا ئاران يېتىپ بارىدىغانلىقىنى پىلانلاپ، كىتاب ـ خاتىرىلەرنى يىغىشتۇرۇپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىدىن بۇرۇن كېلىۋالغان ساۋۇرئاخۇن، پاتەمخانلارغا سالام بېرىپ تۇرۇشىغا دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنىپ، جىمجىت مەكتەپ قورۇسى بىردىنلا شاۋقۇن ـ سۈرەنگە تولدى. تۇرسۇنئاخۇن بالىلارنىڭ شوخلۇقى، خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ بەختىيارلىقىغا مەستلىكى كېلىپ كۈلدى. تۇركىزاتجانمۇ سومكىسىنى كۆتۈرۈپ، بىر توپ بالىلار بىلەن بىرگە مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقتى. تۇركىزاتجان بىلەن بىرگە چىققان بالىلاردىن بىرى يېنىدىكى بالىغا قاراپ بىرنەرسە دېگەنىدى، ئۇ بالا ئالدىدىكى بالىنى سومكىسى بىلەن ئۇرماقچى بولۇۋېدى، سومكىسىدىكى كىتاب ـ دەپتەرلىرى يەرگە چېچىلىپ

كەتتى. ئۇ بالا كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقاندا، ئەتراپىدىكى بالىلار ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇشتى. تۇرسۇنجان ئۇ بالىنىڭ كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇشۇپ بېرىپ، ئۇ بالىغا بىرنەرسىلەرنى دېدى. لېكىن، ئۇ بالا تۇرسۇنجاتجانغا پەرۋا قىلماي، ئۆزىنى بىرنەرسە دېگەن ھېلىقى بالىنى يەنە قوغلاشقا باشلىدى. بالىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ ماڭدى. ئالدىدا قاچقان بالا تۇتۇق بەرمەي ئۇدۇل دەرۋازا ئالدىغا كەلدى. ئۇ بالا دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، كەينىگە قاراپ:

ــ ئۇرۇشقاق خوتۇن، ئۇرۇشقاق خوتۇن، ــ دېگىنىچە چىقىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن ئالدىدا قېچىپ كېتىۋاتقان بالىنىڭ يەنە بىر بالىنى شۇنداق دەپ خاپا قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى. تۇرسۇنجان بوۋىسىنى كۆرۈپ، بالىلارنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈشتىن توختاپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرسۇنجاتجانغا قاراپ كۈلدى. تۇرسۇنجان: «بوۋا» دېگىنىچە بوۋىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇرسۇنجاتجاننىڭ سومكىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۇستىبېشىنى تۈزەشتۈرۈپ، قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ كېتىۋېتىپ:

ــ بالام، بايىقى بالا يەنە بىر ساۋاقدىشىنى خاپا قىلىپ ئويناۋاتامدۇ، نېمە؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە بوۋا، بىرى يەنە بىرىنى خاپا قىلىپ ئويناۋاتىدۇ.

ــ سىزمۇ ئۇ بالىنى خاپا قىلىپ ئويىنىدىكىزمۇ؟

ــ ياق بوۋا، مەن خاپا قىلمىدىم، ئۇنىڭغا خاپا بولما

دەپ گەپ قىلسام، ئۇ گېپىمنى ئاڭلىمىدى. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى خاپا قىلىپ ئويناۋاتقانلىقىنى سىز قانداق بىلدىڭىز؟

— بايا، دەرۋازىدىن ئالدىدا چىققىنى كەينىدىكىسىنى «ئۇرۇشقاق خوتۇن، ئۇرۇشقاق خوتۇن» دەپ قېچىپ كېتىۋاتىدۇ. شۇ گېپىدىن ئۇنىڭ كەينىدىكى بالىنى خاپا قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدىم.

— ھە، ئالدىدا قاچقان بالا سالام، ئۇ بەك قىزىقچى، قىزىقچىلىق قىلىپ بالىلارنى كۈلدۈرۈپلا يۈرىدۇ. ئۇ بىر گەپلەرنى دېسە، بالىلارنى شۇنداق ئاسانلا كۈلدۈرۈۋېتىدۇ. ئۇمۇ گەپنى شۇنداق قاملاشتۇرۇپ دەيدۇ. كەينىدىن قوغلىغان بالا مەخسۇم. مەخسۇم بەك جىلىخور، ئاسانلا بىر ئىشلارغا خاپا بولىدۇ. بەزىدە بىرەر ئېغىز گەپكىمۇ خاپا بولۇپ سوقۇشىدۇ.

— ھە، بالام، سىز ئۇ بالىلارنىڭ قايسىسى بىلەن ياخشى ئۆتىسىز؟

— ھەر ئىككىسى بىلەن ياخشى ئۆتىمەن.

— ئۇنداقتا، نېمىشقا سالامغا مەخسۇمنى خاپا قىلماسلىقنى ئېيتمايسىز؟

— ئەسلىدە سالامغا گەپ قىلماقچىدىم. مەن مەخسۇم خاپا بولمىسىلا سالام توختاپ قالىدۇ دەپ مەخسۇمغا گەپ قىلسام، مەخسۇم گەپ ئاڭلىماي خاپا بولدى. سالامۇ توختاپ قالماي ئۇنى خاپا قىلىۋەردى. ئەسلىدە خاپا بولمىسىمۇ بولىدىغان گەپ ئىدى ئۇ.

— بالام، ئۇرۇشقاق خوتۇن دېگەن نېمە گەپ ئۇ؟ سالام بۇ گەپنى نەدىن تاپتى؟

ــ هه راست بوۋا، بۇ يەنه بىر ماقال ـ تەمسىلمىكىن بىلمىدىم، سىز بۇنى بىلەمسىز؟

ــ بالام، گەپنىڭ باش ـ ئاخىرى بولمىسا، بىلگىلى بولمايدۇ، بۇنى كىم دېگەن گەپ.

ــ سانىيە مۇئەللىم دېگەن گەپ.

ــ سانىيە مۇئەللىم باش ـ ئاخىرى يوق بۇنداق گەپنى قىلمىغاندۇ؟

ــ ئەسلىدە سانىيە مۇئەللىم: «ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدۇ، دېگەن گەپ بار» دېگەنىدى. بوۋا بۇمۇ ماقالمۇ ـ تەمسىلمۇ؟

ــ تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانغا قاراپ قويۇپ:

ــ هه، بۇ ماقال بالام، ــ دېدى.

بوۋىسىنىڭ جاۋابىدىن تۇركىزاتجان خۇشال بولدى. چۈنكى، ئۇ بوۋىسىدىن يەنه بىر ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىدىكى چۆچەكنى ئاڭلاش پۇرستىگه ئېرىشكەنلىكىنى بىلدى. شۇڭا، ئۇ بوۋىسىنىڭ جاۋابىغا ئۇلاپلا:

ــ بوۋا، بۇ هەقتىكى چۆچەكنى بىلەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن بۇ ماقال ـ تەمسىلنىڭ كېلىپچىقىشى هەققىده ئويلانغان بولسىمۇ، دەرهال بىرەر چۆچەك ئېسىگه كەلمىدى. ئۇ تۇركىزاتجانىنىڭ ئۆزىنىڭ جاۋابىغا تەلمۇرۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ بالام، بۇ توغرىدا هېچنېمه ئېسىمگه كەلمىدى، ــ دېدى.

بوۋىسىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ تۇركىزاتجانىنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇ مەيۇسلىنىپ:

— بوۋا، ئەمسە بۇ ھەقتە چۆچەك ئاڭلىيالمىغۇدەكمەن — ھە؟ — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ مەيۇسلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ:

— بالام، بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا ئۇنداق ئاسان بەل قويۇۋەتسىڭىز بولمايدۇ. غەيرەتلىك بولۇڭ، مەن بىلمەيمەن دېمىدىم، بۇ ھەقتىكى چۆچەك ئېسىمگە كەلمەيۋاتىدۇ دېدىم. مەن بۇ ھەقتە ئىزدىنىپ كۆرەي، — دېدى.

بوۋىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇركىزاتجانىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. ئۇ بوۋىسىغا ئەركىلەپ:

— بوۋا، ئەمسە قاچان ئېيتىپ بېرىسىز؟ — دېدى.

— بالام، بۈگۈن ئېيتىپ بېرەلمىسەم، كېيىن بۇ ھەقتىكى چۆچەكنى تېپىپ چوقۇم ئېيتىپ بېرىمەن. سانىيە مۇئەللىم: « ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدۇ» دېگەن ماقالنى قانداق ئەھۋالدا ئىشلەتتى؟

تۇركىزاتجان تۇمشۇقىنى ئۇشلاپ:

— بۇنى... سانىيە مۇئەللىم... — دەپ دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قالدى. تۇرسۇنئاخۇن:

— ئۇنداق بولسا كەچتە تاپشۇرۇق ئىشلەشتىن ئىلگىرى بۇنى ماڭا سۆزلەپ بېرىڭ — ھە.

— بولىدۇ، بوۋا.

ئۇلار شۇنداق سۆزلەشكىنىچە مەكتەپتىن ئۆيگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان ئىشكتىن كىرىپلا:

ـــ بوۋا، ماڭا چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ ـــ دەپ قايتا سورىدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ سوئال سورىغاندىكى كەيپىياتىغا قاراپ ئويلىنىپ قالدى. شۇڭا ئۇ نەۋرىسىنى چۆچەك ئاڭلاشقىلا بېرىلىپ كېتىپ دەرستە كەينىدە قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ:

ـــ بالام، قارىغاندا سىز بۇگۈن چۈشتىن كېيىن شۇنىلا ئويلاپ يۈرگەن ئوخشىمامسىز؟ پۈتۈن پىكىر ـ خىيالىڭىز چۆچەك ئاڭلاشتىلا بولۇپ قالسا، ئۆگىنىشىڭىزگە تەسىر يېتىدۇ جۇمۇ. چۈنكى، كاللىڭىزدا شۇنىلا ئويلاپ ئولتۇرسىڭىز دەرسلەر كاللىڭىزغا كىرمەيدۇ، سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز ئوقۇش، ياخشى ئۆگىنىش جۇمۇ، ـــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ نارازى بولغانلىقىنى سېزىپ جىددىيلەشكىنىچە:

ـــ بوۋا، ئۇنداق قىلمىدىم، دەرس ۋاقتىدا مۇئەللىمنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى دىققەت قىلىپ ئاڭلىدىم، مۇئەللىم دەرس سۆزلىگەندە دەرسكە دىققەت قىلمىغان بالىلارنى بىر قاراپلا بىلىۋالىدىكەن، شۇڭا مەن دەرس ۋاقتىدا دەرستىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىمايمەن، ـــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ كەيپىياتىغا قاراپ، ئۇنىڭ سەممىي سۆزلەۋاتقانلىقىنى بىلىپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بالام، دەرس ۋاقتىدا چوقۇم دەرسكە دىققەت قىلىشىڭىز كېرەك. دەرس ۋاقتىدا باشقا نەرسىلەرنى

ئويلاپ ئولتۇرسىڭىز كاللىڭىزغا دەرس چۈشمەيدۇ. سىز دەرسلەرنى ياخشى ئۆگەنمىسىڭىز مەن رەنجىپ قالىمەن ـ دە، بىرمۇ چۆچەك ئېيتىپ بەرمەيمەن، ـ دېدى.

بوۋىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىكىزاتجان قىزىرىپ كەتتى. ئۇ بىردەم يەرگە قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن بوۋىسىغا:

ـ بوۋا، مەن راستىنلا دەرس ۋاقتىدا دەرستىن باشقا نەرسىلەرنى ئويلىمايمەن، ـ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ قەتئىيلىكىدىن مەمنۇن بولۇپ، بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـ ياخشى بالام، ئەمىسە سىز ھازىر ماڭا سانىيە مۇئەللىمنىڭ ھېلىقى ماقالىنى قانداق ۋاقىتتا ئىشلەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭە، ـ دېدى.

تۇرىكىزاتجان بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ـ مەخسۇم دېگەن بالا بەك تېرىككەك، ئۇ كىچىككىنە ئىشلارغا خاپا بولۇپ باشقىلار بىلەن ئۇرۇشىدۇ. ئۇ كۈندە بىرەر قېتىم ئۇرۇشمىسا كۈنى كەچ بولمايدۇ دەڭە بوۋا، بۈگۈن ئەتىگەندە سادىر سىنىپ تازىلاۋاتقاندا ئازراق سۇ مەخسۇمغا چاچراپ كېتىپتۇ. مەخسۇم سادىرنى: «سەن ماڭا قەستەن سۇ چاچتىڭ» دەپ سوقۇشتى. باشقا بالىلار ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويدى. سانىيە مۇئەللىم كىرىپ ھەر ئىككىسىگە بىرمۇنچە تەربىيە بەردى. سانىيە مۇئەللىم تەربىيە بەرگەندە، مەخسۇم يەنە سوقۇشماسلىققا ۋەدە بەرگەن، بىراق ئۇچىنچى سائەتلىك تەنەپپۇس ۋاقتىدا مەخسۇمنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان تالىپ دىققەت قىلماي مەخسۇمنىڭ قەلىمىنى يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. شۇنىڭ

بىلەن مەخسۇم يەنە: «سەن قەلەمەنى قەستەن يەرگە چۈشۈرۈۋەتتىڭ» دەپ تالىپ بىلەن سوقۇشۇپ كەتتىغۇ. ئۇلار ئىككىسى خېلى قاتتىق سوقۇشتى. باشقا بالىلار تەسلىكتە ئۇلارنى ئاجرىتىۋالدى. شۇ چاغدا سانىيە مۇئەللىم كىرىپ، مەخسۇمنىڭ يەنە ئۇرۇشقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ياخشى سۆزلەرنى قىلىپ تەربىيە بەرگەندىن كېيىن بىزدە ئاتا ـ بۇۋىمىزدىن قالغان: «ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدۇ» دېگەن ماقال بار، مەخسۇم بالام، سىز كۈندە ئۇرۇشۇۋەرسىڭىز مەنمۇ تېز قېرىپ كەتمەمدىم، قارىغە ئۆزىڭىزگە، كىچىككىنە تۇرۇپ پېشانىڭىزگە قورۇق چۈشۈپتۇ. بۇنىڭدىن كېيىن سوقۇشىدىغان ئىشنى قىلماي، ئىشنى چىرايلىق ھەل قىلىشنى ئۆگىنىڭ، شۇنداق قىلسىڭىز پېشانىڭىزدىكى قورۇقلار يوقاپ، چىرايلىق بالا بولىسىز، بولمىسا سىزمۇ تېز قېرىپ سەتلىشىپ كېتىسىز دەپ مەخسۇمغا تەربىيە بەردى، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ ھە بالام، ئەمدى سىز تاپشۇرۇقىڭىزنى ئىشلەڭ، مەن سىزگە «ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدۇ» دېگەن ماقالنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدە چۆچەك ئويلىغاچ تۇراي، ــ دېدى.

تۇركىزاتجان:

ــ بوۋا، بۇ ھەقتىكى چۆچەكنىمۇ بىلەمسىز؟ ــ دېدى.

ــ بالام، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ماتېرىيال كۆرۈپ، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر چۆچەكنى تاپتىم.

تۇركىزاتجان خۇشال هالدا تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانلىقنى يېنىدا ئولتۇرۇپ «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» دېگەن كىتابنى ئوقۇشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ، ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئۆزى بىر نۆۋەت تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بۇۋىسىغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى. تۇركىزاتجان بۇۋىسىغا قاراپ بىرئاز ئولتۇرغاندىن كېيىن:

ــ بۇۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى ئاستاغىنا.

تۇرسۇنئاخۇن ئوقۇۋاتقان چۆچەكنىڭ بېتىنى قاتلاپ قويۇپ، تۇركىزاتجانلىقنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈشكە باشلىدى. ئۇ تاپشۇرۇق دەپتەرلەرنى ئىنچىكە كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ، ــ دەپ نەۋرىسىگە مەدەت بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىز ئۆزگەرمەيدۇ.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن چوقۇم دېگىنىڭىزنى ئورۇنلايمەن.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇرۇن بۇرۇندا، يىراق ماكاندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ، دىققىتىنى يىغىپ، چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

«ئاشۇ يۇرتتا ئەمەت ۋە سەمەت دەپ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا ئۆتكەنىكەن. ئاكىسى ئەمەت كۈننى تۈنگە ئارانلا ئۇلايدىغان نامرات، ئىنىسى سەمەت بولسا توققۇزى تەل باي ئىكەن. ئۇلارنىڭ ياش پەرقى خېلىلا چوڭ بولسىمۇ، لېكىن سەمەت ئاكىسى ئەمەتكە قارىغاندا قېرى كۆرۈنىدىكەن. شۇڭا، بۇنى بىلمەيدىغانلار ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسىنى بىر يەردە كۆرسە سەمەتنى ئاكىسى، ئەمەتنى ئۇكىسى دەپ ئالماشتۇرۇپ قويىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ يۇرتتىكى بىر توپ كىشىلەر ئۇجمە سايىسى ئاستىدا تاغدىن ـ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، پاراڭنىڭ ئاخىرىدا ئاشۇ ئاكا ـ ئۇكىلارغا بېرىپ توختاپتۇ. ئۇلار: ‹نېمىشقا ئىنىسى ئاكىسىدىن قېرى كۆرۈنىدۇ؟› دېگەن مەسىلە ئۈستىدە كۆپ تالاش ـ تارتىش قىلىشىپتۇ. لېكىن، ھېچكىم بىر ـ بىرىنى قايىل قىلغۇدەك سەۋەب تاپالماپتۇ. ئاخىر ئۇلاردىن يەتتە ـ سەككىزەيلەن ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋالنى بىلىپ بېقىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

ئۇلار ئاۋۋال سەمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. مېھمانلارنى كۆرۈپ سەمەت ناھايىتى خۇش بوپتۇ. ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپتۇ. سەمەتنىڭ خوتۇنى مېھمانلارنى قەستەن كۆرمەسكە سېلىپ ئۇلار بىلەن سالاملاشماپتۇ. سەمەت مېھمانلارنى ئىچكىرىكى ئۆيگە باشلاپ بولغاندىن كېيىن خوتۇننىڭ قېشىغا چىقىپ:

ــ خوتۇن، كونىلار: ‹ئۆزى كەلگەن مېھمان خۇدا

بەرگەن مېھمان، دەپتىكەن. مېھمان كەلدى، چاي تەييارلاپ بىرەر نەرسە قىلساڭچۇ، ــ دەپتۇ.

سەمەتنىڭ خوتۇنى قاپقىنى تۇرگەنچە ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ:

ــ ئۆيدە گۆش يوق تۇرسا، قانداق تاماق ئېتىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ گۆشسىز بولسىمۇ بىرەر تاماق ئەتمەمسەن، ــ دەپتۇ سەمەت يېلىنغان هالدا.

سەمەتنىڭ خوتۇنى تەرسالىق قىلىپ:

ــ ئۆيدە ئۇنمۇ يوق، مېھمانلار توپا يېمەيدىغاندۇ؟! ــ دەپتۇ.

سەمەت يەنە خوتۇنغا يېلىنىپ:

ــ خوتۇن، هېچبولمىغاندا نان ـ پان، چاي ـ پېيىڭغۇ باردۇ؟ شۇنى بولسىمۇ ئاچمققىن !ــ دەپتۇ.

سەمەتنىڭ خوتۇنى تېخىمۇ چالۋاقاپ:

ــ نانمۇ يوق، سۇمۇ يوق، سەن سىرتتا لاغايلاپ يۈرۈپ، ئۆيدە نېمە بار، نېمە يوقلۇقى بىلەن كارىڭ بولماي، ئەمدى مېھمان كەلسە مېنى قەستەن قىينىماۋاتسەن، مېنى مېھمانلارنىڭ ئالدىدا قەستەن ئوسال قىلماقچىمۇ سەن؟ ئەگەر شۇنداق نىيىتىڭ بولسا گېپىڭنى ئوچۇق قىل !ــ دەپ ۋارقىرىغىنىچە سەمەتنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپتۇ.

مېھمانلار سەمەتنىڭ خوتۇنى بىلەن بولغان گەپلەرنى ئىچكىرىكى ئۆيدە باشتىن ـ ئاخىر ئاڭلاپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار دەرهال چىقىپ سەمەت بىلەن خوتۇننى ئاجرىتىپتۇ ۋە:

ـــ بىزگە ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس. ئۆزىمىز مۇنداقلا كىرىپ چىقايلى دەپ كىرگەنىدۇق. بىز قايتايلى، خوش،ـــ دېگىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. مېھمانلار دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ سەمەتنىڭ خوتۇنىنىڭ قاقاھلاپ كۈلۈپ: «قانداق، مېنىڭ ئۆزى كەلگەن مېھمانىنى ئۇزىتىدىغانغا پەمىم بارمىكەن، ئۇنداق مېھمانلارنى شۇنداق ئۇزاتمىسام، بىز بىرمۇنچە چىقىم تارتقاندىن سىرت، مەنمۇ بىكاردىن ـ بىكار ئاۋارە بولىمەن، دېگىنىنى ئاڭلاپتۇ.

مېھمانلار سەمەتنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ خوتۇنى يوق دېگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن.

مېھمانلار سەمەتنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ئەمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. مېھمانلار ھويلىغا كىرىشىگىلا ئەمەت بىلەن خوتۇنى ئۇلارنى ناھايىتى ئوچۇق ـ يورۇق قارشى ئاپتۇ. مېھمانلار ئۆيگە كىرگۈچە ئەمەتنىڭ خوتۇنى ئاۋۋال ئۆيگە كىرىپ بىر ئەسكى كۆرپىنى قېقىشتۇرۇپ مېھمانلارنىڭ ئاستىغا ساپتۇ (ئۇلارنىڭ ئۆيىدىمۇ بار ـ يوقى ئاشۇ بىرلا كۆرپە ئىكەن). ئەمەت مېھمانلار بىلەن خۇشال ـ خۇرام تىنچ ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن:

ـــ ھەي خوتۇن، «ئۆزى كەلگەن مېھمان خۇدا بەرگەن مېھمان، خۇدا بەرگەن مېھمانلارغا قويغۇدەك بىرەر نېمەڭ بارمۇ؟ـــ دەپ سوراپتۇ.

ئەمەتنىڭ خوتۇنى كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ بولمامدىغان دادىسى، بار، مېھمانلار كەلگۈچە ئۇسساپ قالغاندۇ، ئاۋۋال تاۋۇز تىلايلى،ـــ دەپتۇ.

ئەمەتمۇ ئوخشاشلا كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ قېنى ئەمسە، تاۋۇزنىڭ ياخشىسىنى ئاچىققىن، مېھمانلارنىڭ ئۇسسىغان يېرىگە تەگسۇن، ــ دەپتۇ.

ئەمەتنىڭ خوتۇنى: «ماقۇل» دەپ چىقىپ كېتىپ بىر تاۋۇزنى كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. ئەمەت خوتۇنىنىڭ قولىدىكى مايماق تاۋۇزنى ئېلىپ:

ــ ياخشىراقى يوقمۇ؟ شۇنداق ئەزىز مېھمانلارغا بۇنداق مايماق تاۋۇزنى تىلساق قاملاشماس؟ ــ دەپتۇ.

ئەسلىدە ئەمەتنىڭ تۇرمۇشى سەمەتنىڭ تۇرمۇشىغا قارىغاندا خېلىلا ناچار بولۇپ، شۇ كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىدە مېھمانلارنىڭ ئالدىغا دەرھال ئاچىققۇدەك ئاشۇ مايماق تاۋۇزدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىكەن. لېكىن، ئەمەتنىڭ ئايالى بۇنى چاندۇرماي:

ــ ماقۇل، مەن قايتا قاراپ باقاي، ــ دەپ چىقىپ كېتىپ يەنە شۇ تاۋۇزنى كۆتۈرۈپ كىرىپ تۇمشۇق تەرىپىنى كۆرسىتىپتۇ. ئەمەت بۇنى كۆرۈپ:

ــ بۇ تاۋۇزۇڭ خېلى بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، قېنى، ياخشى چىقارمىكىن، ئەكەلگىنە، تىلىپ باقايلى، ــ دەپ تاۋۇزنى تىلىپتۇ.

تاۋۇز ھەم قىزىل، ھەم تەملىك چىقىپتۇ. مېھمانلار تاۋۇز يېگەچ قىزىق پاراڭلارنى سېلىشىپتۇ. ئاخىرىدا مېھمانلار بۇ مېھماندوست ساھىبخانىلاردىن رازى بولۇشۇپ قايتىپتۇ. مېھمانلار يولدا كېتىۋاتقاندا ئارىدىكى مويسىپىت بىرەيلەن:

ــ بىزنىڭ ئەتىگەنكى دە تالىشىمىزنىڭ تۈگۈنى ئەمدى يېشىلدى. سەمەتنى قېرىتىۋەتكەن ھېلىقى بارنى يوق دەپ سوقۇشىدىغان خوتۇنى، ئەمەتنى ياشارتىۋەتكىنىمۇ

ھېلىقى يوقنى بىلىندۇرمەي گۈلدەك ئېچىلىپ تۇرغان خوتۇنى ئىكەن، ــ دەپتۇ. بۇ گەپكە ئۇلاپلا يەنە بىرەيلەن:

ــ ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدىغان گەپكەن ــ دە؟ ــ دەپتۇ.

ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن يۈرت ئىچىگە تاراپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «ئۇرۇشقاق خوتۇنىڭ ئېرى تېز قېرىيدۇ، دېگەن ماقالمۇ سەمەتنىڭ ئاشۇ كەچمىشىدىن قېلىپ، ئەل ئىچىگە تاراپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇركىزاتجانغا قارىغاندى، تۇركىزاتجانمۇ بوۋىسىنىڭ ئۆزىدىن جاۋاب كۈتۈپ ئولتۇرغانلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، مەن بۇ ھەقتە قاتتىق ئويلىنىۋاتىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ گېپىگە قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى ــ دە:

ــ ئۇنداق بولسا دەپ بېقىڭە، بۇ چۆچەك ھەققىدە نېمىلەرنى ئويلىدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان يەنە ئويغا پاتتى. ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلدى ــ دە:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە سېخىيلىق، مەردلىك، ئىناقلىقنىڭ كىشىلەرگە خۇشاللىق بېغىشلايدىغانلىقى، بېخىللىق، ئاچ كۆزلۈك، كۆزى كىچىكلىكنىڭ يامان ئىللەت ئىكەنلىكى، سېخىي، مەرد ئادەملەرنىڭ ئەلنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

— توغرا دېدىڭىز بالام، مەردلىك، سېخىيلىق ئىناقلىقنىڭ ئاساسى. ئىناق بولغاندا بەختكە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بېخىللىق، ئاچ كۆزلۈك، كۆزى كىچىكلىك نادانلىقنىڭ مەنبەسى. ئادەم نادان بولسا تۇرلۇك مۇشكۈلات، پالاكەتچىلىككە يولۇقىدۇ. شۇڭا، ئادەم دېگەن كىچىكىدىن باشلاپلا ئۆزىدە مەردلىك، سېخىيلىق، ئىناقلىقتىن ئىبارەت ئېسىل پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈشى كېرەك، — دېدى.

— بولىدۇ بوۋا، مەن ياخشى خىسلەتلەرنى ئۆزۈمدە يېتىلدۈرۈپ، ئوبدان ئادەم بولىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىي مەمنۇنلۇق بىلەن قوچاقلاپ قويدى.

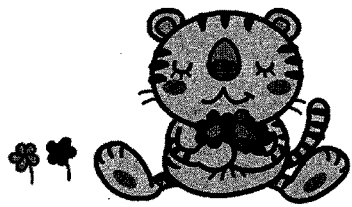

ئۇنتۇغاق بالا

تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كېلىشىگە دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىندى. بالىلىرىنى ئالغىلى كېلىپ، توپلىشىپ پاراڭ سېلىشۋاتقان ئاتا ـ ئانىلار، بوۋاي ـ مومايلار تارقىلىپ، مەكتەپ ئىچىگە بويۇن سوزۇپ قاراپ تۇرۇشتى. سىنىپلاردىن يۈگۈرۈپ چىققان بالىلارنىڭ چۈقان ـ سۈرەنلىرى جىمجىت مەكتەپ قورۇسىنى بىر ئالدى. تۇرسۇنئاخۇن ھەر كۈنى تۇركىزاتجانىنى ساقلايدىغان يەرگە كېلىپ، مەكتەپ قورۇسى ئىچىگە قاراپ تۇردى. تۇركىزاتجان بىرنەچچە ساۋاقدىشى بىلەن بىرگە سىنىپ بىناسىدىن چىقتى. تۇركىزاتجان يېنىدىكى بالىلارغا بىرنەرسىلەرنى دەپ كېلىۋاتاتتى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ خۇشاللىقىنى كۆرۈپ خۇش بولدى. تۇركىزاتجان يېنىدىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن ئويناشقىنىچە دەرۋازىدىن چىقتى. ئۇ بوۋىسىنى كۆرۈپ، ساۋاقداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ: «بوۋا» دېگىنىچە تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئالدىغا كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ سومكا ۋە كىيىملىرىنى تۇزەشتۈرۈپ:

ــ بالام، بۈگۈن نېمىلەرنى ئۆگەندىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بۇگۈن بىرىنچى، ئىككىنچى سائەتتە ئېلىپبە ئۆتتى. ئېلىپبەدە شاردىكى «ش» نى ئۆتتى. ماتېماتىكا دەرسىدە يېگىرمە ئىچىدىكى سانلارنى يېزىشنى ھەم ھېسابلاشنى ئۆگەتتى. بىر سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتتى شۇ، ــ دېدى.

ــ بالام، سىز شاردىكى «ش» نى يېزىشنى ئۆگىنەلىدىڭىزمۇ؟

ــ مەن ئۇنى تەييارلىقتا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدىلا ئۆگىنىپ بولغان بوۋا.

ــ ئۆگىنىپ بولغان دەپ دەرس ۋاقتىدا قاراپ ئولتۇردىڭىزمۇ؟

ــ ياق بوۋا، قاراپ ئولتۇرمىدىم، سانىيە مۇئەللىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە باشقا بالىلارغا ئوخشاش ئۆگىنىش قىلدىم.

ــ ياخشى قىپسىز بالام، مەن بىلمەن دەپ ئۆگىنىش قىلمىسىڭىز باشقا بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا تەسىر يېتىدۇ. بىلىپ بولغان بولسىڭىزمۇ دەرس ۋاقتىدا يەنە ئۆگىنىش قىلىسىڭىز، ئۆگەنگەنلىرىڭىز پۇختىلىنىدۇ.

ــ بولىدۇ بوۋا، مەن بۇگۈن سىنىپتا ئۆگەنگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سىزگە كۆرسىتىمەن.

تۇرسۇنئاخۇن نەۋرىسىنىڭ ئەستايىدىللىقىدىن مەمنۇن بولۇپ كۇلدى. ئۇ تۇركىزاتجانىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ بالام، بايا سىنىپتىن بىرگە چىققان

ساۋاقداشلىرىڭىز بىلەن نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار؟ قارىسام يامان خۇشالغۇ سىلەر؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ساۋاقداشلىرىم ماڭا بۇۋاڭ ساڭا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكتىن بىزگىمۇ ئېيتىپ بەر دېگەنىدى، شۇ ھەقتە سۆزلەشتىم.

ــ ئۇلارغا قايسى چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشنى ئويلاۋاتىسىز؟

ــ بوۋا: «ئالغاندا ھەشقاللا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا» دېگەنمۇ ماقالمۇ؟

ــ ھەئە بالام، ــ دېدى.

ــ ئەمىسە ماڭا مۇشۇ ھەقتە چۆچەك ئېيتىپ بەرسىڭىز مەن ئۇنى ساۋاقداشلىرىمغا دەپ بەرسەم بوپتىكەن.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننىڭ گېپىگە قىزىقىپ:

ــ بالام، بۇگۈن سانىيە مۇئەللىم: «ئالغاندا ھەشقاللا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا» دېگەن ماقالنى ئىشلىتىپ بىرەرىگە تەربىيە بەرگەن ئوخشىمامدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ شۇنداق بوۋا، بۇگۈن سانىيە مۇئەللىم ئىلشات بىلەن شەپقەتنىڭ جېدىلىنى ئايرىپ، شەپقەتكە تەربىيە بەرگەندە شۇنداق دېدى.

ــ ئۇلار ئىككىسى نېمىدەپ جېدەللەشتى، بالام؟

تۇركىزاتجان بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن ئىلشات بىلەن شەپقەت ئوتتۇرىسىدا بولغان جېدەلنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ ئىلشات بىلەن شەپقەت ئىككىسى بىر پارتىدا ئولتۇرىدۇ. شەپقەت ھەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنى قەلەمنى

يىتتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئىلشات شەپقەتنىڭ دەرس ۋاقتىدا خەت يازماي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: «شەپقەت خەت يازماي ئولتۇرسەنغۇ؟» دەپ سوراپتۇ. شەپقەت: «قەلەمسىم يوق تۇرىدۇ» دەپتۇ. ئىلشات ئۆزىنىڭ ئارتۇق قەلەمدىن بىرنى شەپقەتكە بېرىپ: «قەلەم ئېلىۋالغۇچە ئىشلىتىپ تۇر، قەلەم ئېلىۋالغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ بەرسەڭ بولىدۇ» دەپتۇ. شەپقەت قەلەمنى ئېلىپ، ئىلشاتقا رەھمەت ئېيتىپ: «ئەتىلا قەلەم ئېلىۋېلىپ، قەلەمگىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن» دەپتۇ. بۇگۈن ئىككىنچى سائەت تەنەپپۇس ۋاقتىدا ئىلشات بىلەن شەپقەت مەكتەپ ئالدىدىكى دۇكانغا چىقىپتۇ. ئىلشات يېنىدىكى پارچە پۇلغا يەنە بىر تال قەلەم سېتىۋاپتۇ. شەپقەت بولسا يېنىدىكى پارچە پۇلغا چوكا مۇز ئېلىپ يەپتۇ. ئىلشات بۇنى كۆرۈپ: «شەپقەت، پۇلۇڭغا چوكا مۇز ئالغۇچە، قەلەم ئالساڭ بولمامدۇ» دەپتۇ. شەپقەت ھېچبىر ئويلانمايلا: «مېنىڭ قەلەم، كىتاب ـ دەپتەرلىرىمنى ئاتا ـ ئانام ئېلىپ بېرىدۇ. مەن ئاتا ـ ئانام بەرگەن پارچە پۇلغا ھەرگىز قەلەم ـ دەپتەر ئېلىپ يۈرمەيمەن» دەپتۇ. ئىلشات شەپقەتنىڭ گېپىگە ھەيران بولۇپ: «ئەمىسە، ھەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنى قەلەمنىڭ يېتىپ كەتكەندىمۇ، يېنىڭدا قەلەم ئالغۇدەك پۇل بارمىدى؟» دەپ سوراپتۇ. شەپقەت ھەييارلىق قىلىپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك: «شۇنداق، ئۇ كۈنىمۇ يېنىمدا قەلەم ئالغۇدەك پۇل بار ئىدى، لېكىن چوكا مۇز ئېلىپ يەپ بولۇپ ئاندىن قەلەمنىڭ يېتىپ كەتكەنلىكىنى بىلدىم» دەپتۇ. ئىلشات يەنە: «قەلەمگىنىڭ يېتىپ كەتكەنلىكىنى ئاتا ـ ئاناڭغا دېدىڭمۇ؟» دەپ

سوراپتىكەن، شەپقەت: «دېسەم ئۇلار ماڭا خەجلەشكە پۇل بەرمەي، قەلەم ئال دەپلا پۇل بېرىدۇ - دە» دەپتۇ. شەپقەتنىڭ بۇ گېپىگە ئىلشاتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: «مەن ساڭا بىكاردىن - بىكارغا قەلەم بېرىپ تۇرۇپتىمەن، قېنى، قەلەمنى قايتۇرۇپ بەر» دەپتۇ. شەپقەت بىردىنلا يۇزىنى ئۆرۈپ: «مەن قاچان سەندىن قەلەم ئالدىم، مەندە قەلەم دېگەن جىق» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەپقەتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ: «دۇشەنبە كۈنى بەردىمغۇ» دەپتۇ. ئۇلار شۇنداق تالىشىپ - تالىشىپ ئاخىر سوقۇشۇپ كېتىپتۇ. ساۋاقداشلار ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويماقچى بولغان بولسىمۇ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ گېپىگە قايىل بولماي سوقۇشۇۋەردى، شۇنىڭ بىلەن بالىلار سانىيە مۇئەللىمنى چاقىرىپ چىقتى. سانىيە مۇئەللىم ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سورىغاندى، ئىلشات ھەممىنى دەپ بەردى. لېكىن شەپقەت يەنىلا ئالمىدىم دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن سانىيە مۇئەللىم: «سىز شەپقەتكە قانداق رەڭلىك قەلەم بەرگەن، بەرگەن قەلەمنىڭ بىرەر بەلگىسى بارمۇ؟» دەپ سورىدى. ئىلشات: «مەن ئۇنىڭغا قىزىل رەڭلىك قەلەم بەرگەن، قەلەمنىڭ ئۈستىگە ئىسمىمنىڭ باش ھەرپىنى جىجىپ قويغان» دېدى. سانىيە مۇئەللىم: «شەپقەت، قەلەم قۇتىڭىزنى ئېچىڭە، كىمنىڭ راست، كىمنىڭ يالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ كۆرەيلى» دېدى. شەپقەت قەلەم قۇتىسىنى ئاچقاندى، ئىشلىتىپ ئاز قالغان بىر تال قىزىل رەڭلىك قەلەم چىقتى. سانىيە مۇئەللىم قەلەمنى قولىغا ئېلىشىغا ئىلشات: «مانا، بۇ ھەرپنى مەن

جىجىپ قويغان دەپ» ئۆزى جىجىپ قويغان ھەرپنى كۆرسەتتى. سانىيە مۇئەللىم شەپقەتكە قەلەمنى تەڭلەپ تۇرۇپ: «شەپقەت بۇنىڭغا نېمە دەيسىز؟» دېگەندى، شەپقەت تىرنىقىنى تاتىلاپ: «مۇئەللىم، ئىلشاتتىن قەلەم ئالغانلىقىمنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن سانىيە مۇئەللىم: «ساۋاقداشلارنىڭ بىر ـ بىرىگە يارەدەم قىلىشى ياخشى ئىش. باشقىلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىغا بۇنداق جاۋاب قايتۇرساق بولمايدۇ. سىزنىڭ بۇ قىلغان ئىشىڭىز ‹ئالغاندا ھەشقاللا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا› دېگەندەك ئىش بوپتۇ، بۇنداق قىلسىڭىز، كېيىن سىز بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقسىڭىز باشقىلار سىزگە ھەرگىز يارەدەم قىلمايدۇ» دېدى دەپ ئىشنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجانىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ شەپقەت دېگەن بالا ھەقىقەتەن ياخشى قىلماپتۇ بالام، سىز ھەرگىز ئۇنداق قىلماڭ جۇمۇ بالام، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ بوۋا.

ئۇلار شۇنداق سۆزلەشكىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇرکىزاتجانىنى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تۇرکىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا سومكىسىدىن كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى چىقىرىپ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە كىرىشتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ بىردەمدىن كېيىنلا سورايدىغان چۆچىكى ھەققىدە ئويلىنىشقا باشلىدى.

تۇرکىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ، ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئۆزى بىر نۆۋەت تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بوۋىسىغا:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى بىر قۇر كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ، ــ دەپ دەپتەرلەرنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى ماڭا چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭە؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇننىڭ تۇركىزاتجان بىلەن چېقىشقۇسى كېلىپ:

ــ بالام، سىز تاپشۇرۇق ئىشلەشتىن ئىلگىرى بىز بۇنداق كېلىشمىگەنغۇ؟ ــ دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ بوش كەلمەي:

ــ بوۋا، ئۇنتۇپ قاپسىز ـ دە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇنمۇ كۈلۈپ كېتىپ:

ــ بولدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام. لېكىن، شەرتىمىزنى ئۇنتۇپ قالماڭ ـ ھە.

ــ ئۇنتۇپ قالمايمەن بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇرۇن بۇرۇندا توشقان جاڭگالدا چاغدا، بىزدىن يىراق بىر يۇرتتا مۇنداق ئىش بولغانىكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان دىققەت بىلەن چۆچەكنى ئاڭلاشقا كىرىشتى.

ــ ئاشۇ يۇرتتا ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان، ھەممە جانۋارلارنىڭ تىلىنى بىلىدىغان بىر دېھقان ئۆتكەنىكەن. ئۇ دېھقانچىلىقنى ناھايىتى كۆڭۈل قويۇپ قىلغاچقا ھەر يىلى ھوسۇلنى مول ئالىدىكەن، شۇڭا يىلدىن ـ يىلغا خېلى كۆپ ئاشلىقى ئېشىپ قالىدىكەن. ئۇ ھەر يىلى ئاجىز ـ ئورۇق، يېتىم ـ يېسىرلارغا ئۆشرە ـ زاكات بېرىدىكەن. ئېشىنچا ئاشلىقىنى بولسا ھاجەتمەنلەر قانچىلىك دېسە، شۇنچىلىك بېرىپ تۇرىدىكەن. ئۆتنىسىنى قايتۇرۇپ ئالغاندىمۇ قانچىلىك بەرگەن بولسا، شۇنچىلىكلا ئالىدىكەن. بىر سەرمۇ ئارتۇق ئالمايدىكەن.

ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇ ئادىتى بويىچە سەھەر تۇرۇپ، ئاشلىق قويىدىغان قازناقىغا كىرىپتۇ ۋە ئاشلىقلىرىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ شامالدىتىۋاتسا، سىرتتىن بىرىنىڭ يىغا ـ زارى ئاڭلىنىپتۇ. دېھقان ھويلىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا بىر ئات تۇرغۇدەك. ئات بېشىنى ئېگىپ دېھقانغا يېلىنىپ:

ــ يەيدىغان بوغۇزۇم قالمىدى، قوناق بولسا بېرىپ تۇرساڭ، ــ دەپتۇ.

دېھقان ئاتقا بىر كۈرە قوناق بېرىپتۇ. ئاردىن ئۇزاق ئۆتمەي تۆگە كېلىپ قوناق سوراپتۇ. دېھقان ئۇنىڭغىمۇ بىر كۈرە قوناق بېرىپتۇ. ئارقىدىن ئېشەك، قوي، چاشقان، قۇشقاچ، تۆمۈرتۇمشۇق، پاقا قاتارلىقلارمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىپ دېھقاندىن يېمەكلىك سوراپتۇ. دېھقان كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگىنىنى بېرىپ، رازى قىلىپ چىرايلىق ئۇزىتىپتۇ.

كۈز كەپتۇ. دېھقان خامانلىرىنىمۇ يىغىشتۇرۇپ بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇ بىر قېچىرنى مىنىپ، يەنە بىر قېچىرنى يېتىلەپ، ئەتىيازدا ئاشلىق ئۆتنە بەرگەنلەرنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. دېھقان ئالدى بىلەن ئاتنى ئىزدەپ تېپىپ:

ــ ئەتىيازدا ئۆتنە بەرگەن قوناقنى ئالغىلى كەلدىم، ــ دەپتۇ.

ئات دېھقانغا خۇش چىراي سالام بېرىپ ئۆتنىنى قايتۇرۇپتۇ. دېھقان ئاتقا:

ــ ئەزىز بولغايسەن! ــ دەپ دۇئا قىلىپ قايتىپتۇ.

شۇنىڭدىن بۇيان ئات ئادەملەر ئارىسىدا ئەزىزلىنىپ كېلىۋېتىپتۇ.

دېھقان ئىككىنچى كۈنى تۆگىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە:

ــ ئۆتنىنى قايتۇرساڭ، ــ دەپتۇ.

تۆگە بولسا ئىككى لوكسىغا ئىما قىلىپ:

ــ مېنىڭ بۇ ئىككى بالام ئۇرۇشۇپ ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. ئاۋۋال مەن بۇلارنى ئەدەپلەپ جىمىقتۇرۇۋالاي، ــ دەپتۇ ــ دە، جىگدە شېخىغا ئېسىلىپ تۇرۇۋاپتۇ.

دېھقان كېيىن كېلىشنى نىيەت قىلىپ قايتىپ كېتىپتۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن دېھقان يەنە تۆگىنى ئىزدەپ كەپتۇ. تۆگە يەنە ئىلگىرىكى سۆزىنى تەكرارلاپ جىگدە شېخىغا ئېسىلىۋاپتۇ. دېھقان ئۇنىڭ ھالىغا قاراپ:

ــ يېيىشىڭ دائىم شاخ ــ شۇمبا بولغاي! ــ دەپ كېتىپ قاپتۇ.

شۇنىڭدىن بۇيان تۆگىنىڭ دائىم يەيدىغىنى شاخ ــ

شۇمبا ۋە يانتاق بولۇپ قاپتۇ. ئىككى بالىسىمۇ شۇ چاپلاشقانچە تۆگىنىڭ دۇمبىسىدىن ھازىرغىچە چۈشمەپتۇ.

دېھقان ئېشەكنىڭ يېنىغا كەپتۇ. ئېشەك دېھقانىنى كۆرۈپلا:

ــ قورسىقىم ئاغرىپ كەتتى، ــ دەپ يەردە يېتىۋېلىپ يۇمىلاشقا باشلاپتۇ.

دېھقان ئامالسىز ئېشەكنىڭ يېنىدىن قۇرۇق قول قايتىپتۇ. كېيىن دېھقان بىرنەچچە نۆۋەت كەلگەن بولسىمۇ، ئېشەك ھەر قېتىمدا توپىدا ئېغىناپ قوپماي يېتىۋاپتۇ. دېھقان ئېشەكنىڭ ھالىغا قاراپ:

ــ ئۆمۈر بويى قۇم ـ توپىدا ئېغىناپ، يۇمىلاپ ئۆتكەيسەن !ــ دەپ كېتىپ قاپتۇ.

شۇنىڭدىن بۇيان ئېشەك توپىدا ئېغىناپ، يۇمىلاشقا ئادەتلىنىپ قاپتۇ.

دېھقان قوينىڭ قېشىغا كەپتۇ. قوي بولسا:

ــ بىز مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن بىرنېمە دەيلى !ــ دەپ قوي پادىسىغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ.

دېھقان ئۇدا بىرقانچە قېتىم كەلگەن بولسىمۇ، قوي يەنە شۇ جاۋابىنى بېرىپ قوي پادىسىغا قېتىلىپ كېتىپتۇ. ئاخىر دېھقان قويغا:

ــ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىڭ باش كۆتۈرەلمەي، باشقىلارغا يەم بولۇپ ئۆتكەي !ــ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ قوي ئۆزى مۇستەقىل ياشىيالمايدىغان، ھامان بىر كۈنى باشقىلارغا يەم بولىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

دېھقان چاشقاننىڭ يېنىغا كەلگەندە، چاشقان دېھقاننى كۆرۈپلا:

ــ ساڭا بېرىدىغان قەرزىمنى مۇشۇ يەرگە كۆمۈپ قويغانىدىم !ــ دەپتۇ ــ دە، ئىككى قولى بىلەن توپا كولاشقا باشلاپتۇ. چاشقان كولىغان يېرىگە كىرىپ كەتكەنچە قايتىپ چىقماپتۇ.

دېھقان بىرقانچە نۆۋەت كەلگەن بولسىمۇ، ھەر قېتىمدا شۇنداق بوپتۇ. دېھقاننىڭ ئاچچىقى كەپتۇ ــ دە:

ــ ئۆمۈر بويى ھارام يېگەيسەن، يېتىشىڭ تۆشۈك ــ كامار بولغاي !ــ دەپتۇ.

چاشقان شۇنىڭدىن بۇيان باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئوغرىلاپ يەپ، تۆشۈك ــ كامارلاردا ياشاپتۇ.

دېھقان بۇ نۆۋەت قۇشقاچنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۆتىنىسىنى سورىغانىكەن، باشلامچى قۇشقاچ:

ــ سەندىن ئەكەلگەن بۇغداينى بىز ھەممەيلەن بىللە يېگەنىدۇق، شۇڭا بىز ئالدى بىلەن كىمنىڭ قانچىلىك يېگەنلىكىنى دېيىشىپ ساڭا قايتۇرايلى !ــ دەپ قويۇپلا بىر ــ بىرى بىلەن گەپ تالىشىپ جاۋىلدىشىپ كېتىپتۇ.

دېھقان بىرنەچچە قېتىم كەپتۇ. ئەمما، قۇشقاچلارنىڭ مەسلىھەتى زادىلا پىشماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دېھقاننىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ــ پۈتۈن ئەۋلادىڭ بىرلىككە كېلەلمەي، گەپ تالىشىپلا ئۆتكەيسەن !ــ دەپتۇ.

شۇڭا، قۇشقاچلار ھازىرغىچە بىرلىككە كېلەلمەي ئۆزئارا چوقۇشۇپلا يۈرىدىكەن.

دېھقان تۆمۈرتۇمشۇقنىڭ يېنىغا كەلگەنىكەن، تۆمۈرتۇمشۇق:

ــ مەن ساڭا قايتۇرماقچى بولغان ئۇ بۇغداينى يىغىپ بىر دەرەخنىڭ تۆشۈكىگە تىقىپ قويغانىدىم، ھېچ تاپالمايۋاتىمەن !ــ دەپتۇ ۋە ھە دەپ ساق دەرەخنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى چوقۇلاشقا باشلاپتۇ.

دېھقان بىرقانچە قېتىم كەلگەن بولسىمۇ، تۆمۈرتۇمشۇق دەرەخ چوقۇلاشنى توختاتماپتۇ. دېھقان تۆمۈرتۇمشۇققا قاراپ:

ــ سەنمۇ ئۆمۈر بويى دەرەخ چوقۇلاپ، قۇرت يەپ ئۆتكەيسەن !ــ دەپتۇ.

تۆمۈرتۇمشۇق شۇنىڭدىن بۇيان دەرەخلەردىكى قۇرتلارنى يەپ ياشايدىغان بوپتۇ.

دېھقان ئاخىرىدا پاقىنىڭ يېنىغا بارغانىكەن، پاقا دېھقاننى كۆرۈپلا چولتۇكىدە سۇغا چۈشۈۋاپتۇ ۋە سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ:

ــ بىز سەندىن ھېچ نەرسە ئالمىغان، بىزنىڭ ساڭا بەرگۈدەك ھېچ نەرسىمىز يوق !ــ دەپتۇ. ئەتراپتىكى نۇرغۇن پاقىلار تەڭلا بۇ گەپكە ئاۋاز قوشۇپ: ‹كۇر› قىلىپ كۇركىراشقا باشلاپتۇ. دېھقان قاتتىق غەزەپلىنىپ:

ــ يېيىشىڭ پاشا ـ كۈمۈتا، چۈڭىن بولسۇن، يېتىشىڭ تۆشۈك ـ كامار بولسۇن !ــ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن بۇيان پاقىلار يازدا پاشا، كۈمۈتا، چۈنىلەرنى تۇتۇپ يەپ سۇدا ياتىدىغان، تاپالمىسا يەيدىغان، تاپالمىسا ئاچ يېتىشقا مەجبۇر بولىدىغان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ بۇ ھايۋانلار ئۆتنە ئالغاندا بىچارە قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، دېھقانغا يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ ئېلىپ، قايتۇرىدىغان چاغدا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ دېھقاننى تازا قاقشاتقانلىقى پۈتۈن يۇرتقا پۇر كېتىپ، ئەلنىڭ قارغىشىغا قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «ئالغاندا ھەشقالىلا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا» دېگەن ماقال باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇپ تۇرکىزاتجانغا:

ــ بالام، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىزگە كەلدى، نېمىلەرنى ئويلىدىڭىز؟ــ دەپ سورىدى. ئۇ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە ئۆزئارا ئېلىم ـ بېرىم قىلىش، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنىڭ ياخشى ئىش ئىكەنلىكى، شۇنداقلا باشقىلاردىن بىرنەرسە ئارىيەت ئالغاندا خۇشال بولۇپ، قايتۇرۇشتىن باش تارتىدىغان نامەردلەرنىڭ ئاشۇنداق يامان ئاقىۋەتكە قالىدىغانلىقى سۆزلىنىپتۇ،ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇرکىزاتجاننىڭ بەرگەن جاۋابىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ تۇغرا دېدىڭىز بالام، باشقىلارغا ياردەم قىلىش ياخشى ئىش. بىراق ئۆتنە ئالغان نەرسىلەرنى ۋاقتىدا قايتۇرماسلىق ناچار ئىش،ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان بوۋىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ بوۋا، مەن چۈشەندىم، ئەمدى بۇ چۆچەكنى ئەتە

دەرستىن چۈشكەندە ساۋاقداشلىرىمغا ئېيتىپ بېرىپ، ئۇلارنى تازا بىر خۇشال قىلىۋەتمىسەم، ــ دېدى.

ــ ساۋاقداشلىرىڭىز سىز ئېيتقان چۆچەكنى ئاڭلىسا خۇشال بولامدۇ؟

ــ شۇنداق، خۇش بولىدۇ.

ــ ئەمىسە ئېيتىپ بېرىڭ، ئەمما دەرسكە تەسىر يەتمىسۇن ــ ھە.

ــ بولىدۇ، بوۋا.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىنى مەمنۇنلۇق بىلەن ئەركىلىتىپ قويدى.

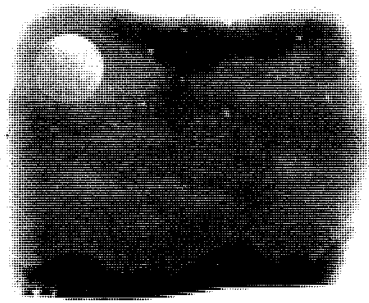

ئۇخلىماي چۈش كۆرگەن بالا

تۇرسۇنئاخۇن ئاخشام تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇپ سائەتكە قاردى. ئۇ بالىلارنىڭ دەرستىن چۈشۈپ بولغانلىقىنى بىلىپ، كىتاب ـ خاتىرىلەرنى ئۆز ئورنىغا قويۇپلا، تۇركىزاتجاننى ئالغىلى ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، تۇركىزاتجاننىڭ بەش ـ ئالتە بالا بىلەن بىرگە پاراڭلىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. تۇركىزاتجان بوۋىسىنى كۆرۈپلا ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. بالىلارمۇ بىللە كەلدى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ بالىلىرىم، سىلەرنى ساقلىتىپ قويدۇم، كەچۈرۈڭلار، ــ دېدى.

بالىلار چۈرقىرىشىپ:

ــ بوۋا، بىز سىز بىلەن كۆرۈشەيلى دەپ ساقلاپ تۇرغان، ــ دېيىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ شۇنداقمۇ، ــ دەپ تۇرۇشىغا، ئاردىن بويى ئېگىزرەك بىرى:

ــ بوۋا، مېنىڭ ئىسمىم مۇستاپا، مەن تۇركىزاتجان بىلەن بىر سىنىپتا، تۇركىزاتجان كۈندە ئەتىگەن دەرس باشلىنىشتىن بورۇن بىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىدۇ،

مەنمۇ چۆچەك ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن مۇستاپانىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ:

ــ بالام، سىزمۇ چۆچەككە ئامراقكەنسىز ـ دە، ــ دېگەنىدى، باشقىلارمۇ تەڭلا:

ــ بىزمۇ ئامراق، بىزگىمۇ ئېيتىپ بېرىڭە بۇۋا، بىزمۇ ئاڭلايمىز، ــ دېيىشتى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بولىدۇ بالىلىرىم، ۋاقىتسىلار چىقىقاندا ھەممىڭلارغا تەڭ ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجاننى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ:

ــ ساۋاقداشلىرىڭىز ياخشى بالىلار ئىكەن، ئۇلار بىلەن ياخشى ئۆتۈڭ جۇمۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇلار بەك ياخشى، ئادەتتە بىز شۇنداق ياخشى ئۆتىمىز. ئۇلار ھەر كۈنى ئەتىگەنده دەرسكە كىرىشتىن بېرىم سائەت بالدۇر كېلىپ، مەندىن: «تۇركىزاتجان، بۈگۈن ئاخشام قايسى چۆچەكنى ئېيتىپ بەردى» دەپ سورىشىدۇ. مەن سىز ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى ئېيتىپ بەرسەم، ئۇلار: «يەنە ئېيتىپ بېرىڭ» دەپ كېتىدۇ تېخى. بەزىده مۇستاپامۇ ئۆزى بىلگەن چۆچەكلەرنى بىزگە ئېيتىپ بېرىدۇ. بۇۋا «ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ» دېگەن گەپنىڭ مەنىسى نېمە؟

ــ بالام، قارىغاندا بۇگۈن سانىيە مۇئەللىم شۇنداق دەپتۇ ـ دە.

ــ شۇنداق، بۇۋا.

ــ بالام، ئۆيگە كېلىپ قاپتىمىز، ــ دېدى تۇرسۇنئاخۇن.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. تۇركىزاتجان ئۆيگە كىرىپلا، سومكىسىدىن كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى چىقىرىپ تاپشۇرۇق ئىشلىمەكچى بولدى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭدىن:

ـ بالام، بۈگۈن ئاخشام چۆچەك ئاڭلىمايدىغان ئوخشىمامسىز؟ ـ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ:

ـ سىز دائىم مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولسام ئاندىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىسىزغۇ، ـ دېدى.

ـ بۈگۈن قايسى چۆچەكنى ئاڭلايسىز؟

ـ ھېلىقى «ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ» دېگەننى، ـ دېدى.

ـ ئۇنداق بولسا، سىز سانىيە مۇئەللىمنىڭ بۇ گەپنى قانداق يەردە ئىشلەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرمەمسىز؟

تۇركىزاتجان تىلىنى چىقىرىپ:

ـ بۈگۈن ئۇچىنچى سائەت دەرس ۋاقتىدا سانىيە مۇئەللىم بىزگە ياخشى ئۆگىنىش ھەققىدە تەربىيە بېرىپ، ئېينىشتېينىنىڭ بالىلىق ۋاقتىدىن باشلاپ قانداق ئۆگەنگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى، شۇڭا بىزمۇ ھازىردىن باشلاپ ياخشى ئۆگەنسەك بولىدىكەن، ـ دېدى. شۇنىڭ بىلەن بالىلار ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. بىرچاغدا سانىيە مۇئەللىم: «سۇبات، سىز ئۆگىنىش قىلماي نېمىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ ـ دەپ سورىدى. مەن سۇباتقا قارىسام، سۇبات قولى بىلەن ئېغىزىنى تىرىگىنىچە سىنىپنىڭ تورۇسىغا قاراپ

ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. سانىيە مۇئەللىم ئىككىنچى قېتىم سوئال سورىغاندىلا، ئاندىن ئۇ ئېسىگە كېلىپ: «مەن... مەن...» دەپ دۇدۇقلاپ تۇردى. سانىيە مۇئەللىم سۇباتتىن: «قېنى، نېمىنى خىيال قىلغان بولسىڭىز شۇنى دەپ بېقىڭە» دېدى. سۇبات بېشىنى تاتىلاپ تۇرۇپ: «مەن بايا: ‹چوڭ بولغاندا ئالىم بولۇپ ــ ئالەم كېمىسىنى بىرنى ياسىسام ھەم ئۆزۈم ياسىغان ئالەم كېمىسىگە ئولتۇرۇپ، ئاي شارىغا سايياھەتكە بارسام› دەپ ئويلىدىم» دېدى. سانىيە مۇئەللىم ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ: «بۇ دەل: ‹ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ› دېگەننىڭ ئۆزى بولدى ــ دە› دېدى.

تۇركىزاتجان سىنىپتا بولغان ئىشنى سۆزلەپ تۇگەتتى. تۇرسۇنئاخۇن ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ سۇبات دېگەن بالا، ھەقىقەتەن ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ. بالام ئەمدى سىز تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى ئىشلەڭ، مەن بۇ ھەقتە ئويلانغاچ تۇراي،ــ دېدى.

تۇركىزاتجان بوۋىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، خۇشال ھالدا تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇ تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ، ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئۆزى بىر نۆۋەت تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بوۋىسىغا قاراپ:

ــ بوۋا، مەن تاپشۇرۇقلىرىمنى ئىشلەپ بولدۇم، كۆرۈپ بېقىڭە،ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ بالام، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىز، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭ،ــ دەپ دەپتەرلەرنى قايتۇرۇپ بەردى.

تۇركىزاتجان دەپتەر - كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

— بوۋا، ئەمدى چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ — دېدى.

— بولىدۇ، ئېيتىپ بېرەي بالام، — دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇرۇنقى زاماندا بىر يۇرت بولغانكەن» دەپ چۆچەكنى باشلىدى.

تۇركىزاتجان جىم ئولتۇرۇپ چۆچەكنى ئاڭلاشقا باشلىدى.

‹ئاشۇ يۇرتتا بىر جۇپ ئەر - خوتۇن ئۆتكەنكەن، ئەرنىڭ ئىسمى تىلەك، ئايالنىڭ ئىسمى زەينەپ ئىكەن. ئۇلار شۇنداق نامرات ئىكەن، شۇڭا كۈندىلىك تاپقىنىنى كۈندە يەپ ئاران كۈنىنى ئۆتكۈزىدىكەن.

بىر كۈنى تىلەك بىلەن زەينەپ ئۆگزىگە چىقىپ كۈزنىڭ ئاپتىپىغا قاقلىنىپ مۈڭدىشىپ ئولتۇرسا، قوشنىسىنىڭ بىر مېكىينى ئۇلارنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ قاپتۇ. مېكىيان ئۇلار ئۆگزىگە يېيىپ قويغان تېزەكلەرنى تاتىلاپ دانلاشقا باشلاپتۇ. تىلەك مېكىيانغا قاراپ خىيالغا چۆكۈپتۇ: ‹بۇ مېكىيان ئاشۇ يەرگە بىر تۇخۇم تۇغۇپ قويسا، تۇخۇمنى بىز ئېلىۋېلىپ مېكىيان كۈرۈك بولغاندا قوشنىمىزغا چۈجە چىقىرىپ بېرىش ئۈچۈن بەرسەك؛ چۈجە چوڭ بولۇپ، ئۇمۇ تۇخۇم تۇغسا، ئۇ تۇخۇملارنى باستۇرۇپ چۈجىلەرنى كۆپەيتسەم، ئۇلارمۇ تۇخۇم تۇغسا، تۇخۇملارنى سېتىپ نەچچە ئوغلاق ئالسام، ئوغلاقلار چوڭ بولۇپ تۇغسا، ئۇلارنى سېتىپ پۇلغا نەچچە قوزا ئالسام؛ قوزىلار چوڭ بولسا، ئۇلارنىمۇ سېتىپ نەچچە موزاي ئالسام؛ كېيىن خوتۇنۇم سۈت -

قايماق ساتسا، مەن توخۇ، ئۆچكە، قويلارنى بېقىپ كۆپەيتىپ، سەمرىتىپ ساتسام... قولۇمدىكى تەڭگىلەر كۆپەيسە، تەڭگىلىرىم ساندۇقلارغا پاتماي قالسا... ئاشۇ تەڭگىلەرگە ئون تۆگە سېتىۋېلىپ، ئاشۇ تۆگىلەر بىلەن يىراق يۇرتلاردىن تۇرلۇك مالالارنى ئەكەلسەم... تاپقان پۇللىرىمنى ئالتۇن يامبۇغا ئايلاندۇرسام، سانداقلاردا تاللالار تۆكۈلۈپ جىرىڭلاپ تۇرسا، ھازىرقى ئۆيىنى يېڭىلاپ ئايۋان ـ ساراي سېتىۋالسام، ئاندىن تىرناقتا توختىغۇدەك قىزلارنى توقاللىققا ئېلىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويسام، ھەر نۆۋەت سودىدىن قايتىپ كەلسەم خوتۇنلىرىم مېنى تالىشىپ جېدەلىلىشىپ قالسا، مەن ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ئىككى تەستەكتىن سېلىپ: «مېنى ئارامىمدا قويۇڭلار، يەنە مۇشۇنداق قىلساڭلار قاتتىق ئەدىپىڭلارنى بېرىمەن!» دەپ ۋارقىراپ قويسام، ئۇلار غالىلداپ تىترەپ كەتسە، نېمىدېگەن كۇلكىلىك...» تىلەك ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان زەينەپ:

ــ ھەي دادىسى، نېمىگە كۈلىلا؟ــ دەپ سوراپتۇ.

تىلەكنىڭ كاللىسى يەنىلا شۇ خىيالدا بولغاچقا:

ــ نېمىگە كۈلەتتىم، ۋارقىرىشىمدىن شۇ خوتۇنلارنىڭ قورقۇپ غالىلداپ تىترەشلىرىگە قاراپ كۈلۈۋاتىمەن،ــ دەپتۇ. زەينەپ ھەيران بولۇپ:

ــ نەدىكى خوتۇنلاركەن ئۇ؟ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ نەدىكى خوتۇنلار بولسۇن، مەن كاتتا باي بولغاندىن كېيىن سېنىڭ ئۈستۈڭگە ئالغان توقاللار بولمامدۇ.

زەينەپنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ ۋە ئۇنى قاتتىق نوقۇپ:

ــ هەي، سەن قاچان كاتتا باي بولۇپ كەتتىڭ؟ ــ دەپتۇ.

تىلەك شۇ چاغدىلا ئېسىنى يىغىپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ خىيالىنى زەينەپكە سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ سەن ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپسەن، ــ دەپتۇ زەينەپ ئېرىنى زاڭلىق قىلىپ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ‹ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ› دېگەن ماقال ئەنە شۇ تىلەك بىلەن زەينەپنىڭ ئاشۇ كەچمىشىدىن قېلىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى ئېيتىپ بولۇشىغا تۇركىزاتجان:

ــ بۇۋا، بۇ چۆچەك ئىلگىرى ئېيتىلغان چۆچەكلەرگە ئوخشىمايدىكەن. بالىلارغا تازا ماس كەلمەيدىكەن، ئەمما بۇ چۆچەكتە قۇرۇق خىيالغا بېرىلىدىغان كىشىلەر مەسخىرە قىلىنغانكەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن تۇركىزاتجانىڭ بەرگەن جاۋابىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ئادەم قۇرۇق خىيالغا بېرىلمەي ئەمەلىي ئىش قىلىشى كېرەك، ــ دېدى.

ــ بولىدۇ، بۇۋا، ــ دېدى تۇركىزات.

گۈزەللىك تالاشقان قىزلار

تۇرسۇنئاخۇن ئاخشام تۇركىزاتجانغا ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكنى خاتىرلەپ بولۇپ سائەتكە قاردى. تۇرسۇنئاخۇن تېز ماڭسا تۇركىزاتجان دەرستىن چۈشكىچە مەكتەپكە يېتىپ بارىدىغانلىقىنى بىلىپ، كىتاب ـ خاتىرىلەرنى يىغىشتۇرمايلا ئالدىراپ ماڭدى. تۇرسۇنئاخۇن مەكتەپ ئالدىغا كېلىپ، تۇركىزاتجاننىڭ سانىيە مۇئەللىم، ئايتۇرك بىلەن بىرگە تۇرغانلىقىنى كۆردى. تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىمگە سالام بېرىپ ئەھۋال سورىدى. سانىيە مۇئەللىمۇ تۇرسۇنئاخۇنغا سالام بېرىپ ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بىز كۆرۈشمىگىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى، ئوبدان تۇردىلىمۇ، ــ دېدى.

ــ بۈگۈننىڭ بالىلىرى بەك قالتىسكەن، بەزىدە ئۇلار بىز ئويلىمىغان ئىشلارنىمۇ ئويلايدىكەن، ــ دېدى سانىيە مۇئەللىم، ــ بۈگۈن سىنىپتا «ئەخلاق ئادەم زىننىتى» دېگەن ھېكمەتنى ئىشلەتكەنىدىم، تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرك ئىككىسى تەڭلا: «مۇئەللىم، ‹ئەخلاق ئادەم زىننىتى› دېگەن ماقالمۇ، تەمسىلمۇ» دەپ سوراشتى. مەن: «بۇ ھېكمەتلىك سۆز» دېگەنىدىم، ئايتۇرك: «مۇئەللىم، سىز ‹ئەخلاق ئادەم زىننىتى› دېگەن

ھېكمەتلىك سۆزنى قىزلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلىشتا ئىشلەتتىڭىز، مەن تۇرسۇنئاخۇن بوۋامدىن بۇ ھەقتىمۇ بىرەر چۆچەك بارمۇ دەپ سوراپ باقماقچىدىم» دېدى. شۇڭا، ئايتۇركىنى سىلى بىلەن كۆرۈشتۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ قالدىم، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە قاراپ:

ــ قىزىم، مۇئەللىمىڭىزنى ئاۋارە قىلمىسىڭىزمۇ مەن بىلەن ئۆزىڭىز كۆرۈشسىڭىزلا بولمامدۇ، مەن ئۆتكەندە سىزگە بىرەر ماقال ـ تەمسىلگە مۇناسىۋەتلىك ئىش بولسا ماڭا دەڭ، بىلسەم بىلگەنچە، بىلمىسەم ماتېرىيال كۆرۈپ ئىزدىنىپ سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن دېگەنغۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇننىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئايتۇركىنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، مېنى كەچۈرسىلە، بۈگۈن سانىيە مۇئەللىم «ئەخلاق ئادەم زىننىتى» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى ئىشلەتكەنىدى، ماڭا بۇ ھېكمەتنىڭ كېلىپچىقىشىغا قىزلارنىڭ كەچمىشى سەۋەب بولغاندەكلا تۇيۇلدى. شۇنى بىلىپ باقاي دېگەنىدىم بوۋا، ــ دېدى.

سانىيە مۇئەللىم كۈلۈپ كەتتى. تۇرسۇنئاخۇن:

ــ قارىگە سانىيە مۇئەللىم، بۇ بالىلارنىڭ يامانلىقىنى، بۇ تەرىپىنى مەنمۇ ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، ــ دېدى.

ــ بوۋا، بۇ ھەقتىمۇ بىرەر چۆچەك بارمۇ ـ يا؟

ــ ھەئە، بار بالام.

— ئېيتتىپ بېرەمسىز ئەمسە.

تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىمگە قاراپ قويۇپ:

— بولىدۇ بالىلىرىم، ئېيتتىپ بېرىمەن. بىراق، بۇنى سانىيە مۇئەللىم قانداق ئەھۋالدا ئىشلەتكەنلىكىنى كىم ماڭا سۆزلەپ بېرىدۇ؟ — دېدى.

— مەن سۆزلەپ بېرەي، — دېدى ئايتۇرك.

— مەنمۇ سۆزلەپ بېرەلەيمەن بوۋا، — دېدى تۇركىزاتجان.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئۇنداق بولسا بۇگۈن كەچتە دادىڭىز سىزنى بىزنىڭ ئۆيگە ئېلىپ بارسۇن، — دېدى. تۇرسۇنئاخۇن سانىيە مۇئەللىم ۋە ئايتۇركلەر بىلەن خوشلىشىپ، تۇركىزاتجاننى يېتىلەپ كېتىۋېتىپ تاغدىن ـ باغدىن گەپلىشىپ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى.

تۇرسۇنئاخۇن كەچلىك تاماقتىن كېيىن، تۇركىزاتجاننى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇلار قۇرۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە يان تەرەپتىن ئايتۇركنىڭ دادىسى يېتىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، ياخشى تۇردىلىمۇ؟ — دەپ سالام بەردى ئايتۇركنىڭ دادىسى.

— تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، بۇگۈن ئىشتىن كەلسەملا ئايتۇرك بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىنى دېيىشىپ قويغانلىقىنى ئېيتتى. مەنمۇ سىلى بىلەن كۆرۈشمىگىلى ئۇزۇن بوپتىكەن، شۇ باھانىدە كۆرۈشۈپ كېلەي دەپ كەلدىم، — دېدى.

— ئوبدان قىپسىز ئۇكام، بالىلارنىڭ بىرنەرسىگە

قىزىققىنى ياخشى، بىز بالىلارنىڭ قىزىقىشىغا ھۆرمەت قىلساق، ئۇلارنىڭ ئىلگىرىلىشىگە يارەم قىلغان بولىمىز، قېنى ئۆيگە كىرىپ سۆزلىشەيلى.

تۇرسۇنئاخۇن مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ داستىخان سېلىپ، تاتلىق ـ تۇرۇملارنى تىزىپ چاي قۇيدى. ئايتۇرك دادىسىغا قارىدى. نۇرزاتجان ئايتۇركنىڭ قارىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ:

ـ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، سىلىنى يەنە ئاۋارە قىلدۇق، ـ دېدى.

ـ ئۇنداق دېمەڭ ئۇكام، بۇگۈن ئايتۇركنىڭ سورىغان سوئالىدىن مەن بىر ئەقىل تاپتىم، ئىلگىرى بۇ ھەقتە مەن پەقەت ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، ئەگەر ئايتۇرك ئۇ سوئالنى سورىمىغان بولسا، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇ ھەقتە ئويلانماسلىقىم مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئايتۇركنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ، ئۇ سورىغان سوئالغا ئۆزى قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب بېرەي دېگەنىدىم.

ئايتۇرك قولىدىكى پېچىنىنى يېپ بولۇپ، ئۆزىگە قاراپ ئولتۇرغان تۇركىزاتجانغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ:

ـ بوۋا، بىز تاپشۇرۇق ئىشلەيلىمىكىن؟ ـ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ـ بالىلىرىم، تاپشۇرۇق ئىشلەشتىن ئىلگىرى، سانىيە مۇئەللىمىنىڭ «ئەخلاق ئادەم زىننىتى» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى قانداق ئەھۋالدا ئىشلەتكەنلىكىنى ماڭا قايسىڭلار سۆزلەپ بېرىسىلەر؟ ـ دېدى.

تۇركىزاتجان ئايتۇرككە قاراپ:

ـ ئايتۇرك مېھمان بولغاندىكىن، ئايتۇرك سۆزلەپ بەرسۇن، ـ دېدى.

ئايتۇرك گەپ قىلماي تاتلىق كۈلۈپ قويدى. تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇرككە قاراپ:

ــ قىزىم، قېنى ئەمسە سۆزلىگىچە، ــ دېدى.

ئايتۇرك قوشۇمسىنى تۇرۇپ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى مارجاندەك دانە ــ دانە ئىدى.

ــ بۈگۈن ئىككىنچى سائەت تەنەپپۇس ۋاقتىدا سىنىپىمىزدىكى گۈلزىرە، ئايپەرى، ئاينۇر، سەلىمە بىر يەرگە يىغىلىپ: «مېنىڭ كىيىمىم چىرايلىق دېسە، مېنىڭ چىرايلىق» دەپ تالىشىپ قاپتۇ. ئۇلار ئادەتتە شۇنداق چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىدۇ، مەنمۇ ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنىڭ چىرايلىقلىقىغا ھەيران قالىمەن. ئۇلارنىڭ گېپىگە سەلىمەمۇ قوشۇلۇپ قاپتۇ. سەلىمەنىڭ كىيىملىرى ئۇلارنىڭ كىيىملىرىدەك چىرايلىق ئەمەس ئىدى. ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلىشىپ تۇرۇپ گەپ ئارىسىدا: «سەت ئادەمۇ چىرايلىق، يارىشىملىق كىيىملەرنى كىيسە شۇنداق چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ» دېيىشىپتۇ. گۈلزىرە سەلىمەگە قاراپ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ: «سەلىمەگە ئوخشاش بىرلا كىيىمنى كىيىپ يۈرمەي ـ ھە» دەپتۇ. سەلىمە ئۇنىڭ گېپىدىن رەنجىپ: «گۈلزىرە، سىزچە بولغاندا قىز بالا كۈندە چىرايلىق كىيىم كىيىپ يۈرسىلا چىرايلىق بولامدۇ» دەپتۇ. گۈلزىرە: «شۇنداق بولمايچۇ، سىزگە ئوخشاش لابدۇر يۈرسە چىرايلىق بولمايدۇ» دەپتۇ. سەلىمە گۈلزىرەنىڭ گېپىگە خاپا بولۇپ: «كىم لابدۇركەن، سىزنىڭ كىيىملىرىڭىز چىرايلىق بولغان بىلەن

كۆزلىرىڭىز قىسماق» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىسى سوقۇشۇپ كېتىپتۇ. ئۇچىنچى سائەت دەرسكە كىرگەندە سانىيە مۇئەللىم گۈلزىرە بىلەن سەلىمەنىڭ سوقۇشۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، نېمە ئۈچۈن سوقۇشقانلىقىنى سوربدى. گۈلزىرە بىلەن سەلىمە بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى. سانىيە مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ: «بالىلىرىم، سىلەر كىچىككىنە تۇرۇپ، بالىلارغا خاس تالاش ـ تارتىش قىلماي، نېمە ئەمدى كىيىم كىيىش ھەققىدە تالاش ـ تارتىش قىلىپ كەتتىڭلار. ھازىر سىلەرنىڭ ئۆگىنىدىغان، بىلمىگەن نەرسەڭلەر ھەققىدە تالاش ـ تارتىش قىلىدىغان ۋاقتىڭلار. گۈزەللىككە ھەممە ئادەم ئىنتىلىدۇ. لېكىن، سىلەر تاشقى گۈزەللىككە ئەمەس، ھەقىقىي گۈزەللىككە ئىنتىلىشىڭلار كېرەك. ئادەمنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكى ئۇنىڭ چىرايلىك كىيىم كىيىۋىلىشى بىلەن بولمايدۇ. ھەقىقىي گۈزەللىك ئادەمنىڭ قەلبىدە بولىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاقىدا بولىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز: ‹ئەخلاق ئادەم زىننىتى› دەپ بىكار ئېيتمىغان. سىلەر گۈزەللىكنى ئۆلچەشتە مۇشۇ ھېكمەتنى ئۆلچەم قىلساڭلار، ئاندىن ھەقىقىي گۈزەللىككە ئېرىشەلەيسىلەر» دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركىنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ سانىيە مۇئەللىم ھەقىقەتەن توغرا ئېيتىپتۇ بالىلىرىم، ھەقىقىي گۈزەللىك ئادەمنىڭ قەلبىدە بولىدۇ، ــ دېدى.

نۇرزاتجانمۇ تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. تۇرسۇنئاخۇن ئاكا:

ــ ئايتۇرك ناھايىتى ئوبدان سۆزلىدى بالىلىرىم، ئەمدى سىلەر تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولغۇچە مەن بۇ ھەقتە ئويلانغاچ تۇراي، ــ دېدى.

بالىلار تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىدى. تۇرسۇنئاخۇن «ئەخلاق ئادەم زىننىتى» دېگەن ھېكمەتنىڭ كېلىپچىقىشى توغرىسىدىكى چۆچەك ھەققىدە ئويلاشقا باشلىدى.

تۇركىزاتجان تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇپ، ئايتۇرككە قارىدى. ئايتۇركمۇ تۇركىزاتجانغا قارىدى. ئۇلار تاتلىق كۈلۈشۈپ قويۇپ، ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىنى ئۆزلىرى بىر نۆۋەت تەكشۈرۈپ كۆرۈپ تۇرسۇنئاخۇنغا قارىدى. تۇرسۇنئاخۇن تېخىچە چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى. تۇركىزاتجان ئايتۇرككە: «سىز گەپ قىلمىڭ» دەپ ئىشارەت قىلدى. ئايتۇرك بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، بىز تاپشۇرۇقلىرىمىزنى ئىشلەپ بولدۇق، كۆرۈپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن خىيالدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ، تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇركنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئۆزىگە تەڭلەپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، دەپتەرلىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ چىقىپ:

ــ بالىلىرىم، تاپشۇرۇقلارنى توغرا ئىشلەپسىلەر، داۋاملىق مۇشۇنداق تىرىشىڭلار، ــ دەپ دەپتەرلىرىنى ئۇلارغا قايتۇرۇپ بەردى.

ئۇلار دەپتەر ـ كىتابلىرىنى رەتلەپ سومكىسىغا سېلىپ قويۇپ:

ــ بوۋا، ئەمدى بىزگە چۆچەك ئېيتىپ بېرەمسىز؟ ــ دېدى.

— بولدۇ، ئېيتتىپ بېرەي بالىلىرىم. لېكىن، سىلەرمۇ ماڭا بۇ ھەقتىكى تەسىراتىڭلارنى سۆزلەپ بېرىسىلەر جۇمۇ، — دېدى. ئايتۇرك تەمكىنلىك بىلەن:

— ماقۇل، بوۋا، — دېدى.

تۇركىزاتجانمۇ شۇنداق جاۋاب بەردى.

تۇرسۇنئاخۇن بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «بۇرۇن، — دەپ چۆچەكنى باشلىدى، — تۇركىزاتجان، ئايتۇركلەر تۇرسۇنئاخۇننىڭ ئاغزىغا قاراپ جىممىدە ئولتۇرۇشتى، — ئاشۇ يۇرتتا ئاينۇر ئىسىملىك بىر قىز ئانىسى بىلەن بىللە ياشايدىكەن. ئاينۇر ئانچە چىرايلىق بولمىغاچقا، دائىم ئەينەككە قارىسىلا ئۆزىنىڭ تۇرقىنى كۆرۈپ ھەسرەتلىنىدىكەن.

بىر كۈنى ئاينۇر ئەينەككە قاراۋېتىپ يىغلاپ تاشلاپتۇ. ئۇ ئانىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ شۇنداق چىرايلىق بولغۇم بار، قانداق قىلسام چىرايلىق بولارمەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن چىرايلىق بولۇشنىڭ بىر ياخشى چارىسىنى بىلىمەن، — دەپتۇ ئانىسى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاينۇر بەك خۇش بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئانىسىدىن بۇ ياخشى چارىنى چاپسانراق ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئانىسى ئاينۇرغا:

— بۇرۇن بىر قىز ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئانچە چىرايلىق ئەمەسكەن. ئەدەپ ـ قائىدىنىمۇ بىلمەيدىكەن. ئاتا ـ ئانىسىنى ۋە باشقىلارنى ھۆرمەتلەشنى تېخى بىلمەيدىكەن. ھە دېسىلا ئاتا ـ ئانىسى بىلەن

تاكاللىشىدىكەن. ئۇ ھەر قېتىم باشقىلارنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرىغان چاغدا، چىرايى تېخىمۇ سەتلىشىپ كېتىدىكەن. بىر كۈنى كېچىسى ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ھېكمەتلىك بىر كىتابنى ئوقۇپتۇ. كىتابتا يېزىلىشىچە «گۈزەللىك بۇلىقى» دەيدىغان بىر بۇلاق بولۇپ، ئۇنىڭغا چۆمۈلگەن قىز دۇنيا بويىچە ئەڭ چىرايلىق قىز بولۇپ قالارمىش. ئەتىسى ئۇ قىز كىتابتا يېزىلغىنى بويىچە گۈزەللىك بۇلىقىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. قىز ماڭە ـ ماڭە ئاخىر بىر بۇلاقنى تېپىپتۇ. ئۇ قىز ناھايىتى خۇشال بولۇپ ئۆزىنى بۇلاققا ئاتماقچى بوپتۇ. شۇ چاغدا بۇلاقتىن بىر پەرىزات چىقىپتۇ ـ دە، قىزغا: ‹كەچۈرۈڭ، ھازىرچە سىزنىڭ چۆمۈلۈشىڭىزگە بولمايدۇ› دەپتۇ. ‹نېمىشقا؟› دەپ سوراپتۇ قىز خاپا بولۇپ. ‹سىز ئالدى بىلەن ئۆيىڭىزگە قايتىپ بېرىپ بىر ئايغىچە خەقىشلىك قىلماي، ياخشى ئىش قىلىڭ، شۇندىلا بۇ بۇلاققا چۆمۈلەلەيسىز› دەپتۇ.

قىز ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. لېكىن، ئۇ ئىلگىرىكى خەقىشلىكىنى تاشلاپ، ئانىسىغا ياردەملىشىدىغان، دادىسىنى ھۆرمەتلەيدىغان بوپتۇ. لېكىن، ئۇ بۇ ئىشلارنى چىن كۆڭلىدىن قىلمىغاچقا، قىلغانلىرى يېتەرلىك بولماپتۇ.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپتۇ. قىز تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن يەنە ھېلىقى گۈزەللىك بۇلىقىغا كەپتۇ. ئۇ بۇلاققا ئەمدىلا سەكرەي دەپ تۇرۇشىغا ھېلىقى پەرىزات سۇ يۈزىدە يەنە پەيدا بوپتۇ ـ دە، قىزنى توسۇپ: ‹قىزچاق، سىزنىڭ قىلغانلىرىڭىز تېخى يېتەرلىك بولمىدى،

قايتىپ بېرىپ ئۈچ ئايغىچە ھازىرقىدىنمۇ ياخشى مىجەزلىك بولۇپ كېلىدۇ، دەپتۇ.

قىز ئىنتايىن ئازابلىنىپ، پەرىشانلىق ئىلكىدە ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. بۇ قېتىم قىز ئۆزىدىكى كەمچىلىكلەرنى تۈزىتىشكە تىرىشىپ، كۈچى يەتكۈدەك ياخشى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىپتۇ. ئۈچ ئاي بولغاندا خۇشال - خۇرام ھالدا ئۇ بۇلاق بېشىغا يەنە كەپتۇ. يەنە پەرىزات پەيدا بوپتۇ - دە، ئۇنىڭغا قاراپ: «يەنە ئالتە ئايدىن كېيىن كېلىڭ، ئاندىن تەلىپىڭىز ئورۇندىلىنىدۇ» دەپتۇ.

بۇ قېتىم قىز ئۆيىگە خۇشال قايتىپتۇ. ئالتە ئاي ئىچىدە ئۇ ئىنتايىن مۇلايىم، ئەخلاق - پەزىلەتلىك، ئەمگەكچان، تىرىشچان بولۇپ كېتىپتۇ. قوشنىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى ماختايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ھەش - پەش دېگۈچە ئالتە ئاي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. قىز ناخشا ئېيتقان ھالدا گۈزەللىك بۇلىقىغا يەنە كەپتۇ. قىز بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ خېلى ئۇزاققىچە پەرىزاتنى كۈتۈپتۇ. لېكىن، پەرىزات چىقماپتۇ. ئۇ قىز بۇنىڭدىن بەك ئەجەبلىنىپتۇ. ئۇ قىز پەرىزاتنى ساقلاۋېرىپ زېرىكىپ شۇنداق بۇلاقتىكى سۇغا قارىغانكەن، سۇ يۈزىدە چىرايلىق بىر قىزچاقنى كۆرۈپتۇ.

«ياھ! بۇ كىمدۇر؟ نېمانداق چىرايلىق قىز بۇ» دەپتۇ قىز. دەل شۇ چاغدا پەرىزات پەيدا بوپتۇ - دە: «بۇ سىزنىڭ سۈدىكى شولىڭىز. قارىڭ، سىز مۇشۇنداق چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭىز، ئەمدى گۈزەللىك بۇلىقىغا چۆمۈلۈشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق» دەپتۇ.

قىز ھاياجانلانغىنىدىن يىغلاپ ساپتۇ. چۈنكى، ئۇ قىز ئادەم ئەخلاق پەزىلەتلىك بولغاندىلا ئاندىن ھەقىقىي گۈزەل بولىدىغانلىقىنى چۈشەنگەنىكەن...

ئاينۇرنىڭ ئانىسى ھېكايىسىنى ئېيتىپ بولۇپ:

ــ قېنى قىزىم، ئويلاپ كۆرگىن، چىرايلىق بولۇشنىڭ سىرى نېمە ئىكەن؟ــ دەپ سوراپتۇ.

چىرايلىق بولۇشنىڭ سىرىنى چۈشەنگەن ئاينۇر خۇشاللىق بىلەن:

ــ ئانا، چىرايلىق بولۇشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى ئەخلاقلىق، ئەمگەكچان بولۇش ئىكەن !ــ دەپتۇ.

ئاينۇرنىڭ چىرايلىق بولۇپ كەتكىنىنى كۆرگەن قوشنىلارنىڭ ھەممىسى، ئۇنىڭدىن سەۋەبىنى سورىشىپتۇ. ئاينۇر ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى باشقىلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش ئەل ئىچىگە تاراپ ‹ئەخلاق ئادەم زىننىتى› دېگەن ھېكمەت كېلىپ چىققانىكەن.»

تۇرسۇنئاخۇن چۆچەكنى سۆزلەپ بولۇپ، تۇركىزاتجان بىلەن ئايتۇرككە قاراپ:

ــ بالىلىرىم، مەن چۆچەكنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى نۆۋەت سىلەرگە كەلدى،ــ دېدى.

ــ بوۋا، مەن ئاشۇ چۆچەك ھەققىدە ئويلىنىۋاتىمەن،ــ دېدى ئايتۇرك.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ سۆزىدىن خۇشال بولۇپ:

ــ نېمىلەرنى ئويلىدىڭىز، قېنى دەپ بېقىڭە،ــ دېدى.

ئايتۇرك دادىسىغا قاراپ قويۇپ:

ــ بوۋا، «ئەخلاق ئادەم زىننىتى» دېگەن ھېكمەت مەن ئويلىغاندەك قىزلار بىلەن مۇناسىۋەتلىككەن شۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركىنىڭ گېپىگە كۈلۈپ:

ــ راست دېدىڭىز بالام، پەرىزىڭىز توغرا چىقتى، ــ دېدى.

ئايتۇرك خۇش بولۇپ تاتلىق كۈلۈپ تۇرکىزاتجانغا قارىدى. تۇرکىزاتجانمۇ كۈلۈپ قويدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئادىتى بويىچە:

ــ بالىلىرىم، ئەمدى بۇ ھەقتە ئويلىغانلىرىڭلارنى ماڭا ئېيتىپ بېرەمسىلەر، ــ دېدى.

تۇرکىزاتجان ئايتۇرككە قاراپ قويۇپ گەپ قىلماقچى بولغانىدى، ئايتۇرك:

ــ بوۋا، مەن دەپ باقايمۇ؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بولىدۇ بالام، ئاۋۋال سىز سۆزلەڭ، ئاندىن كېيىن تۇرکىزاتجان سۆزلىسۇن، ــ دېدى.

ئايتۇرك گېپىنى قىرىپ قويۇپ:

ــ بۇ چۆچەكتە ھەقىقىي گۈزەللىك ئادەمنىڭ قەلبىدە ئىكەنلىكى، كىشىلەر ھەقىقىي گۈزەللىككە ئېرىشىش ئۈچۈن چوقۇم ئەمگەكنى سۆيۈشى، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك بولۇشى كېرەكلىكى سۆزلىنىپتۇ، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركىنىڭ بەرگەن جاۋابىدىن رازى بولۇپ:

ــ توغرا دېدىڭىز بالام، ھەقىقىي گۈزەل كىشىلەر ئەمگەكچان، ئەخلاقلىق بولىدۇ، ــ دېدى. تۇرسۇنئاخۇن ئەمدى تۇرکىزاتجانغا قاراپ:

ــ بالام، قېنى سىزمۇ بىلگىنىڭىزنى سۆزلەپ بېقىڭە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن:

ــ بوۋا، بۇ چۆچەكتە نېمە سۆزلەنگەنلىكىنى ئۆزىڭىز دەپ بولۇپ يەنە مەندىن سورامسىز؟ ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن گېپىگە ھەممىسى كۈلۈپ كېتىشتى.

نۇرزاتجان كۈلكىسىنى توختىتىپ تۇرسۇنئاخۇنغا قاراپ:

ــ تۇرسۇنئاخۇن ئاكا، رەھمەت سىزگە، مەنمۇ نۇرغۇن بىلىمگە ئىگە بولدۇم، سىزنى كۆپ ئاۋارە قىلىۋەتتۇق، ــ دېدى.

نۇرزاتجان ئايتۇرككە قاراپ:

ــ قىزىم، بۇۋىڭىز ئېيتقان چۆچەكنىمۇ ئاڭلىدىڭىز، بۇۋىڭىزغا رەھمەت ئېيتىڭ، ئەمدى بىزمۇ قايتايلى، ــ دېدى.

ئايتۇرك ئورنىدىن تۇرۇپ تۇرسۇنئاخۇنغا:

ــ بوۋا، رەھمەت سىزگە، ــ دېدى.

تۇرسۇنئاخۇن ئايتۇركنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ قىزىم، ئۇنداق دېمەڭ، ۋاقتىڭىز بولسىلا مۇشۇنداق كېلىپ تۇرۇڭ، چۆچەك ئېيتىپ بېرىمەن جۇمۇ، ــ دېدى.

ئايتۇرك مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلدى. نۇرزاتجان ئايتۇرككە:

ــ قىزىم، ئەمدى بۇۋىڭىز ئارام ئالسۇن، بىز قايتايلى، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ئايتۇرك سومكىسىنى يىغىشتۇرۇپ مۇرىسىگە ئاستى ــ دە، تۇرسۇنئاخۇن، تۇركىزاتجانلار بىلەن خوشلىشىپ ماڭدى.

图书在版编目（CIP）数据

突日克扎提没完没了的疑问：维吾尔文/阿布都热西提·依不拉音著.-- 乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2014.9
ISBN 978-7-5515-3831-2

Ⅰ.① 突… Ⅱ.① 阿… Ⅲ.① 童话-作品集-中国-当代-维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①Ⅰ 287.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2014）第 135829 号

策　　划：**阿布力孜·克尤木**
责任编辑：**阿瓦汗·霍加**
责任校对：**依巴达提·亚森**
封面设计：**阿里甫·夏**

《小胡杨》原创儿童文学丛书 — 长篇小说篇 ①

突日克扎提没完没了的疑问（维吾尔文）

（儿童长篇小说）

阿布都热西提·依不拉音　著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市北京北路 29 号　邮编：830012）
E-mail: xjyashlar@126.com
新疆新华书店发行
新疆八百印务有限公司印刷
880×1230 毫米　32 开本　13.875 印张
2014 年 11 月第 1 版　2014 年 11 月第 1 次印刷
印数：1 — 2000

ISBN 978-7-5515-3831-2　定价：39.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换